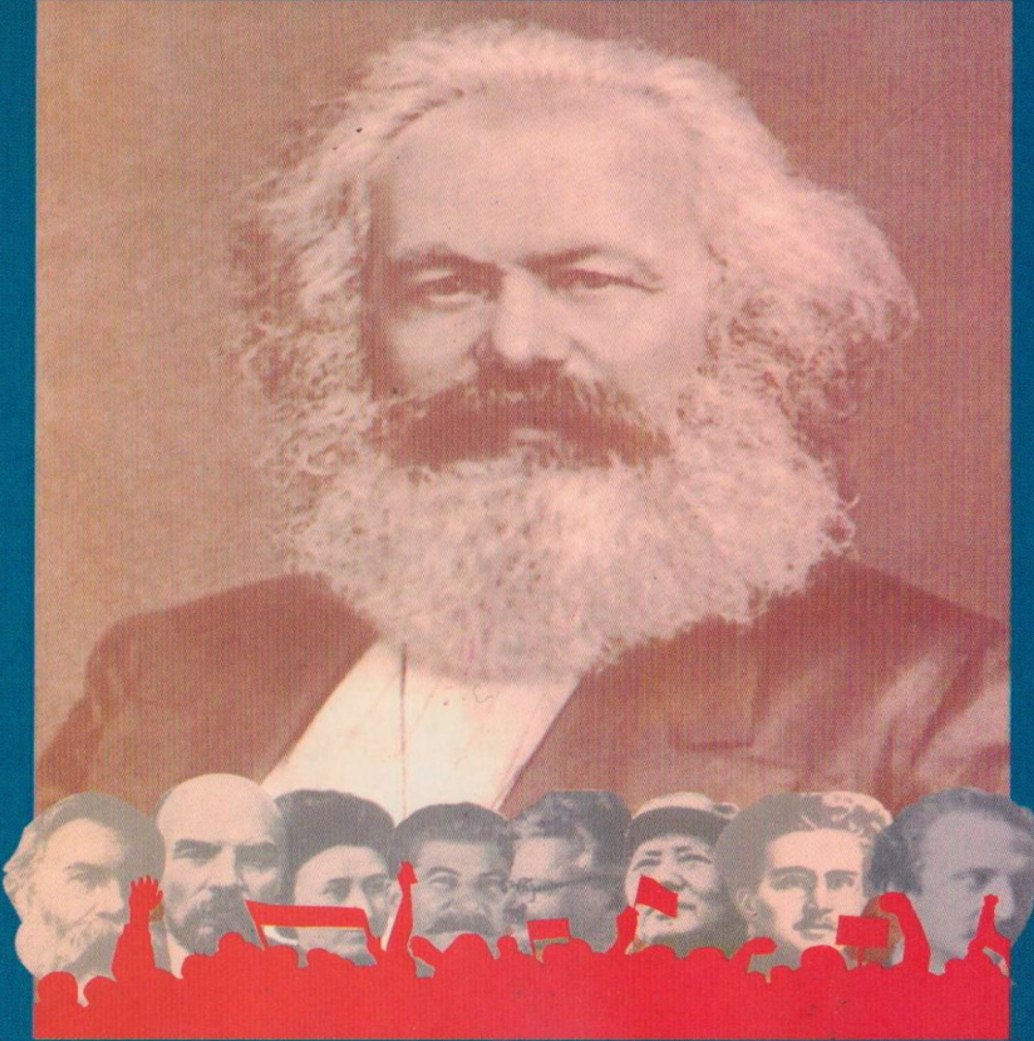
KARL MARX

Marksist Kuram ve Sınıf Hareketi

Karl Korsch

Çeviren: Mehmet OKYAYUZ

DORUK

Karl Marx
Marksist Kuram ve Sınıf Hareketi

Karl Korsch

Çev.: Mehmet Okyayuz

Birinci Baskı, Ankara 2000

Karl Korsch, (1866-1961) Bir banka müdürünün oğlu olarak Almanya'nın Aşağı Saksonya bölgesinde doğdu.

Münih, Berlin, Cenevre ve Jena Üniversitelerinde hukuk, iktisat ve felsefe öğrenimi gördü. Özgür Öğrena Hareketi'ne katıldı. 1910 yılında Jena'da hukuk doktorasını tamamladıktan sonra İngiltere'ye gitti. Reformcu Sosyalist Fabien Demeğine girdi ve sendikalist hareketten etkilendi. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzaine Almanya'ya döndü. Askere alındığında silah taşımayı reddetti. Bağımsız Sosyal Demokrat Parti ye (1917), Halle Kongresindeki bölünmenin ardından ise, çoğunlukla birlikte 1920'de Alman Komünist Partisi'ne (KFD) katıldı. 1920'den 1926 ya kadar, parti gazetesi İçin yazılar yazdı ve 1924 yılına kadar da Parliniıı teorik yayın organı olan *Die Intanaticnale'Tün* editörlüğünü yaptı. KPD'nin önde gelen üyeleri arasındaydı.

Büyük kentlerde 1918'de ortaya çıkan işçi konseyleri hareketinde etkin olarak yer aldı. Taban inisiyatifine dayalı bir "sosyalizasyon' politikasını savundu. Konsey hareketinin 1920'den sonra geleneksel devlet aygıtı içinde erimesini, işçilerin ve sosyalistlerin "tinsel olarak devrime hazırlıksız" oluşuna bağladı. Bu dönandeki yazılarında "ideolojik ve kültürel mücadele'nin önemini vurguladı.

Savaştan sonra ders vermeye başladığı Jena Üniversitesi'nde 1923 yılında hukuk profesörlüğüne getirilen Korsch, aynı yıl Thüringoı eyalet parlamentosuna seçildi ve kısa bir süre adalet bakanlığı yaptı. KPD'nin Orta Avrupa'da o yıl başlatacağı askeri ayaklanmanın bölgedeki yan hazırlıklarını yönetmekle görevliydi. Hamburg'daki yerel ayaklanmanın bastırılmasından sonra düşüşe geçoı Alman Komünist Partisi'nin "Bolşe-vikleştirme" adı altında yürütülen Moskova'nın bir dış politika araana dönüştürülmesine karşı çıktı ve Lsıln şahsında eleştirdiği *"Sovyet Mark-siznvnı" "Batılı Marksist'* kavramlara dönük bir saldın olarak değerlendir^ di.

Komünternle derinleşen görüş ayrılıkları üzerine Komünist Entanasyo-nal'in 1924 yılında yapılan V. Kongresi'nde başta Zinoviev olmak üzere

revizyonist olmakla şuçlandı ve 1926'da da KPD'den ihraç edildi. Bundan sonra da hiçbir zaman politik hareketler içerisinde yer almadı. Nazilerin iktidara geldiği 1933'te İngiltere'ye oradan da Danimarka'ya geçti. Orada öğretmeni olduğu ve oldukça derin bir biçimde etkilediği Bertold Brecht ile sık sık görüştü.

1936'da ABD'ye gitti; bir süre konseyd komünistler ve sendikalistlerle birlikte çalıştı. Soğuk savaş dönonlnde siyasetle ilgisi zayıfladı ve sosyal psikolog Kurt Lewin ile ortak çalışmalar yürüttü. Son yıllarında sömürgelerin bağımsızlıktık savaşları üzerine bazı yazılar kaleme aldı. Kari Korsch Amerika'da öldüğünde 95 yaşındaydı ve Marksist hareket tarafından neredeyse unutulmuştu.

Önemli çalışmaları (unlardır: Marksizm ve Felsefe (Belge *Yay., 1991),* Materyalist Tarih Anlayışı *(Die Mat&ialistisdıe Gesdtictsaufassung, 1929),* Bugünün Marksizmi Üzerine On Tez *(Zehri Thesen Über Manisnus* /ieufç, *1950)*

I.

İÇİNDEKİLER

KİTABIN METNİ HAKKINDA

I

Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü ve kitabın editörü, her şeyden önce Dr. Hedda Korsch'a kocasının kendisi tarafından koruma altına alınan yazılı mirasını enstitüye emanet edip bu basımı mümkün kıldığı için, teşekkür ederler. Böylece, İngilizce metnine[1] Almanya'da uzun yıllar ulaşılamayan ve içeriği geniş ölçüde bilinmeyen, Karl Korsch'un *Karl Marx* adb kitabının yayımlanması gerçekleşebilmiştir.

Nasyonal sosyalist diktatörlüğün, Almanya'da Marx ve Marksizm hakkındaki tartışmalara getirdiği kopukluk, Kor-sch'un Almanya'dan göç etmesiyle biyografik olarak da kendini göstermiştir. Editör, bu kopukluğu, Korsch'un eserlerinin yayımlanmasının ön çalışmalarına başladığında, Korsch'un *Marx* kitabını daha geniş bir bağlama oturtarak giderebileceğine inanmıştı.

Bu, üç şekilde yapılabilirdi. Birincisi, Korsch'un Marx kitabının Marx'a dayanan sosyalist kuramın tarihindeki yerini tespit ederek. İkincisi, kitabı, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Bah Almanya'da hâkimiyet kazanmış olan Marx'in akademik yorumuyla sistematik bir biçimde ilişkilendirerek Ve, nihayet - aceleci "ilhak" ve "şematizasyonlar"ı engellemek amaçlarını da içinde banndıran-olası bir "biographie intellectuelle"i ortaya koymak için Korsch'un Marx yorumuyla ilgili gelişimini göstererek.

Erich Gerlach, *Marksizm ve Felsefe'*nin yeni basımının *Giriş* bölümünde[2], bu sonuncu yöntem doğrultusunda hareket etmiştir. Gerlach, yazısında, Korsch'un *Marx* kitabını anlama açısından en önemli gelişim aşamalarını, tekrarlamayı gereksiz kılan bir şekilde ele almıştır.

Diğer iki yöntemin kullanılmasıysa, *Marx* kitabını çoktan aşmış olduğu bir bağlama oturtmak anlamına gelecekti. Zira Korsch, "materyalist tarih anlayışının... bizzat materyalist tarih anlayışına uygulanışını"[3] ele aldığı andan itibaren Marksist kuram geleneğinin çizdiği çerçevenin ötesine geçmişti. Dolayısıyla, bu anlayışın - hangi değişken biçimlerde olursa olsun -uygun proleter sınıf bilinciyle M ar kist kuram arasında olduğunu

varsaydığı özdeşlik ilişkisi parçalanmıştı. Kuram ve sınıf hareketi arasındaki ilişki tarihsel çözümlemenin, Marksist düşünce ise materyalist esaslara dayanan ideoloji eleştirisinin konusu olmuştu.

Bu nesnelleştirmeden dolayı *Marx* kitabının çözümlemeleri zaman zaman akademik bir Marx yorumu görünümünü almaktadır. Ancak Korsch, bu yorumun sınırını, *Marx* kitabından otuz yıl önce kaleme aldığı, Marksizmi "herhangi bir tarihsel-filolojik konu gibi belli okul kurallarına göre"[4] ele alan Marx ile ilgili çağdaş biyografik kaynakçanın eleştirisinde çizmiştir. Zira Korsch için Marx konusu, her ne kadar onun düşüncelerinin geniş bölümünü ideoloji eleştirisi açısından bir çözümlemeye tabi tutup, tarihsel olarak göreceli kılsa da, hiçbir zaman sı-radanl aşmamış tır. Korsch için Marksizm, sadece görünüşte pa-sifize edilmiş pfoleter sınıf mücadelesinin bundan sonraki aşamasının bilimsel kuramı olarak, her zaman göreli tarihsel açının ötesinde bir öneme sahip olmayı sürdürecektir.

Bu sebeplerden dolayı Korsch'un nesnelleştirme ve angajman arasında gelip giden düşünce tarzını uygun bir biçimde ele alan bir giriş yazısı, ilk iki yöntemden birini kullanarak gerçekleştirilemezdi. Her iki yöntemle de bağlantı kurmak, dolayısıyla da "normal" bir giriş yazısının ötesine geçmek zorunluydu.

Sonuç itibarıyla başvurulmuş olan diğer bir yöntem ise, editör açısından temel soruna işaret edilip kitabın, Korsch'a özgü yaklaşımdan dolayı ve kaleme alınışından otuz yıl sonra, yalnızca sahaflar için önem taşımasının engellendiğine güvenmek olabilirdi.

Bundan dolayıdır ki, editör, Marksizm tarihinden bir belge yayımlamanın ve Sol'un kendi tarihiyle uzlaşmasına katkıda bulunmanın ötesine gittiğini düşünmektedir. Şöyle ki, Korsch' un *Karl Marx"*ı, aynı zamanda, yalnızca tarihsel boyutuyla kavranması mümkün olmayan Marx ve Marksizm hakkındaki tartışmalara ve o arada elde edilen tüm sonuçlara rağmen yine de köhneleşmeyen bir katkı olarak düşünülmelidir.

II

Korsch, 1934 yılında, Morris Ginsberg ve Alexander Far-quharson tarafından yayına hazırlanan "Modern Sociologists"[5]adlı kitap dizisi içinde yer alacak Marx ile ilgili kitabı hazırlamaya davet edilmişti. Aynı yılın sonbaharında[6] ele alınmış bir bölümleme taslağından, başta Marksizmin tarihsel gelişin ıi bağlamında geniş çaplı bir betimleme ve eleştirinin planlandığı görülmektedir. Korsch, bunu yaparken, Almanya'dan göç etmeden önce Berlin'de yaptığı konferans konuşmalarında uyguladığı geleneği "canlılara ve ölülere" ayıran eleştirel tasnif yönteminden faydalanabilmişti.[7]

Korsch, yaz sonu 1935'de yeniden kitap çalışmasına başladığında, en iyi şekilde *seçerek yorumlamak* diye adlandırılabilecek başka bir yöntemde karar kılmıştı. Amacının "zamanımızda Marksizmde kendimce en değerli gördüklerimi, oldukça bağımsız biçimde sıralanan aşağı yukarı 40 adet madde halinde ve fazla polemiğe girmeden göstermek"[8] olduğunu ifade etmişti. Korsch, çalışmayı bitirdikten sonra, kendisine yöneltilen bir eleştiriye yanıt olarak, zaman zaman ortaya çıkan zorlukların "bu kitabın hiçbir yerinde doğrudan ve açıkça Marx'a- kuramına ve politikasına *karşı* çıkmak istememe"sinden[9] kaynaklandığını belirtmişti.

Korsch'un, ağırlıklı olarak Brecht'in de bulunduğu Da-nimarka'daki Skovbostrand sürgününde geçirdiği bir sonraki yılın çalışma sürecini, yazışmalara ve yazılı mirasında bulunan birtakım ön çalışmalara dayanarak yeniden kurgulamak mümkündür. Bu süreç, bir yandan Marksist kurama yönelik açık eleştirinin tüm etmenlerinin kademe kademe saf dışı bırakılması ve, öte yandan Marx'tan sonraki Marksizmin gelişiminin sadece zaman zaman tarihsel "bakışlar"ın malzemesi olması ama giderek bizzat Marx'in kişiliğinin betimlenmesiyle yetinme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Okur, *Karl Marx*'ı Korsch'un Marksizmin tarihsel gelişiminin ön planda tutulduğu önceki kitaplarıyla karşılaştırdığında, bunu kolaylıkla görecektir. Açık eleştirinin bertaraf sürecini gözler önüne seren ve o dönemlerde Korsch için temel sorun niteliğinde olan Marksist kuramın geleneksel (ekonomik) biçimi çerçevesindeki pratik-toplumsal potansiyelini sorgulayan birtakım ön çalışmaların[9] yayımlanmasıydı. Korsch'un, bu

sorgulamaya verdiği yanıtlarda, kuramla şimdiye dek başarılmış olduğunu göstermek pahasına, kuramla henüz ba-şanlmadığı/başanlamayacağı konulardaki tutumu konusunda geri adım attığı âşikardır.

Gerçekte ise, bunun dışındaki bir konu, değişmiş olan bu yöntemsel yaklaşımın değil, Korsch'un 1936 yılında içine düştüğü zam ans al ve mekânsal darboğaza "kurban gitmiştir". Daha sonra gerçekleştirilen biçimin artık şekillenmeye başladığı 1935 yılı sonundaki bir planda[10], ikinci bölümde, "ekpnomi"nin sorunlarının ardından "üstyapı"nın ayrı ele alınması öngörülmüştü. Korsch, ilkesel olarak, el yazmasının bitimine kacjai" bu amaçtan vazgeçmedi.[11] Büyük bir olasılıkla ikinci bir cildin[12] yayımlanmasıyla ilgili beklentisi, onu, bir arkadaşının kitabın "sosyalist kuramın, devlet kuramı ve ideolojiler öğretisi hakkında söyleyeceklerini öğ-renememe pahasına da olsa"[13] şimdilik bitirilmesi yönündeki tavsiyesine uymaya sevk etti. Ancak, çalışmanın devamı gelmediği ve Korsch'un ilgisi -Amerika'ya Aralık 1936'dâ göç ettikten sonra -başka alanlara kaydığı için, elimizde yalnızca Korsch'un "ideolojiler öğretisi"ni ele almak istediğine işaret eden ve Aralık 1935'e ait, bitmiş bir metin bulunmaktadır.[14] "Devlet kuramı"na ait benzer bir metin yoktur.

Korsch Ekim 1936'da bu çerçevedeki çalışmalarında o denli ilermiş olacak ki, kitabın el yazmasının bitmesini planlıyordu. En azından bu konuyu ve kitabın Paris'te İngilizceye çevrilip çevrilemeyeceği konusunda teknik olanakların hazır olup olmadığını Partos'a danışmıştı. Partos'un olumlu yanıtı[15] üzerine Korsch, Ekim sonunda Paris'e gitti. Aynı yılın Aralık ortasında Paris'ten ayrıldığında, Almanca metniyle ilgili çalışmaları bitmiş ve arkadaş camiası için çoğaltılması öngörülmüştü.[16] Metni İngilizceye çeviren bayanla en azından "uzun ön görüşmeler" yapılıp[17] büyük olasılıkla kaba bir ilk çeviri[18] bile hazırlandı.

Kitabın tamamlanmış bu ilk metni, 1938 tarihli İngilizce basıma ancak dolaylı bir şekilde temel oluşturmuştur. Zira, Korsch, 1937 yılında, düzeltmelerin yapılabilmesi için sayfa şekline getirilmemiş olan tashih provalarını yayınevinden teslim aldığında çeviriyi o kadar yetersiz bulmuştu ki, yapmış olduğu dü-zeltemeler metnin yeniden ele alınmasıyla eş anlam taşımaktaydı.[19] Ayrıca Korsch'un, bu basımın Almanca metni eninde sonunda yayımlanmış İngilizce metinle karşılaştırıldığında, göze

çarpan yer değiştirmeler ve eklemeler yaptığı görülmektedir. Ancak Korsch, daha sonra, bu İngilizce çeviriyi de "dil açısından yetersiz" olarak değerlendirmiş[20] ve Brecht'e kitabın eksikliklerini şu sözlerle tarif etmiştir: "[Metni] çevirdiğimde, Amerikan lehçesinin yalnızca aşırıya kaçmayan terimlerini kullanmaya çalıştım; yani Marx'in, Hegel'in vs. düşüncelerini yansıtılamayacak şekilde yansıtmaya çalıştım."[21]

Korsch, bir on yıl kadar sonra, 1947 sonbaharında metin üzerinde bir daha yoğunlaştı. Nedenini Partos'a şu sözlerle açıkladı:

"Bildiğin gibi, Meksika seyahatimden önce Brecht'i, içinde bulunduğu Komünist Manifesto'nun keyifli doğrulama çalışmalarına birlikte devam etmek üzere bir süre ziyaret etmiştim. [Brecht'in] Almanca basımın yapılması fikrini coşkuyla karşılaması ve Kati'nin beni sürpriz ve dokunaklı bir biçimde... kurtarılmış [Marx] kitabımın (Parisli) Almanca tam metniniyle karşılaması, beni geçici olarak kitabın Almanca basımının - değişiklik yapılmaksızın, zira, kitabı bugün çok farklı yazardım - yapılmasına yöneltti."[22]

Korsch, "değişiklik yapılmamış" basımdan söz ediyorsa eğer, bundan, 1936 yılı taslağının değişiklik yapılmadan muhafaza edilmesi anlaşılmalıdır. Elyazmaları karşılaştırıldığında görebildiğimiz kadarıyla, ayrıntılı olarak, metni temelden bir daha gözden geçirmişti. Üslûptaki birçok değişikliğin yanı sıra, sıralaması kısmen ingilizce metnindekine uyarlanmış yer de-ğiştermeler de vardı.[23] Ayrıca bazı kısımlar, tamamen silinmiştir.[24] Brecht, Kasım 1947'de, Almanca metnin bu şekilde oluşan ikinci ("Amerikan") metninin bir kopyasını yanına alıp kitaba bir yayıncı bulmak amacıyla Avrupa'ya gitmişti.

Brecht, Korsch'u, daha sonraki yılın Nisan ayında, isviçre'deki çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından haberdar ettiğinde[25], onun ilgileri o denli farklı alanlara kaymıştı ki, Brecht'e şu sözlerle yanıt verdi: "Bu arada, tamamıyla olumlu başka nedenlerden dolayı, el yazmasının şu an yayımlanmamasına karar verdim. Onun için bu konudaki görüşmelerinizi gönül rahatlılığıyla sona erdirebilirsiniz."[26] Korsch, ondan sonraki yıllarda, elyazmasına, ara sıra, notlar kaydedip değişikler yaptıysa da, Almanca metni yayımlatma planına bir daha dönmemiştir.

III

Almanca elyazmasının bu basıma esas alınabilecek iki ana metni hazır bulunmaktaydı.

1. Okuma Biçimleri bölümünde P diye belirtilmiş olan Paris metni, Paris'te, 1936 yılının sonbaharında meydana getirilen ve toplam 270 daktilo sayfasından oluşan metnin bir kopyasıdır.[27]

Bu, Korsch'a, 1947 yılında, Meksika'da, K. Horner tarafından verilen Paul Partos'a ait kopyadır. Bu tespit, yazışmalara konu olan Partos tarafından el yazısıyla yapılan düzeltmeler tarafından doğrulanmaktadır.[28] Bu kopyanın, 1936 yılı için planlanan, ancak daha sonra gerçekleşmeyen Almanca metnin çoğaltılmasına esas alınmak istendiği tahmin edilebilir.

Partos'un sözü edilen düzeltmeleri, açık yazı hatalarının düzeltmelerinin yanı sıra, ağırlıklı olarak dipnot eklemeleridir. Bunlar, Okuma Biçimleri Bölümü'ndeki varyantların yansıtılmasında göz ardı edilebilecek nitelikteydiler.

Korsch'un, sonbahar 1947'de, bizzat yapmış olduğu düzeltmeler ve, aynı dönemde, elyazmasırun kapak sayfasına yazmış olduğu redaksiyonel notlar ise, çok daha kapsamlıdır. Bunlar genelde -özellikle üsluba ilişkin düzeltmeler söz konusu olduğunda* doğrudan ikinci temel metne geçişi sağlayacak niteliktedirler. İçerik farklılıkları, Okuma Biçimleri bölümünde Pc olarak belirtilmiştir.

2. Okuma Biçimleri bölümünde A *diye belirtilmiş olan Amerikan metni;*

1947 yılındaki yeniden gözden geçirilmiş ve toplam 235 daktilo sayfasından oluşan metnin orjinali *(A-l)* ve kopyası *(A-2)* mevcuttur. Brecht'in Avrupa'ya giderken yanında götürdüğü metinden *(A-3),* Brecht Arşivi'nde yalnızca birinci bölümün yedinci maddesi ve üçüncü bölümün dokuzuncu maddesi bulunmaktadır.[29]

/4'nın tüm metinlerinde ayrıntılı düzeltmeler bulunmaktadır. İlk aşamadaki düzeltmeler tüm metinlerde birbirlerinin tıpatıp aynısıdır. Anlaşıldığı kadarıyla bu düzeltmeler, el yazmasının bitiminden hemen sonra yapılmıştır.[30] Sonuçta, Apparat'ta *A-H2*[C] diye belirtilmiş olan bu

düzeltmeler, Korsch'un, 1947 yılında, kitabının Almanca basımı için öngördüğü esas metin olarak nitelendirilebilir. Aynca *A-l'de* birtakım içerik değişikleri ve dipnotlar bulunmaktadır. Bunlar, Okuma Biçimleri bölümünde *A-l*[c] diye belirtilmiş olup, Korsch'un notlarına göre, 1948-50 yıllarına aittir. Sonuçta, birbirinden gerek üslup gerekse içerik açısından ayrılan beş düzenleme aşamasını[31] göz önünde bulundurmak gerekiyordu. Tüm bu varyantların, aralarındaki farklar gözetilmeksizin sunulması söz konusu olamazdı. Böyle bir yöntem, şu ana dek yayımlanmamış metnin okunurluğunu, filolojik açıdan ilginç bilgiler yansıtmanın ötesine geçmeyerek, ciddi bir şekilde engelleyecekti. Öte yandan Korsch'un yazılı mirasını değerlendirerek yapılan bu basımın, yalnızca şu ana dek ulaşüamayan Marx'la ilgili bir eserin yayımlanmasının ötesinde, bizzat Korsch'un Marx ve Marksizm ile ilgili tutumunun gelişimini aydınlatacak nitelikte olabilmesi ihtimalinin ve hatta zorunluluğunun da göz önünde tutulması gerekiyordu.

Bu yüzden, bizzat Korsch tarafından geniş bir okur kitlesi için öngörülen iki metinden birinin[32] bu basımının düzenlenmesi için kullanılması uygundu. Ancak, bunu yaparken, - başka metinlerde rastlanan üslup açısından olası daha iyi çözümlerin göz ardı edilmesi pahasına da olsa - bu metinden vazgeçmemek gerekiyordu. işte o zaman, Okuma Biçimleri bölümünde, açık bir şekilde üsluba ilişkin olmayan her çeşitlemeyi kapsayan *içeriksel* çeşitlemelere[33] işaret etmekle yetinilebilecekti. İngilizce metnin çeşitlemeleri ise, ancak Korsch'uri düzeltme notlarında işaret ettiği ölçüde göz önünde bulundurulacaktı.[34]

Bu koşullar altında üslup açısından daha ince işlenmiş olan izleyen Amerikanca metin *A-1/2*[C] bu basıma esas alınmışbr. Bu basımdan yalnızca aşağıdaki durumlarda, özellikle belirtilmeksizin, sapılmıştır:

Açık yazı hataları düzeltilmiştir. Alıntılar gözden geçirilip içeriksel olarak önemsiz alıntılama hataları düzeltilmiştir. Alıntı yapılan metinlerdeki atlamalar ve eklemeler, bizzat Korsch tarafından yapılmadıysa, işaretlenmiştir.[36] Ve nihayet, kitabın yayımlanmasının *Komünist Manifesto'*un yayımlanmasının yüzüncü yıldönümüne rastlamasına işaret eden Amerikanca metnin başlığından[35] vazgeçilmiştir. Böyle bir başlığın,

rastlantısal olarak o yıl ortaya çıkmış uygulanabilirliğine rağmen, asıl - ve ingilizce basım için de kullanılmış olan - başlık muhafaza edilmiştir.

Metinde çeşitlemelere, parantezler içine alınmış rakamlarla işaret edilmiştir. Bir rakamın bir maddede yalnızca bir kez görünmesi, ondan önceki kelimenin birkaç çeşitlemesi olduğuna; iki kez görünmesi ise, belirtilen çeşitlemenin başına ve sonuna işaret eder. Okuma Biçimleri bölümüne tekabül eden çeşitlemeye, bu rakamların dışında, içinde bulunduğu düzenleme aşamasının sembolüyle de işaret edilmiştir. Çeşitlemeler, bir metin parçasıyla ilgili olarak birden fazla sayıda bulunmaları durumunda, tarih sırasına göre düzenlenmiştir. İlkesel olarak, Okuma Biçimleri bölümünde çeşitlemelerdeki mevcut dipnotlar verilmemiştir. Bu ilkeden, yalnızca, Korsch tarafından Amerikan basımından atılan metin parçalarının verilmesi durumunda sapılmıştır.

Netliğin sağlanabilmesi uğruna dipnotlardaki mevcut çeşitlemelerin verilmesinden vazgeçilmiştir. Korsch, İngilizce basımın giriş bölümünde, dipnotlar vererek, okura "her bir aktarmada tarihsel durum ve olaylardaki önemli bilgileri anında sağlamayı"[36] vermeyi amaçladığını vurgulamıştı. Dipnotların bibliyografik olarak standartlaştırmaları amaca uygun göründüğü takdirde, Korsch'un, bunun ardından, alıntı yaptığı metinlerin ele alınış tarihi, ilk yayımlanma tarihi vs. ile ilgili verdiği bilgilerin muhafaza edilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca bu türden bilgiler, metnin diğer çeşitlemelerinde bulundukları takdirde, bu basıma eklenmiştir. Ayrıca Marx ve Engels'in eserlerinin büyük bölümüne, Korsch'un alıntıladığı şekliyle, bugün zor ulaşılabildiğinden, - mümkün olduğunca - Marx ve Engels'in şu ana dek en eksiksiz basımına[37] işaret edilmiştir.

Editör, Korsch'un stenografik notlarını düzyazıya geçiren bay F. Nouvertne'ye ve bay F. Hilgendorf'a teşekkürü borç bilir. Meslektaşları olan F. Tichelmann ve H.P. Harstick, tavsiyeleriyle ve anlayışlı eleştirileriyle destek vermişlerdir. Editöre, ayrıca bayan Ursula Langkau-Alex'e, düzeltmelerdeki ve dizin oluşturma çalışmalarındaki (ve onun ötesine geçen) yardımlarından ötürü teşekkür eder.

Götz Langkau

Amsterdam, Eylül 1967

Birinci Bölüm
BURJUVA TOPLUMU
1. Marksizm ve Sosyoloji

Marksist kuramın modern sosyoloji bilimiyle ilişkisi ne türdendir? Bu konuda, Comte'la başlayan ve onun tarafından ilk kez bu şekilde adlandırılan "sosyoloji", oluşturulmuş bilimler sisteminde özel bir alan olarak düşünülürse yalnızca ta-nınmamışlık ve karşıtlık mevcuttur. Marx ve Engels, gerek isim gerekse içerik açısından "sosyoloji"ye kayıtsız kalmışlardı. Marx, yayımlanmasından otuz yıl sonra Comte'ın Cours de *Philosophie Positive* adlı eseri hakkında "İngilizlerin ve Fransızların bu herif hakkında bir sürü yaygara çıkartmalarından dolayı" bilgiyi mecburen kaydettikten sonra bile, "Comtizm"e "parti adamı olarak kesinlikle karşı olduğunu" ve "bilim adamı olarak... [onu]... fazla kayda değer bulmadığını" ifade etmişti.[38] Bu reddediş, kuramsal ve tarihsel olarak sağlam temellere dayanmaktadır. Marksist kuramın, Comte tarafından kurulan, Mili ve Spencer tarafından yaygınlaştırman on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın "sosyoloji"siyle hiçbir alâkası yoktur. Tersi, yani "sosyoloji"yi modem sosyalizme karşı bir muhalefet olarak değerlendirmek, daha doğru olacaktır. Ancak bu savdan hareketle, son yüz yılda bu bilim dalına yansımış olan çeşitli kuramsal ve pratik eğilimleri, tüm diğer farklılıklarına rağmen, tek düze bir olgu olarak kavramak mümkün olacaktır. Comte için St. Simon ile ilişkisinin sonra ermesinden sonra geçerli olduğu gibi., daha sonraki "sosyologlar" için de, günümüze kadar, önemli olan, sosyalizmin teorisine ve neticede pratiğine, sosyalizm tarafından asıl olarak sorulmuş olan sorulara teorik ve pratik açıdan farklı şekilde yaklaşarak, karşı durmaktır. Marksizm, modem tarihsel gelişimler sonucu güncellik kazanan bu sorularla, Comte, Spencer ve sonrakilerin sözüm ona "sosyolojilerine kıyasla, çok daha tabiî ve doğrudan bir ilişki içerisindedir. Bundan dolayı Marksist toplum öğretisiyle bu modem burjuva toplum bilimi arasında aslında hiçbir kuramsal ilişki bulunmamaktadır. Burjuvalar, proletaryanın devrimci sosyalist kuramını, teori, ve pratiğin "gay-ribilimsel" bir karışımı olarak nitelendirmektedirler. Öte yandan sosyalistler, tüm burjuva toplum bilimlerini yalnızca "ideoloji" olarak tarif etmektedirler.

Marksist kuramla, "sosyoloji"nin adı henüz konmadığı, ancak "toplum"un, bilginin ve eylemin garip ve bağımsız bir alan olarak keşfedildiği ve tüm anlamıyla algılandığı on yedinci ve on sekizinci yüzyılda, İngiliz ve Fransız burjuvazisinin devrimci gelişim devresindeki toplumsal araştırmalarla olan iliş-kisiyse çok farklıdır.

Marx, "Hegelci hukuk felsefesinin eleştirel gözden geçirilmesiyle", 1859 yılında, materyalist toplum kuramının geliştirilmesinin ilk adımını on altı yıl önce attığını yazmıştı.[39] O zamanlar, *Rheinische Zeitung* gazetesinde çalıştığı 1842/43 yıllarında, "sözüm ona maddi çıkarlar hakkında fikir yürütmek sıkıntıya sokulmuş" tu. "Ekonomik sorunlar"la ilgilenmeye başlamış ve "Fransız sosyalizmi ve komünizminin" fikirleriyle henüz belirsiz bir şekilde tanışık olmuştu. Hegel'i inceledikten sonra, *"devlet biçimleri kadar hukıtki ilişkilerin de ne kendilerinden, ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağı, tam tersine, bu ilişkilerin köklerinin, Hegel'in 18. yüzyıl ingiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak »sivil toplum« adı altında topladığı maddi varlık koşullarında bulundukları, ve sivil toplumun anatomisinin de, ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği"* sonucuna ulaştı.

Burada, o dönemde, "burjuva toplumu" kavramının, Hegelci idealizmden kendi materyalist kuramına geçiş yapan Marx için kazandığı kesin önemini görmekteyiz. Marx, Hegelci devlet idealizminin keskin materyalist eleştirisini, Hegel'de gördüğü -idealist bir filozof için beklenmedik boyutta gerçekçi - burjuva toplumu hakkındaki tespitleriyle[40] temellendirdiği suretle, Hegel aracılığıyla, önceki yüzyıllarda, köhneleşmiş feodal ekonomi ve devlet düzenine karşı mücadeleleri sırasında, *burjuva toplumu* kavramını devrimci bir parola olarak ortaya atmış ve "yeni bir bilim" olan *siyasi iktisat* ile bu yeni burjuva toplum biçiminin maddi temelini, deyim yerindeyse, iskeletini çözümlemiş olan büyük insanın sosyal doğasını araştıranlarda ilişki kurdu.

Hegel, hukuk felsefesinin "burjuva toplumu"na ithaf edilen bölümünü, eserinin diğer bölümlerinden keskin biçimde ayıran gerçekçi bilgilerini,[41] yalnızca, o zamanlar son derece geride olan Almanya'nın gelişiminden elde etmedi. "Burjuva toplumu" nun adını ve içeriğini tamamen Fransız ve İngiliz toplum filozoflarından, siyasetçilerden ve iktisatçılardan aldı. Marx'a

göre Hegel'in arkasında, on sekizinci yüzyılın ortasından itibaren ingiltere'deki "sanayi devrimi"yle 1789 ile 1815 arası dönemde Büyük Fransız Devrimi'yle son bulan gerçek toplumsal gelişimi yansıtan, toplumun yapısına ve dinamiğine ilişkin yeni bilgilere sahip "on sekizinci yüzyılın İngilizleri ve Fransızlan" durmaktadırlar.

Marx, yeni sosyalist ve proleter toplum bilimini oluştururken, (ilk olarak Hegel aracılığıyla haberdar olduğu) burjuvazinin devrimci dönemindeki burjuva toplum kuramına dayandı. Her şeyden önce, (Petty ile Boisguille'den Quesnay, Smith ve Ricardo'ya) burjuva iktisadını, yöntemsel açıdan tamamıyla bilinçli hareket ederek - bu büyük burjuva araştırmanlar tarafından zaten az çok bilinçli olarak tasarlandığı - burjuva toplumunun anatomisi yönünde genişletip geliştirdi. Marx'ın, ("vülger iktisat" diye adlandırdığı) daha sonraki burjuva iktisadinin hiçbir önemli konuda Ricardo'nun ötesine geçmediğine ve hattâ birçok konuda onun gerisinde kaldığına ilişkin keskin bir vurgusu,[42] ayrıca yeni bir toplumbilimsel bireşim olan Comtçu "pozitivizm"in, bütün olarak, ne kadar "perişanca" da olsa Hegel'le "kıyaslanmayacak kadar büyük" olan başarısından farklılaştığına işaret etmesi,[43]burjuva sınıfının ekonomik ve toplumsal düşüncesinin yukarıda değinilen erken evresindeki başarılarının, her ne kadar artık bağımsız olarak sahneye çıkmış olan proleter sınıfın ortaya koyduğu sonuçlar (1) ve hedefler bunların çok daha ötesine geçtiyse de, Marksist kuram için her zaman ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Marksist kuramın önderliğinde hareket eden işçi sınıfı, bu açıdan bakıldığında, Friedrich En-gels'in dediği gibi yalnızca "Alman klasik felsefesinin mirasçısı"[44]değildir. Aynı zamanda klasik burjuva iktisadının ve toplum araştırmalarının da mirasçısıdır. işçi sınıfı, bu sıfatıyla, burjuva klasiklerin geleneksel kuramını, değişen toplumsal koşullara uygun bir biçimde, genişletip geliştirmiştir.

Marx, burjuva toplumunu, ilk baştaki gelişim evresinden ve feodal orta çağ toplumu karşısında oluşturduğu tezatlığından hareket ederek değerlendirmez. ***(2)*** Onun merak ettiği, burjuva toplumunun yalnızca ayakta kalabilme yasaları değildir. O, burjuva toplumunu, tüm nitelikleriyle tarihsel, dolayısıyla da tarihsel olarak sürekliliği olmayan toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak değerlendirir. Marx, burjuva toplumunun oluşum

ve gelişim sürecini, ayrıca devrimci değişimine yol açacak, bu süreç dahilinde olup gelişen, eğilimleri araştırır. Bu eğilimler iki biçimde ortaya çıkar: Nesnel olarak burjuva toplumunun ekonomik temelinde; öznel olarak da toplumsal sınıfların (siyasetten, hukuktan, ahlâktan değil) ekonomik temelden kaynaklı yeni karşıtlarından. Böylece, burjuva toplumunun, daha önceleri kendi içinde tekdüze ve yalnızca feodalizme karşı koyduğu bütünlüğü, birbiriyle zıt iki "parti"ye bölünmüş oldu. Marx, sözüm ona "sivil top-lum"u bir "burjuva toplumu", yani sınıf karşıtlıkları üzerinde kurulmuş, burjuvazinin başka toplumsal sınıflar üzerinde ekonomik, dolayısıyla da siyasi ve kültürel hâkimiyetini sürdüğü bir toplum olarak tanımlar. Bu bakımdan, sonuçta, toplumsal bilginin genişletilmiş "ufku"na "en çok çalışan ve en sefil sınıf" girmektedir. Marksist kuram, günümüz toplumlarında da baskı altında tutulan ve sömürülen ücretli çalışanların sınıf mücadelelerini, buıjuva toplumunun lağvedilişi için sürdürülen bir mücadele olarak teşhis eder. Marksist kuram, burjuva toplumlarının günümüzdeki gelişimini açıklayan materyalist bir bilim olarak, aynı zamanda, proletaryanın, proleter toplumun gerçekleşmesi için verdiği mücadelenin pratik bir direktifi niteliğindedir.

Bilimsel kökenleri Comte'a kadar geriye giden, daha önceki evrede bu alandaki asıl verimli çalışmaları yapmış büyük düşünürleri dışlayan "sosyoloji" disiplininin daha sonra, yapay bir biçimde kendi kabuğuna çekilişi, çağımızın pratik ve dolayısıyla teorik görevlerinden bir kaçıştan başka bir şey değildir..Marx'ın, toplum öğretisinin klasik kurucularının devrimci kuramını, değişen tarihsel koşullar altında genişletip geliştiren yeni, sosyalist ve proleter bilimi, çağımızın gerçek toplumsal bilimidir.

2. Tarihsel Özgünleştirme

Yeni, devrimci toplum biliminin ilk temel ilkesi, tüm toplumsal koşulların tarihsel özgünleştirilmesidir. Marx, buıjuva toplumunun tüm kurumlarını ve koşullarını tarihsel özgünlükleri temelinde tanımlar. Burjuva toplum kuramının, bu özel niteliği yok eden tüm kategorilerini eleştirir. Bu anlamda, ekonomiyi konu alan daha ilk eserinde, başka zaman göklere çıkardığı Ricardo'yu, özgün bir burjuva kavramı olan toprak rantını (rent) "tüm zamanların ve ülkelerin toprak mülkiyetine uyguladığı için" eleştirmiştir. Marx: "Burjuva üretim koşullarını öncesiz-sonrasız koşullar olarak göstermek, tüm iktisatçıların yanılgısıdır."[45]

I

Tarihsel özgünleştirme ilkesinin önemi, toprak mülkiyeti örneğinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. *Toprak mülkiyeti,* ekonomik toplumsal sistemin çeşitli tarihsel evrelerinde farklı ni-beliklere sahipti ve farklı işlevleri vardı. Çok eski oları gayrimenkul mallar üzerindeki kamu mülkiyetinin çok farklı biçimlerdeki tasfiyesi, özel mülkiyet temelinde oluşmuş toplumların birbirinden çok farklı gelişimi için belirleyiciydi.[46]Marx'a göre, daha ortaçağda, tarıma bağlı toprak mülkiyeti (ki, burjuva toplumlarında bunun tam karşılığı sermayedir), üretimin tüm diğer kategorilere hükmeden temel kategorisini teşkil etmekteydi.[47] Kapitalist üretim tarzının, farklı ülkelerde farklı biçimlerdeki, zaferi sürecinde, feodal toprak mülkiyetinin sermayeye tabi tutulması, toprak rantının kapitalist artı-değerin bir parçası haline gelmesi ve tarımın bir sanayi dalına dönüşmesi, bu şekilde oluşan kapitalizmin sonraki tüm gelişimi, hatta ona karşı çıkan işçi hareketinin şekli ve proleter toplumun sosyalist üretim tarzına geçişi konusunda önemini korumaktadır. Marx, bu yüzden ilerlemiş yıllarında dahi, itina ile, bir yandan *Amerika Birleşik Devletleri'ndekı,* öte yandan da *Rusya'daki* toprak mülkiyetinin ve toprak rantının tarihini araştırmıştır. Lenin ise, bu yüzyılın başında, *"Rusya'daki Kapitalizmin Gelişimi"* adlı eserinde ağırlıklı olarak kapitalizme geçişin özgün tarihsel biçimini çözümlemiştir.[4] Hem Marx'ta hem de Lenin'de, farklı tarihsel biçimlerin araştırılması, her şeyden önce, yalnızca gelişmiş

kapitalist toplumdaki kapitalist toprak rantının özgün niteliğini ortaya çıkarmanın temelini teşkil eder.

"Toprak mülkiyeti" diye bir kategori, günümüz kapitalist üretim tarzının "Kapital"deki kapsamlı Marksist çözümlemesi bağlamında, asıl üretim sürecine atfedilmiş birinci ve elementer bölümünde (1. Kitap) geçmemektedir. Bu bölümde ele eılınan konu, gayrimenkul malların ("toprak") çalışma süreci için teşkil ettikleri genel önemin yanı sıra,® bir yandan kapitalist açıdan gelişmiş ülkelerde,[6] öte yandan İrlanda gibi sanayileşme sürecinin gerisinde kalmış ülkelerde[7] ve asıl sömürgelerde[8] modem kapitalist üretim tarzına, geçişin tarım proletaryası üzerindeki farklı biçimlerde oluşan etkileridir. "Toprak mülkiyeti" kategorisinin konu edilmesinin "Kapital"'de planlanan yeri, üçüncü kitapta, kapitalist *üretimin* özel tarihsel biçiminden ileri gelen kapitalist *dağıtımın* özel biçimlerinin ele alındığı bölümdür.[9] Ancak, bu bölümde dahi, daha önceki tarihsel biçimlere bağımsız olarak yer verilmemiştir. Yalnızca birkaç dağınık not, toprak mülkiyetinin modern burjuva biçiminin geçmiş tarihsel biçimlerine karşıtlık kurması konusunu aydınlatmaktadır; ve nihayet ancak sonradan eklenmiş bir son bölüm - ve bunun da, yakından bakıldığında, ancak bir kısmı - "kapitalist toprak rantının *oluşumu" na* ayrılmıştır.[48] Marx, eserinin bu bölümünün başında, feodal toprak mülkiyetinin ve gayrimenkul malların özel mülkiyetine dayalı küçük ölçekli tarımın, sermayenin ve kapitalist üretim tarzının etkisiyle dönüştüğü "özgün tarihsel biçimleriyle" ilgilendiğini yazar. "Toprak mülkiyetinin, farklı tarihsel biçimleriyle, çözümlenmesi, bu eserin sınırlarının ötesindedir."[49]

II

Tarihsel özgünleştirme ilkesinin uygulanmasının başka bir örneği de bizzat, "Kapital"de, bizzat kapitalizmin farklı biçimlerinin ele alınma şeklidir. Tam gelişmiş kapitalist mal üretimine dayalı çağımızda *sanayi sermayesinin* bağımsız ve gereğinde hâkim rolü neyse, daha önceki çağlarda ve oluşan kapitalist toplumun daha ilk evrelerinde, farklı biçimlerinin Marx tarafından mal ticareti sermayesi, para ticareti sermayesi, asıl ödünç sermaye diye adlandırılan *"tüccar sermayesi"* ve ikizi olan *"faiz getiren sermaye"* ("fahiş sermaye")nin rolü oydu. Bugünkü tam gelişmiş kapitalist ekonomilerde de, asıl kapitalist girişimcilerin yanı sıra, tüccarlar

ve bankacılar, üretime doğrudan iştirak etmeseler de, kapitalist işlerin yürümesi için *(1) az* çok önemli *(2)* bir işleve sahiptirler. Bu yüzdendir ki, sermaye sahipleri ve toprak sahipleri sınıfının tümünün emrinde olan "toplam artı-değer"in büyük kısmı, "tüccar kân" ve "faiz" şeklinde, yukarıda değinilen gruplara, her bir üretim döneminin toplam kârının bir başka bölümüyse, "rant"olarak üretime yine aynı şekilde iştirak etmeyen toprak sahihlerine ayrılmaktadır. Üstelik para sermayesi - özel ve kamulaştırılmış banka sermayelerinin tröstleşmiş ve kamulaştırılmış sanayi sermayelerinin birleşmesinden meydana gelen "finans kapital" şekliyle dahi - tekelci kapitalizmin bugünkü gelişim safhasında, kapitalist ekonomideki önemli rolünü geri kazanmıştır - her ne kadar bu, bazı Marksistlerin düşündüğü kadar ağır basmasa da.[50] *(3)*

"Sermayenin toprak mülkiyetinin karşısına, her yerde, öncelikle, para, para varlığı, tüccar sermayesi ve fahiş sermaye şekilleriyle çıkması"yla ilgili tarihsel gerçek, daha kuramsal çözümlemede modem kapitalist üretimin ön koşulu olarak görünmektedir: "Her yeni sermaye, ilk kez sahneye, yani piyasaya, mallar piyasasına, iş piyasasına ya da para piyasasına çıktığında, bu, belli süreçlerden geçerek sermayeye dönüşecek para şeklinde olur."[51] Ancak, sadece "sermayenin üretmesi"yle ilgili "sır" değil, "sermayenin üretil"mesiyle ilgili "sır" da, ya da, başka bir deyişle: "Artıya geçmenin sim" da,[52] sermayenin bu "ek" biçimlerinin dolaşım sahasında yerine getirdiği işlevlerin ve dolaşım sahasında vermiş oldukları "hizmetler"in karşılığında sermayeye ortaklaşa sahip olan kapitalistlere akıtılan gelirlerin çözümlenmesinin gelişigüzel sürdürülmesiyle hiçbir şekilde çözülemeyeceği gibi, bu kuramsal "sır"la ilintili olan sömürünün ve ücret köleliğinin ortadan kaldırılmasının yolu da bulunamayacaktır. Bu yüzden, "modem toplumun ekonomik örgütlenmesini belirleyen sermayeron temel biçiminin çözümlenmesine gidilirken, onun popüler ve deyim yerindeyse "Tufan öncesi" biçimleri olan ticari sermaye ve fahiş sermaye önceden [yani "Kapital"'in birinci kitabındaki asıl üretim sürecinin çözümlenmesi sırasında, K.K.] hiçbir şekilde"[53] dikkate alınmamıştır. Marx, her ne kadar "Kapital"in ikinci ve üçüncü kitabında, kapitalist dolaşım ve dağıtım süreçlerinin çözümlemesini yaparken, bu "Tufan öncesi biçimler"e değindiyse de, bunu, o biçimlerin tarihsel gelişimi açısından değil, günümüzün tam gelişmiş kapitalist üretim tarzı koşullarında, modem

sanayi sermayesinin ortaya çıkması sonucu hangi özgün biçimlere dönüştürüldükleri açısından yapmıştır.[54] Marx'in tüm eserlerinde yer alan tarihsel çözümlemeler ve ayrıca ilgili bölümlere eklenmiş son metinler ("Geschichtliches über das Kaufmannskapital" */Tüccar Sermayesi İlgili Tarihsel Bilgiler;* "Vorkapitalistisches über das zinstragende Kapital *"/Faiz Getiren Sermayeyle ilgili Kapitalizm Öncesi Bilgiler)*[55], aynı toprak mülkiyetinde olduğu ve burada da ticaretin ve *para ticaretinin*, eskiden sahip olduğu hâkim pozisyonunu yüzyıllar ve binyıllar boyunca sürekli kaybettiği gibi "sanayi sermayesinin dolaşım sahasında hızla büründüğü karakter yalnızca farklı işlevsel biçimlerin bağımsız ve tek taraflı oluşmuş olan biçimlerinden" birine dönüştükten sonra, günümüzde bu niteliğinden yeniden sıyrılma noktasına geldiği büyük tarihsel süreci açıklamaktan başka bir amaç taşımamaktadır.[56]

III

Modem kapitalist üretim tarzının ve onu temel alan ekonomik toplumsal oluşumun Marksist çözümlemesinde, gerek toprak rantının gerekse ticari sermayenin temel bir konu olarak ele alınması için tek bir neden olabilirdi. Marx'in, daha sonraları sürekli sınırlandırdığı ve sonuçta bu sınırlandırılmış şekliyle bile gerçekleştirmediği orijinal planına göre, "Kapital" de, üretim, dolaşım, dağıtım, toplumsal sınıflar vs. gibi asıl ekonomik sorunların ele alınmasından sonra, *"şehir-taşra"* ilişkisi ve *"Üretimin Uluslararası İlişkisi"* gibi daha geniş anlamlı ekonomik sorunlara değinilecekti.[57] Marksist çözümleme, ancak daha sonraki bu araştırmalar sonucunda, gerek *toprak mülkiyetinin sermayeyle* olan. ilişkisinin, gerekse *ticari sermayenin ve para sermayesinin sanayi sermayesiyle* olan ilişkisinin tarihsel farklılıklarının günümüz toplumuna uzandığı noktaya ulaşabilirdi. Bu iki ilişkiden ilki, tarımın kentsel sanayiyle (uluslararası boyutta: Pür tarım ülkelerle ağırlıklı olarak sanayi ülkeleriyle) olan ilişkileri; ikincisi ise, Pür ticaret yapan şehirlerle sanayileşmiş şehirlerin(ulularararası boyutta: Ticaret yapan ülkeleriyle sanayi ülkelerle) ilişkilerini kapsar.

s

IV

Marx, aynı toprak mülkiyetinin ve sermayenin farklı biçimlerinde olduğu gibi, diğer tüm ekonomik kategorileri de modern burjuva toplumunda boy gösterdikleri özgün biçim ve ilişkileriyle kavrar. Marx, ekonomik kavramları, ebediyen geçerli genel kategoriler şeklinde ele almaz. Konusu, daha önceki tarihsel dönemlerde, farklı özgün biçimlerde ve o zamanki üretim biçimlerinin tümüyle farklı özgün bir ilişki dahilinde de olsa, her zaman var olmuş olan paranın, mallar değişiminin, ücretli çalışmanın ya da işbirliğinin ve iş bölümünün tarihsel gelişimi değildir. Marx, bu farklı tarihsel biçimlere, ancak ana konusu olan, bu kategorilerin modem burjuva toplumunda aldıkları özgün biçimlerinin çözümlemesinde yardımcı olabilecekleri oranda değinir.[58]

Bu konuda Marx ile öncelleri arasındaki karşıtlık çok açıktır. Klasik burjuva iktisadının son temsilcisi olan David Ricardo'nun eserleri, *"Siyasi İktisadın Temel İlkeleri"ne* ithaf edilirken, Marx, ekonomik araştırmalarının konusunu, özellikle, *"modern burjuva üretimi"* diye adlandırır.[59] Bu yüzden, kuramsal temel yapıtının üst başlığını, onu, uzun bir süre boyunca, *"Siyasi İktisadın Eleştirisi Üzerine"* adı altında yayımlatmak istedikten sonra, sonuçta sade ve belirli bir şekilde *"Kapital"* diye adlandırmıştır.[60] Ricardo, sistemini, "değer"in genel kavramına değinerek açarken; Marx, günümüz burjuva ekonomisinin kuramının ve gerçeğinin eleştirel olarak ele alınmasını, elle tutulabilir bir nesne olan "mal"ın çözümlemesiyle başlatır. Ricardo, geleneksel ekonomik değer kavramını, öncellerinde hâlâ izleri bulunan son "fani pisliklerden temizlerken"; Marx, tam tersine, günümüz burjuva üretim ilişkilerinin dışındaki üretim ilişkilerinde de bulunan *malı*, mevcut yalıtılmış biçimiyle, henüz fazlasıyla soyut bir nesne olarak alıp, onu, "burjuva varlığı"[61] ya da "kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların varlığı"[62] olarak, özgün bir biçimde, tarif eder. "Meta", yalnızca bu özgün tarifiyle araştırmalarına konu teşkil eder; ve "kullanım değeri", "takas değeri" ve ekonomik sistemin bunlardan türetilen diğer kavramlarıyla, yalnızca böyle bir metanın nitelikleri bağlamında ele alınır. Bu kitabın ikinci bölümünde, Marx'in ekonomik kavramlarla klasik burjuva iktisatçılarının ekonomik kavramları arasındaki (yalnızca görünürde önemsiz gelen) farkın derin etkilerine daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu etkilerden uygulamada en önemlisinin, baştan beri ücretli çalışanların damarlarında, ellerinde ve beyinlerinde vücut bulan *emek*

metanın, Marx tarafından, günümüz genel ya da kapitalist mal üretiminde ortaya çıktığı biçimiyle, "mal" kavramı kapsamına alınmasından kaynaklandığını söylemek şimdilik yeterli olacaktır. "Kendilerini parça halinde satmak zorunda bırakılan bu işçilerin herhangi bir ticari maldan farkı yoktur; dolayısıyla, rekabetin tüm değişikliklerine, pazarın tüm dalgalanmalarına, aynı şekilde, maruz kalırlar."[63] Dahası, bu garip metanın satıcıları, "yalnızca iş buldukları sürece hayatta kalabildiklerinden ve yalnızca emekleriyle sermayeyi çoğalttıkları sürece iş bulabildiklerinden"[64], mallarının satış koşullarının pazarlığı sırasında her zaman aşın sömürüye terk edilirler.

"Değer"in, dışsal tecellisi olan "takas değeri"nden farklılaştığı en genel biçimi dahi[65] (bu, her ne kadar, birkaç iyi niyetli, yani yüzeysel Marx yorumcusu tarafından, sözde skolastik, kavram gerçekliliği, Hegelci idealizm ve daha bilmem ne kokan, yani "materyalist" bilim için kötü itibara sahip bir kavram olarak değerlendirilerek, Marx'in ekonomik kuramından mümkün olsa el-çabukluğuyla tamamen ortadan kaldırılmak istense de) aynı mal, emek malı, para, sermaye vs. gibi, tüm ekonomi araştırmalarının temelini oluşturan tarihsel ve toplumsal gerçeklikteki belirlemelerin somut çerçevesi dahilinde, gerçek ve elle tutulabilir, ampirik olarak doğrulanabilir bir şeydir.[66] "Herhangi bir tarihsel toplum biliminde..., ekonomik kategorilerin gelişimi sürecinde, aynı gerçekte olduğu gibi, akılda öznenin, yani burada, somut olarak, modem burjuva toplumunun mevcut olduğu ve, dolayısıyla, kategorilerin, çoğu zaman belli bir toplumun yalnızca münferit tarafları olan varlık biçimlerini, varlık belirlemelerini yansıttıkları vurgulanmalıdır.[67]

3. Tarihsel Özgünleştirme (devam) (1)

(2) Tarihsel özgünleştirme ilkesinin *(3)*, ekonomik ve toplumsal araştırmalar konusunda sahip olduğu önemin yanı sıra, başka bir *(3)* önemi daha vardır. *Apolojetik* (savuncalı), yani mevcut düzeni savunan eğilimle topluma eleştirel bakan *devrimci* eğilim arasında geçen siyasi mücadelede, saldırganın pozisyonunu güçlendirmektedir. Marx'in bu yeni kuramsal ikesinin bu (polemik) şekilde kullanıldığını, bu kez ağırlıklı olarak ekonomiden değil, toplumsal yaşamın başka alanlarından alınan birtakım örneklerle gösterilecektir. Bunu yaparken, *Komünist Manifesto'da* (1848), "burjuvazinin komünizme karşı yönelttiği suçlamalar"a karşı verilmiş olan yanıtlar esas alınacaktır.[68]

Mülkiyeti, hukuku, aile kurumunu, anavatanı vs.'yi yok etmek istedikleri yönündeki suçlamalarla karşı karşıya kaldıkları zaman, komünistlerin bunlara karşı verdikleri yanıtların tümünün temel niteliği, bu mücadelenin *her iki tarafında* da tüm toplumsal yaşam temellerinin genelini değil, bunların sadece günümüz burjuva toplumundaki özel tarihsel biçimlerini kapsadığına ilişkin vurgu yapılmasıdır. Burjuva ilişkilerinin bu özel tarihsel niteliğinden ibaret olduğu tüm ekonomik, sınıf temelli ve diğer özgün belirlemeler bu bağlamda ele alınır. Mücadelede, tarihsel *özgünleştirmenin* tüm bu farklı biçimlerinden yararlanılmaktadır. Ve sonuç hep aynıdır: Toplumsal düzenin genel ve doğal olarak kaçınılmaz temellerinin sözde savunucuları, sonunda, mevcut burjuva toplumun kendi özel çıkarlarına uygun olan koşullarının savunucuları rolüne indirgenirler.

Burjuvazinin komünizme karşı yönelttiği ilk itiraz, komünistlerin *mülkiyeti* ortadan kaldırmak istedikleri yönündedir. Komünist Manifesto'nun buna yanıtı şudur:

"Bugiine dek süregelen mülkiyet ilişkilerinin ortadan kaldırılması komünizmin ayırt edici özelliği değildir.

Bütün mülkiyet ilişkileri sürekli bir tarihsel değişime, sürekli bir tarihsel dönüşüme uğramıştır.

Örneğin Fransız Devrimi, burjuva mülkiyeti adına feodal mülkiyeti ortadan kaldırmıştır. Komünizmi ayırt eden, genel olarak mülkiyetin

ortadan kaldırılması değil, burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıdır.

Ama modern burjuva özel mülkiyeti, sınıf çatışmalarına, birilerinin başkalarınca sömürülmesine dayanan ürün üretimiyle ediniminin en son, en eksiksiz yansımasıdır.

Bu anlamda komünistler kuramlarını tek bir ifadeyle, özel mülkiyetin kaldırılmasında özetleyebilirler."

Ve daha sonra, burjuvazinin kuramsal sözcülerinin ideolojik düşüncelerine göre, "tüm kişisel özgürlüğün, etkinliğin ve bağımsızlığın" temelini oluşturan "kişisel olarak kazanılmış, kendi kendine, çalışılıp didinilerek elde edilmiş mülkiyet"in aslında modem burjuva mülkiyetinden önce gelen "küçük burjuva, küçük çiftçi mülkiyetinin" olduğu-açıklanır. Komünistlerin bunu ortadan kaldırmalarına gerek yoktur. "Sanayinin gelişimi onu ortadan kaldırdı, günden güne de kaldırıyor." Bugünkü biçimiyle mülkiyet, "sermaye ile ücretli emek karşıtlığı içinde işliyor." Mülkiyet, modern burjuva toplumunda karşı karşıya duran iki büyük sınıf olan burjuvazi ve proletarya için farklı anlamlar taşır. "Kapitalist olmak üretimde yalnızca kişisel değil, toplumsal bir konum almak demektir." Proletaryanın işi olan ücretli emek, ona kişisel mülkiyet edinmeyi sağlamaz. Ücretli emek, sermayeyi; yani kendini sömüren toplumsal gücü yaratır. Sonuçta, "mülkiyetin kaldırılması", "kişisel mülkiyetin toplumsal mülkiyete" dönüştürülmesi yoluna gidildiği anlamına gelmez. "Yalnızca mülkiyetin »toplumsal niteliği değişmiş olur. Sınıf niteliğini yitirmiş olur."

Burjuvazinin ikinci itirazı, komünistlerin kişilikle özgürlüğü kaldırmak istedikleri yönündedir. Komünistler, buna karşın, yalnızca günümüz burjuva toplumundaki "burjuva kişiliğinin, bağımsızlığının, burjuva özgürlüğünün" kaldırılmasının kastedildiğini söylerler:

"Bugünkü burjuva üretim ilişkileri içinde özgürlükten özgür ticaret, özgiir alım satım anlaşılıyor. Gelgelelim, bezirgânlık kalkarsa özgür bezirgânlık da kalkar. Özgiir bezirgânlık laf ii güzafı, burjuvalarımızın bütün öteki özgürlük çığırtkanlıkları gibi, olsa olsa kısıtlı bezirgânlık karşısında, orta çağın köleleştirilmiş burjuvaları karşısında bir anlam taşır, yoksa doğrudan doğruya bezirganlığın, burjuva üretim ilişkilerinin, burjuvazinin kendisinin komünistçe kaldırılması karşısında değil."

Burjuva, nasıl, toplumun çok büyük kısmı için var olmayan ve işte tam da bu yüzden burjuva toplumunda kendi sınıfı için var olan özel mülkiyetin kaldırılmasını genelde "mülkiyetin kaldırılması" diye adlandırıyorsa, emeğin artık sermayeye, paraya, toprak rantına, kısacası, tekelleştirilebilen toplumsal güce dö-nüştürülemeyeceği andan itibaren, *"kişinin ortadan kaldırıldığı"* ndan bahseder. Yani, "kişi deyince buıjuvayı, burjuva mülk sahibinden başkasını" kastetmediğini itiraf eder. "Ve bu kişinin elbette ortadan kaldırılması gerekiyor."

Burjuvazi, aynı şekilde, *emeği* ve *etkinliği,* büsbütün, onun özel burjuva biçimi olan ücretli emekle, mülksüz ücretli çalışanların sermayenin çalışmayan sahipleri için yerine getirdikleri angaryayla, karıştırmaktadır. Burjuvazinin, "özel mülkiyetin kaldırılmasıyla bütün etkinliğin duracağı, genel bir tembelliğin baş göstereceği" yönündeki endişesi üzerine, Manifesto şu yanıtı verir:

"iş ona kalırsa burjuva toplumunun aylaklık yüzünden çoktan yıkılıp gitmiş olması gerekirdi: Çünkü orada çalışanlar kazanmıyor, kazananlar çalışmıyor. Bütün bu kuruntu dönüp dolaşıp şu sermaye olmadığı taktirde ücretli emek de kalmaz eşsözüne çıkıyor."

Burjuvazi, daha sonra, komünizm tarafından tehdit altına alınan "eğitim"den yakınır. Marx, buna, şu özgün yanıtı verir:

"Burjuva için sınıf mülkiyetinin yok olması nasıl üretimin kendisinin de yok olması demekse, ona göre sınıf eğitiminin yok olması da genel olarak eğitimin yok olmasıyla özdeştir."

Aynı kişilik, özgürlük ve eğitim konularında olduğu gibi, *devletin* ve *hukukun* komünistler tarafından tehdit altına alınması konusunda da, devletin ve hukukun, çağımızda, gelişim süresince gittikçe daha eksik bir biçimde toplumun tümü için yerine getirdikleri *genel* işlevleri konu yapılmamaktadır. Konu, artık "tüm burjuva sınıfının ortak işlerini idare edici bir kuruldan başka bir şey olmayan" günümüz devlet otoritesinin özgün burjuva biçimidir. Konu, "yalnızca... [burjuva sınıfının]... yasa düzeyine çıkarılmış istenci, içeriği... [burjuva sınıfının]... maddi yaşama koşullarında verili bir istenç"ten başka bir şey olmayan modern burjuva hukuk düzenidir.

"Ailenin ortadan kaldırılması! Komünistlerin bu iğrenç amacı radikallerin en radikalini bile yerinden uğratıyor." - Manifesto'nun bu itiraza da özgün bir yanıtı hazırdır:

"Bugünkü aile, burjuva ailesi nereye dayanıyor? Sermayeye, özel kazanca. Tam gelişmiş biçimiyle yalnızca burjuvazi için var; ama tamamlayıcısını proleterin zorunlu aûesizliği ile uluorta fuhuşta buluyor."

Komünistler, "çocukların anababalan tarafından söndürülmesini ortadan kaldırmak" istediklerini itiraf ederler.

Komünistler, kendilerine yöneltilen, kadınlar üzerinde ortak mülkiyet kurmak istedikleri yönündeki aptalca itiraza karşı, günümüz burjuva evlilik kurumunun "gerçekte kanların ortaklığı" olduğunu söylerler.[69] Buna karşın elbette "günümüz üretim ilişkilerinin kaldırılmasıyla birlikte bunlardan kaynaklanan kadın ortaklığının, gerek resmi gerek gaynresmi fuhşun da yok olacağı apaçık."

Komünistlere milliyetçiler tarafından yöneltilen, *"ulusu ortadan kaldırma"* yönündeki itiraza karşı, Manifesto'da, çağdaş burjuva toplumunda, "işçilerin yurdu yoktur. Olmayan şey ellerinden alınamaz" şeklinde yanıt verilir..[70] Buna karşın, toprak üzerindeki eski kamu mülkiyeti, tüm özgür erkekler için "gerçekte bir 'yurt'tu, babadan kalma özgür bir ortak mülkiyetti."[71]

Bir ülkenin proletaryasının sözüm ona ulusal çıkarlara karşı tutumu, ulusal çapta başlayan ve uluslararası çapta sona erdirilecek devrimci hareketinin özgün gelişim safhasına bağlıdır:

"Bir bireyin bir başkasını sömürmesi ortadan kalktığı ölçüde, bir ulusun bir başka ulusu sömürmesi de ortadan kalkacaktır.

Uluslar içindeki sınıfların karşıtlığıyla birlikte, ulusların birbirlerine karşı düşmanca tutumları da yok olacaktır."

Komünizm, aynı şekilde, kendisine "genel olarak dinsel, felsefi, ülküsel bakış açısından" yöneltilen suçlamalara karşı, tüm insanlık düşüncelerinin özgün tarihsel niteliklere sahip oldukları yönünde özetleyici bir yanıt verir:

"Düşünce tarihi, düşünsel üretimin maddi üretimle birlikte biçim değiştirdiğinden başka neyi kanıtlar? Bir çağın egemen düşünceleri

yalnızca egemen sınıfın düşünceleri olagelmiştir."

Eski dünya yıkılmaya yüz tuttuğunda, Hıristiyan dini eski dinleri bastırmıştı. Hıristiyanlığın düşünceleri 18. yüzyılda Aydınlanma düşüncelerine yenildiğinde, feodal toplum o sırada devrimci olan burjuvaziye karşı ölüm kalım savaşı veriyordu. Vicdan ile din özgürlüğü düşünceleri olsa olsa vicdan alanında da özgür rekabetin egemenliğini gösterir."

Burjuvazinin bir kesimi, dini, ahlaki, felsefi, siyasi, hukuki vs. fikirlerin, tarihsel gelişim süresince, değiştiğini itiraf edip, ayru zamanda komünizmi, tüm toplumsal koşullara ortak *öncesiz-sonrasız doğruları*, dini ve ahlakı, onları yeniden şekillendireceğine, ortadan kaldırmakla suçladığı zaman; komünizm, buna, geleneksel fikirlerin bu genel biçiminde dahi özgün tarihsel niteliklere sahip oldukları şeklinde yarutıru verir. Bu fikirler, sınıf karşıtlıklarının toplumsal gelişimin belli bir evresinde aldıkları biçime artık bağlı değillerdir. Ancak, tüm bu evreler boyunca, sınıf karşıtlıklarının farklı biçimlerde devam etmelerine bağlıdırlar.

"Ama hangi biçimi alırsa alsın, toplumun bir bölümünün bir başka bölümünü sömürmesi geçmiş yüzyılların hepsinde ortak bir olgudur. Bundan ötürü bütün yüzyılların toplumsal bilincinin, tüm çeşitliliğine, başkalığına karşın belirli ortak biçimler altında, ancak sınıf karşıtlığının büsbütün ortadan kalkmasıyla tam olarak çözülebilecek bilinç biçimleri içinde siiriip gitmesinde şaşılacak bir yan yok. Komünist devrim geçmişten gelen mülkiyet ilişkilerinden en köklü kopuştur; onun gelişim süreci içinde geçmişten gelen düşüncelerden en köklü biçimde kopulmasında şaşılacak bir yan yoktur."

4. Gelişim Kuramlan I

Sözde Gelişim(l)

Burjuva Sosyal Bilimi, koşullarım pervasızca tüm toplumsal yaşamın itiraz götürmez doğa yasaları olarak değerlendiği mevcut burjuva toplumuyla ilgilenir. Burjuva toplum kuramcıları, başka toplumsal düzenlerden söz eder gibi görünseler de, asıl nesneleri, yine de, niteliklerini ampirik açıdan başka toplumsal düzenlerde buldukları burjuva toplumunun özel tarihsel biçimidir. Ve söz ettikleri "genel toplum", ufak tefek farklılıklar göstermekle birlikte, yine günümüz burjuva toplumunun alışagelinen hatlarıyla önümüze çıkmaktadır. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, burjuva toplum kuramının büyük kurucularında ve Alman idealist felsefesinde, Kant'tan Hegel'e, "burjuva toplumu" teriminin henüz safça kullanışı, bizzat toplumun zamansız kavramsallaştınlması yönündeydi.[72]

Bûrjuva toplum araştırmacıları tarihsel "gelişim"den söz ettiklerinde bile> genelde, burjuva toplumunun "sihirli mıntıkası"nın ötesine geçememektedirler. Eski toplumsal biçimleri, az çok mükemmel gelişmiş olan bugünkü biçiminin, ona muhtaç "ön kademeler"! olarak değerlendirirler. Günümüz toplumsal koşullarından türettiklerj kavramları, "doğrudan doğruya, daha önceki toplumsal biçimlere uygularlar. Burjuva toplum araştırmacıları, daha on dokuzuncu yüzyıla kadar, günümüz burjuva toplumuna ait mülkiyet, devlet, aile kurumu gibi kategorilerle artık l avranması hiçbir şekilde mümkün olmayan insanlığın ilkçağ ta: ihini yalnızca bir "ön tarih" olarak değerlendirmekteydiler. *(2)* (Bu çağın kırılmamış burjuva "zihniyet"i için sadece burjuva toplumunun dünya çapındaki yayılması anlamına gelen) tüm "evrensel tarih" söylemlerine rağmen, modem burjuva dünyasıyla mekânsal ve zamansal olarak hiçbir ilişkisi bulunmayıp tamamen onların dışında yer alan burjuva öncesi evrelerdeki toplumsal koşullan da insanlık tarihinin eksiksiz parçalan olarak değerlendiren gerçek evrensel tutumun önsezileri ancak tek tük mevcuttu. Dünyayı dolaşan ünlü seyyah C. F. Volney, Fransız Devrimi arifesinde ve sırasında, anlatılarında bu yönde bir ileri adım atmıştır.[73] Daha birkaç on yıllık bir devir önce, Volney'den daha az gezmiş ancak en az onun kadar espri sahibi ve öngörülü olan bir bilgin, günlüğüne şu sözleri not etmişti:

"Kaç devir... daha geçecek ki, bizler bilgi ve düşünce sahibi olalım! Fenikeli mi? - ya da Mısırlı mı? Çinli mi? Arap mı? Ya da hiçbiri mi!... biz doğru yerde bulunalım!"[74]

Burjuva toplum kuramı, geçmişe yönelik konularda olduğu gibi, toplumsal gelişiminin günümüz eğilimlerinin çözümlemesi gibi ileriye yönelik konularda da burjuva kategorilere bağlı kalmaktadır. Gelecekteki değişimleri, günümüz burjuva toplumsal düzeninin temel ilkelerinden kökten bir kopuştan ziyade ancak "evrimci" bir gelişim olarak algılayabilmektedir. Sosyal devrimleri "normal" toplumsal gelişimin patolojik kesintileri olarak değerlendirip, devrimci "devrin" tamamen sona ermesiyle birlikte devrim öncesi toplumsal koşulların, aynı Restorasyon devrinde devrim öncesi siyasi koşullar konusunda olduğu gibi, on-lan yeniden eski temellere oturtarak, inşa edilmesini beklerler.

Devrimci sosyalizmin ve komünizmin bunun ötesine geçen tüm pratik eğilimlerini sağlıklı toplumsal ilerlemenin aksaklıkları; teorik eğilimlerini ise gayri bilimsel bir hayalperestlik olarak değerlendirirler.

Marx'in sosyalist kuramı, burjuva toplum kuramının bu geleneksel fikirleriyle uzlaşmaz karşıtlık içerisindedir. Ancak bu karşıtlık, Tevrat ve İncil'de geçen: "Sizin sözünüz evet, evet -hayır, hayır olmalı" formülüne indirgenecek biçimde değildir. Bu anlamda, nasıl burjuva toplum kuramını "burjuva toplumu"nu konu eden öğreti olarak almak yanlışsa, Marx'in sosyalist toplum kuramını "sosyalist toplum"u konu eden öğreti olarak almak da o kadar yanlıştır. Gerçekte, bilimsel sosyalizm öğretisinin konusu hiç bir şekilde gelecekteki toplumsal koşulların betimlenmesi değildir. Marx, bu işi, eski ve yeni doktriner sosyalist sekt kurucularına bırakıp materyalizm ilkesine uygun olarak, zamanımızın tek gerçek toplumsal düzeni olan burjuva toplumunu, ele almıştır. Marx, mevcut toplumsal düzeni sıkı ampirik bir yöntemle ele almakla, kendileri tarafından "keşfedilen" gerçeklikleri bir şekilde "genelleştirme" eğiliminde bulunan burjuva kuramcıların bile çok ötesine geçip bu konuda daha çok burjuva tarihçilerinin yöntemine (her ne kadar başka açılardan, örneğin kuramsal bilimsel şekle bağlılığıyla, bundan çok farklılaşsa da) yaklaşmaktaydı.

Marx, aynı burjuva kuramcılarında olduğu gibi, günümüz "burjuva toplumu" da dahil olmak üzere, "asyatik", "antik" ve "feodal toplum"ların

tarihsel biçimlerini, *"ekonomik toplumsal oluşumun ilerici evreleri"* adı altında toplamıştır. Ancak, burjuva kuramcılarından farklı olarak, "burjuva toplumu"nun günümüzde ulaştığı biçimini "tarihsel" değil "ön tarihsel" bir biçim say-ıruştır.[75] Marx, aynı burjuva kuramcıları gibi, günümüz burjuva toplumundan türetilen kavramların geçmiş tarihsel çağlara uygulanmalarına ilkesel olarak karşı çıkmamıştır. Hattâ bizzat kendisi, ekonomik toplumsal oluşumun geçmiş evrelerinin anlaşılmasının anahtarının, aynı zamanda, "en gelişmiş ve içinde en fazla çeşit barındıran üretim örgütlenmesi" olan burjuva toplumunun kategorilerinde bulunduğu fikrinden hareket etmiştir.[76]Ve, yine aynı burjuva kuramcıları gibi, en azından gençlik yıllarında, "doğa durumunu insan doğasının gerçek durumu olarak değerlendiren on sekizinci yüzyılın geçer mevhumesi"nin temelinde yatan "doğru fikre" katılmıştır.[77] Ancak, burjuva araştırmacıları, daha sonra, ilkçağ tarihi araştırmalarının on dokuzuncu yüzyıldaki ilk büyük keşif döneminde yeniden âdeta bir rönesans yaşayan on sekizinci yüzyılın bu devrimci fikri terk ederken, Marksist araştırmalarda bu fikir, daha sonra değinileceği gibi, eleştirel bir bakış açısı eklenerek, muhafaza edilip yeni ve Verimli pratik uygulama sahaları bulmuştur. Yine Mark-sizmin devrimci gelişim kuramında, burjuva "evrim" düşüncesi tamamıyla silinmeyip sadece belli bir şekilde değişmiştir: Tarihsel ve ilkçağ tarihiyle ilgili (o süreçteki devrimleri de içinde barındıran) geçmişten, devrimlerin sayesinde, nasıl günümüz burjuva toplumsal yapıların oluşumuna yol açan ileriye yönelik gelişmeler "çıkmış" ise, proleter sınıfın sosyal devrimi neticesinde oluşacak sosyalist ve komünist toplum da *(3),* aynı zamanda, (burjuva toplum ikesiyle kopuşu da içeren) burjuva toplumunun belli bir şekilde geliştirilmiş bir biçimidir. *(3)*

5. Gelişim Kuramları II

Gerçek Değişim(l)

(2) Toplumsal gelişimle ilgili Marksist kuram, "son biçimi,... kendinden önceki aşamaları kendine götüren aşamalar olarak değerlendirip... bunları her zaman tek yanlı kavrayan" sözümona tarihsel gelişimin hayali niteliğinin ***(2)*** eleştirel bilgisine dayanmaktadır.[78] Marx, neticede, Kari Kautsky gibi ortodoks Mark-sistlerin büsbütün yeniden içine düştükleri[79] ve, sayesinde, Georges Sorel gibi heterodoks Marksistlerin gelişim ilkesinin bilimsel sosyolojide uygulanmasını reddettikleri[80] bu safça sözde Darvinci gelişim metafiziğini kabul eder gibi görünse de, *(3)* gerçekte onun düşünce yapısını resmen tersine çevirip metafiziksel niteliğini ortadan kaldırmıştır. *(3)* Burjuva gelişim kuramcıları, Spencer ile birlikte, ilkel hayvan türlerinin (ve toplumsal biçimlerin) basit örgütlenmelerinden hareketle, üst türlerinin (ve toplumsal biçimlerin) daha karmaşık örgütlenmelerini açıklayabilme hayali kurdukları zaman, Marx, bu hayali, şu paradoksal cümleyle paramparça eder: *"insan anatomisi, maymun anatomisinin bir anahtarıdır."**

Bu eleştirel bilinçle, safça gelişim metafiziğinin tüm sihri bozulup "gelişim", önsel olarak geçerli bir belitten her seferinde ampirik açıdan doğrulanacak bir araştırma ilkesine dönüşür. Burjuva toplumu antik toplumun "anahtar"ını temin etse de, bu, mal, para, devlet, hukuk gibi kategorilerin modern kapitalist mal üretimi için sahip oldukları önemin antik toplumlar ve üretim tarzları için de geçerli olduğu anlamına gelmez. *(4)* Önsel gelişim belitinin parçalanmasıyla *ampirik* araştırmanın önü açılmıştır. Marx, burjuva toplumunun kategorilerinin tüm diğer toplumsal biçimlerine geçerliliğinin "ancak cum grano salis" şeklinde olabileceğini özellikle vurgulamıştır. *(4)* Burjuva toplumu, ondan önceki toplumsal biçimlerin koşullarını, daha gelişmiş şekliyle, içerebildiği gibi; onları soysuzlaşmış, körelmiş şekliyle de içerebilir (örneğin, Rus Mir'in ilkçağ kamu mülkiyetini körelmiş bir şekilde içerdiği gibi).[81] Burjuva toplumu, mevcut toplumsal biçimin gelişme eğilimlerini içinde taşır, onun gelecekteki ayrıntılı planım değil.

Burjuva toplum kuramcılarının yanlış metafiziksel gelişim kavramının, iki ucu da *kapalı* olup, aslında tüm geçmiş ve gelecek toplumsal biçimlerinde yalnızca kendini bulmasının aksine, Marx'in yeni, eleştirel ve materyalist gelişim kavramının iki ucu da *açıkhı*. Marx, ekonomik toplumsal oluşumun geçmiş tarihsel evrelerini, asyatik, antik, feodal toplumu ve büsbütün tüm yazılı tarihten önceki ilk çağ toplumunu, yalnızca "ön basamaklar" olarak almaz. Onlar, bütünlükçü açıdan bakıldığında, özerk ve kendi kategorilerinden hareketle[82] kavranmaları gereken yapılardır. Marx, aynı şekilde, proleter devrimden kaynaklanan sosyalist ve komünist toplumu yalnızca burjuva toplumunun daha gelişmiş bir biçimi olarak değil, burjuva kategorilerilerle artık ilkesel olarak kavranamayacak yeni bir toplumsal model olarak tanımlar. *Ütopik sosyalizmi*, bazılarının hayal ettiği gibi, günümüz burjuva toplumundan tamamen farklı sosyalist bir düzen tasavvur ettiği için eleştirmemiş tir. Doktriner ve ütopik sosyalizmin eksikliği, gelecekteki sosyalist düzeni tasavvur etmeye çalışırken, bilinçaltı, bu yeni düzenin somutlaştırma ve gerçekleştirme sürecinde çaresiz eski burjuva toplumsal biçimini yineleyen mevcut toplumun gölgesiz fotoğrafını çekmesinde yatar.[83] Marx bizzat, günümüz burjuva toplumunun materyalist kuramında, proleter devrimiyle başlatılan geçiş evrfesinden tam gelişmiş "komünist toplum"a gelinen sürecinin tamamını dikkate almıştır. Komünist toplum, burjuva toplumunun uzun doğum sancılarından sonra meydana gelen "ilk evresi"nde, ekonomik, siyasi, hukuki, tinsel, ahlaki yapılarında, henüz sıkça burjuva ilkeleri tarafından belirlenecektir; kendi temelleri doğrultusunda gelişmiş olacak "ikinci evresi"nde ise, ilk çağdaş sınıfsız ve devletsiz "öz komünist toplum" günümüz burjuva toplumundan ne kadar uzakta ise, komünist toplum da o kadar uzakta olacaktır. Tam gelişmiş komünist toplum, burjuva ufku tamamıyla aşmış olup ondokuzuncu yüzyılın başında komünizmin ilk "ütopik" öncüleri tarafından, henüz soyut biçimiyle, ortaya atılan "Herkes yeteneklerine göre. Herkese ihtiyaçlarına göre" parolasını gerçekleştirecektir.[84] *(5)*

Marx, başka zaman, toplumun gelişimci be timleyişinin kusursuz biçimi olarak değerlendirdiği Hegel'in felsefi diyalektiğini, "mitleştirilmiş" ve "Alman modası" olmuş biçimiyle, "statükoyu güzelleştirmekle suçlar. *(7)* Bu betimleme, buna karşın, Marksist toplum araştırmalarında meydana

gelen yeni "akılcı biçimiyle", *(7)* "burjuvazi ve onun doktriner sözcüleri için nefret edicidir. Zira,... [Markist toplum kuramı]... statükonun olumlanmasını içerdiği gibi, aynı zamanda, onun olum-suzlanmasını, zorunlu çöküşünü de içerir; herhangi oluşmuş biçimin, hareketin akışı bağlamında, geçici yanını da kavrar; hiçbir şeyin tesiri altında kalmaz; eleştirel ve devrimci niteliklere sahiptir."[9]

Gerçekte de, bu konuda Marx ile Hegel arasındaki büyük fark, ayrıntılı kuramsal çözümlemeye gitmeden de ortadadır. Mevcut kurumları ve ılımlı ilerlemeyi, dönemin Prusya devletinin dar sınırlarında göklere çıkaran Hegel,[85] diyalektik ilkesinin geçerliliğini kesin olarak toplumun *geçmiş* gelişimiyle sınırlandırıp gelecekteki gelişimi, bilinçli olarak akıl dışı bir şekilde, "içerde deşeleyen köstebek"e bırakmıştır.[86] Hegel, tüm gelecek biçimlerinin bir öncekinde tam olarak bulunabileceğini iddia eden sözüm ona "Birbirine Geçiş Hipotezi"ne yöneltiği tüm eleştirilere rağmen, aynı zamanda, görüşünce toplumsal gelişimin, gelişim süresi, tarafından "kendinde kaldığını ve... [bu gelişim sayesinde]... içerik olarak... *yeni bir şey meydana gelmediğinden*, olsa olsa biçimsel bir değişime yol açıldığı"ndan "bu hipotezin doğru yanını" da vurgulamıştır. Gelişim, neticede, "yalnızca bir oyun olarak değerlendirilebilir; aynısı tarafından belirlenen öteki, gerçekte bir öteki değildir."[87] Elbette ki, burjuva toplum araştırmacıları tarafından uygulanan gelişim ilkesinin nerdeyse istenmeyerek eleştirisi gibi gelen koyu Hegelci bir ifadeye sahip bu bakış açısından bakıldığında, mevcut toplumsal düzeni kökten değişime uğratan ve deviren bilinçli insani ve toplumsal eylem için geriye hiçbir şey kalmamaktadır. Hegel, diyalektik yöntemini daha sonra gerçekte devrimci bir değişim için kullanmak isteyen birkaç öğrencisinin tersine, felsefesinin pratik misyonunu, "her tarafsız bilinç"in hareket noktası olan kanaatin "yeniden inşa edilmesi"olarak değerlendirmiştir: "Mantıklı olan gerçektir; gerçek olan mantıklıdır." Hegel, böylece, "öz bilinçli ruh olarak mantık" ile "mevcut gerçeklik olarak mantık" arasında nihai bir barış sağlamak istiyordu.[88] Öte yandan Marx ve Engels, Hegelci diyalektikte zaten var olan eleştirel ve devrimci ilkeyi ortaya çıkartıp onu burjuva toplumunun tüm koşullarının incelenmesine ve, teori ile pratikte, proletaryanın mücadelesine uygulamışlardı.

(5) Burjuva gelişim metafiziğinin Marx'in eleştirel bilimi tarafından paramparça edilmesinin en önemli sonucu, tarihsel *değişi m* gerçekliğinin tam anlamıyla kabul edilmesidir. Marx, burjuva toplumunun tüm koşullarını, sürekli değişen, daha doğrusu insan etkinlikleri tarafından değiştirilen koşullar olarak kavrar. Bunu yapmakla birlikte, en genel kategorileri dahil olmak üzere, toplum biliminin tüm kategorilerini değişebilir ve değiştirilmeleri zorunlu olarak alır. Toplumun mevcut biçimini herhangi bir şekilde olayların bu sürekli akışının dışına çeken burjuva toplum kuramcılarının ve tarihçilerin tüm kategorilerini - gerek günümüz burjuva koşullarını "doğal", her zaman var olacak koşullar olarak ele alınan biçimiyle; gerek, tam tersine, geçmiş toplumsal koşullarla günümüz burjuva koşulları arasında, geçilemez uçurumlar açan biçimiyle; gerekse gerçek değişimi yalnızca tarihin gelinen noktasına kadar kabul edip insanlık tarihine halen ulaşılmış olan burjuva koşullarına nokta koyan biçimiyle - eleştirir. Burjuva toplumu, herhangi bir açıdan, tarihsel adı dışında, herhangi bir şey tarafından haklı kılınabilecek genel bir özsellik *[Wesenheit]* değildir artık. O, çağımızda gelinen ve bu belirli çağ için geçici olarak geçerli olup başka bir basamağın yerine geçecek tarihsel bir hareketin belli bir basamağından başka bir şey de ğildir artık. O, aynı zamanda, sosyal devrime yol açacak toplumsal sınıf mücadelesinin daha önceki bir evresinin çağdaş sonucu, yeni bir evresinin ise hareket noktasıdır.

6. Devrimci Eleştiri (1)

Kurulu burjuva toplumunun tüm koşullarının belli bir tarihsel gelişim evresinin özel ilişkileri olarak betimlenmesi, bu özel toplumsal oluşumun *bilimsel eleştiri* sinin ve *pratik değişiminin* temellerini içerir. Kurulu düzenin bu temelden hareket etmeyen herhangi bir eleştirisi, kuramsal olarak doktriner ve uygulamada ütopiktir. Öte yandan, burjuva toplum biliminin daha sonraki gelişiminde görünen tarihsel özeleştirinin ilk adımlarının, ancak ve ancak bizzat burjuvazi tarafından var edilen toplumsal sınıf tarafından tam anlamıyla geliştirilip aldırış etmeden atılması mümkündür.

I

Yalnız bir düşünürün, burjuva çağının daha başlarında, henüz tam anlamıyla hayata geçmemiş burjuva ilkelerini gör-müşçesine betimlediği münferit olayları göz ardı edersek (ki, gerçek tarihte de, geçmişteki her büyük burjuva hareketinde, bir alt akım olarak, modem proletaryanın az çok gelişmiş önceli olan sınıfın bağımsız kımıldanmaları olmuştur), burjuva toplumundaki tarih anlayışı ve buna bağlı olan özeleştiri, ancak burjuva ilkesinin Fransız Devrimi'yle nihai olarak galip gelmesinden ve yeni burjuva koşullarının, on dokuzuncu yüzyılın başında, tam anlamıyla şekillenmesinden sonra başlar.

Burjuva toplumunun koşullarının (ya da, o dönemki burjuva düşünürleri için geçerli olan kuruntuyla hayal edildiği gibi, genelde toplumsal koşulların) on yedinci yüzyılda, Thomas Hobbes tarafından, ancak devletin sert diktatörlüğü neticesinde etkin ve nihai olarak pasifize edilmesi mümkün bir *bellum omrıium contra omnes* (herkesin kerkese karşı savaşı) olarak tanımlanması; daha sonra da bu yaklaşımın, "özgür rekabet"in çığırtkanlığını yapanlar tarafından (burjuva toplum düzeninin haksızca doğaya uyarlanmasından kaynaklanan) yanlış algılanmış bir Darvinci formülle kozmik bir şekilde temellendirilmesi, burjuva toplumuna yöneltilen bir eleştiriden ziyade onu göklere çıkarmaktı. Mandeville'in, on sekizinci yüzyılda, burjuva toplumunun kurnaz kısmet tarafından amaca uygun bir biçimde şekillendirilmiş yapısını, *"Private Vices - Public Benefit^'* gibi paradoksal bir denklemle tarif etmesi bir göklere çıkarmaydı.

Immanuel Kant'ın, yine bu çağın sonuna doğru, burjuva toplumunun temelinde yatan, sayesinde insanların "behimiyetten [Rohigkeit] kültüre... ilk gerçek adımlar"ını attıkları ve zamanla "patolojik biçimde zorla kabul ettirildikleri... topluma rıza göstermelerinin gerçekleştiği *"münzevi toplumun direnişini"m* keşfetmesi, bir göklere çıkarmaydı. "İnsanlığı süsleyen kültürün ve sanatın tümü, toplumsal düzenin en iyisi, kendi kendince disipline zorlanan, böylece de zorla ortaya konan sanat eserleri sayesinde doğanın nüvelerini tamamıyla geliştiren münzeviliğin meyveleridir."[89]

Burjuva rekabetinin Darvinci "varlık savaşı"yla olan ilişkisini bizzat Darwin şöyle açıklamıştır: "Bu, Malthus'un öğretisinin tüm hayvanlar ve bitkiler dünyasına uyarlanmış şeklidir."[90] Oysaki, tersine, burjuva toplumundaki münferit mal üreticileri arasındaki rekabetle meydana getirilen iş bölümünün özel tarihsel biçimini, komünizmdeki iş bölümünün bilinçli olarak düzenlenmesine kıyasla, toplumsal öz varlığının korunmasını hayvan âlemine özgü bilinçsiz bir biçimi olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Hegel, burjuva toplumunu çoktan "tinsel bir hayvan dünyası"[91] olarak nitelendirmiştir. Aynı şekilde Marx, "Kapitell"de: "Toplumdaki işbölümü ise, rekabetin otoritesinden başka otorite, karşılıklı çıkarların yarattığı baskıdan başka zorlayıcı bir güç tanımayan bağımsız meta üreticilerini temasa getirir; tıpkı hayvanlar âleminde bellum omnium contra omnes'in az çok her türün varoluş koşullarım sürdürmesi gibi."[92]Aslında en iyisi, bu türden hiçbir zaman tam uymayan kıyaslamalardan vazgeçmek olacaktır. Ancak, burjuva rekabetinin *"varlık savaşı"nm* mutlak yasası olarak Darwin tarafından doğaya uyarlanması ve evrensel olarak geçerli olan *"hayvanlar ve insanlar dünyasının karşılıklı yardımlaşma yasası"* olarak komünist toplumun karşı ilkesinin Kropotkin tarafından beyan edilmesi, vaktiyle ortodoks bir Marksist olan bir şahsın son zamanlarda, kendisi tarafından icat edilmiş (ancak orada geçerliliği olmayan) mevcut toplumun "doğal denge"sine ilişkin pasifist-evrimci ilkesinin (orada da geçerliliği olmayan) tüm hayvanlar ve bitkiler dünyasına uyarlamasına kıyasla yine de daha anlamlıdır.[93]

O çağın toplumsal yapısının tüm önemli betimlemelerinin (Rousseau'nun öğretisi, burjuva *Robinson* romanı ve o dönemlerde oluşan

"siyasi iktisat" adlı yeni burjuva bilimi dahil olmak üzere) ortak temel eksikliği, burjuva toplumunun özel koşullan olan üretim tarzının, devletinin ve hukukunun, doğal ve makul bir toplumsal düzenin nihai olarak gelinen ve bundan böyle ana hatlarıyla değişmez ve sonsuza dek mükemmeleşmesi mümkün olan bir biçimi olarak gayri-tarihsel bir şekilden ibaret olarak da ele alınmasıdır. Bu yöntemin burjuva iktisatçılan tarafından uygulanışını Proudhon'a karşı yönelttiği "Siebente und letzte Bemerkung" *[Yedinci ve Son Gözlem]'de* şiddetle eleştiren Marx, şu keskin cümleyle bu yaklaşıma darbe indirmiştir: "Böylece, geçmişte bir tarih olmuştur, fakat artık yoktur."[94]

Marx'a göre, burjuva kuramcıların tüm önceki toplumsal biçimleri, nihayet oluşturulmuş kendi uygar toplumlarının "vahşi" ön basamakları olarak değerlendirdikleri gerçekten vahşi olan bu yöntemin uygulanışı, henüz ana görevinin feodal toplumsal biçimlerin ele alınması olduğu sürece kaçınılmazdı. Henüz oluşmamış burjuva toplumunda, içinde devrimci kıvılcımlar taşıdığı sürece, bu yöntem uygulamada ilerici, dolayısıyla teorik olarak da yerindeydi. Tıpkı, Köylüler Savaşı'nda ve İngiliz devriminde *incil ve Tevrat'ta* henüz safça betimlenen "İnsanlığın Ön Tarihi"; Fransız Devrimi'nde ise *doğa durumunun*, feodal açıdan çarpıtılan ortaçağ toplumsal düzeninin aksine, teorik açıdan yanlış, siyasal açıdan gerçek bir burjuva toplumsal düzeni olarak doğru betimlendiği gibi.

Bunlar yeni burjuva sınıfının feodalizme karşı yönelttikleri devrimci parolalardı. "Adem kazarken ve Havva örerken, asilzade nerdeydi? *[Als Adam grub und Eva spann, wo war da der Edelmann?]"*

Ancak, burjuva ilkesinin feodalizme galip gelmesi nihai olarak gerçekleştikten ve üstün gelen burjuvazinin kuramcıları köh-neleşmiş bir toplumsal düzene karşı gelen devrimcilerden kurulu düzenin ilerici gelişim eğilimlerine karşı savunucularına dönüştükten sonra, burjuva toplum kuramının bu gayri-tarihsel yöntemi ugulamada mütecir ve bilimsel olarak gerici bir hal almaya başladı. *(2)* Buna örnek olarak, burjuva "ideoIoji"sinin bilimsel kurucusu olan Destutt de Trac/nin Fransız Devrimi'nin zaferle tamamlanmasından sonra yayımlanan eserlerindeki "eski", yani o zamanlar başlamış olan "Ere Française"den önceki tüm çağlarda "toplumsal sanat, asla onların sultasına bu üstünlük durumunu ve gerçekten uygarlaşmış

ulusların varlığını sağlayan bu örgütlenmeyi ortaya koymak için gelişmedi"[95] (2) şeklindeki ifadesi ya da dünya tarihini burjuva sınıfının tarihi olarak ele almayı görev bilen on dokuzuncu yüzyılın (Fransız) Restorasyon döneminin burjuva tarihçilerinin bilimsel programı gösterilebilir.

Bu safhada toplum biliminin gerçek ilerlemesi, artık burjuva ilkelerinin daha da ileriye götürülüp geliştirilmesinde değil onların *eleştirisinde* yatmaktadır. *(3)* Ancak bu eleştirinin sosyalist eleştiri şeklinde burjuva düşüncelerine dışarıdan yöneltilmesinden önce, sonuna yaklaşmış olan Siyasi iktisadın (Ricardo) ve onun çabuk öğrenen öğrencisi olan Alman idealist felsefesinin (Hegel) klasik döneminin son iki büyük temsilcisi tarafından beklenmedik bir kapsamlılıkla ve ulaşılamaz netlik ve cüretlilikle vaktinden önce yapılmıştır. *(3)*

II

Hegel'in sistemi, klasik Alman felsefesinin son sistemi olarak, burjuva toplum kuramının tüm önceki devrelerinin yalnızca bir özeti ve bir daha gözden geçirilmesi değildir. *(4)* Daha o zamanlar kendisinden kaynaklı çelişkilerinin keskin bilincini içermiştir (ki, ekonomi alanının son klasik sistemi olan Ricardo'nun sisteminde de benzer bir olguya rastlamak mümkündür). Hegel'in sisteminde, daha önce Mandeville, Ferguson, Adam Smith, Kant vb. tarafından az çok net bir biçimde görülmüş ancak sonunda "üst" ya da "alt" birimler içinde, "eritilerek üstesinden gelinmiş" olan kapitalist toplumun bünyesindeki tehlikeli gerilimler uzlaşmaz karşıtlıklar olarak teşkil edilmiştir. (4) Hegel, yine de, hiç bir zaman burjuva ufkunun ötesine geçmemiştir. Ancak, felsefi açıdan Hegel, ekonomik açıdansa Ricardo tarafından, içinde barındırdığı ve gerçekte bir daha çözülememiş çelişkileriyle betimlenen bir "burjuva toplumu", daha önceki burjuva düşünürleri tarafından ideolojik olarak "dünyaların en iyisi" şeklinde güzelleştirilen bir burjuva toplumundan yine de oldukça farklıdır. Burjuva toplumu, Ricardo' nun ekonomik sistemiyle ve Hegelci felsefeyle, eleştirel öz bilginin, kendi ilkelerini aşmadan, mümkün olduğu kadar en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Ki bu, fıngiltere ve Fransa gibi kapitalist açıdan en gelişmiş olan ülkelerde, proletaryanın burjuva sistemine karşı pratik ve teorik eleştirisinin "dışarıdan" yönelttiği bir dönemde olmuştur.

Nasıl son klasik burjuva iktisatçısının karşısında Sismondi gibi burjuva ekonomisinin bilinçli (erken) bir sosyalist eleştirmeni duruyorsa, Hegel de (kısmen Ricardo'nun doğrudan etkisiyle) "burjuva toplumu"nun felsefi betimlenmesinde, burjuva toplumunca meydana getirilen *modern »sanayi«deki »özel« işlere »bağlı« yeni ücretli işçiler »sınıfı«* tarafından sebebiyet verilen burjuva toplumunun temellerindeki yeraltı titreşimleri konusunun (erken) bir f-Je f.hc'sıvdı. Rn gm^ gerçekçi bir üslupla "bağımlılık Ve sefalet içinde" yaşayan ve "burjuva toplumunun avantajlarının tümünden yoksun bir sınıf; toplumsal haklardan istifade edebilmek için gerekli olan "geçim biçimi"nin altına düşen "büyük bir yığın" ve burjuva toplumunun bizzat kendi ilkelerinden kaynaklı olarak durmadan artan "zenginliğin aşırılığına yol açan gelişimi neticesinde gitgide daha çok "yoksulluğun aşırılığına" gömülen bir sınıf olarak tarif etmiştir.[96]

Hegel, bu durumun, örneğin doğanın kıtlığı neticesinde zorunlu olarak meydana gelen bir kendinde"yoksulluk" olmadığını, modem topluma ait ve onun tarafından çözülmesi gereken bir -kelimenin dar anlamıyla - "toplumsal sorun" olduğunu ayrıntılı olarak açıklamıştır: "Hiç kimse doğaya karşı bir hak talep edemez. Ancak kıtlık, toplumsal koşullar altında, anında şu ya da bu sınıfa karşı işlenen bir haksızlığa dönüşür. Fakirliğin nasıl ortadan kaldırılabileceğine ilişkin önemli sorun, özellikle modem toplumları ilgilendiren ve onlara rahatsızlık veren bir sorundur."[97] Hegel, sanayi işçilerinin büyük çoğunluğunun toplumsal koşullardan kaynaklı yoksulluğuyla ilintili olan "zih-niyet"ini, uygun kelimelerle, "zenginlere, topluma, hükümete vs. karşı bir iç hiddetlenme"[98] olarak nitelendirmiştir.

Hegel'in ve genelde burjuva toplum bilgisinin önündeki aşılamaz sınır, bu yeni toplumsal sınıfı yalnızca olumsuzca "avam" diye almasının yanı sıra olumlu bir şekilde "proletarya" diye almamasından; "sefalette, eski toplumu altüst edecek devrimci yanını görmeksizin, yalnızca sefaleti [görmesinden]"[99] ibarettir.

Hegelci felsefenin eleştirel yanı, daha belirgin bir şekilde, içeriğinden çok yönteminde meydana çıkmaktadır. Hegel için diyalektik yöntem, burjuva toplumunda ortaya çıkan çelişkileri (Ri-cardo'nurı yaptığı gibi) kuramsal olarak da *doğrudan doğruya* yan-yana "yaşatabilecek" bir araçtan çok; bu çelişkileri, pek çok belirsizlik, zorluk ve keyfiyetle dolu ancak yine

de ustaca düzenlenmiş mantıksal bir arabuluculuk sistemi yardımıyla, "fikir" açısından canlı bir gelişim olarak değerlendirilen "çelişkilerden oluşan birliğe" zorladığı bir araçtı. Ancak, aynı zamanda, devrimci hareketin sona erdirilmesinde ve "restorasyon"da ısrar eden bir sınıfın ihtiyaçlarına uygun olarak, çok eski ve daha erken burjuva materyalizmi tarafından aşılmış olan metafiziği, işin içine katıp Hıristiyan dogmatizmini de katıp görünürde tamamen "yeniden inşa ederek", bu "birliği"nin üstüne yeni bir "mutlak" metafiziksel kubbe örtmüştür.[100] Bu, "çelişkiler"i yutma konusunda müthiş verimli olan yöntemin - Hegel'de burjuva toplumuyla, onun devletiyle, felsefesiyle, diniyle ve sanatıyla birlikte "vaktinden önce" sona erdirilmesini, muhafazakâr tas-nifçinin kendi devrimci yöntemine karşı bir aykırılık olarak değerlendirildiğinde - proleter sınıf hareketi ve devrim gibi, kendi içeriğine tümüyle zıt olan, yeni bir olguya da *açık* olarak değerlendirilmesi mümkündü. Hegelci yönteme, Lassalle ve bir süre de Proudhon tarafından, bu uygunsuz görev yüklenmişti.

Marx ve Engels ise, burjuva idealist diyalektiğin eski tutumunun proleter materyalizminin yeni şarabına artık yaramadığını net olarak görmüşlerdir. Bilimsel toplum araştırmaları bağlamında geliştirdikleri çeşitli yöntemsel ilkeleri için her ne kadar özetleyici olan (materyalist) "diyalektik" kavramını muhafaza edip, zaman zaman, betimlemenin şekli açısından, Hegelci felsefenin kendine özgü anlatım biçimiyle "flört" etmişlerse de,[101] Hegel'in idealist felsefesini yine de tamamıyla reddetmişlerdir. Diyalektiği, idealist temeller yerine materyalist temeller üzerine oturttular. Hegelci yöntemi "tersyüz ederken", onun şeklinden de, restorasyon felsefesi olarak nitelendirebilecek ve Marx'in, Hegelci diyalektiğin daha güncelliğini koruduğu günlerde onun "mistifike edici yanı" olarak eleştirdiği,[102] her şeyi atb. Artık on dokuzuncu yüzyılın yeni devrimci hareketinin kuramı, Hegel'in restorasyon felsefesinde olduğu gibi, yeni içeriğini eski içeriğinin yeniden inşa edilmesi olarak gösterebilmek suretiyle, ustalıklı bir şekilde sürekli hem öne hem geriye hareket etmek zorunda değildir. O, "nihai olarak kendi içeriğine ulaşabilmek için, ölüleri ölülere gömdürmelidir".[15] Artık burjuva değil, proleter bir kuram olarak, biçimi itibarıyla da felsefi niteliğe değil, keskin bilimsel niteliğe sahiptir. Marx ve Engels, Hegel'in materyalist açıdan tersyüz edilmiş ve mitlerden

arındırılmış felsefi diyalektiğinden hareketle, materyalist toplum bilimlerinin özgün yöntemlerini oluşturup geliştirdiler.

III

(5) Marx, o sırada klasik ve post-klasik burjuva toplum bilimine karşı sözüm ona "Tarihsel Ekol" adıyla geliştirilmiş olan bir başka eleştirel eğilime karşı, Ricardo'ya ve Hegel'e karşı almış olduğundan çok farklı bir tavır aldı. Marx, Büyük Fransız Dev-rimi'nin sona ermesinden sonra sosyalistlerle birlikte, ve hatta onlardan da önce, galip gelen burjuva ilkelerine karşı ilk kuramsal saldırıyı başlatan, romantik biçimde tarihselleştiren bu akımının niteliğini, daha ilk baştan anladı. Marx, "Das philosophische Manifest der Historischen Rechtsschule" *[Tarihsel Hukuk Ekolünün Felsefi Manifestosu]* adlı makalesinde ve günümüze dek güncelliğini koruyabilen, hatta günümüzde yeniden artan bir güncellik kazanmış olan Komünist Manifesto'daki "gerici sos-yalizm"in çözümlenmesinde, burjuvaziyi genelde proletaryayı meydana getirmekten çok, devrimci bir proletarya meydana getirmekle suçlayan, görünürde "anti-burjuva" ve "anti-kapitalist" olan bu akımın sonuçta tam anlamıyla burjuva niteliğini ortaya koydu.[103] ***(6)***

Marx, aynı şekilde, Tarihsel Ekol'ün toplum araştırmalarının ağırlıklı olarak kuramsal akımına karşı verdikleri daha önceki mücadele bağlanımda, "saf tarihsel" yöntem olarak ilan ettikleri parolanın "gerçek" yüzünü anladı. Bu mücadele, klasik burjuva kuramcüannın şeklen kusursuz soyutlamalarının bilinçaltında (ve ardıllarının gelenlerin daha az itinalı soyutlama kavramlarının bilinçli ve savunma amaçlı olarak) içerdiği burjuva ön koşullarına yönelik değildi. Zira, burjuva kuramcılarının bu ön koşulları, "tarihsel" eleştirmenleri tarafından, tam bir kanaat ile paylaşılmaktaydı. Mücadeleleri, daha ziyade, bu kuramsal ilkelerin mevcut koşullara kaygısızca uygulanmalarından kaynaklanan ve Ricardo gibi iktisatçılarca ve Hegel gibi filozoflar tarafından ürkütücü netlikle dile getirilen *eleştirel ve "devrimci"* neticelere yönelikti. Nüveleri daha on yedinci/on sekizinci yüzyılda büyük toplum araştırmacılarının kuramlarında bulunmuş ve "olumsuz" ve "yok edici" gücünü kurulu bir toplumsal düzenin teröristçe devrilmesiyle ispat etmiş olan bu "tehlikeli düşünceler", Fransız Devrimi'yle ilgili korkularını hâlâ yenememiş olan bu "tarihçiler"in

safça düşüncelerine göre kolaylıkla "bugün" de yine korkunç yüzlerini gösterebilirlerdi. Bu anlamda, yukarıda değinilen, feodal sosyalizmin burjuvaziye, onun "proletaryayı meydana getirdiği" yönündeki suçlamasına ilişkin Komünist Manifesto'daki sözleri, aynı şekilde Tarihsel Ekol'ün herhangi bir toplum bilimsel "kuram"a ilkesel olarak karşıtlığına da uyarlayabiliriz. Zira bu ekol, klasik burjuva toplum araştırmalarım, genelde kuram üretmekten çok, burjuva düzeninin devamını tehlikeye sokabilecek bir kuram üretmekle suçlamıştır.

Marx, Tarihsel Ekol tarafından temsil edilen kuramsal ve siyasi ilkeleri kesin olarak reddetmesine rağmen, bu yeni akımın ortaya çıkışının, bir bakımdan, kuramsal ilerme için önemini de görmüştür. Zira, ilk başta feodal ortaçağ, sonraları ise daha önceki dönemlere ait arkaik toplumsal koşullarla, yani sözümona kültürün, sanatın, ekonominin vs. "başlangıçlar"ıyla ilgilenmesi, toplum araştırmaları alanını genişletmiştir. Marx, her ne kadar daha 1842 yılında, yeni ekolün bu heveskârlığı hakkında, "gemiciyi, büyük nehrin üzerinde değil onun menşesinde seyretmeye zorladığını"[104] alaycı bir biçimde söylemişse de, sonraki döneminde, tarihsel ve ilk tarihsel geçmişe geri dönüşteki ***(6),*** yalnızca kuramsal ilerlemeyi değil özellikle de eleştirel ve geleceğe yön verici eğilimi keşfetti. Marx'in Engels'e, bu konuyla ilgili, 25 Mart 1868 tarihinde yazdığı sözler şöyledir: "Fransız Devrimi'ne ve ona bağlı olan aydınlanmacılığa karşı ilk tepki, elbetteki, her şeyi ortaçağcıl ve romantik değerlendirmek şeklindeydi; ki, Grimm gibi kişiler bile bundan ari değil. İkinci tepkiyse - bu tepkiyi gösteren bazı bilginler bunun farkında değilse de - sosyalist akımdakinin tıpatıp aynısı olup ortaçağın da öncesine, halkların ilk çağlarına geri dönmek şeklindeydi. Bunu yaparken, en eskide en yeniyi - hattâ ve hattâ, Proudhon'un bundan dolayı tüyleri ürperirdi her halde, sosyal eşitliğin düzeyini gördükleri zaman da ne kadar şaşırırlar."[105]

Yanına Marx'm ve Engels'in eserlerinden yüzlerce benzerinin konulması mümkün olan bu cümleden, o zamanlar henüz ilk büyük keşif dönemini yaşayan *ilk çağ tarihi araştırmalarının,* devrimci bir toplum bilimi olan Marksizmin oluşup gelişmesi için sahip olduğu önemin nedenini çıkarmak olası. Marx ve Engels için, o çağda, ilk kez, modern dünyadan o dönemlerde bu kadar uzaklarda olup günümüz koşullarından o denli farklı, o zamana dek yalnızca efsanelerde ve şiirlerde ele alınmış toplumsal yaşam

biçimlerinin, ciddi bir anlamda, temkinli bilimsel araştırmalara konu edilmeleri gerçeği; mevcut gelişim düzeyindeki burjuva toplumunun, tarihin tüm devrimlerinin ulaşamadığı, kökten değişimlerin eğilimlerini içinde taşıdığının bir işaretiydi. Diğer taraftan, Marx'in ilk çağ toplumunun "eşitlikçi" koşullarını gelecekteki komünist toplum düzenine şakacıktan benzetmesi, materyalist toplum anlayışının bütünlüğü içinde fazla bir önem taşımaz. Marx'in ve Engels'in, o "ilk" toplumsal koşullan gelecekteki komünist toplumsal düzenin vaktinden önceki gerçek uygulanışı, gelecekteki komünist toplumsal düzeniyse çoktan geçmiş koşulların yeniden inşa edilişi olarak gördükleri yönündeki varsayım, *(7)* Marksist tarih anlayışının materyalist ilkesiyle *(7)* bağdaşmaz. Marx, insan topluluğunun tarihini, maddi üretim güçlerinin örgütlenmesinin ilkellikten uygarlığa yönelik bir gelişim olarak tarif'eder. Modem kapitalist üretim tarzını, tüm önceki devrelerin çok ötesine geçen üretim güçlerinin muazzam gelişimiyle, modem işçi sınıfının sosyal devrimi tarafından meydana getirelecek sosyalist ve komünist topluma geçişin olmazsa olmaz maddi temeli olarak görür.

Marx ve Engels, tek taraflı sıradan ilerleme düşüncesinin ötesine geçerek, mevcut burjuva ve uygar toplumlardan önce gelen, akılların ancak uzak köşelerinde bulunan "vahşi" ve "gaddar" koşulların, acınacak hallerin, körleşmişliklerin, az gelişmişliklerin yanı sıra, mevcut "uygar" koşullardan olumlu olarak farklılaştıkları bazı biçimleri de gösterdikleri zaman; kendilerinden önce ilk büyük ütopik sosyalistlerin, özellikle de Charles Fourier'in, burjuva öz bilincinin kendini beğenmişliğine karşı başlattıkları *"uygarlığın eleştirisi"m* devam ettirmişlerdir.[106] ilk çağ tarihinin araştırmasını, mevcut toplumun maddi açıdan araştırmasının olmazsa olmaz koşulu olarak değerlendirmişlerdir. Mevcut toplumsal koşulların belli temel biçimlerinin, ancak ve ancak, ilk çağ toplumunu, onun gelişimini ve çözülüşünü, ayrıca özel mülkiyete ve sınıf karşıtlıklarına dayalı yeni toplumsal sistemlere geçişinin farklı biçimlerini araştırarak, bilimsel olarak aydınlatılması mümkün olabileceğine vurgu yapmışlardır. Örneğin, tarihsel dönemlere sarkan kamu mülkiyetinin kalınblan ile Yunan, Roma, Germen, Keltik, Slav özel mülkiyetlerinin farklı orijinal tiplerinin bilimsel olarak aydınlatılması, ilk çağ kamu mülkiyetinin farklı biçimlerinin ve, onlardan kaynaklı, çözülüşünün farklı biçimlerinin araştırılmasına bağlıdır. Ve, daha

önemlisi, modem araştırmacıların, ancak ilk çağ toplumunun gayri-burjuva biçimleri hakkında edindikleri bilgiler sayesinde, mevcut burjuva düzeninin, şu ya da bu noktada yalnızca evrimsel açıdan değil devrimci açıdan gayri-burjuva bir geleceğe yönelik gelişimini tasavvur etmeleri mümkündür. Bu değişimin sonuçları, mevcut burjuva koşullardan mesafeleriyle orantılı olarak, yalnızca ortaçağa ya da antik çağa değil, çok daha gerilerde kalmış tamamıyla gayri-burjuva bir geçmişe tekabül edecektir. ***(6)*** Bu tespit, Marksist kuram çerçevesinde, iki önemli görevi yerine getirmektedir. Bir yandan, proleter devrimin hemen yarın ve sonuçta çok az güç sarf ederek ve çok az tahribata yol açarak gerçekleşebileceği hayaline karşı çıkmaktadır. Öte yandan, komünist toplumun gerçekleştirilmesini, o durumun hâlâ çok uzaklarda olmasıyla birlikte, yine de zamansal olarak düşünülebilir bir yakınlığa çekmektedir; tıpkı eski burjuva biçimlerinden önceki toplumsal ilk çağ koşullarının çok eskilere dayandıkları ancak gerçek insanlık tarihinin ötesinde değil, henüz içinde bulundukları gibi. Fakat bu şekilde belirlenen *geleceğin komünist toplumu*, bunun dışında, ilk çağ koşullarıyla herhangi bir benzerlik göstermek zorunda değildir. Tıpkı, günümüzdeki sözüm ona "doğal kavimler"in "ilkel" koşullarının ya da Freud tarafından bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarılan modern burjuva insanının ruhsal durumunun günümüzdeki "bilinçdışı" kısmının, biçimsel olarak belli bir anlamda buna "tekabül eden" tarih öncesi koşullara ve gelecekteki, artık burjuva olmayan toplumsal koşullara, bunun dışında, hiçbir şekilde benzerlik göstermek zorunda olmadığı gibi. Gelecekteki komünist toplumun gerçek içeriğiyle gerçek biçimlerini, herhangi bir benzetmeyle değil, herhangi başka bir gerçeklikte de olduğu gibi, ancak ampirik olarak, yani tarihsel gelişimini dikkate alarak ve insanların toplumsal eylemleriyle belirlemek mümkündür.

7. Devrimci Kuram (1)

Marksist toplum kuramının en önemli içeriksel sorunlarına (siyasi iktisadın materyalist eleştirisi; sınıf mücadelesi kuramının sözüm ona materyalist tarih anlayışı ve kuramı) değinmeden önce, betimlememizin bu bölümünde, iki genel sorunun ele alınması gerekmektedir: Birincisi, Marx'in devrimci toplumsal gelişimlerin kavranabilmesine uygun olarak geliştirmiş olduğu yeni bir toplum bilimsel tasarlayışı; ikincisi ise, Marksist bilimin tüm kuramsal ifadelerinin devrimci proleter hareketin pratiğine bilinçli olarak bağlanması sorunudur. *(2)* Marx, burjuva toplum kuramcılarının, farklı tarihsel gelişim aşamalarının birbirlerinden farklı koşullarını, aynı *soyut genel kavramlara* tabi tutup *"burjuva* koşullarını gizlice toplumun in abstracto değiştirilemez doğa yasaları olarak [atfettikleri]"[107] yüzeysel ve keyfi yöntemini eleştirir. Bunu yaparken, aynı şekilde, "Tarihsel Ekol"ün ve diğer akıl dışı kişi ve akımların ideali olan herhangi bir kuramsal tasarlayıştan vazgeçiş istemlerini de eleştirir.

Bu noktada, Marksist toplum araştırmalarıyla Hegel'in felsefi diyalektiği arasında özel tarihsel ve kuramsal bir ilişki mevcut. Hegel, hem kuramcıların (kendisince "metafiziksel olarak adlandırılan) basit soyutlama yöntemlerini hem de tarihçilerin "kavramsız" yöntemlerini eleştirip her ikisinin karşısına "gerçek genel"in başka bir biçimini koymuştu.[108] Bu gerçek genelin özelle ve tek olanla "diyalektik" özdeşliğini, *"gerçek somuttur"* şeklindeki paradoksal önermeyle ifade etmişti. Bu önerme, bu felsefi biçimiyle burjuva toplum kuramının basit soyutlama yöntemine karşıtlık oluşturduğu için, *(3)* en azından eleştirel bir ilke olarak

Marx'in devrimci toplum eleştirisi için uygunluğunu muhafaza eder. Nasıl Marx, bilimsel bilginin engeli haline gelmiş olan burjuva toplum kuramının sabit soyutlamalarına, onları özgün tarihsel içeriğiyle yüzleştirerek, karşı çıkıyorsa; Hegel, diyalektik gelişimin ilerlemesini, ulaşılmış olan basamağın "soyut" tezinin karşısına onun antitezi olarak "somut" içeriğini koyarak, sağlamıştır. Nasıl Hegel, diyalektik yönteminin amansız ilerleme sürecinde her mevcut kavramı olumsuz kılıp, daha yüksek düzeyli bir kavram içerisinde "eritmiş" idiyse; Marksist eleştirinin ilerlemesi de, mevcut burjuva toplumunu yanlış mutlaklaştırmalar-dan mahrum kılıp onun bu şekilde olumsuz kılınan varoluş biçimini oluşmakta

olan yeni proleter var olmanın içeriğinde eritmekten ibarettir. *(4)* Mevcut toplumsal koşulların soyut *biçiminin* karşısına onların "somut", yani gerçek, toplumsal, ekonomik, sınıfsal *içeriğinin*; ve burjuva varoluşun tam anlamıyla oluşmuş içeriğinin karşısına proleter var olmanın daha geniş ölçüde *oluşmamış* içeriğinin konmasında, yeni devrimci Marksist toplum biliminin "materyalist" eğilimlerinden biri yatmaktadır. *(3/4)*

Burjuva bilimi, mevcut toplumun *zenginliğini*, "halkın zenginliği"[109], ya da "genel servet"i[4]; *devleti*, bir toplumun birliğinin zorunlu biçimi olarak değerlendiriyorsa, Marksizm de bu belirlemelerin "soyut" gerçekliğini inkâr etmez. Ancak, mevcut koşullarda, halkın zenginliğinin hakim burjuva sınıfının sermayesi, günümüz burjuva devletinin ise, burjuva sınıfının proleter sınıf üzerindeki iktidarının siyasi biçimi olduğunu da ekler. Marx, aynı şekilde, "tüm doğrudan geniş kapsamlı toplumsal ya da ortak çalışmalarının, münferit faaliyetlerin dengesini sağlayabilecek ve topyekûn üretici bünyeden, özerk birimlerinin hareketinden farklı olarak, kaynaklanan genel işlevlerini yerine getirebilecek... bir yönetime az ya da çok [ihtiyaç duyduğu]"[110]"soyut" zorunluluğu da inkâr etmez. Ancak, bu in abstracto doğru olan ifadeden hareketle, toplumsal çalışma sürecinin kapitalist yönetimin, mevcut toplumsal örgütlenmenin "somut" koşulları altında, ücretli işçiler için içerik olarak sömürücü, biçimsel olarak despotik niteliğine işaret eder. Burjuva statükocuları, modem kapitalist işletme müdürlüğününun pozisyonunu ve işlevini bir orkestra şefinkine benzetiyorlarsa; Marx, gelişmiş kapitalist koşullar altında, kapitalist mal sahibinin adına, işletmede birlikte hareket eden işçi kitlesine işletmeci, overlokçu, ustabaşı hiyerarşisi tarafından uygulanan somut kumanda biçimlerini, bir ordunun subay ve astsubaylar tarafından kumanda edilmesine benzetir. Aynı burada olduğu gibi, iş mukavelesinin görünürdeki "özgürlükçü" niteliğine rağmen, toplumsal açıdan bakıldığında, işçi ordusunun kendi istemiyle ortak çıkarlar uğruna zorunlu olan bir yönetimin altına girmesi söz konusu değildir. "Kapitalist, sanayi idareci olduğu için kapitalist değildir; kapitalist olduğu için sanayi idareci olur. Sanayideki başkomutanlık, sermayenin sıfatı haline gelir; tıpkı feodal dönemde savaştaki ve mah-kemelerdeki başkomutanlığın toprak mülkiyetinin sıfatı oluşu gibi."[111] Başkomutanlığın bu tekdüze düzenlemesi, burjuva toplumun somut gerçekliğinde, geneli itibarıyla düzensiz olan, münferit rekabetçi mal

üreticilerinin mücadelesi sonucu ancak daha sonradan geçici olarak dengelenebilen toplumsal üretim dahilindeki münferit işletmeler için söz konusudur. *(5) (6)* Otorite ile keyfilik, plan ile plansızlık saç saça baş başa; ve bu bağlamda münferit işletmedeki ve genelde kapitalist toplumdaki toplumsal emek üzerindeki otorite ilişkisi sanki ters yönde işliyormuş gibi görünmektedir. Ve yine aynı bağlamda, münferit işletme için işçilerin sermayenin boyunduruğuna girmelerini, "emeğin or-ganizyasyonunun" üretimi teşvik edici bir biçimi diye yüksek sesle öven kişiler, öte yandan, genelde toplumsal üretim sürecinin bilinçli bir biçimde toplumun kontrolüne ve düzenlemesine tabi tutulmasını, bireysel kapitalistin dokunulmaz mülkiyet haklarına, özgürlüğüne ve kendince belirlenmiş "dahi"liğine bir müdahale olarak damgalamaktadırlar. "Fabrika sisteminin tutkulu savunucularının, toplumsal emeğin genel bir örgütlenmesine karşı, böyle bir şeyin bütün toplumu muazzam bir fabrikaya'dönüştüreceğini öne sürmekten öteye bir şey bulup söylememeleri, çok ilginç bir durumdur."[112] "Devlet" ve "otorite" gibi soyut kavramların karşısına, kapitalist üretimin çağdaş biçiminden kaynaklanan hâkimiyet ve boyunduruk ilişkisinin somut biçiminin ve buna dayanan özgün devlet biçiminin eleştirel bir biçimde konmasının doğal bir sonucu, sosyalist üretimin oluşmakta olan yeni biçimine düşünsel geçiştir. Burjuva toplumunda geçmişin ölü sermayesi günümüzün canlı emeğine hükmediyorsa eğer, gelişmiş komünist toplumda geçmiş kuşakların önlerine yığdığı emek, işçilerin yaşam sürecini şekillendireceği, genişleteceği ve zenginleştireceği bir araca dö-

(7) (8) Hegel'in 'gerçeklik somut olmalıdır' şeklindeki önermesi, somut uygulanışı açısından pratik olarak uygulanamaz ve kuramsal olarak ise taşkın bir niteliğe bürünmektedir. Bu yüzden bu önerme, Marx tarafından, tüm toplumsal koşulların özgün tarihsel niteliğinin ve tarihsel değişimin gerçeğinin genelleştirilmeden muhafaza edildiği, toplum bilimsel kavram oluşumunun yeni yöntemi yönünde geliştirilmiştir. ***(8)***

Marx, yukarıda değinildiği gibi, modem burjuva toplumunun kuramsal çözümlemesinde, bu toplumun tüm ilişkilerini ve gelişimin tüm evrelerini özgün tarihsel biçimler olarak betimlemiştir. *Burjuva toplumunun* belli tarihsel biçiminden, *"ekonomik toplumsal oluşum"*un, tarihsel olarak birbirini takip eden birtakım (geçmiş, günümüz, gelecek) *"ilerici devreleri"* şeklindeki daha geniş bir görüşe vardığı yerde bile, özgün bakış açısını

muhafaza etmektedir. Asıl merak konusu, "ekonomik toplumsal oluşum" şeklindeki genel kavram değil, belli bir tarihsel toplumun genel toplum kavramının ortak niteliğinden *ayrıldığı* ve bu niteliklerle toplumun gelişimini belirlediği özgün niteliklerdir.[113]Aynı şekilde, toplumun tüm bu tarihsel gelişim evrelerini te-mellendiren maddi yapı, genel anlamda "ekonomi" olarak değil, maddi üretimin özel bir tarihsel gelişim aşaması olarak, maddi altyapı ile, siyasi, hukuki, ideolojik üstyapı arasındaki nedensellik ise her devre için farklı özgün biçimiyle değerlendirilmektedir. *(7)*

Burjuva toplum kuramcılarının basit soyutlama yöntemiyle oluşturdukları sözüm ona "genel" kavramlarla toplumun hiçbir gerçek gelişim evresi kavranamazken; Marx, Hegelci felsefenin diyalektik ilkesini akıla bir biçimde dönüştürerek, yöntemsel olarak en gelişmiş olan doğa bilimlerini örnek alan kesin bir bilim olarak uygulanan bir toplum biliminde mümkün olabilecek tek *genelleştirme* biçimine ulaşır. Görünürde genelde toplumla ilgilenen burjuva toplum araştırmacıları, burjuva toplumunun özel kategorilerinin ötesine geçememektedirler. Marx, burjuva toplumunun özel tarihsel biçimini çözümleyip böylece toplumsal gelişimin bu biçimin ötesine geçen daha genel bir bilgiye ulaşır.

Burjuva kuramcıları, burjuva toplumunun mevcut ampirik (ve tarihsel) verilerinden hareketle, somut belirlemeleri art arda atlayarak, "toplum"un soyut ve genel bir tanımına ulaşmak isterken ve bunu yaparken de burjuva toplumunun ampirik verilerinin aslında en tekillerini bilinçaltı (ya da savuncalı bir maksatla) en "genel"leri olarak belirlerken; Marx, mevcut bir toplumsal biçimin genel yasasının bilgisine ulaşmanın tek yolu olarak gerçek tarihsel değişiminin araştırılmasını görür.

Nasıl modem doğa bilimleri, eski Aristocu-skolastik tarzdan farklı olarak, ampirik bir nesnenin herhangi bir özelliğini ge-nelleştirip, örneğin düşen bir taştan tüm düşen taşların genel hareket yasasını türetemiyorlarsa; tam tersine, münferit olayın tüm özelliğinin çözümlemesinden ya da koşullarının özenle ile belirlendiği münferit deneyden hareketle (bundan böyle değişik koşullar altında da ve dolayısıyla değişik sonuçlar meydana getirerek de düşen taş için olduğu kadar zeminde bulunan taş ve ayrıca balon, gezegen ve kornetler için de geçerli olan) genel çekim yasasının

ifadesi yönünde ilerliyorlarsa; kesin bir toplum bilimi de genel kavramlarını, burjuva toplumunun mevcut tarihsel biçimininin az ya da çok keyfi seçilmiş özelliklerini basitçe soyutlarak ya da başka özelliklerini muhafaza ederek oluşturamaz. Bu toplumsal biçimin içerdiği genelin bilgisine, bu özel biçimin bir başka özel toplumsal biçimden tarihsel olarak türemesini itina ile araştırarak ve gerekirse mevcut biçimi ayrıntılı olarak belirlenmiş koşullarda değişime uğratarak ulaşır. Toplum araştırmaları ancak böyle kesin olan gözleme ve deneye dayalı bir bilim haline gelebilirler.

Nasıl modem doğa bilimlerinde genel yasa yalnızca kendisi tarafından hükmedilen özel durumlar için söz konusuysa, toplum biliminde de genel yasa geçmişteki özel bir durumdan günümüz özel toplumsal koşullarına ve onların değişimi sonucu oluşan yeni toplumsal oluşumlara kadar uzanan gelişimden ibarettir. Dolayısıyla, toplum biliminde tek gerçek olan yasalar gelişim yasalarıdır. Marx'in ikinci basımın sonsözünde kısmen alıntıladığı ve görüşlerini benimsediği "Kapital"in Rus yorumcusu,[114]Marksist toplum araştırmalarının bu gerçekçi ana hatlarını isabetli bir şekilde ortaya koymuştur. "Betimlemenin Alman, yani kelimenin kötü anlamıyla" idealist-felsefi biçimine rağmen, Marx'in "ekonomi eleştirisi alanında gerçekte tüm öncellerinden çok daha gerçekçi [olduğunu]" göstermiştir. Düşünme faaliyetinin ideal-felsefi (ve aynı şekilde basit soyut bilimsel) tarzında özgün tarihsel bir koşulun herhangi bir "fikir"le karşılaştırılmasına karşın; Marx'in eleştirisi, mevcut bir gerçeği "fikirle değil başka bir gerçekle" karşılaştırmakla ve her iki gerçeği de mümkün olduğunca ayrıntılı araştırarak birbirinden "farklı gelişim uğrakları" *[moment]* olarak betimlemekle yetinmektedir. Eski iktisatçılar ekonomik yaşamın hem günümüze hem geçmişe hem de geleceğe uygulanabilir soyut ve genel yasalarını ortaya koyarlarken; Marx'in gelişim tarihiyle ilgili ilkesine göre ekonomik yaşamın tam da bu türden genel yasaları yoktur. "Tam tersine, her tarihsel devrenin kendi yasaları vardır...Yaşam mevcut bir gelişim devresini ayakta kalarak geçirdiği, mevcut bir aşamadan bir başkasına geçtiği andan itibaren, farklı yasalarla yönlendirilmeye başlar... Tıpatıp birbirinin aynısı olan olgular, tarihsel gelişimde birbirinin yerine geçen toplumsal organizmaların birbirinden farklı yapılarından, münferit organlarının birbirinden farklılaşmalarından, işlevlerini yerine getirdikleri koşulların

farklılıklarından vs. dolayı tümüyle birbirinden farklı yasalarla hükmedilirler. Örneğin Marx, nüfus yasasının tüm zaman ve mekânlarda aynı şekilde işlediğini reddeder. Tam tersine, her gelişim aşamasının kendine ait bir nüfus yasası olduğunu söyler... Üretim güçlerinin birbirinden farklı gelişiminden dolayı koşullar ve koşulları düzenleyen yasalar değişir. Marx, bu bakış açısından hareketle kapitalist ekonomik düzenin araştırılıp açıklanmasını hedef bilmekle birlikte, aslında sadece ekonomik yaşamın herhangi bir incelemesinin ne olması gerektiğini kesin bilimsel bir tarzla ifade eder... Bu tür araş-hrma'arın bilimsel değeri, mevcut bir toplumsal organizmanın oluşumunu, varlığını, gelişimini, ölümünü ve daha yüksek düzeyli başka bir organizmanın onun yerine geçmesini düzenleyen yasaların açığa kavuşturulmasında yatar. Ve Marx'in kitabı gerçekten de bu değere sahiptir."[115]

8. Devrimci Pratik

Pratik toplumsal bir hareketle ilişki içerisinde olmak, Marksist kurama özgü bir şey değildir. Zira, burjuva toplum kuramı da tüm gelişim aşamalarında pratik eğilimlerin hizmetinde bulunmuştu. İlk büyük devresinde, aynı zamanda, "burjuva top-lumu"nun devrimci başarısını yansıtıyor olup onun kaldıracıydı. Burjuva ilkesinin zafere ulaşmasından sonra, kısmen sözde "saf" ve "ön koşulu olmayan" bir bilime dönüştü ve bu kılıf altında burjuva sınıf hakimiyetini proleter sınıfa karşı savundu; kısmen ise daha Comte'ta ortaya çıkan bir eğilimi devam ettirerek, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalyan faşizminin ve Alman nasyonal sosyalizminin uygulamaya koymaya çalıştıkları az ya da çok bilinçli bir karşı-devrimci programın hizmetine girdi.

Marksist kurama özgü olan, başka bir sınıfın çıkarlarım savunmuş olup, sınıf niteliğinin akılcı açıdan (faşistlerce ya da n^-yonel sosyalistlerce mitleştirilmiş şekliyle değil) bilincinde olması ve bunu tanımasıdır. "Komünistlerin vardıkları kuramsal sonuçlar... yalnızca var olan bir sınıf mücadelesinden, gözlerimizin önünde cereyan eden tarihsel bir hareketten doğan gerçek ilişkilerin genel ifadeleridir."[116] Bu asla, Marksist bilimin önermelerinin kuramsal gerçekliğiyle ilgili iddialarından taviz vermek anlamına gelmez. Liberal ve demokratik burjuva biliminin temsilcilerinin son zamana kadar ters yöndeki varsayımların ifade ediliş biçimindeki naiflik, kendilerinin olmayan her dini, insanların icadı, kendi dinlerini ise tanrının vahyi olarak gören ilahiyatçıların yöntemini anımsatıyor. Gerçekte ise, burjuva biliminin mutlak gerçek anlayışı, tüm kuramsal gerçekleri tarih ve sınıf temelli "toplumsal bilinç biçimleri" olarak tanımlayan materyalist eleştiri tarafından tarihsel ve toplumsal olarak göreceli kılınmaktadır. Doğru olan bir önermeden, kesin bilim açısından, beklenen biçimsel talepler, materyalist gerçeklik anlayışına geçiş tarafından azaltılmak bir yana daha da çoğaltılmaktadırlar.

Bu konuda, burjuva toplumunun başlangıçlarında, ilk başta dünyevi düşünce tarzının ortaçağın teolojik-metafiziksel sistemine karşı, daha sonra ise ampirizmin genelde metafiziğe karşı verdiği mücadele sonucu günümüz "burjuva" biliminin oluşması olayının tekrarı söz konusudur. Daha Bacon, yeni burjuva çağının eşiğinde, o zamanlar oluşmakta olan burjuva biliminin

(1) yeni araştırma yöntemlerinin tam olarak tatbiki açısından önem arz eden *Novum Organum*'unda, bilimin tarihsel niteliğine işaret etmişti: "Recte enim veritas temporis filia dicitur non auc-toritatis."[117] Bâcon, ortaçağın dogmatik bilimine karşı yeni burjuva deneyim biliminin üstünlüğünü, tüm otoritelerin otoritesi olan *zamanla* temellendirmişti.

Ancak bu kez, geleneksel tarihsel bilinç biçimlerinin daha ileri aşamalı bir değişimi söz konsudur. Yalnızca teoloji ile metafizik değil, felsefe ile genelde tüm tarihsel ve toplumsal gerçeklikler düşsel özerkliklerinden mahrum bırakılıp olayların akışına ve mücadelenin ıstırabına çekilmektedirler. Kayıtsız şartsız bir dünyevilik, tarihsellik ve sınıfsallık yalnızca hakkında bilgi edinilen içeriğin sıfatı halini değil, bizzat bilginin biçiminin sıfatı halini alır. İstisnasız mevcut burjuva toplumunun tüm koşullarını ve fikirlerini, içinde bulundukları belli tarihsel bir devreyle ve buna özgü toplumsal biçimiyle olan nedensellik bağlamında algılayan Marksist kuram, kendini dahi, toplumun tarihsel gelişiminin belli bir evresiyle ve belli bir toplumsal sınıfla bağlantılı, tarihsel bir ürün olarak alır. Ancak böylece, Marx ve Engels tarafından bilimlerinin "eleştirel ve materyalist" niteliği olarak adlandırdıkları kavram tamamlanmaktadır. Proletaryanın yeni bilimi, burjuva araştırmacılarının, ortaçağ dogmatiğinin ve metafiziğinin özgün engellerinden arındırılmış bilimlerinin ilk ve son olarak "özgür" ve pratik çıkarların çelişkilerinden bağımsız olarak tanımladıkları "ideolojik" dar ufukluluğun ötesine geçer. Toplumun tarihsel gelişimiyle ilgili materyalist kuram, çağımızın mevcut toplumsal bilincinin belli bir biçimi olarak, bu tarihsel gelişimin bizzat bir parçasıdır. Toplumsal sınıf mücadelesinin materyalist kuramı, bizzat toplumsal bir sınıf mücadelesidir. Proleter sınıfın toplumsal devriminin materyalist kuramı, proleter sınıfın toplumsal devriminin ifade ve dayanak noktasıdır.

Bu ilaveyle birlikte, Marksist kuramın daha önce değindiğimiz eleştirel ve devrimci işlevi değişik bir anlam kazanır. Aynı zamanda proletaryanın mevcut burjuva kurumlarına karşı verdiği mücadelenin gerçekleştirilmesine tesadüfen uygun düşen bu işlev, toplum araş turnalarının görünürde sınıflar üstü bir konumda bulunan *devlet ve hukuk* gibi nesnelerinin, materyalist toplum bilimi tarafından, özgün tarihsel belirlenmişlikleriyle, proletaryaya karşı duran burjuva sınıf toplumu ve burjuva sınıf hukuku, yani burjuvazinin devleti ve hukuku olarak ele alındığında, artık yalnızca

kuramsal bir tespit olmaktan çıkmaktadır. Toplumsal *zenginlik,* aynı şekilde, "burjuva zenginliği" şeklindeki özgün biçimiyle, yani kullanılabilirliği açısından değil içerdiği değer ve arü-değer, kâr için üretilen bir miktar "mal" olarak ele alınmaktadır: Proletaryanın dışında kaldığı bu türden bir zenginlik, proletarya için sefalet anlamına gelen kapitalist bir fazlalık, (Lassalle'ın çok uygun bir ifadesiyle) bir "yabancılık" (Fremdtum)'tır. Ayrıca, siyasi iktisat tarafından araştırılan *maddi üretim,* özgün belirlenmişliğiyle "kapitalist mallar üretimi" ya da değer ve artı-değer üretimi, dolayısıyla aynı zamanda kendi kendini çoğaltan ve "artı-değer yaratan" sermaye ve onun arkasında saklı, gerçek üreticilerin toplumsal üretim araçlarının tekelci sahipleri tarafından sömürüldükleri bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu yöntem, ekonomik, siyasi, hukuki, kültürel ve diğer burjuva kategorilerine aynı şekilde uygulanmaktadır. Materyalist kuram, tüm mevcut toplumsal ilişkileri değişimleri bağlamında algıladığında ve nesnelere ilişkin düşünceleri dinamik süreçler ve pratik sınıf mücadelesi içerisinde "enf'tiği zaman, bu, kuramsal bilginin ilerlemesinin ötesinde bir şeydir. Materyalist bilim, mevcut burjuva kurumlarını tarihsel olarak özgünleştirmekle ve onların mevcut geçici biçiminden çıkmış olan gelişim eğilimlerini tespit etmekle birlikte, proleter sınıfın reel-tarihsel hareketinin pratikte yaptığının aynısını, özel kuramsal şekliyle yapmaktadır. Materyalist toplum araştırmaları, kuramsal açıdan tam anlamıyla bilinçli olarak, mevcut toplumun değişimine yönelik hareket içerisinde kendilerine düşen kısmi işlevi üstlenmektedirler. Böylece kendilerini, modern işçi sınıfının pratik eylemiyle ilintili olan eleştirel ***(2)*** ve devrimci bir bilim olarak kurarlar.

Hakim sınıflar, Marksizmin sınıf niteliğinden dolayı onun bilimselliğini yadsırlar. Marksizm ise, önermelerinin kapsamlı ve derin gerçekliğini proleter sınıf niteliğiyle temellendirir.

Marksist kuram, burada betimlenen niteliğinden hareketle, burjuva toplumuna ilişkin yeni bir bilimdir. Bu yeni bilim, burjuva toplumunda, onun devletinde ve biliminde hükmünü süren burjuva sınıfının karşısına yeni bir toplumsal sınıfın özerk bir hareketi çıktığı zaman, ortaya çıkmıştır. Burjuva ilkelerine karşı burjuva toplumunda bastırılan bu sınıfın yeni görüşlerini ve taleplerini dile getirir. Bu açıdan bakıldığında, pozitif değil eleştirel bir bilimdir. Buıjuva toplumunu özgünleştirip günümüz

gelişiminde görülen ve gelecekte pratik değişimine yol açabilecek eğilimleri araştırır. Marksist kuram, bu açıdan bakıldığında, burjuva toplumuna ilişkin bir kuram olmakla birlikte, aynı zamanda proleter devrimine ilişkin bir kuramdır.

İkinci Bölüm
SİYASİ İKTİSAT
1. Marksizm ve Siyasi İktisat

ifade ettiği[118] şeklindeki karakteristik sözleri yazdıysa da, daha sonra ilk materyalist fikir değiştirme süreci, onu "burjuva toplumunun anatomisinin siyasi iktisatta aranması gerektiği"[119] şeklinde yönlendirmişti. Kuramsal açıdan "siyasi iktisada" geçişi gerçekleştirmekle birlikte, aynı zamanda, çalışan sınıfın sosyal sorunlarım *sub specie rei publicae* çözmek ve gereksinimlerini yerine getirmek isteyen jakobenci burjuva devriminden, bastırılmasının özel kökenlerini ve özgürleşmesinin özel yollarını siyasi iktisatta aramaya kararlı olan ve, politika dahil olmak üzere, toplumsal eylemin tüm diğer biçimlerini ekonomik eyleminin ancak ve ancak ikincil aracı olarak gören modern proletaryanın bağımsız eylemine geçişi sağlamış oldu.[2a] Ancak genç Marx'in, burjuva toplumunun anatomisinin siyasi iktisatta "aranması gerekir" şeklindeki bu kuramsal programı, ikitisadi bilimin o zamana kadarki sonuçlarının asla ***(2)*** yalnızca bir devralmışı değildi. *(2)* Marx ve Engels, praksislerinde dönemlerinin burjuva devrimci hareketinden ilkesel olarak vazgeçtikleri andan itibaren, burjuvazinin feodalizme karşı verdiği mücadele sürecinde oluşturup geliştirdiği yeni siyasi iktisadi bilimin, zaten içerdiği ilkelerin daha da "evrim"leşmcsiyle, yeni bir tarihsel devrede yeniden yeni bir toplumsal sınıfın günümüz burjuva toplumunda ekonomik? ve siyasi olarak hakimiyetini sürdüren burjuva sınıfına karşı verdiği mücadelenin kuramsal usu olabileceği hayalini, kuramsal olarak da olsa, artık bir yana bırakmışlardı. Bu anlamda proletarya için (yeni materyalist açıdan bakıldığında, ekonomik temeller üzerine oturtulan devletten çok daha net bir şekilde) siyasi devlet olduğu kadar, siyasi iktisadi alan da ilk önce ve her şeyden önce düşman toprağıdır. Toprağının bir kısmının proletaryanın hücum kıtaları tarafından işgal edilmiş olmasıyla da bu niteliği kaybetmemişti. Dolayısıyla, bu açıdan bakıldığında, yeni sınıfın temsilcileri için yeni iktisadi araştırmaların görevi, ilk önce karşıt hakkındaki istihbaratın sağlanmasından ibaretti.

Marx, ömrünün sonuna kadar, *değerle* ilgili ekonomik incelemeleri sırasında, burjuva koşullarından başka bir şeyin söz konusu olabileceği

şeklindeki yanlış anlamaya karşı mücadele etmiştir.[120] *Değer* ve *artı-değer* kuramını geliştirmekle de, burjuva iktisatta içeriksel olarak neredeyse eksiksizce mevcut olan kavramsal tasarlayışı, yalnızca biçimsel olarak tekdüze bir biçimde özetlemiştir.[4] Friedrich Engels, kendisinin ve Marx'in yaşamlarının hiçbir döneminde, sosyalist ve komünist kuramın içeriğinin Quesnay, Smith ve Ricardo'nun burjuva kuramlarından türetildiğine ihtimal vermediklerini, Marx'in ölümünden hemen sonra ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur[121] (ki, Marx'in yazılı mirasından çıkarılarak "Artı-Değer Kuramları"[122] adlı üç ciltli eserin yayımlanması da bunun şüphe götürmez bir ispatıdır). Dahası, böyle bir görüşe rastladıklarında (örneğin, 1820 ile 30 arası faaliyet gösteren ilk sosyalist Ricardocular'da; Ovvencı komünizmin ekonomik polemiğinde; Proudhon, Rodbertus ve Las-salle'da), onu "iktisadi açıdan yanlış bir kuram", "ahlakın ekonomiye... [idealistçe]... uyarlanışı" ve pratik neticesi itibarıyla gerici bir "ütopya" diye değerlendirmişlerdi.[123] Burjuva mallar üretimi devresinde şekillenen ve iktisadi olarak burjuva kla-sikerlerin "değer yasası"nda ifade bulan eşitlik idealinin henüz burjuva niteliklerine sahip olduğunu, dolayısıyla da işçi sınıfının sermaye tarafından sömürülmesiyle olsa olsa ancak ideolojik açıdan bağdaşmadığına işaret etmişlerdir. İktisatçılara "kendi alanlarında ve kendi silahlarıyla" karşı çıkılabileceğini hayal eden ve "yalnızca emek değer yaratır" şeklindeki ekonomik ilkeye dayanarak tüm insanları doğrudan, eşit oranlı emeklerini pazara süren işçilere dönüştürmek isteyen Sosyalist Ricardocular'ın en iyilerinden biri olan Bray'e Marx,

*"bu eşitlikçi ilişkinin, dünyaya uygulamak istediği bu düzeltici idealin, gerçek dünyanın yansımasından başka bir şey olmadığını ve bundan ötürü de toplumu, bu toplumun süslenmiş gölgesinden ibaret olan bir şey üzerinden yeniden kurmanın tümüyle imkânsız olduğunu görmüyor. Bu bölgenin yeniden bir öz kazanması ölçüsünde bu özün düşlenen biçim değiştirme olmaktan çok uzakta, varolan toplumun gerçek gövdesi olduğunu farkediyoruz."**

şeklindeki yanıtı vermiştir.

Marx ve Engels, sosyalizmin ve komünizmin taleplerini idealistçe ve ütopik bir biçimde burjuva iktisadından türetilmesinin yerine, "ürünün en büyük kısmının... burjuva iktisadın yasalarına göre... bu ürünü üreten

işçilere ait olmadığı" şeklindeki materyalist düşünceyi dile getirmişlerdir.[124] Dolayısıyla, bu durumu ortadan kaldırmak için gerekli olan, iktisadın farklı biçimde yorumlanması değil, toplumu gerçekten değiştirerek burjuva iktisadının bu yasalarının ve bununla birlikte genelde burjuva *iktisat* biliminin artık geçerli olmadığı bir durumu yaratmaktır.

Buna rağmen siyasi iktisat, Marx'in yeni materyalist toplum kuramı için temel bir önem kazanabilmiş ve bu kuramın gelişim sürecinde önemini muhafaza edebilimişse, materyalist bakış açısının tam da bu konuda, yeni kuramsal bilgileriyle ya da, sonuçta, iyi niyetlerinin gayretleriyle mevcut toplumsal koşulların iktisat bilimi tarafından incelenen maddi temelleri gibi nesnel olguları göz ardı edebileceğini düşünen bazı "devrimci" kuramcıların yüzeyselliklerine karşı üstünlüğünü çok net ortaya çıkmaktadır. Nasıl modern işçi sınıfının özerk toplumsal hareketi, kendisinden önceki burjuva devrimci hareketinin sonuçlarına dayanıp aynı zamanda bürjuvaziyi ve onun meydana getirdiği yeni ekonomik biçimi, devletini ve tüm diğer kurumlarını, kendi eylemini bağımsız kılmak ve nihayet onu son bir mücadelede aşmak zorunda kaldığı karşıtı olarak görüyorsa; proletarya da, aynı şekilde, kendi amaçlarına uygun devrimci *kuramı* oluşturup geliştirme sürecinde burjuva iktisadi araştırmalarının sonuçlarıyla başlamak zorundadır. Nasıl maddi praksisinde modem kapitalist üretim tarzının varoluşunu bir kerede yok edip aşa-mıyorsa, *siyasi iktisadın* günümüz tarihsel devresindeki mevcut özel düşünce biçimlerini de aynı şekilde bir kerede yok edip aşamaz. Proletarya, ancak uzun süreli, birkaç evreden geçmiş olacak, aynı zamanda pratik ve kuramsal olan bir eleştiri sonucu maddi üretim ilişkilerinin değişime uğratılmasıyla birlikte, sonuçta bu ilişkilerle ilintili olan toplumsal bilinç biçimlerini tamamıyla ortadan kaldırabilir...

Genç Marx, kırklı yıllarda, materyalist ilkesinin bu neticesini "Kapital"de iktisat bilimine uyarlamadan çok daha önceleri, çeşitli genç Hegelci akımlar arasında (Hegelci) felsefenin gelecekteki pratik devrim için önemi tartışıldığı sırada, *felsefe* bilimine uyarlamıştı. Nasıl o zamanlar felsefe eleştirmeni olan Marx materyalist bakış açısını, birinin devrimi (felsefeden kuramsal olarak kopmaksızın) doğrudan felsefenin ilkelerinden türetmek isteyen, diğerinin ise (felsefeyle kuramsal açıdan il-gilenmeksizin) doğrudan felsefeye sırt çeviren, çeşitli felsefi akımlara karşı koymuşsa;

iktisadın materyalist eleştirmeni olan Marx da, aynı şekilde, (sosyalizmi burjuva iktisadının doğrudan bir neticesi olarak türetmek isteyen sosyalist Ricardocular'a) sanki şu sözleri haykırmaktadır: *Ekonomiyi (kuramsal olarak) ortadan kaldırmadan, onu (pratikte) gerçekleştiremezsiniz;* diğerlerine (ekonomiyi göz ardı eden) "pür tarihçiler"e, "saf sosyologlar"a, "pür devrimci şiddet kuramcılarina vs.) ise: *Ekonomiyi (kuramsal olarak) gerçekleştirmeden, onu (pratikte) ortadan kaldıramazsınız.*[125]

2. Siyasi İktisadın Gelişimi

Siyasi iktisat, ancak daha sonraki gelişim aşamasında, on dokuzuncu yüzyılın "vülger iktisatçılarında ve artık hiçbir şekilde "siyasi" ya da "sosyal" olmayan çağdaş "pür" iktisatta, genel bir toplumsal meraktan yoksun bir ihtisas sahası durumuna düşmüştür. Tarihsel olarak, burjuvazinin yeni bir ekonomik toplumsal oluşumun oluşturulması için verdiği devrimci mücadele sırasında, *burjuva toplumuyla ilgili yeni bilimin* bir kısmı olarak meydana gelmiştir. Siyasi iktisat, yükselen burjuva sınıfının ideolojik temsilcileri tarafından, yeni burjuva yaşamının değişmiş gerçeğinin ve bu gerçeğe uygun olan yeni burjuva bilincinin ilk kez ifade bulduğu felsefi, ahlaki, estetik, psikolojik, hukuki ve siyasi "aydınlanmayı" gerçekçi bir biçimde tamamlamaktadır. Siyasi iktisat bilimi, kuramsal açıdan da, gelişiminin bu erken evresinde, hatta ve hatta daha fiziyokratlann ilk büyük sistemlerinde[1], burjuva toplum bilimi ile tamamıyla doğal bir birlik oluşturuyordu. İktisadi 'Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations'^ ahlaki-felsefi "Theory of Moral Sen-timents"ten biçimsel olarak ayıran Adam Smith'te, (1) iktisat, konu itibarıyla, yine de mallar değişiminden ve iş bölümünden kaynaklı yeni burjuva yaşam düzeninin tüm (1) toplumsal koşullarını kapsamaktadır. Ve aynı şekilde, (burjuva toplumunun gerçek bir "anatomi"si) olarak artık sadece toplumsal organizasyonun, yani âdeta toplumsal vücudun iskeletinin maddi temelinin basiretli çözümlemesiyle ilgilenen Ricardo'nun sisteminde de, iktisadın toplumsal yaşamın tümüyle olan organik bağı en azından soyut bir biçimde muhafaza edilmektedir. Ancak daha on dokuzuncu yüzyılın klasik burjuva iktisadının bu son tamamlayıcısında, başlayan bir daralmanın ilk belirtilerinin ortaya çıktığını görmek mümkün. *(2)* Ve daha da belirgin bir biçimde, Ricardo'dan sonraki burjuva iktisadının *(3)* kuramsal kö-relmesinde *(3),* burjuva üretim ilişkilerinin aynı dönemde toplumsal üretim güçlerinin benzeri olmayan bağları çözücü ve itici güç olarak sahip oldukları asıl işlevlerini kaybettikleri ve yalnızca gelişimin değil mevcut üretim güçlerinin de engelleri haline geldikleri gerçek değişimin kaçınılmaz ideolojik sonuçlarının yansıdığını görebiliriz.

Geçici olarak kesintilere uğramasına rağmen, burjuva üretim ilişkilerinin toplumsal işlevindeki gerçek değişim, o zamandan beri, daha da

yoğun yaşanmaktadır. Bu değişim, 1825 yılının ilk modern ekonomik kriziyle ortaya çıkışından itibaren daha sonraki yüzyılda, zaman zaman hafiflemekle birlikte, yine de gittikçe şid-detleşen, yoğunlaşan ve ifrata varmasıyla burjuva toplumunun varlığını dahi tehdit eden kapitalist üretimin periyodik *kriz belirtilerinde* ekonomik açıdan ifadesini bulur. Toplumsal olarak bu değişim, aynı tarihsel dönemde, ekonomik gelişim sürecinde, tüm ayrıntılanyla olmasa da, (proleter hareketin zaman zaman geri tepmelerinin ve durgunluklarının kapitalist devrin yükseliş ve istikrar evrelerine karşılık geldiği), genel hatlanyla aynı şekilde yükselen bir çizgide ilerleyen *proleter sınıf mücadelesinde* ifade bulur. Son yüzyılın tarihi, işçilerin sermayeye karşı verdiği, sürekli geri püs-kürtüldükleri ancak sürekli yeniden başlattıkları mücadele sürecinde, her yenilginin ardından gelen kısa ya da uzun süren acımasız baskının ve mevcut işçi örgütlerinin tasfiyesinin yine de sınıf mücadelesini yok edemediğini gösterir. Son yüzyılın tarihi, bu mücadeleler ve yenilgiler sürecinde, işçilerin ilk başta münferit ve yaşamsal olan direniş eylemlerinin gittikçe kitleleştiği, birçok cephede birden sürdürülen ve kapitalist devletlerin ve devletler konfederasyonlarının ulusal ve emperyalist savaşlarının gücünün bile artık kendi hedeflerinden saptırmaya yetmediği, sömürülen ile sömüren sınıflar arasındaki gerçek savaş şeklindeki etkin ve teh-ditkâr bir hareket biçimine dönüştüğünü gösterir. *(4)* Birinci Dünya Savaşı, tarafından sebebiyet verilen proleter dünya devriminin ilk dalgası, ve kapitalist dengelerin, mevcut kapitalist üretim sisteminin tüm geçmiş korkularım tazeleyen ve aşan kriz dönemindeki ilk restorasyonundan sonraki yeniden çöküşü, burjuva iktisatçılarının (ve beraberlerindeki "ılımlı" sosyalistlerin) bu huzursuz sürecin her "huzurlu" kesitinde, Marksist prognozun *"örgütlü" kapitalizmin* bundan böyle "krizlerden yoksun" gelişiminden ve sınıf karşıtlıklarının *demokratik* ya da faşist ve nasyonal sosyalist *totaliter* devletten hareketle tarihsel "Widerlegung"unuyla ilgili hayallerini nihai olarak paramparça etmiştir. Mülkiyet sahibi olan hâkim sınıf için daha önceleri makine ve para gibi koşulsuz olarak iyi ve faydalı nesneler bile artık, toplumsal varlığın üretim güçlerinden toplumsal yaşamın yok edici güçleri haline dönüştüler. *(5)* Değişikliğe uğramış olan maddi duruma, siyasi ve tinsel üstyapı tekabül eder. Demokratik devlet biçimleri ve kapitalist mallar üretiminin yükselişte bulunduğu gelişim evresindeki liberal fikirler her yerde sallantıda. "Istırar

halleri" [Notstände] ve "olağanüstü durumlar" normal durum; savaş ile iç savaşlar mevcut yaşam düzeninin "normal" varoluş biçimi haline geldi.

Burjuva üretim ilişkilerinin olumlu toplumsal işlevinin yok edilişiyîe birlikte, siyasi iktisadın ilk gelişim evresinin, toplumsal ilerlemenin bütünlüğünü kapsayan ansiklopedik niteliği de kaybolmuştur. Ricardo'nun, buıjuva üretim tarzının tüm iç nedenselliklerini, son derece mantıklı ve tutarlı bir biçimde, değerin çalışma süresince belirlenişine bağlayan ve böylece burjuva ekonomik sistemini *bir* ilkeye bağlı olarak değerlendiren iktisadi sistemi; "Wealth of Nations"de siyasi iktisadı büyük bir kap-samlılıkla (ve içerdiği mantıksal çelişikleri es geçerek) bir bütün haline getiren Adam Smith'e kıyasla, yalnızca biçimsel açıdan bir ilerlemedir. Ricardo'nun öncelikle "Principles"in (Marx'a göre tüm eserin ana hatlarını içeren) ilk iki bölümünün, özgünlüğüyle, ten\gt fikirlerdeki birliğiyle, duruluğuyla, odaklanmışlığıyla, de-rinliğiyle, yenilikçiliğiyle ve çok kapsamlı sadeliğiyle yarattığı kuramsal tatmin,[2] konunun kapsamlığından taviz verme ve betimlemenin biçimsel bir donmuşlukla yapılması pahasına sağlanmıştır. Ricardo'nun sistemi, artık yalnızca bilimsel biçimin genelini hedef bilmektedir. Smith'in "sanayi sistemi"nde olduğu gibi, artık genel bir toplumsal görevi yerine getirmek durumunda değildir. Tarihsel olarak Ricardo'nun sistemine düşen özel işlev, burjuva iktisadının klasik devresinin büyük üretken başarılarını artık yalnızca özetleyip böylece fiilen tamamlanmış olan bir gelişimi biçimsel olarak da sona erdirmekten ibarettir.

Ricardo'nun, bu özel görevin yerine getirilmesi için, biçimsel dönüşümü, belli bir anlamda, tarihsel olarak anlamlı ve dolayısıyla kuramsal olarak haklı kılınmış idiyse de; burjuva iktisadının içinin daha sonraki gelişim sürecinde gittikçe artan biçimsel boşalışı, kuramsal açıdan her türlü uygulama olasılığından arındırılmış bilimlerinin pratikteki önemsizliğine işaret eden eleştiriyi ısrarsız kabullenen günümüz "pür" iktisadın şüphecilerinin ve yılmışlarının gurur duydukları o büyük kuramsal avantajları artık sağlayamamaktadır (Bu "pür" iktisatçılar, bu bilimlerin elde ettiği biçimsel başarılara hiçbir şekilde ulaşamadan, bazı modem matematikçilerin, mantıkçıların ve fizikçilerin kötü örneğinden hareketle, başka konularda aslında fazla "pür" olmayan alanlarında, artık hiçbir şekilde ***(6)*** pratik amaçlı değil, sadece bir oyun olarak ya da "tanrının yüce

onuru" uğruna bilim yapmak isterler). Kendi dönemi için Marx (ve Marksist iktisatçılar bunu günümüze kadar - daha az bilgelikle de olsa - sürdürebilmişlerdir),[126] burjuva iktisadının, burjuva üretim ilişkilerinin değişen toplumsal işlevinin baştaki bü-tünlükçü toplumsal eğilimini kaybetmesiyle, o zamana kadarki nesnellik, tutarlılık ve üretkenlik gibi bilimsel niteliklerini de dönüşü olmaksızın kaybettiğini ispatlamıştır. "1830 yılıyla, ilk ve son olarak kesin bir kriz meydana geldi."[127] Bundan böyle, burjuva toplumunun gerçek tarihsel gelişim sürecinde, iktisadın toplumsal bir bilim olarak önemli düzeyde *(7)* gelişmesi söz konusu değildi.

Marksizm, burjuva iktisatçılarında, toplumun daha önceki bir gelişim evresinde, siyasi iktisat ile genel toplum bilimi arasında kendiliğinden oluşan ilişkiyi, daha yüksek düzeyde, yeniden inşa etmiştir. Marksist toplum öğretisinin bütününde iktisadi kurama karşı duyulan özel ilgi ve bu kuramın sahip olduğu konumu, yalnızca bundan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bazı kişilerin, on dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren, öznel değer öğretisi ve sırur faydası kuramı esas alınarak, yeni bir iktisadi bilimin geliştirilmesi için yapılan sözde yepyeni yaklaşımlarla, Marx'ın, görülebildiği kadarıyla), hiçbir yerde en ufak bir şekilde ilgilenmediğine (ki, örneğin Jevons'u şüphesiz tanımaktaydı) ilişkin soruları baştan mantıksız gelmektedir. Marx, herhangi bir sosyo-ekonomik sorunla ilgili herhangi bir - doğru ya da yanlış - söz söylemiş olması koşuluyla, klasik iktisadın en önemsiz halefleriyle dahi ilgilenmiştir. Göreceğimiz üzere son döneminde, sınır faydası kuramcılarından önce ve onlarla eşzamanlı olarak, ve yine "kullanım değeri"ni esas alarak, iktisadi bilimde yeni bir başlangıç yapmak isteyen diğer akımla da (sözüm ona Tarihsel Ekol'le ve onun Rodbertus'tan Adolf Wag-ner'e kadar uzanan nazari sosyalist devamıyla) yoğun olarak ilgilenmişti. Fakat bilimlerini hâlâ "iktisat" diye adlandırmakla birlikte, klasik siyasi iktisadın konusu olan *toplumsal* yaşamın maddi temellerinin ampirik ve tarihsel incelenmesiyle artık hiç bir şekilde bağlantı kurmak istemeyen kişilerin fikirlerine, toplumun tarihsel değişimi ve gelişimi için fazla önem arz etmeyen doğal ve teknik olgular filanını işleyen herhangi bir "yardımcı bilim"e olduğu kadar az ilgi duymaktaydı. Böyle bir iktisadi doktrin, ancak "pür" kuramından pratik sonuçlara yol açabildiği ve, örneğin Dühring'in "sosyalist" öğretisinde olduğu gibi, işçi hareketi içinde taraftar bulduğu ölçüde, Marksizmin

ekonomik toplum kuramının ilgisini çekmekteydi. Ancak böyle bir şey, sınır faydası kuramıyla ilintili olarak, Marx'in yaşadığı dönemde henüz meydana gelmemişti. İngiliz sosyalisti G.B. Shaw ve taraftarları, "Jevons-Mengerci kullanım değeri ve sınır faydası kuramını" esas alarak, Marx'in ölümünden sonra, "bu kayanın üstünde geleceğin Fabiancı kilisesini inşa etmek" suretiyle "makul bir vülger sosyalizmi" oluşturduklarında ancak Engels, "Ka-pital"in üçüncü cildini yayına hazırladığı sırada, bu kuramsal akımla daha sonradan çok kısa bir süre için ve küçümseyici bir biçimde ilgilenmişti.[128]

3. Siyasi İktisadın Eleştirisi

Nasıl devrimci burjuvazi feodal engellerinden kurtarılmış yeni burjuva üretim tarzının ilkelerine yeni siyasi iktisadi bilimiyle açıklık getirdiyse, burjuva üretim tarzının devrilmesi yönünde ilerleyen proleter sınıf da devrimci sınıf bilincini *siyasi iktisadın eleştirisiyle* geliştirmektedir. Bu eleştiri, burjuva iktisadının münferit sonuçlarının, burjuva iktisadı açısından, eleştirisi değildir. Bu eleştiri, önemli noktalarında, burjuva iktisadının teorik ve pratik olarak ötesine ge.çen toplumsal bir *sınıfın* yeni bakış açısına dayalı "siyasi iktisadın ön koşullarına" yönelik eieştirisidir. Kapitalist mal üretiminin baştan içerdiği, gelişim süresince proleter hareketin burjuva üretim tarzının devrilmesi ve sosyalist/ komünist toplumun yeni, daha düzeyli üretim ilişkilerine geçişi için verdiği mücadeleyi nesnel olarak mümkün, öznel olarak ise gerekli kılan eğilimlerini inceler. Siyasi iktisadın daha önceki gelişim sürecinde de, her gelişim evresi bir sonrası tarafından "eleştirilmiştir. "Eleştiri", burada da, yalnızca kuramsal bir anlam taşımamakla birlikte, aynı zamanda gerçek tarihsel bir karşı duruş niteliğindedir. Böylece, örneğin, merkantilist sistem fizyokratlar, fizyokratlar Adam Smith, Adam Smıth ise Ricardo tarafından "eleştirilmişti. Bu kuramsal eleştirinin her evresi, kapitalist üretim tarzının gerçek tarihsel gelişiminin bir evresine tekabül etmişti. Ancak bütün bunlar olurken, iktisadi bilimin tarihsel ve kuramsal *öznesi* değişmemişti. Burjuva sınıfı, feodal üretimin eskimiş biçimlerine karşı verdiği devrimci mücadele sürecinde, özgürleşmesine ve gelişmesine ilişkin çıkarlarıyla genel toplumsal ilerlemeyi nesnel olarak özdeşleştirebilmişti. Burjuva devriminin zaferinden sonra da, bizzat burjuva toplumundan kaynaklanan yeni sınıfsal karşıtlıklar gizli kaldığı sürece, kendisini tüm samimiyetiyle toplumsal çıkarın bilimsel temsilcisi olarak gördü. Siyasi iktisat, gelişmemiş olan sınıf mücadelesinin daha bu evresinde, işçi sınıfının ortaya çıkışıyla iktisadi araştırmalara yönelik problemlerin çözümüne bilimsel bir tarafsızlıkla katılmıştır. Ancak 1825 ekonomik kriziyle ve 1830 yılının büyük siyasi değiş imleriyle başlayan gelişiminin yeni evresinde, burjuva toplumunun ekonomik nedenselliklerinin, toplumsal gerçeklikte, burjuva ufku dahilinde, nesnel olarak incelenmesini artık imkânsız kılan koşullar meydana geldi. Toplumsal gelişimin kesin bilimsel incelemesi, bundan böyle ancak, tarihsel

mesleği kapitalist üretim tarzının devrilmesi ve sınıfların nihai olarak ortadan kaldırılması olan sınıfın bakış açısından hareketle mümkündü.[129]

Ricardo'nun sistemi bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Klasik burjuva (1) iktisadının bu son temsilcisindeki gerçek bilimsel araştırmacının nesnelliği - burjuva iktisadının daha sonraki gelişimi göz önünde bulundurulduğunda - gerçekten şaşırtıcı ve çağcıllatı için dahi bu dünyadan değilmiş gibi gelen bir saflıkla muhafaza edilmiştir. "Mr. Ricardo'ya başka bir dünyadan gelmiş gibi bakılıyor" (Lord Brougham). Burjuva yaşamının sınırlarını hiç bir konuda aşmayan on dokuzuncu yüzyılın bu İngiliz bankacısı,[130] bilimsel sisteminde, burjuva üretim tarzının uyumlu ve ilerlemeci yanlarının yanı sıra, öncelikle sınıf karşıtlıkları olmak üzere, içerdiği uyumsuzlukları da betimlemiştir. Ricardo, üç toplumsal sınıfın: Toprak ile sermaye sahiplerinin ve mülksüz işçilerin, toplam toplumsal üründeki paylarının belirlenmesini "siyasi iktisadın temel görevi" olarak görmüş[131] ve böylece, Marx'a göre, "sınıf çıkarları, çalışma ücreti ile kâr, kâr ile toprak rantı arasındaki tezatlıklan araştırmalarının hareket noktası yapmıştır".[132] Ricardo'nun, tarihsel olarak, burjuva gelişiminin devrimci-saldırgan ile savunmacı evreleri arasındaki sınırda bulunan ekonomik sistemi, bu konuda (kendisi tarafından doğrudan etkilenmiş olan) Hegel'in felsefi sistemine benzer; tıpkı Kant'ın sisteminin, daha önceki bir gelişim evresinde, Adam Smith'inkine tekabül etmiş olduğu gibi. Burjuva bilimi, bu noktada, belli bir tarihsel an için, ve tüm bir tarihsel dönem için tüm "felsefe"den ve aynı şekilde tüm gerçek iktisadi kuram tarafından tamamıyla terk edilmeden önce, garip bir özeleştiri yapma yeteneğine ulaşır. Klasik iktisadın Ricardo'nun sistemiyle birlikte ulaştığı bilimsel özeleştiri, zaman zaman öncelleri tarafından yeni burjuva koşullarının olumsuz yönlerine yöneltilen eleştiriden, yalnızca biçiminin genelliği ve içeriğinin çok taraflılığı açısından üstün değildir. Farklılığı, aynı zamanda, artık yeni dünya düzeninin ilkesefcolaral mükemmelliğine ve sınırsız mükemmelleşme yeteğine ilişkin naif inanca dayanmamasından kaynaklanmamaktadır.

Burjuva sınıfının siyasi iktisadı, başlangıcında, yeni burjuva üretim tarzının faydalarıyla birlikte onun bedelini de ödeyebilecek duruma sahip olduğu ölçüde, iyimser bir şekilde ilerleme fikrine sahip olmuştu. "Hiç bir

zaman zenginliğin doğum sancılarına ilişkin hayallere kapılmamıştı; ancak tarihsel zo-runluluğuyla ilgili feryatlar ne işe yarar ki?"[133] Adam Smith'in, halk kitlelerinin sosyal koşullarının iyileştirilmesine yönelik toplumsal zenginliğin çoğaltılmasının olanaklarına ilişkin bir araştırmada, burjuva sınıfının çıkarlarının yanı sıra (toprak rantına karşı verilen mücadelede burjuvaziyle ortak hedefleri olan) işçi sınıfının çıkarlarım da, aynı zamanda, savunmak mümkündü. Hatta ve hatta, ortak mücadele sürecinde elde edilmiş olan ilerlemenin yükselmiş burjuvazi tarafından tekelleştirilmesinin ancak istisnai bir olgu olduğu kendi döneminde, her iki 'superior orders' (rant ile kâr) tarafından sömrülen 'inferior order'a bile kesin bir biçimde öncelik tanıyabilmıştı. Bunu yaparken, burjuvazi için tehlikeli olabilecek, o zamana kadar birlikte hareket etmiş olan sınıflar arasındaki yeni bir karşıtlığı henüz oluşturmamıştı. Ricardo'da durum farklı: örneğin *Principles'* in "Ma-kinalerin Farklı Toplumsal Sınıflar Üzerindeki Etkisi"ne ilişkin otuz birinci bölümüne bkz. Ricardo, burada, daha sonraları Sis-mondi tarafından ispat edilmiş olan, makinelerce meydana getirilen genelde hayırsever etkisiyle ilgili *("these mute agents are always the produce of much less than that which they displace"[134])* daha önceki yanılgısını açık yürekliliğiyle tekzip eder ve farklı sınıfsal çıkarların ayrıntılı incelemesi sonucu, "işçi sınıfı tarafından göz önünde bulundurulan görüş, makineleşmenin onların yönelimlerine zarar vermesiydi, aslında bu görüş önyargı ve hatalar üzerine kurulu değildi, fakat politik ekonominin ilkelerine de uyuyordu."[135] şeklindeki sözleri ifade eder. Daha sonraki kapitalizmin sözde »bilimsel savunucularının onu bu yüzden komünizmin babası olarak jumallamaları şaşırtıcı olmasa gerek:

"Bay Ricardo'nun sistemi, karşıtlıkların sistemidir... sınıflar ile uluslar arasında düşmanlık yaratma eğilimine sahiptir... Kitabı, tarımsal isyanlarla, savaş ve talanla güç peşinde koşan demagogun gerçek kılavuzudur."[136]

Siyasi iktisadın Ricardo'dan sonraki tüm gelişim evrelerinde şu gerçek görülmektedir ki, burjuva ***(2)*** sınıfının feodalizme karşı verdiği mücadelenin yerine, burjuva toplumu içerisinde, artık hakim burjuvazi ile bastırılan, isyan eden proleter sınıf arasındaki çelişme geçmiştir:

Bu dönemde klasik burjuva iktisadının sonuçlarına dayanan farklı akımlardan ilki, Marx tarafından iktisadi bilim için keşfedilen, ağırlıklı

olarak popüler dergi makaleleri ve broşürler şeklinde bölük pörçük yayımlanmış olup, Ricardo'nun ölümünden hemen sonra kuramının Ricardo öncesi iktisada karşı, muteşem turnuvalarda, galip gelmesinin kutlandığı ve, Marx'in deyişiyle, "pastırma yazının ilk bahan anımsattığı gibi, Dr. Quesnay'in ölümünden sonra Fransa'daki Fırtına ve Atılım dönemini [Sturmund Drang] anımsatan"[137] polemik tarafından temsil edilmektedir. Aşağı yukarı 1820 ile 1830 yıllan arasındaki onyü içerisinde meydana gelen ve, ılımlılaştırılmış biçimiyle, Robert Peel tarafından 1846 yılında yürürlüğe konulan ticaret serbestisiyle ilgili yasalara, ve 1848/49 kıta devrimine kadar süren bu polemikte, Ricardo'nun kuramı, istisnai olarak - yukarıda değinilen burjuva iktisâdının ilkelerinden hareketle anti-burjuva sonuçlara varmaya

çalışan sosyalist Ricardocular'ın elinde - burjuva ekonomiye karşı bir saldırı silahı işlevi görmekteydi.[138] İkinci akım ise, Marx'in "vülger iktisat" diye nitelendirdiği, başta Ricardo'nun eserlerinin editörü, "akıl almaz kundura tamircisi" McCulloch olmak üzere, klasik iktisat tarafından elde edilen kuramsal sonuçlan gittikçe genişletip zamanla tamamıyla yok etmiş, halefler bilimidir. Ri-cardo'ya kadarki klasik iktisat, bilimsel çözümlemesinde, modern burjuva üretim tarzının iç nedenselliklerini açığa kavuşturarak oluşumuyla ilgili betimlenmesi için gerekli ön koşulları oluşturmuş iken; daha sonraki devrede, "görüngünün yalnızca yeniden üretiminin, kendisi hakkında tasavvur eden öğesini, *vülger elementini,* iktisadın özel bir betimlenmesi olarak" kendisinden ayırdı. Toplumun ekonomik yaşamında ortaya çıkıp gelişmeleri oranında, bizzat gerçek iktisadi bilim tarafından da betimlenen ve üstelik, az ya da çok ekonomik, ütopik, eleştirel ya da devrimci biçimlerle (Sismondi, Owen, Fourier, St. Simon gibi kişiler aracılığıyla) iktisadi bilimin karşısına çıkan gerçek karşıtlıklar sonucu, vülger iktisat bilinçli olarak gittikçe savunmacı bir nitelik kazanmıştır. Vülger iktisat, toplumsal karşılıkların ve sınıf mücadelelerinin kapitalist üretimin gerçek gelişimindeki her ilerleyişiyle, bu karşılıkları gerçeğin betimlenmesinden uzak tutmaya, onlara klasik iktisadın kavramlarında kuramsal açıdan daha önce yer verilmiş idiyse de, daha sonralan, herhangi bir sahteleştirici yorumuyla, iktisadi biliminden olanca kuvvetiyle çıkartmaya çalışır. Bunu yaparken siyasi iktisat, aynı zamanda, kuramsal içerik bakımından gittikçe fakirleşmekteydi. Daha

önceki evrelerinde (örneğin Adam Smith'in vülger yorumcusu Say'de) üzerine eğilinmemiş olan alanlar bulunduğundan ve ekonomik problemlerin çözümü için iktisadi açıdan henüz çaba sar-fedilirken; daha sonraki evresinde, McCulloch, Bastiat ve Ri-cardo'nun diğer vülger yorumcularında, klasik iktisadın fikirlerinin taklit edilmesi ve hoş olmayan yanlarının fikir oyunlarıyla ortadan kaldırılmasıyla yetinilmiştir.[139]

Sosyalist Ricardoculann, kuramsal olarak yetersiz bir biçimde ulaşmayı hedefledikleri vülger iktisatçılar tarafından ise zorunlulukla reddedilen *klasik siyasi iktisadm* doğru sonuçlarına; Ricardo'nun eserine, tam elli yıllık bir aradan sonra, dayanan üçüncü bir akım tarafından varılır ancak. Ricardo sonrası dönemin burjuva iktisatçılarının artık sağlayamadıkları klasik iktisadın gerçek anlamdaki ilerlemesi ve eleştirisi, Marx'in "Ka-pital"ince sağlanmıştır. Siyasi İktisadın bu Marksist eleştirisinde, artık burjuva iktisadının gelişmiş bir evresinin daha önceki bir evresiyle karşılaştırılmasından ziyade, iktisadi bilimin *öznesinde değişlik yapılması* söz konusudur. Burjuva üretim tarzının, aynı zamanda, yalnızca bir başka "gelişim"inden çok, onun bütünüyle devrilmesi söz konusudur.[140] (3) Marx, özellikle bu yüzden, iktisadi temel eserini "Siyasi İktisadm Eleştirisi" diye adlandırmıştır.[141] *(3)*

Sadece Marx ve Engels değil, Hegel ekolünden gelen geçen yüzyılın otuzlu ve kırklı yıllarının tüm devrimcileri de *"eleştiri"* sözcüğünü bu büyük tarihsel anlamda kullanmışlardır.[142] Çartist hareketin yıkılışından ve Haziran 1848'de Parisli proletaryanın mağlubiyetinden ve bunları takip eden karşı devrimin tüm Avrupa'da zafer yolculuğuna çıkmasından sonraki üzücü çöküş döneminde, burjuvazinin devrimci-pratik eğilimlerinin son kalıntılarıyla birlikte, burjuva kuramının bu devrimci-"eleştirel" eğilimi de unutulmuştur. Bir tek Marx ve Engels, burjuva devriminin daha o zamanlar proleter devrim şekliyle "doğrudan" devam edeceği yönünde bir süre besledikleri umudun yok oluşundan sonra, sona erdirilmiş olan burjuva devrimci hareketinin birçok başka sonuçlarının yanı sıra, bu devrimci "eleştiri"yi (konu ve ifade şekli itibariyle) proleter devrimin materyalist kuramının kapsamına dahil ederek "kurtar"dılar.

4. Felsefi ve Bilimsel Eleştiri

Marx, siyasi iktisadın eleştirisinde, devrimci bir bakış açısından hareketle yola çıkmıştır. Ancak bu bakış açısının, Hegelci hukuk felesefesinin eleştirisi sırasında siyasi iktisadın "burjuva toplumunun anatomisi" şeklindeki önemini ilk olarak keşfettikten sonra, *genel* devrimci bir bakış açısından özgü *proleter ve sosyalist, felsefi-idealist* bir bakış açısından ise materyalist-bilimsel bir bakış açısına dönüşümü yine de epey bir zaman aldı.

Marx, *proletaryanın* sosyal devrime ilişkin angajmanını ilk kez ifade ettiği "Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Girişle,[143]*İngilizlerin ve Fransızların siyasi iktisadını* daha devrimci bir ilerleyiş olarak değerlendirmişti. "Sanayiin ve genelde zenginliğin dünyasının" "siyasi dünya" ile ilişkilendirilimesinin bu çağdaş biçimini, "modern zamanın bü temel probleminin o dönemlerde Almanları meşgul etmeye başladığı" sefil ve gerici biçimiyle karşılaştırıyordu: "Fransa ile İngiltere'de sorun: Siyasi iktisat ya da toplumun zenginliğe hükmedişi şeklinde ifade edilirken, Almanya'da ulusal iktisat ya da özel mülkiyetin milliyete hükmedişi şeklinde ifade ediliyordu."[144]

Fakat uzun sürmeden, (o dönemlerde henüz radikal proleter bir devrimci olarak övdüğü) Fransız sosyalisti Proudhon'a karşı, "Qu'est-ce-que la propriété?" adlı yazısında ulusal iktisadı yalnızca "ulusal iktisadi açıdan" eleştirdiği yönünde sitemde bulunmuştu. Buna göre Proudhon'un yazıyı, "Proudhon'un ifade ettiği şekliyle de, ulusal iktisadın eleştirisi tarafından" bilimsel olarak aşılmaktaydı.[145] Artık bizzat Marx, iktisadi bilimi kökten aş-kınlaşbrıa bir bakış açısına sahip olmuştu. Bu dömene ait eko-nomik-felsefi el yazmalarında,[146] "Kapitaiteki tüm eleştirel-devrimci bilgilere, içerik olarak, rastlamak mümkün. Ancak bu dönemde, iktisadın aşılması, ağırlıktı olarak daha (1) felsefi bir biçimde olmuştur. *(2)* Burada Marx, iktisadi kavramların *(1)* karşısına Hegelci felsefenin kavramlarını koymuştur. Marx: "Hegel, modern ulusal iktisadi bir bakış açısına sahiptir".[147] "Ulusal iktisadın eleştirisi", "insanların yabancılaşmasının ortadan kalkması" için verilen eski idealist-felsefi mücadelenin (materyalistçe dönüştürülmüş) bir devamı olarak görünmektedir.[148] Marx,

bu dönemde, Proudhon'a yönelik eleştirisini de, "ulusal iktisadi yabancılaşmayı ancak ulusal iktisadi yabancılaşma dahilinde" ortadan kaldırdı şeklinde özetler.[149] *(2)* Marx'in ulusal iktisadın bu felsefi biçimle aşılmasından, daha>spnraki eserlerinde siyasi iktisadın sınırlarının ötesine gerçekten geçtiği materyalist-bilimsel bakış açısına ulaşmasına kadar daha uzunca bir yol katedecekti.

Marx, gelişiminin bundan sonraki evresinde, felsefi idealizminin bu aksisedalarının [Nachklänge] ötesine ancak Hegel sonrası felsefenin kapsamlı eleştirisiyle birlikte (tam anlamıyla) geçebilmiştir. Friedrich Engels ile ortak çalışmaların başladığı bu dönemdeki ilk somut netice, (Feuerbach, Bruno Bauer, Stimer gibi) Hegelci Sol'dan gelen eski arkadaşlara ve "Alman" ya da "Gerçek Sosyalizm"in felsefi-estetik akımına karşı yürüttükleri fikir mücadelesiydi.[150] Bu mücadelenin ifade bulduğu eserde, Alman felsefesinin ideolojik bakış açısına karşı kendi materyalist-bilimsel bakış açılarını geliştirmiş, bununla birlikte de, aynı zamanda, "eski felsefi vicdan"lanyla nihai olarak hesaplaşmalardır.[151] Marx, bu eseri takiben Proudhon'un o arada çıkmış olan iktisadi temel eseriyle ilgili yazdığı polemik bir yazısında, Pro-udhoncu iktisadın genel *felsefi yöntemim*, yeni tarih anlayışından hareketle, tam anlamıyla materyalist bir bakış açısından eleştirdi.[152] Proudhon'un, ekonomik kategorileri maddi üretimin belli bir gelişim aşamasına tekabül eden "tarihsel üretim ilişkilerinin kuramsal yansımaları" olarak değil "her zaman var olmuş olan öncesiz-sonrasız fikirler" olarak ele alması nedeniyle dolaylı olarak "yeniden burjuva iktisadının bakış açısına ulaş" tığını göstermiştir.[153] Öte yandan Marx, Proudhon'un eserinin özel *ekonomik* içeriğinin eleştirisinde, Proudhon'un burjuva iktisadının yüzüne gözüne bulaşmış biçimine dayandırdığı teoremlerine, bu burjuva iktisadının eksiksiz biçimiyle, yani Ricardocu değer kuramıyla karşı koymakla yetinmişti.[154] Yani daha önceki evresinde olduğu gibi, Proudhon'u, ulusal iktisadı henüz (felsefi olarak) aşamamakla suçlamadı. Onu şimdi, "spekülatif felsefenin hayalleri"ni paylaşmakla ve iktisadın gerçek (bilimsel) zeminine henüz ayak basmamakla suçladı. *(3)* Proleter sınıfın devrimci eyleminin materyalist kuramının temeli olarak bundan sonra geliştirmeye başladığı siyasi iktisadın bağımsız eleştirel kuramının ilk ifade buluşu, Marx'in, 1847 yılında, Brüksel'deki Alman işçiler Derneği'nde, "Ücretli Emek ve Sermaye" konulu

konferanslar dizisinde oldu.[155] Bu konuşmaların, yapı ve içerik açısından bakıldığında, günümüzdeki tüm sınıf mücadelelerinin ve ulusal çelişmelerin kaynaklandığı ekonomik koşulların, daha sonra, birkaç kez tamamıyla gözden geçirilip üzerinde çalışıldıktan sonra "Kapital" adı altındaki betimlenmesinin ilk frag-mansal ifadesi olduğunu kolaylıkla görebilmekteyiz.[156] Ancak, "Kapitaiden farklı olarak, bu konuşmalardaki betimlenme biçimi henüz "maiı esas alan genel bir bakış açısından hareketle değil, "ücretli emeği" esas alan özel bir bakış açısından ve doğrudan bundan kaynaklı olan ücretli emekçiler ile kapitalist sınıf arasındaki karşıtlıklardan hareketle şekillenmektedir. Daha bu betimlemede, sermayenin, insan ile doğa arasında değil, doğa ile insan arasındaki ilişkiye dayalı olarak, Marx'in daha sonraki ifadelerinde bile bir daha ulaşamadığı, insanlar arasında var olan *toplumsal bir ilişki* olduğu yönündeki mükemmel ve keskin bir güçle donatılmış olan nitelemesine rastlayabilmekteyiz.[157] Ser-mayenin bu ilk eleştirel çözümlemesinin devamına (tıpkı, bir dönem sonra Lenin'in "Marksizmin Devletle İlgili Öğretisi ve Proletaryanın Devrimdeki Görevleri" adlı tasvirinde olduğu gibi) Şubat Devrimi'nin ortaya çıkmasıyla "engel" olunmuştur.[158]1848/49 devrimine katıldıktan sonra Londra'da mevcut toplumsal gelişimin ekonomik temellerinin araştırmasına "yeni baştan" başlayan Marx,[159] ancak ellili yıllardan itibaren materyalist kuramın tam anlamıyla gelişmiş biçimini oluşturma sürecine girdi. Bu kuram, bir siyasi iktisada vurgu yapar, ama daha önce siyasi iktidarın eleştirisidir. Burjuva iktisadının klasik sisteminin tam anlamıyla üygulanışıyla, burjuva iktisadının tüm evrelerinin ve biçimlerinin eleştirel olarak ötesine geçmesini birleştirir. İktisadın tüm kavramlarını ve ilkelerini, en genelleri de dahil olmak üzere, mevcut toplumsal koşulların "fetişist" bir kılığa bürünmüş olan yansımaları ve ekonomik toplumsal oluşumun belli bir evresindeki yalnızca tarihsel olarak geçerli yasa olarak deşifre eder. Siyasi iktisatça üretim güçlerinin gelişim biçimleri olarak gösterilen burjuva üretim ilişkilerinin üretim güçlerinin engellerine dönüştükleri süreci tarif eder ve bu üretim ilişkilerinin proleter sınıfın sosyal devrimi tarafından değişimini beyan eder. Bu bağlamda alındığında, Marx'in "Kapital"i yalnızca (burjuva) klasik iktisadının son büyük eseri değildir. "Kapital", aynı zamanda, burjuva iktisadının sonuna kadar geliştirilmiş kuramıyla

burjuva iktisadının devrimci proleter eleştirisi arasında bağlatıtı kuran bir eser olarak, devrimci proleter toplum biliminin ilk büyük eseridir.

5. Marksist İktisadın İki Evresi

Yukarıda değinilen siyasi iktisadın Marksist eleştirisinin tarihinde, eleştirel-devrimci bakış açısının gelişiminin yanı sıra, bir bakımdan bunun zıddıymış gibi görünen ikinci bir eğilime rastlamak mümkün: Kelimenin dar anlamıyla *iktisadi* bir kurama gittikçe artan bir vurgu, devrimci Marksist toplum kuramının *materyalistçe* olgunluğa kavuşturulmasıyla el ele "gitmektedir. Özellikle fizyokratlar, Adam Smith ve Ricardo tarafından geliştirilmiş olan iktisadi kuramın, geleneksel biçimiyle, burjuva toplumunun materyalist kuramı ve bu toplumun değişimi için sahip olduğu önem; iktisadi araştırmalarının klasik devresinin haleflerince ihmal edilmiş olan devasa belgelerin onyıllarca üzerine eğildiği sürede Marx'ı gittikçe artan bir biçimde etkilemiş gibi. Ve nasıl, Parisli işçilerin 1848 yılındaki yenilgisinden sonra, daha önceleri yükselişte olan devrimci seyrin yerini alan korkunç bir depresyon ve durgunluk, materyalist araştırmacıyı, ellili yıllarda gittikçe yoğunlaşan ve derinleşen incelemeler yapmaya yalnızca biçimsel olarak "zorladı"ysa;[160] ***(2)*** bununla bağlantılı olan devrimci eylemci enerjinin pratik etkilerinin şiddetle bastırılması da Marx'ın artık objektivist biçimde tersine çevirdiği iktisadi kuramına etki yapmıştır. Proletaryanın sosyal devrimi, artık "kapitalist üretimin... doğal süreçten kaynaklı bir zorunlulukla, kendi olumsuzlamasını [oluşturduğu]",[161] toplumun engellenemez yasalar tarafından zorlandığı olmazsa olmaz ekonomik gelişimi olarak betimlenmekteydi. Burada söz konusu olan, elbette, burjuva Marx eleştirmenleri ve onların reformist taraftarlarınca sürekli "keşfedilen" Marksizmin sözde kaderci eğilimi değildir. Marx, gelişiminin tüm diğer evrelerinde olduğu gibi, devrimci açıdan en karanlık olan bu zamanda bile,[162] hiç bir şekilde fatalizme kapılmamıştı. *(3)* Söz konusu olan, sosyalist işçi hareketinin bu yeni gelişim evresinde Marksist kuram tarafından çizilen *devrimci eylem tipinin belli bir şekil değişimidir. (3)* Bu şekil değişiminin devrimci pratik için teşvik edici ya da zayıflatıcı bir anlam taşıdığına ilişkin soruyu, materyalist açıdan, ancak münferit durumlarla ilgili tarihsel koşullara göre (ki, bu "münferit durumlar" büyük tarihsel devreleri kapsayabilir) yanıtlamak mümkün. Burada kayda değer olan, özel tarihsel koşullardan kaynaklanan, Marx'in devrim kuramının daha sonraki bu biçimine ve ekonominin bundan böyle bu kuram içinde sahip

olduğu öneme;[163] bu özel koşullara uygun bir eylem biçiminin, pratikte de, tekabül etmesidir. Gerçekçi materyalist iktisadi kuram, ilk *(4)* coşkulu, ütopik, iradeci *(4)* hücuma hazır duygusundan sonra ayılmış olan işçilere; gelecekteki nihai sınıf savaşırım hazırlanmasının, örgütlenmesinin ve gerçekleştirilmesinin, daha yavaş ve çok dolambaçlı yollarla da olsa, ilk hücumlarına kıyasla, zaferden nerdeyse emin olunabilecek şekilde, yollarını gösterir gibi. *(5)* Önce burjuva sınıfırun feodalizme, daha sonra ise proleter sınıfın burjuvaziye karşı verdiği mücadele şeklinde oluşan devrimci hareketin gelişim sürecinde, devrimin ilk coşkulu ve hayalci evresinin "ikinci", "ayılmış" evresi tarafından takip edilmiş olması ilk kez olmadı. Ve 1848 yenilgisinin meydana getirmiş olduğu özel durumun yanı sıra, modern Avrupa devriminin daha önceki tüm deneyimleri de, bu dönemde oluşmuş olan Marksist materyalist kuramda yansıma bulmuşlardır. Nasıl Fransız Dev-rimi'nde 1789 yılının coşkulu devresini, ikinci gerçekçi bir evre olarak, (Marx, Engels ve Lenin tarafından siyasi akıllılığın ve enerjinin bir örneği olarak övülen) devrimci meclis rejimi takip etmişse; burjuva ile proleter devrimci hareketlerinin tarihsel olarak art arda gelmeleri de, daha geniş bir perspektiften yaklaşıldığında, bütün olarak, "sürekli" devrimci hareketin ikinci gerçekçi evresine geçiş olarak değerlendirilebilir. Marx, daha işçilerin görünürde yok edici bir yenilgisinin etkisi altında, bizzat bu yenilgiyi ilerdeki daha iyi düzenlenmiş eylemlerin zorunlu 'geçiş evresi olarak görmekle ve kısa idealist bir sarhoşluktan uyandıktan sonra uzun süreli bir mahmurluğa giren "on sekizinci yüzyılın burjuva devrimi" karşısına, kendi içeriğine ulaşmış olup artık "sarhoş" ve hayalci değil, "ayılmış" ve materyalist olan "on dokuzuncu yüzyılın proleter devrimi"ni koymakla, bu durumu aynen bu şekilde değerlendirmiştir.[164] Modem işçi hareketinin materyalist Marksist kuramında, böylece, kendi yenilgisinin pratik deneyimlerinin ("Yenilen ordular derslerini iyi çalışır") ve Marksistlerin nerdeyse kendi deneyimleriymiş gibi baktıkları on sekizinci yüzyılın burjuva devriminin ikinci ve jakobenist evresinin öğrettiklerinin yanı sıra; başından beri, Büyük Fransız Devrimi'nden sonraki devrede önce karşıdevrimin Fransız kuramcıları, daha sonra ise özellikle Hegel aracılığıyla Marx'a büyük etki yapmış olan Alman romantikler tarafından ifade edilen genel bir "ayılma"nın vücut bulması da söz konusuydu. *(5)* Marx'in materyalist ve "ekonomist" devrim kuramı, tüm bu nedenlerden

dolayı, başka devrimci kuramlara kıyasla, *proleter devrimin ikinci evresine ilişkin özel bir kuram* niteliğine sahiptir. İşçi hareketi içerisinde egemen devrimci kuram haline geldiği tüm ülkelerde, faklı tarihsel koşullar altında, tam da bu niteliğiyle yaygınlaştı. Devrimci Marksizmin dünya tarihiyle ilgili ilk ***(6)*** eyleminin arifesinde bulunan *(6) Rusya'da* bile, en erken algılanması benzer tarihsel koşullarda oldu. Plehanov'un 1883 yılında yayımladığı ve devrimci sosyal demokrat ilkesinin Rusya'ya yaygınlaştırılmasında öncülük yapan "Sozialismus und politischer Kampf" [Sosyalizm ve Siyasi Mücadele] adlı broşür, Ryazanov gibi konusunda yetkin olan bir kişinin betimlemesine göre, "yenilgiye uğratılan devrimci [Narodnikist] harekete, gelecekteki kesin, ancak anında olmayan zaferinin yeni yollarını [göstermiştir]; Rusya gerçeğinde ise, eski rejimin içini yavaş, ama kaçınılmaz bir biçimde oymaya başlamış olan sosyal ve ekonomik gelişim sürecini açığa kavuşturmuştur; kapitalizmde olduğu gibi aynı amansızlıkla gelişen Rus işçi sınıfının, Rus mut-lakiyetçiliğine ölüm darbesini vuracağını ve proletaryanın uluslararası ordusuna eşit haklara sahip olan bir üye olarak gireceğini öngörmüştür".[165] Daha önce de bizzat Marx ve (son yıllarında) Engels, farklı kapitalist ülkelerin işçi hareketlerinin iktisadi materyalist kuramlarının kabulüyle ilgili "olgun"luğuyla bu hareketlerin ütopik-hayalci ve doğrudan devrimci-:mücadeleci evresindeki deneyimler arasındaki ilişkiyi benzer bir biçimde değerlendirmişlerdi. Engels tarafından, modern işçi hareketinin Marksizm öncesi evresinden Marksist evresine geçiş, böyle bir anlayış için karakteristik olan bir ifadeyle, "sosyalizmin ütopyadan bilime gelişimi" olarak tanımlanır.[166] Nedenlerinin tam olarak bilinmemesiyle birlikte, Marx'in, daha ilerki gelişimin evresinde, klasik burjuva iktisadının bilimsel sonuçlarına yalnızca eleştirel değil aynı zamanda da iktisadi açıdan olumlu yaklaştığı şüphe götürmez bir gerçektir. Özellikle de (Marx'in ölümünden sonra Engels tarafından tamamlanan) *Kapitalin* ikinci ve üçüncü cildinde ve daha sonra "Theorien über den Mehrwert" [Artı-Değer Kuramları] adı altında *Kapital'in* bir nevi dördüncü cildi olarak yayımlanan el yazmalarında, ayrıca Kapital'in bizzat Marx tarafından t am ani anan birinci cildinin geniş kısımlarında, burjuva üretim tarzının gerçek gelişimi, burjuva klasiklerinin de betimlemelerinin temellendirildikleri aynı iktisadi kategorilerle betimlenmektedir. Ve bazen öyle gelmektedir ki, sanki

Marksist eleştiri artık hiç bir şekilde klasiklerin bilimsel kavramlan-na değil de, yalnızca post-klasik "vülger iktisad"ın gelişmemiş ya da geriye yönelik gelişmiş, yüzeysel ve savuncalı bir biçimde sisler alfanda kalmış kavramlarına karşı yönelmekteydi.[8]

6. Kapital'in İktisadi Kuramı Üzerine

Kapital'in iktisadi kuramının betimlenmesinde, görünürde oldukça soyut ve ortalama bilincin, günümüze değin, yalnızca çok büyük çabalarla ulaşabildiği, Marksist kuramın devrimci özünü ve dolayısıyla asıl ve yeni çığır açan önemini içeren Marx'in düşünme faaliyetinin birkaç sonucuna değinmekle yetineceğiz. O devrimci öz ki, neredeyse yüz yıldan beri dünyanın tüm bölgelerinde milyonlarca devrimci işçinin pratik taraftarlığını kazanmıştır ve günümüzde dahi, proleter sınıf hareketinin amansız karşıtlarını ve kendisini o denli önemsemek zorunda bırakmıştır ki, gerici ve karşı-devrimci çabalarının hedefi olarak "Marksizme karşı mücadele"yi ilan etmişlerdir.

Marx, "Kapital"in yayımlanmasından hemen sonra Engels'e yazdığı bir mektupta kitabının "yepyeni üç unsuru"nu şöyle tarif eder:

"1. Rant, kâr, faiz gibi sabit biçimlerle artı-değerin özel fragmanlarını baştan varsayan tüm önceki iktisada karşın... ilk önce, tüm bunların daha karmaşık bir biçimde, bir nevi çözelti halinde içinde bulunduğu artı-değerin genel biçimi ele alınmaktadır.

2. Mal, kullanım ve değişim değeri şeklinde, ikili bir niteliğe sahip olduğu için; malda ifade bulan emek de aynı şekilde ikili bir niteliğe sahiptir gibi basit bir belirleme, iktisatçılar tarafından, istisnasız, yapılamamıştır. Zira öcaeğin Smith, Ricardo vb.'lerinde olduğu gibi, emeğin doğrudan çözümlenmesiyle, her yerde açıklanamaz şeylere rastlanılmaktadır. *Gerçekten de bu, eleştirel anlayışın tüm sırrıdır.*

3. Çalışma ücreti, ilk kez, arkasında saklı bir ilişkinin akıl dışı bir olgusu olarak betimlenmektedir.,."[167]

Tüm bu muazzam yenilikler, Marksist kuramın özü diye adlandırdığımız unsur için büyük önem taşımaktadır: Ekonominin, doğrudan maddi üretimin ve sınıf mücadelesinin gelişimiyle ilgili tarihsel ve toplumsal bilim içerisinde eleştirel bir biçimde "eritilip" ortadan kaldırılması. Oysaki, yukarıdaki üç unsurun hiçbirinde henüz iktisat bilimi biçiminin parçalanması değil, biçimiyle onun aracılığıyla kavranan içeriği arasındaki çelişkiyi ortaya çıkaran ekonomik kategorilerin ve ilkelerin

geliştirilmesi söz konusudur. Zaten bu, Marksist iktisadi kuramın eleştirel "sır"rıdır. Marx'in tespitleri, büyük burjuva iktisatçılarının çalışmalarını, iktisadi kategorileri daha ileri düzeyde bir inceliğe, genelleştirmeye, derinleştirmeye ve tutarlı uygulanışa götürerek, yalnızca devam ettirdiği yerde bile, her ne olursa olsun eleştirel bir eğilim içerirler. İşlevi, iktisadi kavramları ve belitleri, arkasında saklı tarihsel-toplumsal pratik gerçekliği görülebilir ve eleştirilebilir hale getirebilecek sınıra yaklaştırmaktır. Bu, farklı şekillerde olmaktadır: Gerek, bakış açışım bitmiş çalışma ürününden üretim için gerekli olan *emeğe* ya da mallar değişimi alanından *üretim* alanına çekerek; gerekse, çalışma ücretini "emeğin fiyatı" olarak tanımlayan geleneksel iktisadi anlayışı, görünürde yalnızca terminolojik bir değişime giderek, ücret karşılığı emeğin değil *"emek gücü"nün* kapitaliste satılması yönünde net-leştirerek.[2]

Klasik burjuva iktisadının kategorilerinin Marx tarafından kuramsal olarak geliştirilmesi, doğrudan klasik iktisadın gelişimi tarafından tamamlanan iki bilimsel determinanta dayanır: Birincisi, "değer"in, *"kullanım değeri"*ni *"değişim değeri"*nden ayırarak, çözümlenmesine; ikincisi ise, *değerin* "emeğe" bağlanmasına. Marx;

birinin, burjuva iktisadı tarafından betimlendiği biçimiyle iktisadi bilim açısından hiç işe yaramadığı, ikincisinin ise iktisadi bilimin kavramlar sisteminin yalnızca tek taraflı biçimsel gelişimini sağladığı bu iki determinantı, kuramsal olarak geliştirmiş ve böylece siyasi iktisad anlayışına götürebilecek "hareket noktalan"nı ortaya koymuştur.[3] Klasik iktisadın geliştirilmesiyle ilgili Kapital'de ele alınan diğer iki "yepyeni unsur" da - klasik burjuva iktisatçıları ve ilk sosyalist karşıtlarınca, içerik açısından, büyük çapta daha önce ele alınmış *"artı-değer" öğretisinin* tekdüze özetlenişi ve uygulanışı; ve modem ücretli işçilerin "özgür iş sözleşmesinin *"emek gücü malı"*na dayandırılması - mallar değişimi sahasından ve bundan kaynaklı "adalet" ve "adaletsizlikle ilgili hukuki ve ahlaki anlayışlardan, tüm toplumsal önemiyle algılanan maddi üretim sahasına kaydınlmalanyla (yani meta ile para şeklinde mevcut olan ve çeşitli iddia sahiplerince ihtilaflı olan *"artı-değer"*den, gerçek işçiler tarafından kapitalist işletmede, orada var olan iktidar ve sömürü şeklindeki toplumsal ilişkiler tarafından şekillenen koşullar altında, üretilen *"artı emeğe"* geçişle) çok etkili olan bir önem kazanmaktadırlar.

Kullanım ile değişim değeri arasındaki farklılaştırma, burjuva iktisatçılarında görülen (ve aynı şekilde daha Aristo tarafından antik mallar üretimine uygulanmış olan) soyut biçimiyle, burjuva mallar üretimiyle, üretimin özel bir toplumsal biçimi olarak, ilgili bilgiye ulaşmaya uygun bir hareket noktası oluşturmamaktadır. Kuramsal açıdan da yetersiz kalmaktadır. Kullanım değeri, yalnızca formalite gereği, değişim değerinin ön koşulu olarak alınmakla birlikte, daha sonra ondan tamamen soyutlanır. Sonuçta, yalnızca değişim değeri iktisadi bir kategori olarak değerlendirilir.[168] Marx'a göre ekonomide genelde kullanım değeri değil, *malm* kullanım değeri söz konusudur. Ancak, *malm* kullanım değeri, "değer"inin yalnızca (ekonomi dışı) ön koşulu değildir. Değerin bir unsuru olarak, bizzat kendisi de ekonomik (dolayısıyla da, aynı meta ve değişim değerinde olduğu gibi), aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bir kategoridir. Bir nesnenin herhangi bir insan, örneğin onun üreticisi, için herhangi bir kullanılabilirliğe sahip olması, henüz kullanım değerinin ekonomik tanımını oluşturmaz. Bu nesnenin toplumsal ("başkaları için" olan) kullanılabilirliğe sahip olması, ancak "kullanım değeri"nin, malın niteliği olarak, ekonomik tanımını meydana getirir.[169]

Nasıl malın kullanım değeri, ekonomik olarak, toplumsal ("başkaları için" olan) bir kullanım değeri olarak belirleniyorsa; kullanım değerini meydana getiren özgün faydalı emek de, aynı şekilde, ekonomik olarak, toplumsal ("başkaları için" olan) emek olarak belirlenir. *Mal üreten emek,* dolayısıyla, çift anlamlı toplumsal emek olarak ortaya çıkmaktadır.[170] (Aynı üretimin farklı tarihsel gelişim evrelerinde olduğu gibi), belli bir toplumsal "kullanım değeri" meydana getiren "özgün faydalı emek" olarak, *genel tarihsel niteliğe* sahiptir. Belli bir miktar "değişim değeri" meydana getiren "genel toplumsal emek" olarak ise, *özgün tarihsel niteliğe* sahiptir. Toplumsal emeğin, (insan ile doğa arasındaki özümlemenin genel bir koşulu) olan insani açıdan belli faydalı nesneler meydana getirebilme yeteneği, *kullanım değerinde* vücut bulur; (günümüz tarihsel devresinde, kapitalist üretim tarzının koşullan altındaki toplumsallaşmanın özel biçiminden kaynaklanan) kapitalistler için değer ile artı-değer üretme yeteneği ise, çalışma ürününün *değişim değerinde* vücut bulur. Malların her iki toplumsal niteliğinin birleşimi, *"çalışma ürününün değer biçimi"nde* ya da *"malın biçimi"nde* vücut bulur.

Emek değeri kuramı, ancak bu eleştirel açıdan geliştirilmiş biçimiyle, *emeğin* sadece biçimsel olarak ve tek bir yönüyle değil, tüm maddi gerçekliğiyle araştırmaların temel konusu yapıldığı iktisadi bir kuramın uygun hareket noktası olabilir. Gerçi burjuva iktisatçılan da, siyasi iktisadın soyut kategorilerinin henüz maddi içeriğinden ayrılma sürecinde bulunduklarından akıp gidici ve istikrarsız olduklan başlangıç dönemlerinde, değeri emeğe bağladıklarında, gerçek emeğin çeşitli biçimlerini göz önünde bulundurmuşlardı. Örneğin merkantilistler, fizyokratlar vs., ihracat sanayü, ticaret ve denizcilikte sarfedilen emeği, tarımsal emeği vs. zenginliğin gerçek kaynağı olarak değerlendirmişlerdi. Daha çeşitli çalışma kollarından nihai olarak mal üretici emeğinin genel biçimine geçen Adam Smith'te (ve aynı şekilde Ricardo'da da), hiçbir zaman "değer"de (kullanım değerinde) vücut bulmayan "emeğin", formalistik ve soyut bir özsellik [Wesenheit] olarak belirlenmesinin yanı sıra başka bir belirlenişi de mevcut. Smith, değişim değeri meydana getiren emek olarak tanımladığı aynı emeği, tutarsızca, maddi zenginliğin ya da kullanım değerlerinin kaynağı olarak da değerlendirmiştir.

Varlığını günümüze dek vülger sosyalizmde yok edilemeyen bir biçimde sürdüren ve karşıtlarınca haksız olarak Marx'in bilimsel sosyalizmine atfedilen bu öğreti, ekonomik açıdan doğru değildir. Emek, özgün faydalı emek biçimiyle; aynı şekilde ise zenginlik, özgün kullanım nesnesiyle ilgili maddi biçimiyle göz önünde bulundurulduğunda, zenginliğin tek kaynağı emek *değildir* (Eğer böyle olsaydı, günümüz kapitalist toplumunda, şimdiye kadar tam da zenginliğin bu kaynağına sahip olmuş olanların, emekleriyle zenginlik yaratacakları yerde, niye fakir oldukları, hele hele niye "işsiz" ve fakir kaldıkları açıklanamazdı) Öte yandan Adam Smith'te, iktisadi kuramın tam da bu tutarsızlığında, insan emeğinin gerçekliğiyle ilgili bir anımsama mevcut. "Emeğin" yaratıcı gücünü överken, malların değerinde vücut bulan ve modem ücretli işçilerin angaryası sonucu meydana gelen kapitalist kârdan çok *insan emeğinin genel doğal gerekliliğini* kastetmişti. Aynı şekilde, modern kapitalist ulusal ekonomilerin bütünlüğü olarak nitelendirdiği "büyük manifatu-ralar"daki "iş bölümü"nü hiç de eleştirel olmayan bir biçimde göklere çıkarırken de, günümüz kapitalist toplumundaki (mallar üretiminde vücut bulan) iş bölümünün oldukça eksik biçiminden çok, *insan emeğinin* (muğlak) *genel*

toplumsal biçimini kastetmiştir.[171]Marx, daha sonra, "A. Smith'in çelişkileri, çözemediği problemler içerseler de, çelişkiye düştüğü için problemleri dile getirme büyüklüğüne sahiptirler" şeklinde bir ifade kullanacaktır.[172]

İktisadi kuram, Ricardo'da, daha tutarlı ve tek yönlü olarak gelişmiştir. Buıjuva zenginliğinin unsurlarından olan "maıın içerdiği - kullanım ile değişim değeri şeklindeki - iki niteliğini şimdi de reddetmez. Fakat, asıl ekonomik "değer" olarak gördüğü değişim değeriyle ilgilenir yalnızca. Ve, "değer"in "emek" tarafından belirlenişi üzerine yoğunlaştığından, daha önceki iktisatçılar tarafından en azından bilinçaltı dikkate alınan, belli faydalı bir nesneyi, bir kullanım değeri meydana getiren emeğin, özgün faydalı biçimiyle, diğer yönünü anımsamaz artık. Hele hele, daha önceki iktisatta karmakarışık bir biçimde ifade bulan *mal üreten* emeğin bu iki belirlenişini net bir yöntemsel bilinçle birbirinden ayırıp emeği her iki yönüyle ekonomik açıdan hiçbir şekilde tanımlamam ıştır. Marx: "Klasik siyasi iktisat, hiçbir yerinde, net ve bilinçli olarak, değerde vücut bulan emeği, ürününün kullanım değerinde vücut bulan emekten ayırmaz."[173]

Marx siyasi iktisada, somut gerçek emeği yeniden dahil etmiştir. Fakat bunu, emeği, eski burjuva iktisadında olduğu gibi, *"mal üretenin emeği"*, yani nesnel üretim araçlarına bizzat sahip olup emeğinin ürününü, değeri oranında, benzer emeklerin ürünleriyle değiştiren serbest çalışan zanaatçı ustasının biçimsel açıdan özgür emeği olarak, öne çıkan muğlak, iki anlamlı şekliyle dahil ederek yapmamıştır. Marx emeği, daha çok, günümüzdeki belirgin ve tek anlamlı şçkliyle - *"başkasının malı'nı üreten emek* olarak, yani biçimsel açıdan değeri oranında ücret ödenip gerçekte sömürülen; biçimsel açıdan özgür gerçekte ise, boyunduruk altına alınan; biçimsel açıdan tecrit edilmiş gerçekte ise, toplumsal emek olarak - maddi üretim araçlarından ayrılmış olup nesnel çalışma araçlarının, dolayısıyla kendi emeklerinin toplumsal niteliğinin ve emeklerinin toplumsal iş bölümünden dolayı binlerce kat arttırılmış olan üretim gücünün, *sermaye* şekliyle, karşılarında durduğu proleter ücretli *işçilerin emeği* şekliyle ele alır.[174] Siyasi iktisat, bununla birlikte, arbk malla ilgili bir bilim olmaktan çıkıp, "emeğin" soyut ve tek taraflı kavranmasıyla ilgili dolaylı bir bilim haline gelir. Toplumsal emekle, bu emeğin üretim güçleriyle, gelişimi ve günümüz

burjuva devresindeki toplumsal üretim ilişkilerinin ayak bağlarıyla, ve bu ayak bağlarının proletaryanın sınıf mücadelesi tarafından devrimci bir biçimde kırılmasıyla ilgili bir bilim haline gelir. Manc'ın Kapital'inin birinci cildine bakış, iktisadi bilimin bu tamamıyla değişmiş niteliğini gözler önüne sermek için yeterlidir. Daha "mal" ve "para" gibi en genel ekonomik kategorilerin ve "paranın sermayeye 'dönüşümü"'nün dikkatli ve özenli ilk çözümlemesi, sadece görünürde "mallar değişiminin ya da dolaşımın patırtılı, yüzeyde bulunan ve herkes tarafından görünebilir sahası" dahilinde yapılmaktadır. Gerçekte bu çözümleme, ilk cümlesinden son cümlesine kadar, bu genel ekonomik kategorilerin eleştirel bir biçimde saydamlaştırmasının, "fetişist" görünüşünün ortaya çıkarılmasının ve arkasında saklı olan burjuva mal üretiminin özel toplumsal niteliğine işaret edilmesinin bir aracıdır. Bu çözümleme, daha özel bir "mal" biçimi olan *emek gücü metasmın alım* şahmının ele alındığı son bölümde, son derece açık ve net bir şekil alıp sonunda meta değişimi sahasını "terk ederek", eşiğinde "«İşi olmayanların içeri girmeleri yasaktır» yazan üretimin gizli mevkisi" olan başka bir sahada yer bulur.[175] Bundan böyle Kapital'in iktisadi kuramının konusu -yalnızca bunun için tasarlanmış (ve ilk cildinin niceliksel olarak neredeyse yansını oluşturan) beşinci, sekizinci, on birinci, on ikinci, on üçüncü vs. bölümlerinde değil, tüm eserde[176] - bizzat *emek süreci* ya da, başka bir deyişle doğal ve tarihsel, yani, aynı zamanda, ekonomik ve toplumsal gelişim süreçlerinde yer bulan *maddi üretimdir.* "Kapital", Marx'ın yeni iktisadi kuramının (nasıl "Leviathan" yalnızca Hobbes'ın siyasi eserinin adını teşkil ettiyse) yalnızca ismen konusudur. Gerçek konusu - boyunduruk altına alınmış mevcut ekonomik biçimi ve proletaryanın devrimci mücadelesinin yeni, doğrudan toplumsal ve sosyalist bir toplumsal düzene yol açabilecek gelişimi itibarıyla - "emek"tir.

7. Metaların Fetiş Niteliği

Nasıl siyasi iktisadın kategorilerinin kuramsal açıdan geliştirilmesi metanın değeri kavramından hareketle yer bulmuşsa; tarafımızca dar anlamda "siyasi iktisadın eleştirisi" olarak adlandırılan olgu, yani ekonomik kategorilerin arkasında saklı tarihsel ve toplumsal nedenselliklere geçiş de, *"meta"* kavramı etrafında dönmektedir: Burjuva mal üretimini nihai olarak ulaşılmış ve tüm zamanlar için geçerliliğini koruyacak akılcı ve doğaya uygun bir ekonomik düzen olarak değerlendiren siyasi iktisat, tüm ekonomik kavramları *değere*, tüm ekonomik yasaları ise *değer yasasım* bağlamıştı. Emek ürünlerinin değişimde (abm satımda) vücut bulan metaların "değişim değeri"ni, sadece malın üretimi için gerekli çalışma süresine bağb olan özel bir faydadan ("kullanım değeri") bağımsız bilinen olarak tanımlamıştı. Bu kavramda, birçok yönüyle mevcut çelişkileri göz ardı ederek, ilkesel olarak ısrar etmiş ve bunun ötesine de geçememiştir. Değerin ve değer oranının ekonomik içeriğinin önemini iyice anlamış (ve "değer"i, o dönemlerde bazı yüzeysel beyinlerin yapmış olduğu gibi, yalnızca keyfi toplumsal bir biçim olarak değerlendirmemiş) olan, siyasi iktisadın en iyi ve en tutarlı temsilcileri bile (ve tam da onlar), emeğin değerde emeğin sarfedilen zaman dilimlerince

MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETt/F:9 ölçüldüğü, göreli oranların ise, emek ürünlerinin değer ilişkilerinde vücut bulmasını, tabiî ve önemsiz bir gerçek olarak kabullenmişlerdi.

Burjuva iktisatçılarının nihai genelleştirmeler olarak değerlendirdikleri kategorilerin biraz daha genelleştirilerek, ekonomik kategoriler olarak ortadan kaldırılması kuramsal ve pratik açıdan, ancak burjuva ufkunun, ötesine geçen bir anlayışla mümkün olabilmiştir. Marx'in eleştirel kuramında, en genel ekonomik kategori olarak, artık "değer" ya da çalışma süresi esas alınarak ölçülen "değer oranı" değil, mal üreten emeğin biçimi olan *emek ürününün değer biçimi* ya da bizzat mahn biçimi yer almaktadır. İktisadi kuram içerisinde gerçekte de *genelleştirilmenin nihai sınırım* teşkil eden burjuva üretim tarzının bu en soyut temel biçimi; siyasi iktisadın Marksist eleştirisi için, tersine, burjuva üretim tarzının tarihsel açıdan toplumsal üretimin özel bir biçimi ve dolayısıyla aynı zamanda sınıfsal olarak nitelendirildiği-özgün *niteliğini* oluşturur. Marx'in içkin olarak tüm

eserini temellendiren bir bakış açısından diğerine geçiş, açık olarak Kapital'in ilk cildinin Marx'in ekonomiye ilişkin tutumu açısından önemli olan, "Der Fetischcharakter der Ware und sein Geheimnis" [Metalann Fetiş Niteliği ve Sırrı] gibi az çok gizemli bir başlık taşıyan bölümünde gerçekleştirilmiştir.[177] Metalann fetiş niteliği, en temel ifadeyle, (klasik iktisatçıların düşündüğü gibi) "yaradılıştan" değil, burjuva üretim tarzının özel toplumsal koşulları altında yaşayan insanların tüm davranışlarını derinden etkileyen özgün biçimiyle mevcuttur. Doğrudan kullanım için değil, "mal" olarak satılmak için üretilen ve siyasi iktisatçıların "değer" olarak adlandırdıkları emek ürünlerine içkin bu özel nitelik, emek ürünlerinin ne yapısından ne özgün faydasından, ne de üretimleri için kullanılan emekten kaynaklanmaktadır. Emek ürünlerinin değişimi sırasında meta olarak ortaya çıkan değer ilişkileri, genelde nesnelerin niteliklerini ya da ilişkilerini değil, üretimleri sırasında birlikte çalışan insanların toplumsal ilişkilerini yansıtmaktadır. Burjuva toplumu, *insanlar* tarafından, yaşamlarının toplumsal üretim süresince içine girdikleri temel ilişkilerinin, daha sonradan, bu ters biçimiyle, *nesnelerin* ilişkileri olarak algılandığı özel toplumsal biçimidir. Bilinçli faaliyetlerini bu düşüncelere dayandırmakla, nasıl yaban adama fetişi tarafından hük-mediliyorsa, gerçekte ellerinin cılız eserleriyle hükmedilirler. Meta ve - daha belirgin şekliyle - genel bir değişim aracı işlevini gören özel bir meta olan *para;* ayrıca kapitalist mal üretiminin paradan türetilen *sermaye*, *ücretli emek* vs. gibi tüm biçimleri, günümüzdeki devrenin toplumsal üretim ilişkilerinin fetişist biçimleri olarak yansımaktadırlar.

Marx'irt, burada, "metalar dünyasının fetişizmi" diye adlandırdığı olgu - daha önce, Hegel-Feuerbach döneminde, "insanlararası yabancılaşma"[178] diye adlandırdığı olgunun yalnızca bilimsel ifadesi olarak - daha Hegelci felsefede de, gelişiminin belli evresinde felsefi "fikrin" "başına gelen" zorluğun temelini oluşturmuştu.[179] Ancak Marx, daha bu dönemde, "yabancılaşma" hakkında felsefe yapan Feuerbach ve diğerlerinden çok daha net bir biçimde, "mülkiyet, sermaye, para, ücretli emek ve benzeri" biçimlerle ortaya çıkan bu felsefi "kategorinin, mevcut toplumsal koşullarda, hiç de "düşüncel fantasmalar" değil, tersine, "çok pratik, çok somut" nesneler olduğunu görmüştü.[180] Dolayısıyla, "insanın" yabancılaşmasının sonuçlarından biri, günümüz burjuva toplumunda, *sahip*

olmak ile *sahip olmamak* arasındaki karşıtlık olarak ortaya çıkıyorsa eğer, burada yalnızca düşüncel kategoriler söz konusu değildir. "Sahip olmama, en umutsuz tinselcilik, insanın bütünsel bir gerçeksizliği, in-sandışırun bütünsel bir gerçekliği, acıkma, üşüme, hastalıklar, suçluluklar, alçalma, aptallaşma, tüm irısandışılık ve tüm doğaya aykırılık olgusu gibi, çok olumlu bir..sahip olmadır"A Bu yabancılaşmanın nesnel biçimini, "nesnelliğinin... [yalnızca düşünsel olarak]... ortadan kaldırılmasıyla, yani yalnızca felsefi düşünürün bilinci için, ortadan kaldırmış olan Hegel'in "idealist" diyalektiğine[181] karşın materyalist diyalektikçi Marx, daha o zamanlar, dönemin burjuva toplumsal düzeninde var olan ve burjuva iktisadının "yabancılaşmış" düşüncelerinde ifade bulan gerçek yabancılaşmanın ortadan kaldırılması için, yalnızca düşünmenin yeterli olamayacağını, bunun için temelinde yatan gerçek koşullarının toplumsal bir eylemle pratik ve nesnel olarak ortadan kaldırılması gerektiğine işaret etmiştir.[182] Marx, daha o dönemde, bu devrimci eylemi gerçekleştirecek toplumsal öznenin adını da koymuştur: "Manchester ve Lyon'daki atölyelerdeki komünist işçiler" ve taraflarıyla birlikte kurulmuş olan "Birlikler".[183]

İktisadi "yabancılaşma"nın felsefi eleştirisiyle aynı sorunun daha sonraki bilimsel betimlenmesi arasındaki en önemli farklılık, Marx'in Kapital'de (ve daha önceleri "Zur Kritik vs." [... Eleştirisi Üzerine] (1859) adlı yazısında), ekonominin tüm diğer yabancılaşmış kategorilerini metanın fetiş niteliğine dayandırarak, iktisadi eleştirisine daha derin ve daha genel bir anlam vermesinde yatmaktadır. Gerçi, mevcut burjuva toplumsal düzenine eleştirel karşı gelişin asıl nüktesi, insani yabancılaşmanın, hâlâ "ücretli emek ile sermaye" arasındaki ilişki bağlamındaki doğrudan bir öz ifadesi *[Selbstäußerung]* olarak meydana gelen sorunun en bariz biçiminin ortaya çıkarılmasıdır. Ancak arkasında burjuva üretim tarzının sınıf niteliğinin saklı olduğu *emek-gücü metasının* bu özel fetişizmi, Marx'in iktisadi kuramının bu son metninde, henüz bizzat *meta* şekliyle var olan bu daha genel fetişizmin yalnızca türetilen biçiminde ifade bulur. Marx'in karşı gelişi, böylece, tüm ekonomik kategorilerin fetişist biçimlerinde vücut bulan kapitalist mal üretiminin eksikliğine, yani genelde tüm mevcut buıjuva üretim tarzının ve ona dayanan toplumsal oluşumun, kısmi bir karşı gelişten evrensel bir karşı geliş yönüne doğru yaygınlaşmasıdır. Marx,

ancak ve neredeyse tüm ekonomik kategorileri bir tek büyük fetiş olarak ortaya çıkararak, yeni kuramında burjuva iktisadının ve toplum kuramının tüm biçimlerinin ve evrelerinin gerçekten ötesine geçebilmiştir. Burjuva iktisadının bizzat kendisi, daha sonraki gelişiminde, "altın ve gümüşün, para olarak, toplumsal bir üretim ilişkisi olduğunu «göremeyen»" ilkel *para sistemine* ilişkin fetişist düşünceleri; ve "toprak rantının toplumda değil, toprakta yetiştiğine" ilişkin *fizyokratik hayali*, daha eleştirel yaklaşarak aşmıştır. (Ricardo'yla birlikte) ulaşmış olduğu en yüksek gelişim düzeyindeyiz/ kârın bir kısmına, *rantı* ise ortalama kârdan artakalan fazlalığa indirgemişti - "dolayısıyla ikisi de arb-değer kapsamına girmektedir". Ancak, burjuva iktisadının en iyi sözcüleri bile, taraflarınca eleştirel bir biçimde parçalanan burjuva görüntüleri dünyasında sıkışıp kalırlar; ya da, ekonomik fetişizmi, emek ürününün değer biçiminde "meta" olarak, metaların değer ilişkilerinde ise bizzat vücut bulan *en genel* ve temel biçimi (ondan türetilen bi-çimleriyle birlikte) eleştirel bir biçimde parçalayamadıklanndan, bu görüntüler dünyasına geri düşerler.[184] Klasik siyasi iktisadın kuramsal sanatının sınırları tam da bu noktada kendini göstermektedir. "Emek ürününün değer biçimi, burjuva üretimde ürünün aldığı en soyut biçim değil, aynı zamanda en genel biçimdir, ve ürüne toplumsal üretimin özel bir türü damgasını vurur ve böylece ona özel tarihsel niteliğini verir. Bu durumda, eğer biz, bu üretim tarzına, toplumun her hali için doğa tarafından saptanılmış tek ve ebedî biçim gözüyle bakarsak, değer-biçiminin, meta-biçiminin, onun daha sonraki gelişmeleri olan para-biçiminin, sermaye-biçiminin vb. ayırt edici niteliğini zorunlu olarak ihmal etmiş oluruz."[185] Siyasi iktisadın Marksist eleştirisi, burjuva üretim tarzının bu temel biçimini (1) - maddi üretimin belli bir tarihsel gelişim evresinde ortaya çıkan ve buıjuva bilinci, dolayısıyla da bu burjuva bilincinin bilimsel biçimi olan siyasi iktisat için metaların görünürdeki değer ilişkilerinde ters yönüyle, yani fetişist biçimde (1), yansıyan - toplumsal ilişkilerin özel bir biçimi olarak betimlemiştir. Bu açıdan bakıldığında, "Metaların Fetiş Niteliği ve Sırn"na ilişkin inceleme, yalnızca siyasi iktisadın Marksist eleştirisinin nüvesini değil, aynı zamanda, Kapital'in kapsamındaki tüm eleştirileri de içerir ve materyalist toplum öğretisindeki kuramsal ve tarihsel bakış açısının en belirgin, en ayrıntılı ifadesidir.

8. Değer Yasası

Metaların değerinde vücut bulan emeğin fiili toplumsallaşması, burjuva üretim tarzında, bireysel mal üreticilerinin irade ve bilgilerinin dışında yer bulur. Dolayısıyla, burjuva mal üretimi, aynı zamanda hem özel hem de toplumsal, hem düzenli hem de düzensiz bir üretim biçimidir. Her bir ekonomik sektörde ne türden ve ne miktarda toplumsal açıdan faydalı nesnelerin üretilmesi gerektiği, kaderin ("şans"ın ya da "konjonktür"ün) bilinmeyen ya da bilinemeyen bir emriyle tespit ediliyor sanki; ve münferit kapitalist girişimcinin, iflasta ve krizde, malının satılabilirliği/sahlamazlığı ile pazarın fiyat dalgalanmaları sonucunda, bilinmeyen bir kural olan ekonomik "plan"la, lehine ya da aleyhine, ne ölçüde hemahenklik içinde hareket ettiğinden ancak sonradan haberi oluyor sanki. Burjuva iktisadı kendisi tarafından deşifre edilemeyeh bu konuya, oldum olası, bu tür benzetmelerle yaklaşmaktadır. Burjuva iktisadı, özgür rekabet "oyun"undan, pazar "otomatiği"nden ya da - cisimlerin serbest düşüşü için çekim yasası nasıl belirleyici ise, mal üretiminin ve değişimin hareketi için o denli belirleyici olarak değerlendirdiği *"değer yasası* "ndan söz eder. Burjuva mal üretimi için, gerçekte, yazılmamış bir değer yasası, yani *eşdeğerli metaların değişimiyle* ilgili bir yasa geçerlidir - ebedi ve değişmez bir doğa kanunu olarak değil, belli toplumsal koşullarda belli bir tarihsel* devre için geçerli olan *"toplumsal bir doğa kanunu"* olarak. Marx, "sözde ilkel sermaye birikimi"ni incelediği sırada, bu ekonomik temel yasayı ve bundan türetilen diğer "ebedi doğa yasalarını burjuva üretim tarzından bağımsız kılmanın, yani geçerliliğinin gerçek temellerini ilk önce birtakım az ya da çok şiddet içeren eylemlerle ortaya koymanın-ne denli büyük bir zahmet istediğini göstermiştir (Nesnel üretim araçlarının işçilerin ellerinden alınması bu sürecin temelini oluşturmaktadır). Marx, yine ayrıntılı biçimde, "değer yasasinın, tamamıyla gelişmiş mal üretim koşulları altında dahi, ancak sürekli sürtüşmeler, dalgalanmalar, zararlar, krizler ve iflaslar şeklinde gerçekleştiğini göstermiştir. "Ürünler arasındaki her türlü rastlantısal ve durmadan dalgalanan değişim ilişkileri ortasında, üretim için toplumsal olarak gerekli emek-zamanı, kendisini, önüne geçilmez bir doğa yasası gibi zorla kabul ettirir. *Bu, tıpkı, yerçekimi yasasının, evin başımıza çökmesi ile kendini göstermesi ve kabul ettirmesi gibidir."*[186]

Ayrıca da, ilk önce ütopik sosyalistlerin, daha sonra özellikle burjuva ve sosyalist sosyal reformcuların, günümüzde ise - kapitalist sistemin kriz belirtilerinin karşısında - bizzat kapitalist iktisatçıların ve devlet adamlarının, "özgür" kapitalist mal üretiminin asıl biçimindeki toplumsal emeğin eksik organizasyonuna, "kapitalizmi... [daha iyi]... düzenleyerek" çare bulma girişimleri, yalnızca bir hayaldir [bu hayal, her ne kadar, kapitalizm kadar eski olsa ve tüm kuramsal çürütmelere ve pratik iflaslara rağmen inatçı bir biçimde sürekli yeniden yaşatılsa da].

Günümüz tüm eski ve "yeni", totaliter (1) ve hâlâ demokratik sistemle yönetilen kapitalist ülkelerdeki kapitalist üretim tarzının buhranlı gelişim evresinde, kapitalist üretimin burjuva klasikleri ve Marx tarafından ideal tipik biçimi olarak değerlendirilen (ancak gerçekte hiçbir zaman tam anlamıyla böyle olmayan) birbirlerinden tecrit edilmiş kapitalist üreticilerin yalnızca nesnel, meta değişimi aracılığıyla gerçekleşen birlikte hareket etmelerine yönelik gittikçe artan az ya da çok bilinçli "ek-leyici", "düzeltici" ve "yönlendirici"ekonomik düzenlemeler, en iyi ihtimalle, kapitalist üretim anarşisinin had safhada olan münferit sonuçlarını geçici olarak hafifletebilirler. Kapitalist ekonominin, mal üretiminin "fetişist" biçiminden sonuçlanan mevcut plansızlığı bundan etkilenmemektedir. Daha ziyade, kapitalist koşullar altındaki üretimin, bütünsel olarak, o zamana dek "toplumsallaşmış" olduğu tek biçimini ve kapitalist koşullar altındaki "emeğin organizasyonu"nun mümkün olan tek biçimini ortadan kaldırmaktadır.

Kapitalist mal üretimi çerçevesinde toplumsal ekonominin organizasyonunun mümkün olan tek biçiminin artan tahribi, kendini, günümüz devresinde, kapitalizmin önüne geçilemez gelişimi sonucu zorla kabul ettirmektedir. Bu, hiçbir şekilde, burjuva toplumunun birbirinden izole edilmiş mal üreticilerinin yaşam mücadelelerinin, örgütlü (toplu) kapitalistin "devlet" ve "ka-muoyu"nda biçimlenerek artan kolektif aklıyla aşılması anlamına gelmez. Bu, sermayenin artan birikimi ve yoğunlaşması *[Konzentration],* büyük sanayi ve mali konsorsiyumların artan tekelci eğilimleri, ekonomik krizde iflas eden işletmelerin takviyesi için tabiî olarak devletin devreye sokulması ve barış üretimine karşın güçlü, doğrudan ya da dolaylı savaş üretiminin gittikçe artan sübvansiyon talepleri sonucu yerine gelir. Burjuvazi, burjuva toplumunun varlığını gittikçe artan

bir şiddetle tehdit eden krizlerden kaçarken ve kapitalist sistemin mevcut krizinin var gücüyle üstesinden gelmeye çalışırken, kendi üretim tarzının iç yasalarına sürekli yeni ve daha derin bir biçimde müdahale ederek ve kendi toplumsal ve siyasal organizasyonunu gittikçe artan bir biçimde değişime uğratarak, daha kapsamlı ve şiddetli krizlerin temelini atmaya ve, aynı zamanda, *(3)* bu krizlerin geçici olarak üstesinden gelmek için hazır bulunan kaynaklan *(3)* azaltmaya zorlanmaktadır. "Banş"ı düzenleyerek aslında savaşı düzenler. Tüm bu olup bitenlere karşın iktisadın, meta, para, sermaye, ücretli emek, üretimin ve ihracatın yükselen ve azalan değer oranları, işletmelerin verimliliği, krediler vs. gibi tüm fetişist kategoriler, yani Marx tarafından, felsefi evresinde "insaniararası yabancılaşma", eleştirel-bilimsel evresinde ise "metaların fetişizmi" diye adlandırılan olgular ve dolayısıyla değerin fetişist "toplumsal doğa kanunu" da, emek ürünlerinin *meta* olarak üretildiği sürece, günümüz kapitalist "plan ekonomisi" için kuramsal olarak ve pratikte muhafaza edilmektedir. (Lucus a non lucendo!) sözde "ör$_t$ gütlü kapitalizm"i, bu çerçevede, oluşturup geliştirmeye çalışan tüm denemelerin önemi, günümüz kapitalist üretim ilişkilerinin içerdiği bağlayıcı niteliği net bir biçimde gözler önüne sermesinde; münferit kapitalist işletmelerin ve konsorsiyumların gittikçe artan bir biçimde inceden inceye organize edilmeleriyle birlikte kapitalist üretimin organik düzensizliğini, bir bütün olarak, keskince ortaya koymasında; ve nihayet, bu gelişimlerin - mevcut kapitalist üretim tarzının proletarya tarafından, günümüzde kaçınılmaz biçimde içkin fetişist nitelikleri üstünden sıyırarak, tamamıyla devrildikten sonra- üretimin ve emeğin gerçekten toplumsal organizasyonunun oluşturulmasında yardımcı olabilecek ayrıntılarını oluşturmakta yatmaktadır.

Günümüz burjuva toplumunun gerçekliğinde, maddi üretimin eksik toplumsal organizasyonu koşullan altmda, insanların toplumsal ilişkilerinin, "metalar"ın "değer ilişkileri", "para"nın "değer"i vs. gibi dolambaçlı yollarla, "tersinden" bilinçlerine yansıdığı, ve -az ya da çok oluşmuş şekliyle- iktisadi bilimin kategorilerinde de tekrarlanan biçim şimdilik muhafaza edilmektedir. Mal üretiminin çmeğin doğrudan toplumsallaşması sonucu tamamıyla ortadan kaldırılmasıyla ancak, metanın fetişist niteliği de kaybolur. "Maddi üretim sürecine dayanan toplumun yaşam süreci, kendisini saran mistik tülü, üretimin, serbestçe bir araya gelen insanlar

tarafından ve saptanmış bir plana uygun olarak bilinçli bir biçimde düzenlenmesi sağlanmadıkça, soyulup atılamaz. ne var ki bu da toplum için, belli bir maddi temeli, ya da kendileri de uzun ve zahmetli bir gelişme sürecinin kendiliğinden oluşmuş ürünleri olan bir dizi varoluş koşulunun bulunmasını öngörür."[187]

9. Değer ve Artı-Değer

Siyasi iktisadın eleştirisi, metanın genel fetiş niteliğini deşifre etmekle birlikte, bu fetişizmin, çalışan insanın metaya dö-nüşmesiyle aldığı gelişmiş biçimini de deşifre eder. Burjuva üretim tarzının tarihsel ve toplumsal niteliğini deşifre etmekle birlikte, bu tarzının sınıfsal niteliğini de deşifre eder.

Daha önceki tarihsel gelişim evrelerinde de (örneğin Aristo dönemindeki antik üretim biçimiyle) tektük ortaya çıkan mal üretimi, *genel bir mal üretimine*, yani ürünlerin genel anlamda meta biçimi şeklini alan bir toplumsal oluşuma yaygınlaştığı andan itibaren; meta olarak üretilen, satılan ve tüketilen nesneler arasında farklı, özel bir meta da ortaya çıkar: Ücret karşılığı kendilerini parça parça satan doğrudan üreticilerin insani emek gücü. Genel mal üretimi, zamansal olarak *kapitalist mal üretimine* rastlar. Tarihsel olarak köylü ve zanaatkâr mal üreticilerinin çalışma araçlarından ayrılmalarıyla ve işçilerin üretim araçlarının çalışmayan kesimin "sermaye"sine dönüşmesiyle başlar. Durum böyle olunca, işçilerin - ister bireysel düzeyde olsun, ister emek gücü sahiplerinin karteli olan sendika düzeyinde olsun - kendi emek gücüne "özgürce" sahip olabilmeleri hukuki bir hayalden başka bir şey değildir. Emek gücü metasının satış koşulları için girişilen bireysel ve kolektif pazarlık, bizzat daha fetişist görüntüler dünyasına aittir. Tarihsel açıdan bakıldığında, üretim araçlarıyla birlikte, emek güçlerini bireysel düzeyde geçici olarak "özgür iş sözleşmeleri" bağlamında kapitalist işletmeciye satan mülksüz ücretli emekçiler de, sınıf olarak, başından itibaren ve temelli olarak, üretim araçları sahiplerinin mülkiyeti konumundadırlar.

Dolayısıyla, Marx'ın 1848 yılının Komünist Manifesto'sunda ifade ettikleri, tüm gerçeği yansıtmamaktadır.[188] Burjuvazi, "kişisel haysiyeti değişim değeri kapsamına alıp içinde eritmekle", dini kurallara dayalı, şövalyece ve darkafalı ortaçağın örtülü sömürü biçimlerinin yerine henüz örtülü olmayan *"açık sömürü"yü* koymadı. Yapmış olduğu şey, dini ve siyasi hayallerle bezenmiş sömürünün yerine, *örtülü sömürünün* başka, daha hilekâr ve deşifre edilmesi daha zor olan bir biçimini koymaktır. Daha önceki devrelerde açıkça ilan edilen hâkimiyet ve boyunduruk ilişkilerinin, üretimin doğrudan güdüsü olarak yansımalarına karşın; burjuva "ticaret

serbestisi" çağında, tersine, emek ürünlerinin üretimi, baskı ve sömürü ilişkilerinin farklı biçimde varlığının sürdürebilmesinin bahanesi ve kılıfını oluşturmaktadır.[189]

Bu gerçeğin örtbas edilmesinin bilimsel biçimini siyasi iktisat teşkil etmektedir.

Ancak bu noktadan hareketle, mal üretiminin fetişist görüntüsünün kuramsal olarak deşifre edilmesinin, mevcut toplumda baskı altında tutulan ve buna karşı isyan eden sınıfın pratik mücadelesi için, sahip olduğu özel önemi iyice anlaşılmaktadır. İşçilerin; gerçekte sürekli yeniden üretilen, *yalnızca bir ticaret malı oldukları* durumuyla, ideolojide sürekli yeniden üretilen, *yalnızca bir ticaret malı olarak değerlendirilmemekti gerektiği* şeklindeki iyi niyetler ve kağıt üstündeki beyanlar[190] arasındaki uçurumun yalnızca dile getirilmesi bile; hâkim sınıfa, hâkim sınıfın bu çelişkili durumun muhafaza edilmesine ilişkin menfaatlerine, ve sorumluluğu, toplumsal üretim güçlerinin daha günümüz aşamasında, büyük ekonomik krizlerde şiddetli bir biçimde ortaya çıkan gelişim engellerini ve yaşamı yıkıcı, insani faaliyet sahasından nesnel ilişkilerin doğal olarak oluşmuş değişmez sahasına taşıyan fetişist görüntünün muhafaza edilmesine ilişkin pratik menfaatlerine karşı isyana dönüşmektedir. Neticede, ekonomik kategorilerin toplum bilimsel eleştirisinin ve bu kategorilerin ifade ettiği toplumsal koşulların değişimine yönelik pratik eğilimlerin karşısına, toplumsal düzen tarafından ayrıcalıklı kılınan ve dolayısıyla bu koşulları muhafaza etmek isteyen sınıflar ayaklanırlar. Mal fetişizminin ortadan kaldırılması ve emeğin doğrudan toplumsal biçimde düzenlenmesi, devrimci proleter sınıf mücadelesinin görevi haline gelir; siyasi iktisadın devrimci Marksist eleştirisi ise, bu sınıf mücadelesinin kuramsal yansıması ve aynı zamanda araçlarından biri olarak görünür. *Değer ve artı-değer öğretisi, (1)* ancak bu noktadan hareketle *(1)* tarihsel ve toplumsal olarak anlam bulmaktadır. Değerin iktisadi kavramını temellendiren "genelde emeğin" toplam oranının yalnızca nicelik bakımından farklı olan kısmi oranlan olarak, nitelikleri farklı olan emeklerin"eşitliği" hiçbir şekilde mal üretiminin doğal koşulunu teşkil etmez. Tersine, genelde mal biçimiyle, ihtiyaç mallarının genel değişim ve üretimi sonucu ortaya çıkar ve gerçekte de *malların "değeri"nin dışında hiçbir yerde* ifade bulmaz. Daha klasik iktisatçılarda, malların değerinin bu değerde vücut bulan "emek" oranlarına

dayandırılması, doğa bilimsel bir varsayımdan hareketle değil, (iktisatçılar bunu bilinçli olarak yapmışlarsa da) tarihsel ve siyasal varsayımlardan hareketle yapılmıştır. "Emek değeri"ne ilişkin iktisadi kuram, insan emeğinin yalnızca bir kategori olarak değil gerçekte de bireylerle ya da küçük gruplarla âdeta organik bir biçimde yekvücut olmasının sona erdiği ve, lonca sistemiyle ilgili engellerin ortadan kaldırılmasından sonra, burjuva "ticaret serbestisi" bağlamında, tüm emeklerin, yasal olarak, birbirleriyle *eşitlendiği* bir gelişim evresine karşılık gelir.

Burjuva iktisatçıları için bu noktanın yukarıdaki biçimde ele alınmasında, (bizzat mallar değişiminden kaynaklanan) "doğal" eşitlikle ilgili belli ideolojik düşünceler de etkili olmuş olabilir. Ancak neredeyse yüz yıldan beri burjuva eleştirmenlerinin, Marx'in eleştirel bir biçimde geliştirdiği emek değeriyle ilgili klasik kuramma yönelik, nesnel değer öğretisinin "ön koşullarinın "yanlışlığına, farklı emeklerin gerçekteki eşitsizliğine yaptıkları vurgu ve safça itirazlar geçerli değildir. Yine de birkaç hayır sa-rucı Marx «avunucusu, Marksist emek değeri öğretisinin bu sözde eksikliğini, her özel emek ürününün içerdiği faydalı emeği gerçekte de, doğa bilimsel açıdan ölçülebilir bir oran olarak betimlemeye çalışarak telafi etmeye çalışıyorsa, bu, Marksizmle ilgili birçok tartışmalarda olduğu gibi, "birinin koçu sağarken diğerinin altına bir elek tutması" (Kant) gibi hazin bir manzara oluşturur. Gerçi Marx'in eleştirel öğretisine göre, günümüz burjuva toplumunda, emeğin sözde seviyç farklıklarının önemli bir kısmı "yalnızca hayallere, ya da en azından artık gerçek olmayan ve sadece geleneksel teamüllerde yaşayan farklılıklara" dayanmaktadır.[191] Öte yandan, çeşitli kullanım mallarının üretimi için sarfedilen emekler, değer yasasının hâkimiyeti altında bile, gerçekte de birbirinden farklıdırlar. Faydalı emeklerin bu farklılığı, malların değişimi ve onun aracılığıyla ifade bulan toplumsal iş bölümünün olmazsa olmaz ön koşuludur. Mal üreten toplumda toplumsal gereksinimler tarafından ve bu gereksinimlerin tatmini için sarf edilen faydalı emekle meydana gelen emeğin niteliksel olarak bölünmesine ilişkin "doğasından kaynaklı" sistemin temelinden hareketle ancak, faydalı emeklerin niteliksel farklılıkları, yerlerini, emek ürünlerinin mal olarak değişim sürecinde, genelde, tüm kullanılan ürünlerin üretimi için sarfedilen toplumsal emeğin toplam oranının farklı büyüklükteki kısmi oranlan olarak yalnızca niceliksel farklılıklara bırakabilirler. Böylece de,

klasik iktisadın "değer yasası"nda kuramsal ifadesini bulmuş olan durum ortaya çıkar.[192] Bilimsel düşüncenin bu denli cüretine artık alışık olmayan halefler, daha sonralan, klasik iktisatçılara! ve Marksizmin, mallann değer ilişkilerini içerdikleri emek oranlanna dayandırarak, eşit olmayanı eşitledikleri "zorlayıcı soyutlama" yöntemine ilişkin sitemde bulunmuşlarsa; bunun "zorlayıcı soyutlama"nın ilk önce ve ağırlıklı olaı'ak iktisat biliminin tanımlarından değil, kapitalist mal üretimin gerçek niteliğinden kaynaklandığına işaret edilmelidir. *Mal usta bir düz-leyicidir* - buna karşın, eşit emek oranlarının değişimle ilgili kuramsal ilkesinin, pratikte, her münferit olayda değil, ancak kaba ortalama olaylarda gerçekleşmesi, günümüz kapitalist toplumunun nispeten önemsiz bir inşa hatası gibi gelmektedir.

Bu ya da şu kampta yaygın olan tüm zıt düşüncelerin aksine, Marx'in eserinin amacı, hiçbir zaman, "KapitaT'in ilk cildinde ortaya atılan genel değer kavramından, tedricen daha ayrıntılı belirlemeler getirerek, Walras ve Pareto'lann, daha sonraları, belli bir malın fiyatını matematiksel bir doğrulukla hesap edebilmek için "sadece" gerekli milyonlarca sabitelerin eklenmek zorunda kalındığı milyonlarca denklemle ilgili hayalci sistemler oluşturdukları *değerlerin fiyattmn* doğrudan belirlenmesinin tü-retilmesi olmamıştır. "Kapital"iri ikinci ve üçüncü cildinin yayımlanmasından sonra, Marx'in burjuva eleştirmenleriyle ortodoks Marksistler arasındaki, üçüncü cildin eşit ortalama kâr oranının oluşumuyla ve buna bağlantılı olarak değerlerin malların "üretim fiyatlarina dönüşmesiyle ilgili ifadelerinin, "değer"in ilk ciltteki genel belirlenmesine ne ölçüde uygun düşüp düşmediğine (ve düştüyse ne ölçüde düştüğüne) ilişkin onlarca yıl sürmüş olan dogmatik tartışmalar, Marx'in iktisadi kuramının ciddi bir biçimde yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Marx, daha ilk cildinin yayımlanmasından önce, farklı organik bileşimlere sahip sermayeler tarafından üretilen malların "üretim fiyatlarinda, değer yasasıyla belirlenen "ide-ğerler"inin artık doğrudan - ne münferit olayda, ne de ortalama olarak - vücut bulmadıklarını, ancak ve ancak, bir takım başka uğrakların *[moment]* yanı sıra, bir tek belirleyici uğrak olarak onlara eklendiğini ifade etmiştir.[193] Dolayısıyla, değer yasasının Marksist kuramdaki önemi, malların fiyatlarının değer aracılığıyla doğrudan tespit edilmesinde yatmamaktadır. *(2)* Buradaki sorun, değer yasasının, ***(2)*** yaygınlaşan sermaye birikimi

sonucu toplumsal emeğin artan verimliliğinin ve buna bağlı olarak malların değerlerinin sürekli düşüşünün en belirleyici etmeni olan *malların fiyatlarının genel gelişim süreci* için sahip olduğu öneme işaret ederek de çözülemez. *(3)* Tersine, fiyatın pazar kurallarına göre değil, tekelci ve bürokratik biçimde belirlenmesine yönelik artan eğilimden dolayı *(4)*, değerin bu dolaylı işlevi gittikçe hafifleyip sonunda tamamen sona erse bile, Marksist "değer yasası"nın geçerliliğinin gerçek ön koşulunun ortadan kalkmadığı varsayılabilir. Değer yasasının gerçek tarihsel ve toplumsal önemi, ancak siyasi iktisadın bu temel yasasına daha on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki ilk keşiflerinde içkin fetişist görüntüsünden tamamıyla sıyrılmasıyla birlikte meydana çıkar. Ve değer yasasının anlamını artık yalnızca "değer hesaplamalarında, yani mevcut kapitalist toplumda kişisel çıkarları doğrultusunda hareket eden iş adamının pratik muhasebesine ya da kapitalist tarafından kâr etmenin gelişimi konusunda endişelenen burjuva devlet adamının siyasi ve iktisadi önlemlerinin kuramsal açıdan temellendirilmesinde gören daha sonraki vülger iktisatçıların ekonomik olguların ta-rihsel-toplumsal temelinden kopuk düşünceleriyle hiç ilgisi yoktur artık. Marx'a göre, kuramının bilimsel açıdan nihai amacı, daha ziyade, *"modern toplumun ekonomik hareket yasasını* [ve dolayısıyla, aynı zamanda, tarihsel gelişim yasasını - K.K.] *deşifre etmektir".*[194] Marksist Lenin, daha sonra, daha net bir şekilde, Marksist araştırmaların "doğrudan amacı"nın, [günümüz kapitalist toplumunda var olan - K.K.] "antagonizmaların ve sömürünün tüm biçimlerinin, proletaryaya onları ortadan kaldırmakta yardımcı olabilmek için, açığa çıkarması" olduğunu söylemişti.[195] *(3)* Ve genelde Marx'in iktisadi kuramının asıl sosyalist yanı olarak değerlendirilen *artı-değer* öğretisi, Marx'ta vücut bulduğu şekliyle, ne işçilere yönelik olan biçimsel hileyi yeniden hesap ederek kapitalizmin yüzüne vuran bir hesaplama örneği, ne de sermayeden, işçilerin "emek getirisi"ni kendi zimmetine geçirdiği payının iadesini talep eden iktisadın ahlaki bir tatbikidir. "İktisadi" bir kuram olarak, daha ziyade, kapitalist girişimcinin, ücretli işçilerin işletmesinde sömürülen emek gücüne, "normal koşullarda", işçinin çalışma ücretiyle kendisi tarafından satılan "mal"ın eksiksiz bedelini değiş tokuş ettiği, gerçek bir ta-kaslı işlemle sahip olduğunu varsayar. Kapitalistin bu işlemden sağladığı avantaj, iktisattan değil, imtiyazlı toplumsal konumundan kaynaklanmaktadır. Üretim

araçlarının tekelci sahibi, ekonomik *"değer"* ine (değişim değerine) satin aldığı emek gücünü, özgün *kullanım değerine* göre mal üretimi için kullanabilmektedir. Emek gücünün kapitalist işletmedeki sömürüsü sonucu elde edilen malların değeriyle bu emek gücünün satıcısına ödenen fiyatları arasında, Marx'a göre, herhangi bir ekonomik ya da başka akılcı biçimde belirlenebilecek ilişki mevcut değildir. Demek ki, işçilerin emek ürünlerinde, ücretlerinin ötesinde, ürettikleri değerin oram ya da bu "artı-değer"in üretimi için gerekli "artı emeğin" miktarı ve bu artı emekle zorunlu emek arasındaki ilişki (yani belli bir zaman ve belli bir ülke için geçerli olan "artı-değer oranı" ya da "sömürü oranı"), kapitalist üretipı tarzı koşulları altında, iktisadi bir muhasebenin ürünü değillerdir. Kapitalist üretimin ekonomik mekanizmasında artı-değer oranının arttırılmasının önünde nesnel bir engel bu-

Ilınmadığından, toplumun bir kutbunda sermayenin artan birikimiyle, toplumun karşı kutbunda ise sefaletin birikimiyle, gelişim süresince, gittikçe keskinleşen biçimler alıp sonunda açık bir devrime yol açacak toplumsal bir sınıf mücadelesinin ürünüdür.

10. Toplum Sözleşmesi ("Contrat Social")

Mal üretiminin fetişist görüntüsünün tamamıyla deşifre edilmesiyle ve bundan kaynaklanan sınıfsal karşılıklarıyla birlikte ancak, devrimci burjuvazinin ideolojik sözcülerince ortaya atılan "burjuva toplumu" şeklindeki yeni temel kavram eksiksiz bir öneme sahip olmaktadır. Yeni burjuva ilkesinin temsilcileri, *"burjuva toplumu"n\m* - devlete ve diğer üstyapıya karşm - yeni, *mal üreten toplumun maddi yaşam koşullarım* kapsadığını gözler önünde bulundurmuşlarsa da; (1) bu, ***(2)*** "maddi" koşulların tarihsel-toplumsal niteliğinin henüz açığa kavuşturulmaması anlamına gelmekteydi.[196] Başka bir konuda da, burjuva toplum araştırmalarında, (Arap İbn Haldun ve İtalyan Vico'daki) başlangıçlarından ("on sekizinci yüzyılın İngilizleri ve Fransızlan"ndaki) klasik oluşumuna kadar, büyük bir belirsizlik söz konusuydu. Temsilcileri, keşfettikleri "burjuva toplumu"nu eski feodal devletten kesin çizgilerle ne kadar ayırmış olsalar da, yeni burjuva devletiyle de o kadar pervasızca özdeşleştirmişlerdi. Biçimi (ki, toplum sözleşmesi kuramının yüzeysel temsilcilerinde bu böyledir) akıllanmış bireylerin ya uyum içinde hareket edip özgürce karar verdiği ya da (ki, doğa hukuku kuramının Hobbes, Rousseau, Hegel gibi önemli temsilcisinde bu böyledir) güçlüye göre düzenlenmiş olan burjuva toplumunu *ya da* devleti, bir toplumsal ilişkiler bütünü olarak düşünmüşlerdir. (1)

Buna karşın, günümüz burjuva toplumunun temelini oluşturan ve siyasi iktisadm kategorilerine "ters yönden", nesnel kılıf altında, yansıyan "toplumsal" ilişkiler, (Rousseau tarafından tamamlanmış olan "contrat social" kuramı geçmiş tarihsel devre için ne denli büyük bir öneme sâhip idiyse, çağın proleter hareketi için o denli büyük bir öneme sahip olan) Marx'in yeni materyalist kuramına göre, burjuva sözleşme kuramcılarının düşündüklerinden çok daha farklı bir toplumsal ilişkiler biçimidir. Malın fetiş niteliğinin deşifre edilmesi, on sekizinci yüzyılın toplum kuramcılannca henüz sorgulanmayan ve daha sonraki burjuva tarih ve toplum öğretisi tarafından (romantikler, tarih ekolü, organik devlet kuramı, Hegel) sorgulanan ancak yalnızca az ya da çok mistik biçimde çözülmüş olan bir sorunun akılcı ve ampirik çözümünü içermektedir. Hegel'in, dünya tarihinin insanlar tarafından yapıldığına, ancak buna rağmen içinde daha

genel ve hiçbir insan tarafından planlanmamış bir nedenselliğin bulunduğuna ilişkin görünürdeki çelişkiyi çözmekten çok, onu (böylece yok olacağım umut ederek!) diyalektik olarak ifrata vardırması; Marx için, malın biçiminin içerdiği "su›"n açığa kavuşturmanın araçlarından biridir. Nasıl Hegel, "dünya tarihinde, insanların eylemleri sonucu, amaçladıkları ve hedefledikleri, doğrudan bildikleri ve istedikleri dışında bir şey olmaktadır;... bilinç ve amaçlarının dışındaki çıkarları da gerçekleşmektedir"[197] şeklindeki sözleri ifade ediyorsa; Marx da, insanların, emek ürünlerini genel olarak ve sürekli ve tekrarlayan bir biçimde belli değer ilişkileri içinde bulunan bir mal olarak değiştirerek ve onları genelde yalnızca bu değişim içim üreterek, daha sonra, maddi bir kılıf altında, emek ürünlerinin değer biçiminde ve malların belli değer ilişkilerinde ifade bulan niteliksel-niceliksel toplumsal iş bölümünü tam da böyle meydana getirmelerinden kaynaklanan çelişkiden bahseder. *"Bunun böyle olduğunu bilmezler, fakat yine de o şekilde hareket ederler."*[198] Marx, bu ifadenin içerdiği paradoksu, siyasi iktisadın fetişist kategorilerinde vücut bulan çarpıklığın yalnızca kapitalist üretim tarzının temelindeki gerçek çarpıklığın zorunlu bir görüntüsü olduğuna ve dolayısıyla, birbirlerinden tecrit edilmiş mal üreticilerine, özel emeklerinin toplumsal ilişkileri bu ekonomik kategorilere "olduğu gibi yansı"dığına ilişkin açıklamasını defalarca tekrarlayarak, daha da pekiştirmektedir.[199]

Ancak bu paradokslar, Marx'in burjuva düşüncelerine saplanıp kalmış okurları, mal ve biçimi gibi ilk bakışta doğal ve olağan nesnelerin arkasında bir "sır" görebilmelerine zorladığı bir araçtır. Bu sırrın çözülmesi ise, artık herhangi bir Hegelci kavram sihirbazlığıyla değil, tarihsel olarak var olan bir olayın tamamıyla akılcı ve ampirik belirlenmesiyle gerçekleşmektedir.

Omuzlarında hâlâ Smith ve Ricardo duran on sekizinci yüzyılın kâhinleri için, daha önceki devrelerin toplumsal yaşamın doğal hareket noktası doğaya karşı bağlarından ve ortaçağın feodal bağımlılıklarından arındırılmış *birey* idiyse; yeni toplumsal düşünce de, bu münferit bireylerin bilgisi ve iradesinden bağımsız var olan *toplumsal nedenselliktir.* Burjuva düşünceye göre, "ekonomik" nesneler ve nedensellikler, münferit yurttaşların karşısına, kişisel amaçları ve eylemlerin pratik dürtüsü için, yalnızca dışsal olarak, çıkıyorlarsa; yeni düşünceye göre, tüm eylemleriyle

insanlar, baştan, *maddi üretimin* belli gelişim evrelerinden kaynaklanan belli toplumsal ilişkiler dahilinde hareket ederler.[200] Bu toplumsal ilişkiler ve tarihsel gelişimleri, bireylerin ortak eylemleriyle belirlenmelerine rağmen, bireyler için değiştirilemez ve bu açıdan bakıldığında, Hegel'de de olduğu gibi, "nesneidir. Ancak bu, artık Hegel'in betimlemesine göre "kurnaz olduğu kadar güçlü olan" ve istemini, insanları, kişisel amaçlarının peşinde koşarken, "birbirleriyle uğraşarak" gerçekleştiren ve, doğrudan işlere karışmadan, yine de "kendi amacım gerçekleştiren" Hegelci mutlak akıl değildir.[201] Aslında Hegel'in bu düşüncesi, serbest rekabetin nimetlerine ilişkin en değersiz burjuva düşüncelerinin felsefi yüceltmelerinden başka bir şey değildir. Oysaki, bu sözde gizem, Marx'in eleştirel öğretisine göre, mevcut kapitalist üretim tarzının, toplumsal üretimin, emeğin doğrudan toplumsallaşhrılması sonucu daha yüksek düzeyli düzenlenmesinin, tasavvur edilen şekliyle değil, toplumsal bir sınıfın nesnel gelişimi ve gerçek mücadele hedefi olarak, iyice be-ütmesine kıyasla, daha çok *eksikliğidir.* "Üretim sürecinin insanlara, ama insanın henüz üretimi sürecine hükmetmediği bir toplumsal oluşuma ait oldukları" siyasi iktisadın formüllerinin "alnında yazılıdır".[202] Burjuva toplumunun, özgür özerk birey, tüm yurttaşların siyasi haklarını uygulama konusundaki özgürlüğü ve eşitliği, ve herkesin yasalar önünde eşit olması gibi en yüksek idealleri, artık yalnızca *mal değişiminden mal fetişizmine ilişkin türetilen düşüncelerdir.* Mal fetişizmiyle birlikte bu idealler, gelişim biçimlerinden giderek hissedilen bir biçimde toplumsal üretim güçlerinin ayak bağları yönünde yozlaşan belli bir toplumsal üretim ilişkileri biçiminin ifadeleridir - toplumsal üretimin yetersiz düzenlenmesinin ideolojik güzelleştirilmesi olarak. Burjuva toplumunun özgür özerk bireylerden oluştuğu bir toplumsal biçime ilişkin kurgu, burjuva dünya görüşünde, ancak mevcut toplumsal koşulların gerçek toplumsal temel ilişkilerinin bilinç dışına itilmesiyle muhafaza edilebilir. Bu toplumda özgürlük ve eşitlikten bahsetmek, ancak kapitalistler sınıfıyla ücretli emekçi sınıf arasında, "emek gücü metasının" "özgür" bir alım satım sürecinde "sermaye" sahibine ulaştırmakla oluşan toplumsal ilişkilerin fetişist açıdan değişime uğratılmasıyla mümkündür. Burjuva yasalar, der Anatole France, "zenginlere olduğu kadar, aynı heybetle, yoksullara da köprü altlarında uyumayı yasak eder".

11. Sonuçlar, Doğrultmalar, Panorama

Marksist eleştiri, abartılı geçerlik iddialarından yoksun kıldığı siyasi iktisada, tarihsel-toplumsal açıdan, haddini bildirmektedir. Siyasi iktisat (ki, *siyasi iktisadın eleştirisinin* "Ko-pernikçi dönüşüm"ü bundan ibarettir), mutlak ve zamansız bilimden tarihsel ve toplumsal kökenli bilim şeklinde yeniden an-lamdırılmaktadır. Marx'a göre, burjuva üretim tarzının özel tarihsel biçiminden kaynaklanan ve orada ideoloji^ açıdan tamamlanan bir burjuva bilimidir. Siyasi iktisada ilişkin bu eleştirel düşünce sonucunda ortaya atılan ilkelerin geçerliği de değişime uğramaktadır. Bir yandan iktisadi prensipler, mal ve para gibi kategoriler başta olmak üzere, siyasi iktisadın tüm kategorilerine içkin olan "fetişist" niteliğinden dolayı, gerçek bir nesneye doğrudan dayanmamaktadırlar; iktisadi bilginin sözde "nes-neler"iyse, insanların, yaşamlarının toplumsal üretim sürecinde girdikleri özel ilişkilerin yalnızca maddi kılıflarıdır. Öte yandan ekonomik kategoriler, "fetişist" niteliklerine rağmen ya da tam da bunun için, burjuva üretim ilişkilerine özgü eksik *toplumsallığın* bu özel tarihsel ve tarihsel olarak geçici biçiminin, bu çağın toplumsal bilincinde ifade bulan zorunlu biçimidir. Bu yüzden ekonomik kategoriler, büyük burjuva klasiklerinin düşündüğü gibi, ekonomik nesneler hakkında bilgi edinmenin zamansızca geçerli biçimleri değilseler de, "tarihsel olarak belirlenen toplumsal bir üretim tarzı olan mal üretiminin üretim ilişkilerine yönelik toplumsal açıdan geçerli, yani nesnel düşünce biçimleridir".[203] Bunlar, Kapital'in üçüncü cildinde açıklanan materyalist tarih anlayışının ilkelerine göre, bizzat burjuva üretim tarzıyla ve bu tarz için geçerli "toplumsal doğa yasalariyla çözülemez bir ilişki içerisindedirler. Burjuva toplumunun bu maddi temeli, proletaryanın pratik-devrimci mücadelesi tarafından ona karşı gelinip yalnızca sarsıntıya uğratılabilindiği ancak devrilemediği sürece; burjuva devresinin toplumsal açıdan pekiştirilmiş bu düşünce biçimleri de, proletaryanın devrimci kuramı tarafından, ancak ve ancak eleştirilebilir, fakat nihai olarak onların ötesine geçilemez. Marx'ın. *Kapital'de* başlattığı siyasi iktisadın kuramsal eleştirisi, ancak, sonuçta, burjuva üretim tarzının gerçekliliğiyle birlikte, aynı zamanda, onlara ait bilinç biçimlerini de değiştiren proleter devrimiyle tamamlanabilir. Ne zaman, bu devrimin gerçekleşmesinden sonra, komünist toplumun inşasına başlanırsa, o zaman

mal üretimi fetişizmle birlikte siyasi iktisadın fetişist bilimi de birleşik üreticilerin doğrudan toplumsal teori ve prak-sisinde erir.[204]

O hedefe ulaşılana kadar, siyasi iktisatla, mevcut ekonomik toplumsal oluşumun maddi temellerinin araştırmasının bilimsel sonuçlarmı, kendi dönemiyle uygunluk içerisinde, dile getirdiği kavramlar ve ifadeler, fetişist biçimlerine rağmen, burjuva iktisadının bakış açısını yeni bir toplumsal sınıfın devrimci bakış açısından hareketle tarihsel ve kuramsal olarak eleştiren Mark-sizmin materyalist toplum öğretisinin bilimsel bilgiye ulaşmanın vazgeçilemez bir aracı olarak kalmaktadır. Kuramsal çalışmalarında Marx, siyasi iktisadın eleştirmeni ve özellikle bir iktisat araştırmacısı olarak kalmaktadır. İktisadı; tarih, sosyoloji ve ütopya'da kaybolmadığı gibi, tersine, toplumun tarihsel vg kuramsal incelenmesinin genel ve belirsiz biçimlerini, ekonomik temellerinin materyalistçe araştırılması yönünde yoğunlaştırmıştır. Marx'in, materyalist-bilimsel yöntemini geliştirme konusunda ilerledikçe, burjuva üretim tarzının itinalı çözümlenmesine yönelik klasik burjuva iktisadının sonuçlan şeklinde hazır bulunan ve sadece tutarlı geliştirme ve eleştirel değerlendirme konularında eksiklikler içeren oldukça önemli belgeleri dikkate almama ya da klasik iktisadın ardılları tarafından kapitalist sistemin yüzeysel savunması için kötüye kullandırma niyeti de aynı şekilde artmaktaydı. Marx,"ebedi doğa yasaları"na karşı yönelttiği tarihsel eleştirisine rağmen, tüm belirgin iktisadi kavramları parçalayarak, iktisadın bilim olarak, yalnızca öz bozulmasını ve ilgasını betimleyen ulusal iktisadın sözde *"tarih ekolü"*ne kıyasla, klasik iktisatla çok daha olumlu ilişkiler içindedir. İlk felsefi evresinde Bruno Bauer, Stirner ve Feuerbach'ın ideolojik yöntemine karşı çıkıp *"insani yabancılaşma"ya* ilişkin düşünsel kategorinin arkasında *çalışan sınıfa yönelik gerçek baskıyı ve sömürüyü* ortaya çıkartan Marx, daha sonraki devresinde, buıjuva iktisadının değer kavramına karşı yönelttiği eleştiriye rağmen, "değerde sadece toplumsal biçimi ya da, daha çok, onun özsüz görüntüsünü" gören yüzeysel "sosyolojik" düşünceye daha da keskin bir biçimde karşı çıkmıştır.[205] (Marx'in 70 yıl önce, daha o zamanlar sadece birkaç münzevi tarafından savunulan "restore edilmiş bir merkantilist sistem"ine ilişkin düşüncelere karşı çıkması, bugün de ya da tam bugün, para kuramcıları ve kredi reformcuları tarafından yayılan, mal fiyatlarım ve özellikle de "para"yı yalnızca keyfi, geleneksel, istenildiği gibi "manipüle

edilebilir" bir biçim olarak değerledirilmesi gerektiğini ifade eden kuramsal düşüncelere ve pratik önerilere yönelik bir eleştiri olarak yeniden güncellik kazanmıştır). Ayrıca Marx ve Engels'in, Blanqui gibi devrimci şiddetin uygulayıcılarına karşı bir itirazları yoktu. Ancak her vesileyle,[206] tarihsel gelişimin gerçek dürtüsü karşısında zaman zaman habersizce duran ve genelde "ilerici" ya da yan sosyalist insanlar tarafından temsil edilen tüm sosyolojik "şiddet kuramlarinın bilimsel boşluğuna da işaret etmişlerdir. Bu insanlar ki, *ekonomiyi dikkate almaksızın* ya da ancak ve ancak birkaç genel ve değişmez "ekonomik doğa yasasını" tanıyıp üretimin, sınıf ilişkilerinin vs. gerçek oluşumunu, değişimini ve gelişimi pür şiddete, siyasete vs. dayandırmaktadırlar. Sonuçta bunlar, bu "kaba" güçleri akıl, adalet ve insanlık ya da benzer gayri maddi ve sınıfsız kesimlerin düzenleyici kuvvetine davet ederler. Marx ve Engels, ekonomiyi küçümseyen bu türden sosyologlara karşın, her zaman, burjuva klasiklerinin iktisadi kavramının ve bununla temelli çözümlemelerinin içerdiği burjuva toplumuna ilişkin daha derin ve daiha özlü tarihsel-toplumsal bilgi ediniminden yana olmuşlardır. Sonuçta (işçi hareketinin bir önceki gelişim evresinin "doktriner" ve "ütopik" sosyalizmine karşı doğrudan bir karşıtlık) Marx ve Engels'in "materyalist" ve "bilimsel" sosyalizmi, yalnızca "kafadan" oluşturulan tüm *tertiplerin* düşmanı olmuştur. Materyalist ve bilimsel sosyalizm için, sadece bu yüzden dolayı bile, iktisadi bilimin en azından belli tarihsel-toplumsal gerçeklere (1) dayanan bilgileri, üretimin mevcut gerçek biçiminin yalnızca düşünülen gelecek biçimiyle herhangi bir "eleştirel" şekilde yüzleştirilmesine kıyasla, çok daha önemlidir.

(2) Marx'in kuramsal yaklaşımını betimlemeleri süresince, daha anlaşılabilir kılabilmek için zaman zaman kullandığı, mevcut kapitalist mal üretimini, toplumsal üretimin başka ve tarihsel olarak geçici ve düşünülebilir gelecek biçimlerle kıyaslama yöntemi de, yalnızca kuramsal olarak tasarlanan tertiplerin hafife alınması karşısında bir çelişki oluşturmaz. (2) Bu yöntem, özellikle, Marx'in -"emek ürünlerini mal üretimi temelinde bu-, lanıklaştıran sihir ve hayalleri" püskürtmek amacıyla - art arda üretimin dört farklı toplumsal biçimini sıraladığı "Malın Fetiş Niteliği ve Sırrı"na ilişkin bölümünün dört paragrafında kullanılmaktadır: Robensonat, ortaçağın feodal üretim tarzı, çiftçi ailelerinin kırsal-ataerkil işletmeleri ve nihayet, "değişiklik olsun diye", "ortak üretim araçlarıyla

çalışıp çokça bireysel emeklerini özgüvenceli bir biçimde toplumsal bir emek gücü olarak kullanan özgür insanların ortaklığı,..".[207] "Emeğin, ürünlerinin mala dönüşmeksizin, toplumsal olarak bölündüğü" "çok eski küçük Hindistanlı toplulukların" sade ve verimli organizmasının ayrıntılı olarak betimlenmesi de aynı niteliğe sahiptir.[208] Başka bir yönüyle Marksist kuramın anlayışı için önem taşıyan bu betimleme, "KapitaT'in kuramsal betimlemesi çerçevesinde, aynı şekilde, daha kapitalist üretim tarzı dahilindeki *işletme içi iş bölümüyle* (mal değişimi aracılığıyla meydana gelen) *toplum içi iş bölümü* arasındaki mevcut karşıtlığın açığa kavuşturulması için önemli bir araçtır.[209]

Marx'in başka zamanlardaki netliğine karşın, çoğu zaman belirsizce ve fazlasıyla genel bir biçimde yapılan bu "karşılaştırmalar" aracılığıyla, ekonomik "mal fetişizmi"ni "gerçek dünyanın dini yansıması"yla[210] sık yaptığı karşılaştırmalarında da olduğu gibi, günümüz burjuva toplumunda sadece ekonomik kategorilere değil daha çok bunlarda vücut bulan bu özel tarihsel toplumsal biçimin gerçek koşullarına içkin olan "yerinden oy-natılmışlığı" *[Verrücktheit]* göz kamaştırıcı bir biçimde aydınlatılmak isteniyor. Bu "yerinden oynatılmışlığı"nın *[Ve-rücktheit]* eleştirel çözümlenmesi için, Marx'a göre, din eleştirisinde olduğu kadar iktisadi eleştirinde de, yalnızca "çözümleme yöntemiyle dini sis oluşumlarının dünyevi nüvesini bulmak"la yetinmeyen, hatta tersine, "münferit gerçek yaşam koşullarından onun göklere çıkartılmış biçimlerini geliştiren" bir bilimsel yönteme gereksinim vardır.[211] Ekonomik kategorilerin fetişist biçimiyle birlikte, aynı zamanda, onların geçici tarihsel zorunluluğunu ve kuramsal rasyonalitesini anlaşılır kılan, ve içindeki bilgileri günümüz toplumsal gelişiminin materyalistçe incelenmesi için değerlendiren bu türden bir yöntem, "siyasi iktisadın... [Marksist]... eleştirisi"nin temelinde de yatmaktadır.

Sadece "Kapitaiin birkaç fazla kapsamlı olmayan fakat içerik açısından önem taşıyan bölümlerinde Marx, siyasi iktisadın klasik döneminde ileri sürdüğü kuramları sonuna kadar tatbik ettikten sonra, iktisadi kuranım çerçevesini tam anlamıyla parçalamış ve burjuva üretim tarzının ve iki ekonomik kategori olan "sermaye" ile "ücretli emek" arasındaki karşıtlığın arkasında saklı bulunan toplumsal sınıflar arasındaki gerçek karşıtlığın ve

mücadelesinin iktisadi ve iktisadi-eleştirel betimlenmesinden doğrudan tarihsel-toplumsal betimlenmesine geçmiştir.[212]

Bu bağlamda, örneğin, Marx'in, çalışma gününün ekonomik olarak belirsiz ve belirlenemez sınırlarını betimledikten sonra, çalışma gününün kapitalist üretim tarihindeki standardizasyon sürecinin toplumsal sınıfların mücadelesi olarak gösterdiği[213] ve sonunda işçileri, sıkıntıların yinelenmesine karşı korunabilmeleri için, sınıf olarak birleşik eyleme çağırdığı Kapital'in ilk cildinin sekizinci bölümündeki iki kısım gösterilebilir.[214] Bu konuda, özellikle Kapital'in ilk cildinin "sözde ilkel sermaye birikimi"ne ilişkin sondan önceki ünlü bölümü ayrıca önemlidir.[215] Değerin ve emeğin, artı-değerin ve artı emeğin, yeniden üretimin ve münferit sermaye ile toplu sermaye birikiminin iktisadi çözümlenmesi sonucu, sermayenin oluşumu hakkında, iktisadi açıdan, her şey söylendiyse de, yine de, «kapitalist üretim öncesinde, ilk sermaye ve sömüren kapitalistler ile sömürülen ücretli işçiler arasındaki ilk kapitalist ilişki nasıl meydana geldi?» şeklinde bir çözülmemişlik söz konusudur. Marx'in daha önceki betimlemede tekrar tekrar in-celenielerde bulunduğu,[216] burjuva iktisatçılar tarafından çözülememiş ve iktisadi açıdan da zaten çözülemez bu soru, (aynı zamanda kitabın da sonu olduğu) bu bölümün sonunda, artık Marx tarafından da iktisadi bir sorun olarak ele alınmaz. Doğrudan tarihsel bir incelemede tüm ayrıntılarla açığa kavuşturulup, sonunda artık hiçbir şekilde kuramsal olarak değil, pratikte çözülür. Kapitalist üretim tarzının İngiltere'deki geçmiş ve günümüz klasik gelişim örneğinden türetilen ve geleceğe işaret eden *"kapitalist birikimin tarihsel eğilimi"*, "doğal bir hadisenin zo-runluluğu"yla kapitalist üretim tarzının nesnel gelişiminden kaynaklansa da, tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için, yine de pratik-toplumsal eyleme ihtiyaç duyan bir sonuca yol açar. *"Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler."*[217]Marx ve Engels arasındaki yazışmalardan görüldüğü gibi, Ka-pital'in üç ciltte gerçekleştirilen tüm kuramsal betimlenmesi ve eleştirisi de, sonunda, aynı şekilde, devrimci sınıf mücadelesinin propagandası sonucuna varacaktır.[218]

Ancak, Kapital'in kuramının devrimci ilkesinin en ileri safhada yoğunlaştırılması da, ayrıntılı olarak bakıldığında, iktisadi kuramın henüz tamamıyla terk edflİnesinden ziyade, eleştirel bir biçimde uygulanışının

nihai yoğunlaştırılması anlamına gelir. Burjuva iktisadının fetişist kategorilerinin eleştirel olmayan uygulamasını *(3)* proletaryanın yeni materyalist toplum bilimi tarafından devrahnmasmı imkânsız kılan aynı burjuva bilincinin tarihsel-toplumsal engelleri, ekonominin belli *maripn'al* sorunlarının,, bu "ekonomik" biçimiyle, çözülmesi bir yana, artık anlamlı bir şekilde ortaya konulamamasıyla da kendini göstermektedir. Oluşmaya devam eden burjuva toplumunun maddi temelini, kendi dönemleri için yeterli bir biçimde ve bilimsel olarak açığa kavuşturan klasik burjuva iktisatçıları için faydalı olan burjuva iktisadının kategorileri; sınırlı alanlarda ve geçici bir süre için, burjuva üretim tarzının belli kısmi kesimlerinin bilimsel çözümlemesi için günümüzde hâlâ, belli eleştirel düzeltmelerle birlikte, yararlı bir bilgi edinme aracı olup, (3) burjuva mal üretiminin, oluşumu/çöküşü ve üretimin doğrudan toplumsal düzenlenmesinin daha yüksek düzeyli biçimlerine devrimci ge-çişide dahil olmak üzere, tüm tarihsel gelişimini kapsayan, daha ayrıntılı bir incelemesi için elverişli görülmemektedirler. Marx ve Engels'in daha sonraki bir devrede gittikçe artan bir belirginlikle vurguladığı gibi, bu kategoriler, özellikle tarih öncesinden gelişmiş komünist topluma kadar uzanan bir zaman dilimini kapsayan insanlık *tarihinin materyalist tarihinin* betimlenmesi için çok daha elverişsizdir.

Üçüncü Bölüm
TARİH
1. Doğa ve Toplum

Marx, kuramsal olarak eleştirel ve pratik olarak devrimci olan toplum araştırmalarının yeni materyalist ilkesine, o zamana kadar oldukça çeşitlilik gösteren eski ve yeni bilim dallarının ele aldığı bir alanın tüm olgularını tabi kılmıştır. Öte yandan, tarihsel ve toplumsal alandan uzaklaştırılmış sözüm ona "tinsel" bir yaşamın "yüce" alanlarını ve olgularını tanımamıştır. Tüm hukuk*. siyasi, dini, sanatsal düşünceler, sözüm orıa bilincin tüm içerikleri ve bu bir linçin (nesnel ile mutlalyuh, fikirler, cins mefhumu, genelde bilinç vs. gibi) tüm felsefi görünümleri ve (en genel felsefi ve bilimsel "kategoriler" dahil olmak üzere) tüm "kategoriler", onun için yalnızca "toplumsal bilinç biçimleri", sürekli bir gelişimin geçici ürünleri, belli bir tarihsel devrenin ve özel bir ekonomik toplumsal oluşumun eklentisiydi. Tüm hukuki ilişkiler ve devlet biçimleri için, (dogmatik hukuk ve pozitif devlet bilimlerinin temsilcilerinin vs. düşündükleri gibi) "kendi içlerinden algılanabilmeleri"nin mümkün olmadığım ve (felsefenin düşünmüş olduğu gibi) "insan ruhunun sözüm ona genel gelişiminden kaynaklanmadıklarım, kökenlerinin daha çok mevcut burjuva toplumunun maddi yaşam koşullarında bulunabileceğini savunan materyalist öğreti geçerlidir. Tüm toplumsal bilinç biçimleri için, Marx'in, bir yandan, Kant, Fichte ile Hegel'in felsefi idealizmine, öte yandan, Fe-uerbach'ın yalnızca doğala materyalizmine karşı çifte karşıtlık içinde olan *"insanların varoluşlarını bilinç değil, tersine, onların bilinçlerini toplumsal varoluşları belirler"*[219] antitezi geçerlidir.

Üstelik, Marx, materyalist toplum araştırmalarında, bizzat tarihsel ve toplumsal olguların tüm doğal temelini, (sanayi, "ekonomi", maddi üretim gibi) tarihsel ve toplumsal kategoriler olarak betimlemiştir. Materyalist toplum kuramına göre, tüm gelişimlerin türetildiği nihai temel, "dış doğanın önceliğinin[220] tabu olarak kabul görmesine rağmen, iklim, ırk, yaşam savaşı, insanların bedensel ve ruhsal güçleri gibi tarih ve toplum 'dışı uğ-

/

taklarında *[moment]* değil, bizzat "tarihsel olarak değişikliğe uğratılmış doğa"da, ya da, daha somut ifade etmek gerekirse: *maddi üretimin* tarihsel ve toplumsal nitelikler taşıyan gelişiminde yatmaktadır. Materyalist filozof Plehanov, buna karşıtlık oluşturan görüşünü temellendirmek için, "daha Hegel'in... 'Tarih Felsefesinde 'dünya tarihinin coğrafi temelinin önemli rolü"ne vurgu yaptığına işaret ediyorsa,[221] gerçekte tam da bu *farklılıkta* Marx'in tarihsel ve toplumsal materyalizminin - aynı on yedinci ve on sekizinci yüzyılların erken burjuva materyalizminde olduğu gibi - "madde"yi yalnızca sessiz, ölü ya da, en fazlası, biyolojik olarak canlandırılmış doğa olarak değerlendiren Hegelci idealizme ve Feuerbachcı materyalizme kıyasla bilimsel ilerlemeci niteliği yatmaktadır.

Ancak Marx, Hegel'deki "maddi doğanın da dünya tarihine müdahalesi"ne[222] karşın, doğayı baştan toplumsal kategoriler bağlamında algılar. Buna göre maddi doğa, dünya tarihine doğrudan değil, başlangıcından beri yalnızca insan ile doğa arasında olduğu kadar insanlar arasında da meydan bulan maddi üretim süreci olarak, dolaylı bir şekilde, müdahale eder.[223] Ya da, filozoflar için de anlaşılır kılınabilmek için; Pür^ tüm insan faaliyetinin temelini oluşturduğu varsayılan *doğanın* (ekonomik olarak natura naturans'ın) yerine, Marx'in kesin toplumsal biliminde, insanların toplumsal faaliyetleri tarafından elde edilmiş ve değişime uğratılmış olan - dolayısıyla aynı zamanda bugün ve gelecek için geçerli olmak üzere değişken bir nitelik taşıyan -doğa, toplumsal "madde" şeklinde, *maddi üretim* (ekonomik olarak natura naturata) olarak geçer.[224]

"Toplumsal doğa", farklj devrelerde, tarihsel açıdan çok farklı niteliklere sahiptir; ancak "toplumsal" doğa olarak, her ne olursa olsun, içinde bir sınıf niteliği taşır. Örneğin, Marx'in Fe-uerbach'a karşı vurguladığı gibi, bir filozofun penceresinin önündeki kiraz ağacı gibi doğal bir bitki, daha birkaç yüzyıl önce ticari yollarla bölgesine getirildiği modern bir Avrupalı için doğal bir bitki değildir;[225] modern Avrupalı bir fakir için de, aynı nedenlerden dolayı, patates "doğal" bir gıda maddesi değildir - ya da, modern gıda maddesi taklitlerinin modem kapitalist üretim tarzının "doğal ürünleri" oldukları ölçüde "doğaidır.[226] Modem bir fakir için barınağı - bir hayvan ya da ilkel bir troglodit için olduğu gibi - kendisini sudaki bir balık gibi kendi evinde sandığı "kendini tabiî olarak haz alma ve

koruma amaçlı takdim eden doğal bir unsur" olmadığı gibi, "kendisinin" olmaktan çok kira bedelini ödemediği takirde atılabilecek yabancı bir evdir.[227] Basit mal üretimi dünyasından türetilen "Benim evim benim kalemdir" cümlesi, büyük şehirlerdeki bir örnek binalara uymadığı kadar, İngiliz tarım işçilerinin "Kapitaİde geçen 1860'Iı yıllardaki küçük kır evlerine de *[cottages]* uymaz.[228] Ve kendini "çatal bıçakla yenen haşlanmış etle tatmin eden" modem açlık, nasıl "çiğ eti el, tırnak ve diş yardımıyla tıkıştıran" açlıktan fark-lılaşıyorsa;[229] (1) ilkel sürülerin "normal" açlık devreleri ve tüm kapitalist ülkelerdeki modern sanayiinden kaynaklanan "göreli nüfus fazlalığı" sonucu meydana gelen ve aynı şekilde "normal" olan gıdasızlık ve ülkeler ile kıtaların kurumsallaşmış bir şekilde, zaman zaman açlığa terk edilmeleri de (1), tesadüf sonucu geçici bir müddet için gıda maddelerine ulaşamayan zenginlerin, onlara alışık olmadıkları bir duygu veren açlıktan (bu açlık ne kadar şiddetli olursun olsun) çok farklı bir nitelik taşımaktadır.

Tüm bu olgular ve ilişkiler, günümüz burjuva toplumunda ya da toplumsal gelişimin daha önceki ya da daha sonraki devrelerinde ne olursa olsunlar, bu nitelikleri "doğaları gereği" taşımamaktadırlar. Maddi üretimin özel tarihsel biçimleriyle belli ilişkiler içinde bulunup bunlarla birlikte pratik olarak da değişime uğratılabilirler. Bu, kısa ya da uzun vakit alabilecek, ancak hiçbir yerde mutlak bir sınıra dayanmayan tarihsel ve aynı zamanda toplumsal sınıfların gerçek mücadelesi olan nesnel bir gelişim süreci içerisinde meydana gelir.

Bu, sıkı toplum bilimsel ya da - Marksist terminolojide aynı anlamı taşıyan - tarihsel ve pratik bakış açısı, baştan beri, Marx ve Engels'in, dönemlerindeki mevcut - idealist ve materyalist - düşünce akımlarıyla mücadeleleri sırasında geliştirdikleri yeni kavramlar sistemine hükmetmektedir. Tarihin ve toplumun temelini oluşturan maddi insanın ve onun etrafındaki dış dünyanın varlığı, ***(2)*** ve doğal, büyük zaman aralıklanyla insanların eyleminden bağımsız olarak gelişen doğa koşullarının bu nesnel coğrafi ve kozmolojik gelişimi, bu sistemin kendiliğinden anlaşılır bilimsel önkoşulu olup, ancak onun hareket noktası değildir.[230]

Bu sav, Marksist toplum araştırmalarının sınır kavramlarından *"öncecil doğal" [naturwüchsig] kavramı* tarafından çü-rütülmediği gibi, aksine doğrulanır. Marx tarafından sıkça kullanılan bu ifade, kendisi için, on sekizinci yüzyıl "aydınlanmasının aksine "Öncecil doğal" olan her şeyi aşırı vurgulayan "Romantik Ekol"ün tarihçilerinde, şairlerinde ve filozoflarında sahip olduğundan çok farklı bir arılam taşır. Marx bu kavramı, *henüz* bilinçli olarak insanların eylemi tarafından oluşturulup ayakta tutulmuş ("yeniden inşa edilmiş"), az ya da çok değişime uğratılıp geliştirilmiş olmayan toplumsal ilişkileri, durumları, *(2)* nedensellikleri *olumsuz açıdan* nitelendirmek için kullanmıştır. Marx, bu anlamda, Alman ideolojisinin eleştirisinde ve, yirmi yıl sonra, aynı şekilde Kapitai'de, örneğin, toplumsal iş bölümünün "öncecil doğal" *[naturwüchsig]* biçimlerinden,[231] ya da bireylerin "öncecil doğal" dünya tarihiyle ilgili nedenselliğinden,[232] öncecil doğal devlet biçimlerinden,[233] hukuksal ilişkilerden,[234] dil biçimlerinden[235] ve ırklar arasındaki farklılık gibi insanlararası farklılıklardan[236] bahseder. Toplumsal nedenselliğin "öncecil doğal" biçimi, tüm bu örneklerde, bu nedenselliğin toplumsal gelişimi süresince almış oiduğu ya da alacağı, az ya da çok bilinçli ve istenilen, insanların eylemiyle düzenlenmiş diğer biçimleriyle karşıtlık oluşturur. Bununla birlikte, öncecil doğal olarak adlandırılan biçimler, gittikçe artan bilinçli bir şekilde, ya değişime uğratılmayıp yeniden inşa edildikleri veya az çok değişime uğratılıp ve gerektiğinde tamamıyla devrilebilecekleri *(3)* süregelen tarihsel gelişimin *(3)* bizzat tarihsel hareket noktaları olarak olumlu bir şekilde nitelendirilmektedirler. Bu düşüncenin önemi, daha ilk bakışta, yalnızca toplumsal bilgi alanının genişlemesi için değil, Marx'ta bu bilgiyle bağlantılı olan pratik sosyalist ve komünist eğilim için görünmektedir.[237] *(4)* Bu açıdan değerlendirildiğinde, yukarıda değerin ekonomik yasası bağlamında ele alınmış olan *"toplumsal doğa yasası"* kavramı da asıl anlamına kavuşmuş olacaktır. Bu konuda da, ilk olarak, yalnızca olumsuz belirlenen bir kavram söz konusudur.[238] Marx tarafından kapitalist üretim tarzının bu ad alfanda ele alınan zorunlulukları, fizikçiler için gerçek doğa yasalarının[239] ve eski burjuva iktisatçıları için feodalizmin "yapay" engellerinden arındırılmış yeni burjuva yaşamının kendisi tarafından keşfedilen "doğal" yasaların sahip olduğu olumlu ve nihai önemine hiç bir şekilde sahip değillerdir. "Toplumsal doğa yasaları" kavramının gerçek

doğa yasaları olmadıkları yönündeki bu olumsuz belirlemesinde, aynı zamanda, Marx'in eleştirel ve devrimci bilimi için olumlu önemi yatmaktadır. Burjuva iktisadının "yasalarinın mutlak ve nihai doğa yasaları olmayıp daha ziyade ekonomik toplumsal oluşumun belli tarihsel devresinde geçici olarak geçerli olan yasalar oldukları yönündeki tespit, bu sözde yasaların daha ileriki gelişimde halen kendilerince zulmedilen sınıfın bilinçli toplumsal eylemi tarafından ortadan kaldırılıp yerine toplumsal yaşamın daha yüksek düzeyli ve daha özgür bir biçiminin *(5)* konması ihtimalini içermektedir. Marx tarafından takdim edilmiş bu kavramın buradaki önemi de, toplumsal yaşamın temelini oluşturan doğal zorunluluklar ala-nırun genişletilmesinde değil, tam tersine, teorik ve pratik bakış açısını mümkün kılacak toplum ile doğa arasındaki sınırın, toplum lehine başka yere kaydırılmasında yatmaktadır. Marksist toplum bilimi ve praksisi tarafından da ***(6)*** toplumsal gelişimin doğal önkoşulları olarak kabul gören toplumsal yaşamın gerçek doğal zorunlulukları; burjuva iktisatçılarının, geçici bir toplumsal zorunluluktan dolayı giderek yapaylaşan ve artan bir şekilde yalnızca keyfîlik ve şiddete dayalı ve aynı zamanda gittikçe artan bir şekilde gelişimi engelleyici ve yaşamı yok edici *kapitalist üretim düzeninin* yeniden üretimini gerekçelendirmeye çalıştıkları sözde "öncesiz-sonrasız doğa zorunlulukları"run ancak çok gerisinde kalmaktadırlar. Ancak bu kabul de her zaman geçici olarak kalmaktadır. Toplum bilimsel materyalizm için *(7),* tarihsel olarak oluşmuş ve tarihsel olarak değişebilen bir biçim olarak kuramsal açıdan değerlendirilebilen ve dolayısıyla pratikte şeklen değiştirilip icabında tamamıyla devrilebilecek ***(8)*** toplumsal yaşamın sözde "doğal" temelinin ötesinde mutlak ve tüm gelecek için hesap edilebilir ***(8)*** bir sınır yoktur. Irklar arası farklılıklar vs. gibi insanlar arası öncecil doğal [*naturwüchsig*] farklılıkların dahi,... tarihsel olarak ortadan kaldırılması mümkün ve zorunludur."[240] *(9)*

2. Materyalist Tarih Anlayışı

1843 yılmda siyasi iktisadın tüm toplum bilimi için sahip olduğu kilit rolünün farkına varmış olan Marx, bu konuyla ilgili araştırmalarını, daha sonraki yıllarda, Paris ve Brüksel'de devam ettirmiştir. 1859 yılında yayımlanmış olan Siyasi iktisadın Eleştirisine Onsöz'de bu uğraşın genel sonuçlan şu şekilde formüle edilmişti: "Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yüseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. insanların varlığım belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varbklandır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar, iktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelemesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile - ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir -, hukuki, siyasal, dini, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıklan ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırt etmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi göz önünde tutularak, bir hükme varılamaz; tam tersine, bu değerlendirmeleri maddi hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar, çünkü yalandan bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun

kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar. Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modem burjuva üretim tarzları, top-lumsal-ekonomik şekillenmenin ileriye doğru gelişen çağlan olarak nitelendirilebilirler. Burjuva üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtlıktaki biçimidir - bireysel bir karşıtlık anlamında değil, bireylerin toplumsal varlık koşullarından doğan bir karşıtlık anlamında; bununla birlikte burjuva toplumunun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşullan yaratırlar. Demek ki, bu toplumsal oluşum ile, insan toplumunun tarihöncesi sona ermiş olur."[241] Marx'ın, on beş yıllık bir uygulama süresinden sonra, materyalist toplum araştırmalarının ilkeleri hak-kındi? açıklama yaptığı bu cümleler, (1) Marx'ın materyalist ilkesinin (1) toplumsal yaşam koşullarıyla onların tarihsel gelişimi ve pratik değişimi arasındaki nedenselliğini en açık biçimde ortaya koymaktadırlar.

Bu nedensellik, ilk olarak, mevcut bir ekonomik toplumsal oluşumun birbirinden farklı ve adeta üstüste konmuş tabakalarının *statik nedensellikleri* olarak vardır: Doğrudan maddi üretimden doğan biçimlerin ve toplumsal örgütlenmenin belli bir tarihsel devredeki diğer sosyal, siyasi ve tinsel biçimlerin "kon-sensus"u, yapısal benzerliği, "altyapı"/"üstyapı"sı ya da "denkleşme"sidir.

Görünürde durağan olan bu ilişki, gelişim süreçlerince birbirleriyle bağlı olan toplumsal yaşamın tüm kısmi alanların *dinamik nedenselliğin* yalnızca özel bir örneğidir. Mevcut bir ekonomik toplumsal yapının oluşumunun, yükselişinin ve çöküşünün çeşitli evrelerinde; ve daha gelişmiş toplumsal bir oluşumun yeni, daha gelişmiş üretim ilişkilerince devrimci bir şekilde ortadan kaldırılması sürecinde, tüm toplumsal ilişkilerin tarafımızdan ilk önce "konsensüs" olarak adlandınlan nedenselliği de biçim değiştirip belli bir noktada genelde hemahenkli bir "kon-sensus"tan "dissensus"a dönüşür (Hegelci bir ağızla ifade edildiğinde: Denkleşme, üretim ilişkilerinin ve büsbütün onların üstündeki hukuki ilişkilerin, devlet biçimlerinin ve ideolojilerin, üretim güçlerinin gelişim biçimlerinden zamanla onların engeline dönüşmesini sağlayan "çelişki"yi daha başta içermektedir). Ancak, toplumsal gelişimin bu dinamik nedenselliği dahi, materyalist toplum araştırmaları için ***(2)*** önemli olan

nedenselliğin henüz son biçimi değildir. Yukarıda bizzat başvurduğumuz cümleler, Marx'ın açıklamalarına göre, "burjuva toplumunun anatomisi" olarak siyasi iktisada ilişkin yaptığı incelemeler için kullandığı bir "manüel"den başka bir şey değildir.[242] Dolayısıyla, toplumun tarihsel gelişimini ağırlıklı olarak *nesnel bir süreç* olarak tarif etmektedirler. Burada tarih, maddi üretim güçlerinin ve onlarla ilk önce denklik içinde bulunan daha sonra ise "çelişen", gelişim biçimlerinden engellerine "dönüşen" üretim ilişkilerinin tarihi olarak açıklanmaktadır. Bu gelişimin faaliyet halindeki öznesine burada yer verilmemiştir. Şu ana kadar gelip geçmiş tüm ekonomik toplumsal oluşumların üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin "antagonist" biçimleri olarak adlandırılmaktadırlar; ancak bu toplumsal antagonizmanın, sınıf karşıtlığı ve sınıf mücadelesi şeklinde, ayrıntılı olarak belirlenmesine yer verilmemiştir. * Mevcut toplumsal düzenin zulmedilen sıruf tarafından şiddet yoluyla devrilmesi, ekonomik temelin değişime uğratılmasıyla birlikte toplumun üstyapısının da "devrildiği" bir "sosyal devrimler devresi" olarak görünmektedir, insanlar, meydana gelmiş olan bu çekişmenin bilinçli olarak farkına.varıp kesin sonuca kadar mücadele ederler. "İnsanlık", vazifeler edinir; ve "devrilmeler devresi" bizzat bilinç sahibi olur.[243] Tüm gelişimin hedefi, somut olarak sosyalist ve komünist topluma geçiş şeklinde değil, soyut olarak "insanlık tarihinin ön tarihi"nin bitimi olarak belirlenmektedir.

Bu soyut ifadeye, Marx ve Engels'in materyalist ilkelerine, başka 'zamanlarda ve başka nesnel bağlamlarda, dikkate alınan farklı karşı görüşlere karşı, verdikleri ayrıntılı belirlemelerinin eklendiği vakit ancak, materyalist "toplum araştırmalan"nın eksiksiz anlamı *(3)* meydana çıkmaktadır.

Siyasi İktisadın Eleştirisine Önsöz'deki

*"Toplumun tarihi, maddi üretiminin ve gelişim sürecinde maddi üretici güçleriyle üretim ilişkileri arasında oluşan ve çözüme bağlanan çelişkilerin tarihidir"*şeklindeki nesnel ifade, Komünist Manifesto'daki *"Günümüze kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir"*şeklindeki öznel ifadeye tekabül eder.

Bu öznel ifade, nesnel ifadenin anlamını açığa kavuşturup tamamlamaktadır. Eylemde bulunarak nesnel gelişimi gerçekleştiren gerçek

tarihsel öznenin adını koymaktadır. Gelişimin belli bir evresinde üretim güçlerine (mevcut evrede sermaye ve ücretli emeğe) engeli oluşturan aynı üretim ilişkileri (mülkiyet ilişkileri), zulmedilen sınıfın da engelleridir. Zulmedilen sınıf, devrimci sınıf mücadelesi sürecinde kendi engellerini koparararak, üretimi özgürleştirmektedir. Mevcut gelişim evresinde tarihin gerçek öznesi, proletaryadır.

Ancak toplumsal yaşam ve gelişim sürecinin farklı yönleri arasındaki bu *pratik nedensellik* yöntemsel olarak dikkate alındığında, materyalist toplum araştırmalarının kuramsal ifadelerinin *(4)* tam etkinliğine ulaşılması mümkündür. Manc'ın materyalist ilkesine göre, "hukuki ilişkilerin ve devlet biçimlerinin" artık bağımsız, kendiliğinden ya da yüce bir tinsel ilkeden kaynaklı anlaşılır olgular olmadıkları, daha ziyade burjuva toplumunun maddi yaşam koşullarından türetildikleri yönündeki *kuramsal gerçek;* feodalizmin tüm sınıf imtiyazlarının ortadan kal-dınlmasından sonra, modem burjuva toplumunda devlet alanında ve hukuki alanda ortadan kaldırılmış olan eşitsizliğin, bizzat maddi yaşam koşullarından kaynaklanan toplumsal sınıflar arasındaki karşıtlık olarak devam etmesi yönündeki *pratik gerçekle* ilintilidir. Bu konunun, insanların bilinçlerinin hukuki, siyasi ve özellikle ekonomik temelden çok daha uzakta bulunan dini, sanatsal ya da felsefi biçimlerinin toplumsal varoluşa bağlanarak kökten aydınlatılması; proletaryayı gerçek durumu ve bu durumunun değişimi için alınması gereken önlemler hakkındaki bilgilerden uzaklaştırmak için burjuvazinin temsilcilerinin başvurduğu ideolojik dumanlamanın delineceği anlamına gelmektedir. Bu aydınlatma, daha önceki devrelerde savaş verdikleri çelişmelerin gerçek içeriğini hayal kurarak kendileri için göremez hale getirdikleri devrimci partileri, yeni hayallere kapılmaktan korumalıdır. Bu yüzden Marx, proletaryaya, mevcut devredeki zulmedilişinin ve sömürülmesinin özel biçiminden özgürleşmesinin yalnızca siyasi, hukuki ve kültürel değişimlerle değil, ancak ve ancak mevcut burjuva toplumunun tüm koşullarının, onların ekonomik temeline kadar varan sosyal devrilmesiyle gerçekleşebileceğini tembihler.

3. Özgün Uygulanış

Maddi üretim tarzındaki değişikliklerle birlikte, maddi altyapıyla ona tekabül eden siyasi ve hukuki üstyapı, ve her ikisine birden tekabül eden toplumsal bilinç biçimleri arasındaki aracılık sistemi de değişime uğramaktadır. Bu yüzden, materyalist toplum kuramının *ekonomiyle politika* ya da *ekonomiyle ideoloji* gibi nedenselliklerine ilişkin ifadeleri; *sınıflar ve sınıf mücadeleleri*[244] gibi genel kavramlar; ve hatta bir ekonomik toplumsal oluşumdan başka bir ekonomik toplumsal oluşuma geçişi sağlayan *gelişim yasaları?* farklı devrelerde farklı anlam taşıyıp Marx tarafından ifade edildikleri özel biçimleriyle, dar anlamda, mevcut (burjuva) toplumun ancak özel tarihsel biçimi için geçerlidirler.

Yalnızca *ekonomi* ile *politika* alanlarının biçimsel olarak bıı birlerinden tamamıyla ayrıştığı ve işçilerin vatandaşlar olarak özgür ve eşit oldukları mevcut burjuva toplumu için gerçekte ekonomik alanda devam eden özgürlüksüzlüklerinin bilimsel tespiti, kuramsal bir keşif niteliği taşımaktadır. Bu tespit, burjuva toplumunda bir arada yaşamanın "özgün siyasi biçimi"yle, "doğrudan üretimden kaynaklanan ve onu aynı zamanda belirleyici bir şekilde etkileyen iktidar ve boyunduruk ilişkisi" arasındaki materyalist içeriğini ifade eder.[245] Ücretli emekçi sınıfına, iktisadi ve siyasi nitelikli eylemi, toplumsal üretim ilişkilerinin mevcut biçiminden proletarya için kaynaklanan özgürlüksüzlüğün özel biçiminin ve bununla birlikte toplumsal üretim güçlerinin ileriki gelişimi için oluşan engellerin ve aksaklıkların ortadan kal-dınlabilmesinin önemli aracı olarak gösterir. Buna karşın bu nedensellik, Kapital'de Marx tarafından gösterildiği şekliyle, ekonomi ve politikanın biçimsel olarak da çözülemez bir biçimde iç içe girmiş olan, serflik ile kişisel özgürlüksüzlüğün başka biçimlerinin toplumsal üretiminin resmen kabul gören temeli olan *ortaçağ toplumu* için herhangi bir önem taşımamaktaydı. İnsanların gerçek hâkimiyet ve boyunduruk ilişkileri, bu koşullar altında, üreticilerin üretim koşullarının görünürde (1) doğrudan var olan ve sözde bizzat üretim sürecinin doğasından kaynaklanan boyunduruğuna girdikleri saklı bir ilişki değildir. Tersine, üretim sürecinin doğrudan güdüleri olarak görünen kişisel hâkimiyet ve boyunduruk ilişkilerinde saklı nesnel üretim koşullarının üreticiler üzerindeki gerçek "hâkimiyet"i söz konusudur.[246] (1) Feodalizme

karşı mücadele sürecinde iktidara gelen her yerde tüm feodal, ataerkil göz alıcı koşulları kökten aydınlatıp yıkan burjuvazi, boyunduruk altına alıcı ve gelişmeyi engelleyici hayallerden arındırılması gereken ne var idiyse, zaten deşifre etmiştir. "İnsanı »doğal efendiler«ine bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı, ve insan ile insan arasında, çıplak çıkardan, katı »nakit ödeme«den başka hiç bir bağ bırakmadı".[247] Daha önceki devrede üretimin gelişimini engelleyen tüm düşüncelerin ve koşulların bu çözülüşüyle, ekonomi ile politika ilişkisine dair sorun, tarihsel bir devre için, kuramsal olarak ve pratikte çözülmüştür. Kapitalist üretim tarzının ve ona dayalı burjuva toplumunun daha ileriki gelişimi sonucunda ancak, "herkese" özgürlük ve eşitlik vaat eden burjuva sloganlarla birlikte, çalışan halkın geniş kitleleri için dini ve siyasi hayallerle donatılmış feodal özgürlüksüzlüğün yerine sadece yeni, kişisel değil nesnel kılıfa girmiş olan bir baskı ve sömürü biçiminin geçtiği meydana çıkmıştır. Nasıl devrimci proleter sınıf mücadelesinin, günümüzde, asıl görevi, boyunduruğun bu yeni biçimini pratikte ortadan kaldırmak ve buna bağb olarak toplumun maddi üretim güçlerini yeni burjuva engellerinden kurtarmak ise; Marx'm materyalist toplum biliminin asıl görevi de, bu "kölelik biçiminde... değişme"yi[248] kuramsal olarak deşifre etmektir.

Materyalist toplum öğretisinin *(2)* ileri sürdüğü politika ve ekonomi ilişkisi, bu nedenselliğin ya çok gevşek bir biçimde var olduğu toplumsal organizasyonun daha eski biçimleri ya da *(3)* çağdaş "devlef'le karşılaştınlabilir gerçek siyasi örgütlerden hiç söz edilemeyeceği asıl tarih öncesi toplumlar konusunda, *(3)* daha da büyük bir değişime uğratılmıştır. Gerçi, Marx'm Ka-pital'de, Hindistan'da hâlâ varlığını sürdüren tarih-öncesine dayalı, küçük köylü topluluklarının sade ve verimli organizmaları örneğinde gösterdiği *Asya toplumunun* yapısı, belli bir anlamda, hâlâ "asyatik toplumların değişmezliğinin sırrının anahtarım verir; bu değişmezlik, asyatik devletin sürüp giden dağılmaları, yeniden kurulmaları ve bitip tükenmez hanedı\n değişiklikleri ile çarpıcı bir karşıtlık oluşturur."[249] Ancak ekonomi polikita ilişkisiyle ilgili materyalist nedensellik tarihsel değişim ve gelişim gibi Marksist toplum düşüncesi için asıl önemli olan olguları, artık burada açıklayamamaktadır. Ekonomik altyapının göreceli değişmezliği, Asya toplum yapısının temel niteliği olan durağanlığı ve bundan kaynaklanan "siyasi yüzeydeki... [sürekli]... amaçsız

hareketi"ne yönelik soyut ihtimali açıklamaya yetmektedir.[250] Siyasi üstyapıdaki değişimler, ekonomik yapının değişiminden kaynaklanmazlar, tersine "toplumun ekonomik öğelerinin yapısı, politik gökyüzündeki fırtına bulutlarının etkisi dışındadır."[251]

Komünist Manifesto'nun "daha önceki tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir" şeklindeki ifadesi de, ancak tarih öncesi toplulukların dağılmasıyla başlayan tarihsel gelişimine uygulanabilir. Bu ifade (Engels'in Marx'la birlikte kaleme aldığı Manifesto'ya daha sonradan yazmış olduğu bir ekte özellikle belirttiği üzere), "ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeninden alınmıştır, dolayısıyla da sınıfsal bölünmeden önceki tarih öncesi toplumsal örgütlenmeler için henüz geçerli değildir.[252]

Ekonomi ile politika, sınıf karşıtlıkları ile sınıf mücadeleleri arasındaki ilişki, burjuva toplumundan önceki toplumsal örgütlenme biçimlerinde olduğu gibi, *gelecek biçimlerinde* de yeni ve değişik biçimlere bürünecektir. Proleter devrim sonucu meydana gelen komünist toplumun ilk evresinde, mal üretimine dayalı çağdaş ekonomik yapının büyük kısmıyla birlikte, sınıf karşıtlıkları ve sınıf mücadelesi de varlığım hâlâ sürdürüp proletaryanın devrimci diktatörlüğü altında en şiddetli siyasi biçimini alırken; ileri safhadaki gelişmiş komünist toplumda, burjuva toplumunun ekonomik yapısındaki "meta", "değer" ve "para" gibi unsurların tamamıyla yok oluşuyla birlikte, "devlet", "hukuk" ve bireylerin toplumsal yaşam koşullarından kaynaklanan antagonizmalar, yani tüm toplumsal sınıf karşıtlıkları ve sınıf mücadeleleri de tamamıyla yok olacaktır.[253] Özgür bir ortaklık çatısı altında üreten insanların toplumsal ilişkilerinin temelini, insanlığın toplumsal gelişiminin bu aşamasında da maddi üretim teşkil edecektir. "Bu alanda özgürlük ancak doğarım kör güçlerinin önüne katılmak yerine, doğayla olan karşılıklı ilişkilerini rasyonel bir biçimde düzenleyen ve doğayı ortak bir denetim altına sokan toplumsal insan, ortaklaşa üreticiler tarafından gerçekleştirilebilir; ve bu, en az enerji harcamasıyla ve insan doğasına en uygun ve en lâyık koşullar alfanda başanlır. Ama gene de bu, bir zorunluluk âlemi olmakta devam eder. Gerçek özgürlük âlemi, kendi başına bir amaç olarak insan enerjisinin gelişmesi, bunun ötesinde başlar; ama bu da ancak temelindeki bu zorunluluklar âlemi ile serpilip gelişebilir."[254]

Bu düşüncelerin neticesinde, Marx'in materyalist ilkesinin, buıjuva toplumundan önceki ve sonraki diğer toplumsal biçimler için, yalnızca genel *(4)* belirlemelerinde ve, bu biçimlere tarihsel mesafe oranında, az ya da çok değişikliğe uğratılmış biçimde geçerli olması söz konusudur. Ekonomik toplumsal oluşumun tüm tarihsel devreleri için, materyalist toplum araştırmalarının, maddi yaşamın üretim tarzının genelde toplumsal, siyasi ve tinsel yaşam sürecini belirlediğine ilişkin temel anlayışı geçerlidir. Marx; ekonomi, politika, hukuk vs.'ye ilişkin kuramsal ve pratik nedenselliğine ilişkin materyalist görüşlerinin "maddi çıkarların egemen olduğu zamanımız için çok doğru oldukları, ama hı-ristiyanlığm egemen olduğu ortaçağ için, politikanın egemen olduğu Atina ve Roma için geçerli olmadığı" şeklindeki görüşü, alayh bir biçimde reddetmiştir.[13] Ortaçağ'da kilise, antik çağda ise devlet daha büyük ve görünürde daha bağımsız bir öneme sahip idiyse; bunun da -maddi üretimin o zamanki biçimlerinden ve toplumsal yaşamın.bundan doğrudan kaynaklı olan temel koşullarından hareketle- materyalistçe açıklanabilmesi mümkündür.

Ne var ki, her zaman var olan bu maddi nedensellik, her tarihsel devrede, o devreye özgü bir biçim alır. Marx'in burjuva toplumunun incelenmesinden türettiği formüller, mutatis mutandis *[değiştirilmesi gereken değiştirildikten sonra]*, çoktan geçmiş devreler için ve - herhangi bir ütopizme karşı olan materyalist ilkeden kaynaklı tüm özenle - bugünkü biçiminden ortaya çıkacak *(5)* ekonomik toplumsal oluşumlarının ana hatlarının düşünsel olarak ön belirlenmeleri için bile işlenir hale getirilebilirler. Bu formüller, esasında, toplumun günümüz ekonomik yapısıyla ve ona dayalı toplumsal yaşam ve gelişim süreci arasındaki ilişkinin belli biçimlerine ilişkin bilgiler içerirler. Marx tarafından toplum araş tırmalan kapsamına alınan yeni materyalist ilke, içeriğinin genelliğine rağmen, yine de biçimsel olarak ekonomik toplumsal oluşumun günümüz biçimine bağlı kalmaktadır. Bir yandan maddi üretimin, o zamana dek görülmemiş bir oranda nesnel olarak top-lumsallaşhğı (ki, "bireycilik" ideolojisini oluşturan tarihsel devre, gerçekte, "aslında tam da en gelişmiş... toplumsal koşullara" sahip olan devredir);[255] öte yandan maddi üretim alanının, toplumsal yaşamın tüm diğer alanlarından biçimsel olarak tamamıyla tecrit edildiği tarihsel bir devrenin koşullan altında, doğrudan bu maddi üretimden kaynaklanan koşullarla birlikte, bu toplumsal üretim

ilişkileriyle siyasi, hukuki ve diğer toplumsal yaşam koşullan arasındaki ilişki de eleştirel-materyalist araştırmaların konusu haline getirilebilmişti. Materyalist toplum ar aş tırmalan, "sınıf kar-şıtlıklannı basitleştirmiş"[256] olmasından ötürü daha önceki devrelerden farklılaşan bu en son devrede, mülksüz tarım işçileri sınıfının sermaye tarafından ekonomik olarak bastırılmasını, toplumsal yaşamın tüm sahalarına uzanan toplumsal baskının radikal bir biçimi olarak görüp proletaryanın bu şekilde ekonomik olarak baskı altında tutulmaktan özgürleştirilmesini, *tüm* toplumsal baskının ve sömürünün ortadan kaldırılmasının bir aracı olarak beyan edebilmişti.

4. Felsefi Materyalizm

Marksizmin daha sonraki gelişiminde, Marx'ın burjuva toplumunun özel tarihsel biçiminden ampirik olarak türettiği eleş-tirel-materyalizm ilkesi, ekonomik toplumsal oluşumun başka herhangi bir tarihsel devresine ve insanlığın tüm tarihsel gelişimine önsel olarak uyarlanabileceği düşünülen bir dogmatik ilke haline getirildi. Gerçi Friedrich Engels'in, daha Marx'ın yaşadığı dönemde, bu yeni ilkenin adını "materyalist tarih anlayışı" koyması, henüz bu yönde bilinçli bir adım değildi.[257] Engels için önemli olan, "maddi çıkarlara dayalı sınıf mücadeleleri ve genelde maddi çıkarlar" tanımayan ve "tüm ekonomik koşullarda olduğu gibi üretimin de... yalnızca antiparantez, 'kültür ta-rihi'nin ikincil unsurları olarak [yer aldığı]" "eski idealist tarih anlayışına karşı, tarihsel nedenselliklerin incelenmesine ilişkin Marksist ilkeyi koymaktı.[258]

Marksizmin halefleri, Marx ve Engels tarafından, esasen, yalnızca burjuva toplumunun ampirik olarak incelenmesine uygulanan ve başka tarihsel devrelere olsa olsa ancak uygun değişikliklere gidilerek uygulanabilecek materyalist tarih ve toplum anlayışının formüllerini, özeldeki ya da geneldeki tüm tarihsel uygulanışlardan koparıp, sözde "tarihsel materyalizm"i genel bir toplum felsefesiyle ilgili ya da sosyolojik bir kuram haline getirdiler. Materyalist ilkenin kesin (1) ampirik ve eleştirel niteliğinin bu şekilde sahte kılınmasından ve bayağılaştınlmasından, Marx'in tarihsel ve ekonomik biliminin yalnızca genel bir toplum felsefesiyle değil, doğa ve toplumu kapsayan bütünlükçü bir materyalist felsefe ile genel bir materyalist dünya görüşüyle te-mellendirilme denemesine sadece bir adım vardı; (1) ki, Marksist terminolijiyle ifade edildiğinde, bu, on sekizinci yüzyılın felsefi materyalizminin gerçek nüvesinin ve içeriğinin ilerlemiş olduğu özel bilimsel biçimlerini, yeniden "materyalistlerin maddeye ilişkin felsefi tumturaklı sözlerine" dayandırmak demekti.[259]

Marx'in materyalist toplum biliminin, belli tarihsel toplum biçimlerinin kesin ve ampirik bir incelenme yöntemi olarak bu türden bir felsefi temellendirmeye gereksinimi yoktur. Ancak daha sonraki dönemde, *(2)* Marksizmi herhangi bir başka, materyalist olmayan, felsefi akımla

revizyonistçe "tamamlama" denemelerine - onları Marksist materyalizmin sulandırılması olarak gördüklerinden - karşı mücadele veren "ortodoks" Marksistler de, gerçek Marksist materyalizmini "yeniden inşa etmeye" çabalarken, *(3)* Marksist toplum araştırmalarının *(3)* yalnızca idealist felsefeyi değil, tüm felsefi düşünce tarzlarının aştığını görememişlerdir. Yapmak istedikleri, Marksist bilimin materyalist niteliğini, materyalist-felsefi bir yorumla netleştirmekti. Bunu yaparken, bilinçli olarak felsefeden bilime doğru gelişen Marx'in kuramına, sonradan ve lüzumsuz olarak, kendi felsefi geriliklerini taşımışlardır. *(4)* Ve nihayet, Marksizmin idealist revizyona tabi tutulmasına karşı çıkarken, tüm ana noktalarda yeniden karşıtlarının anlayışına yaklaşmışlardır. Bu akımın önde gelen kişilerinden olan felsefi materyalist ve ortodoks Marksist Plehanov, hararetli bir biçimde Marksizmi temellendiren "felsefeci ararken, sonunda Marksizmi " (Feuerbach tarafından dinsel öğelerden) arındırılmış bir Spinozacılık" olarak betimlemeye kalkıştığında, Marx ortodoksluğu ile revizyonizm arasındaki ilişki için başka açılardan da karakteristik olan bu sonuç;[260] iyice grotesk bir biçim aldı.[261]

Marksizmin felsefi yorumunun her iki akımı da, Marx'in materyalist kuramının felsefi bir sistemle birleştirilmesiyle so-nuçlandıysa da, yine de aralarında tarihsel ve kuramsal olarak önemli bir farklılık mevcuttur: Marx'in felsefi açıdan Spinoza'ya dayandırılması, Marksizmi, burjuvaziyle proletarya arasındaki karşıtlığın henüz farkında olmayan ve gelecekteki idealist felsefenin yarır sıra geleceğin materyalist düşünce tarzının da nüvelerini içeren erken burjuva felsefesiyle birleştirmektedir. Buna karşın, bu konuyla ilgili Marksist sistemdeki sözde boşluğu (Kantçılık, Machçılık, Dietzgencilik vs. gibi) herhangi materyalist olmayan bir felsefeyle doldurmak isteyen modern felsefi do-ğaçlamacılar, mevcut tarihsel ve kuramsal durumu tümüyle doğru değerlendirememektedirler.[262] Marx ve Engels'in, gelişimlerinin belli bir noktasından itibaren - bu eğilim konusunda başta önlerinde giden yol arkadaşları Feuerbach ile Moses Hess'ten daha tutarlı bir biçimde - materyalist felsefe dahil olmak üzere her türlü felsefeye sırt çevirmelerinin tek nedeni, doğrudan materyalist bir bilim ve pratikle felsefenin materyalizmini geride bırakma isteğiydi.[263] *(5)* Kendi bilimsel çalışmalarında da artık felsefi sorunlarla ilgilenmedikleri zaman bile, hangi kılıf altında olursa olsun, materyalist olmayan her yaklaşıma

karşı mücadelelerini sıkı sıkıya sürdürmüşlerdir. İlk bakışta felsefe karşıtı materyalizmlerine çok yakın görünen Comtcu (ya da herhangi başka bir) pozitivist anlayış, ayrıca Marx'in yaşadığı dönemde İngiltere'de örneğin Thomas Huxley tarafından temsil edilen[264] ***(6)*** ve daha sonra *(7)* "ilerici" doğa bilimcileri ve filozoflar tarafından kesin materyalist bir yaklaşıma karşı bir alternatif olarak popülerleşeni) Humecı felsefeden türetilen "agnostik" bakış açılan da bu materyalist olmayan ya da şüphe götürmez bir biçimde materyalist olmayan yaklaşıma dahildir. Marx'in ölümünden hemen sonra, "ağırlıklı olarak İngiltere ile İskandinav ülkelerinde olmak üzere, yurt dışında ve hattâ bizzat Almanya'da klasik

Alman felsefesinin yeniden doğuşu meydana [geldiğinde]", felsefi idealizmin tüm açık ve gizli biçimlerine yönelik Marksist mücadele yeni bir anlam kazandı.[265] O dönemlerde Friedrich Engels gibi tamamıyla bilimsel ve ampirik eğilimli bir Marksistin, gençlik döneminin felsefi-materyalist tartışmalarını hatırlayıp (ve buna dayanarak), o arada idealist felsefenin meydana gelen yeni akımlarının eğilimlerine karşı, Marksizmin materyalist düşünce tarzıyla genel, dolayısıyla belli bir anlamda felsefi-materyalist dünya görüşüyle bağlantısına yeniden vurgu yapmasının nedeni, daha önce aşmış olduğu kuramsal yaklaşıma geri dönüşten çok bu özel dönemsel koşullarda yatmaktadır.[266] Bir tarihsel dönem, sonra Lenin tarafından tarihsel materyalizmle ayrılamaz bir şekilde bağlı olan genel materyalist dünya görüşünden "sapan" bir başka felsefi akıma karşı sürdürülen şiddetli siyasi tartışmaların motivasyonu da bir o kadar bu türden bir dönemsel nedensellikten beslenmişti.[267] *(10)* O dönemde Lenin tarafından "Machçılığa", "empirio-kritisizm"e vs. karşı dile getirilen argümanlardan[268] bizi ilgilendiren kısım, ne özel felsefi içeriği ne de o dönemdeki bilimsel yöntemler tartışmasında Lenin'in öne sürdüğü bakış açısının genel ileriliciği ya da gericiliğidir (Lenin'de olduğu kadar daha önce Plehanov'da da görülen), eski burjuva materyalizmiyle yeni proleter materyalizm arasındaki ortak yanlara vurgu yapan kuramsal eğilimin, Rus devrimi pratiğinde, bu pratiğe tekabül eden "ortodoks" Marksist akımın özel niteliğiyle ne bağlantılı olduğuna ilişkin tarihsel soru da konumuza dahil değildir.[269] Önemli olan, Lenin'in tüm biçimsel-felsefi polemiğinin baştan sona pratik-politik amaçlı olmasıydı. Böylece Lenin, bolşevik partisinin birliğini ve devrimci enerjisini, kendi aralarında meydana gelmiş olan ve felsefi

düşüncelerini Mach ile Avenarius'a dayandıran muhalafetin tehditlerine karşı korumak istedi. Bu siyasi amaca ulaştığı andan itibaren ise, tüm bu felsefi tartışmayı bitmiş sayıyordu.[270] Bizzat Marx'ta ve daha sonra Engels ve Lenin'de olduğu gibi, devrimci işçi hareketinin genel Marksist geleneğinde de, tarihsel materyalizmin yeni ilkeleriyle birlikte eski felsefi-doğa bilimsel materyalizmin temel eğilimleri de (kısmen daha da geçmişe dayanan aydınlanma, hür fikrîlik, ateizm, Darvincilik gibi dünya görüşleriyle ve doğa bilimsel-teknik ilerlemenin sınırsız faydalarına inançla bağlantılı olarak) her zaman canlılığını koruyabilmiştir. Bu anlamda modern işçi hareketinin devrimci sınıf bilinci için, Marksist kuramın yanı sıra, on sekizinci yüzyılın rasyonalizmi, doğacılığı ve materyalizmi de kalıcı bir öneme sahip olmuştur. Neticede Marksizmin belirgin bir materyalizmin önceki ve sonraki akımlarına aidiyeti kabul edilebilirlik açısından tartışmasızdır. Marx'ın tarihsel materyalizminin, herhangi bir şekilde, (on sekizinci yüzyılın devrimci burjuva materyalizmi ya da sol Hegelci Feuerbach'ın materyalist din eleştirisi gibi) materyalizmin önceki biçimlerinden doğrudan çıktığı ya da, varoluşunun önkoşulu olarak, ona bağlı olduğu savına gelince, durum farklılaşmaktadır.

5. Feuerbach

Anababa ocağında Wuppertal kentinin pietist sofuluğunun baskısından çok çeken Engels için, dinden (Hegelei David Friedrich Strauß'tan Hegel üzerinden Feuerbach'a ve neticede) felsefi materyalizme vardığını söylemek mümkünse;[271] fikri hür bir ortamdan gelen Marx için, Demokrit ve Epikür'un felsefesinden on yedinci ve on sekizinci yüzyılın materyalistleri ve nihayet Hegel'in bağımsız-eleştirel incelenmesi üzerinden materyalizme ulaşan daha da uzun, başından beri ve her şeyden önce devrimci materyalist politikaya giden yol anlamım taşımaktaydı.[272] Renanya Meclisi'nin ağaç hırsızlığı üzerindeki oturumlarında yasa koyucusunu "ağaç yasası konusunda, münferit maddi olayı siyasi açıdan, yani tüm devlet sağduyusuyla ve devlet ahlakıyla çözmekten ziyade, sadece ağacı ve ormanı düşünerek çözmekle" kınayan Prusya Resmi Gazetesi *[Preußische Staatszeitung]'nin "melun materyalizmi" ne* henüz Hegelci idealizminin terminolojisiyle ateş püskürdüğü zaman bile, siyasi açıdan devrimci bir materyalistti.[273] Henüz Hegel'i, modern "demokrasi" anlamında, insandan hareket edip devleti nesnelleştirilmiş insan haline getireceği yerde, devletten hareket edip inşam öz-nelleştirilmiş devlet haline getirdiği için suçladığı zaman, devlet fikrinin gerçekleştirilmesinin tüm biçimlerinin eleştirmeniydi. Daha o dönemde, demokrasinin, *"biçimsel* ilkesinin aynı zamanda *maddi* ilkesi" olduğu bir genel devlet biçimine ilişkin tanımına, "yeni Fransızlar, bunu, gerçek demokraside *siyasi devletin yok olacağı* şeklinde almışlardır" şeklindeki cümleyi eklemiştir.[274]

Bu durumda, Feuerbach'ın "Wesen des Christentums" [Hı-ristiyanizmin Mahiyeti (1841) ile "Vorläufige Thesen zur Reform der Philosophie" [Felsefenin Reformu Üzerine Geçici Tezler] (1842) adlı eserlerinde teolojik ve bununla birlikte onu te-mellendiren felsefi idealizme karşı elde ettiği materyalist başarı, Engels ve hele hele din eleştirisi evresinden ömür boyu çıkamamış olan Straus, Bruno Bauer vs.'ler için sahip olduğu büyük öneme Marx için hiç bir zaman sahip olmamıştır.[275] Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi Üzerine Giriş'te (1843), din eleştirisini *"tüm eleştirinin ön koşulu"* olarak değerlendiren meşhur ifadenin,[276] Marx tarafından ileri sürüldüğü dönemde, Prusya'daki hükümet değişikliğinden sonra meydana gelen koşullar altında, sahip olduğu genel düşünsel anlamın yanı sıra belli bir

siyasi anlamı da vardı. Marx, özgür düşünce sahibi burjuvaların yeni rejimin gerici din politikalarına karşı çıkışını, 1840 yılında başlayıp 1848 Devrimi'yle son bulan siyasi hareketin ilk evresi olarak tanımlamıştır. "Sosyalist fikrin 1843 yılından itibaren Almanya'da yaygınlaşmasiyla bu evrenin sona erdiği, ve kırklı yıllarda hızla yükselen devrimci hareketin, Marx'a göre, siyasi mücadelenin arkasında saklı sosyal mücadelenin saydam kılıfına dönüşmüş olduğu noktaya ulaştığı andan itibaren yukarıda belirtilen nedenden dolayı, din sahasındaki karşı çıkışın Marx için geçici bir süre için taşıdığı olumlu anlam kaybolmuştur.[277] Marx daha aynı yılda (1843) - "Geçici Tezler"in çıkışından bir yıl sonra - ve din eleştirisini tüm eleştirinin ön koşulu olarak ileri sürdüğü harfi harfine aynı cümle içerisinde, din eleştirisinin *"Almanya için... esas itibarıyla son bulduğu" x\\ı* beyan etmişti.[278] Yine de bir yıl sonra, "Kutsal Aile"de, Engels'le birlikte, Feuerbach'ın "gerçek hü-manizma"sından yana tavır koyduysa,[279] bu Marx ve özellikle de Engels'in o dönemde Feuerbach'a hâlâ vazgeçilmez bir yol arkadaşı olarak bakmalarından kaynaklanmaktaydı. Kutsal Aile'deki *tarihsel ve ekonomik değil, yalnızca doğalcı bir materyalizmin yetersiz niteliğine* ilişkin, biçimsel olarak Bruno Bauer'e, ancak konu itibarıyla Feuerbach'a da yönelik ifadelerin de gösterdiği üzere,[280] Marx bu dönemde Feuerbach'ı çoktan aşmıştı. Daha bir sonraki yılda, felsefi sahada durakalan Hegelcilere yönelttiği polemikte, "dini, *bağımsız ve özerk bir saha olarak* sonuna kadar" eleştirdiklerini ileri sürer.[281] Yani, "gökyüzünün eleştirisinden" "yer yüzünün eleştirisi"ne, "din eleştirisinden" "hukuk eleştirisine", teolojinin eleştirisinden" "politikanın eleştirisine" doğru;[282] ve oradan, daha sonraki bir evreden hareketle, gerçek dünyanın dini yansımasının "mallar dünyasının fetiş niteliği"nde ve *siyasi iktisadın* buna dayalı diğer kategorilerinde vücut bulduğu daha da dünyevi biçimlerinin eleştirisine doğru din eleştirisi sahasının çoktan ötesine geçip "ön koşul"dan onun siyasi ve toplumsal neticelerine doğru ilerlemiştir.

İnsanların tarihsel-toplumsal pratik dünyasının materyalistçe incelenmesi açısından Feuerbach'ın doğalcılık ağırlıklı materyalizmi hemen hemen hiç bir yöntem geliştirmemiştir.[283] İnsanın mahiyetini, Marx'ta olduğu gibi, "toplumsal koşulların bütünü" olarak değil, tek taraflı olarak "her bir bireyin sahip olduğu soyut olanı" olarak değerlendirmişti.[284]

"Nesneyi, gerçeği, sezgiyi yalnızca *objenin ya da görüşün* bir biçimi olarak aldı." Tarihsel materyalizm için esas olan, var olan ve gelişen toplumsal gerçekliği, öznel yönüyle de, "insani açıdan hissi bir faaliyet, praksis" olarak ve dolayısıyla bizzat insani faaliyeti de "nesnel bir faaliyet" olarak almaktır.[285] Bu yüzden Feuerbach'ın "tarihsel süreci dışlayan" doğala materyalizmi, kendi asıl alanında dahi sorunları çözememektedir. "İnsanların doğaya karşı pratik tutumlarını, yaşamlarının ve dolayısıyla toplumsal yaşam koşullarının ve onlardan meydana gelen düşünsel anlayışlarının doğrudan üretim sürecini" her bir özel toplumsal organizasyonun maddi temelinden hareketle açıklayan tarihsel materyalizm ancak, (yalnızca doğal ve biolojik esaslara değil) eko-nomik-tarihsel ve toplumsal esaslara dayanarak, dini düşünceleri de materyalist açıdan açıklayabilir. "Bu maddi temeli hesaba katmayan din tarihleri bile, eleştirel bir tarih sayılamaz. Dinin imgesel yaraüklannın bu dünyadaki özlerini inceleyerek bulmak, aslında, tersinden giderek, yaşamın gerçek ilişkilerinden yola çıkarak, bu ilişkilerin kutsallaştınlmış şekillerini bulmaktan çok daha kolaydır. Bu sonuncu yöntem, biricik materyalist ve dolayısıyla biricik bilimsel yöntemdir."[286]

Marksist toplum bilimin, materyalist yöntemin gelişimi için Marx'in birkaç yıl sonra artık ciddiye almadığı "Feuerbach kültü"nden[287] çok da derin ve etkin bir öneme, *on yedinci ve on sekizinci yüzyılın ingiliz ve Fransız erken burjuva materyalizmleri* sahipti. Marx ve Engels'in burjuva materyalizminin çeşitli tarihsel evrelerine karşı takındıkları tutum, burjuva toplum kuramının ve iktisadının çeşitli evrelerine takındıkları tutumlarına denk düşer. "On sekinci yüzyılın materyalizminin bugünlerde doğa araş-tırmalannın ve hekimlerin kafalarında varlığım sürdürdüğü ve ellili yıllarda Büchner, Vogt ve Moleschott tarafından lanse edildiği bayağılaşmış, vülgerize edilmiş şeklini" şiddetle reddetmişlerdir.[288] Buna karşın yeni proleter-devrimci materyalizmlerini, burjuvazinin devrimci devresinde itici ilkesi teşkil etmiş olup akımlarından birinin daha o zamanlar sosyalizme ve komünizme yönelmiş olan klasik burjuva materyalizminin olumlu devamı olarak değerlendirmişlerdir.[289]Ancak burada söz konusu olan, belli yöntemsel ve içeriksel sonuçlara istinat etmekten çok, genel tarihsel bir ardıllıktır.

Miicadeleci-devrimci eğilimlerinden dolayı takdir ettikleri geçmiş bir devrenin materyalizmi, kendi dönemlerinin değişik tarihsel koşullan altında ve bundan böyle materyalist araştırmalar için yolu açılacak *yeni alanlar* açısından, Marx ve En-gels'in gerçek kuramsal çalışmaları için, sonuçta, fazla işe yaramamıştı.

Erken burjuva materyalizmi, tarihsel-toplumsal araştırmalar açısından faydalanılabilecek neticeler doğurmamışü. Gerçi genel olarak tüm varoluşsal ve bilgiye ilişkin sahalar için materyalizm ilkesini vurgulamıştı. Fakat daha sonra (Engels'in tabiriyle) *"altta materyalist, üstte ise idealist"* olarak, yani materyalist doğa araş-hrmacılan olarak aynı zamanda tarihsel-toplumsal pratik alanda "idealist" kalmak isteyen Feuerbach gibi materyalist filozofların ve kendi alanlarında materyalist yöntemler kullanan birçok doğa araştırmacısının bütünlüğünden henüz haberdar değildi. Ancak başından beri ağırlıklı olarak modem burjuva toplumunun temeli olan modern sanayi için büyük önem taşıyan doğa bilimleri alanına yönelip, "toplum"a sadece doğal dünyanın özerk olmayan kısmi alanı olarak değinmişti. Burjuva toplumunun daha ileri safhadaki gelişiminde içerdiği çelişme hissedilebilir biçimde öne çıktıkça, proleter sınıf hareketinin aldığı biçimleri belirginleştikçe ve gittikçe daha tehditkâr hale geldikçe; varlığını sürdürebildiği ölçüde burjuva materyalizmi de "toplumsal"lığın dikenli sahasından doğa bilimsel araştırmalarının "tarafsız" sahasına o oranda geri itilmiştir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılların burjuva toplum bilimi, ilk gençlik evresinin devrimci niteliğiyle birlikte, materyalist niteliğini de unutmuştur ve onu, olsa olsa, örneğin Pareto'nun "materyalist" ideoloji öğretisinde ifade bulduğu devrim karşıtı "tutuk" şekliyle ancak yeniden inşa edebilir.

Burjuva materyalizmi, doğa bilimleri alanında devrimcilik yapmıştır. Marx ve Engels'in proleter materyalizmi ise, başından beri insanların tarihsel-toplumsal dünyalarını aynı materyalist ilkeye bağlamayı görev bilmiştir. Nasıl doğa bilimsel materyalizm, ortaçağın teolojik metafiziğinin burjuva dönemine uzanan ve kısmen - yeni biçimle - tekrar kurulan kalıntılarıyla mücadele ederek şekillendiyse; tarihsel-toplumsal materyalizm de yeni kuramsal şeklini, o arada eski materyalizm tarafından ihmal edilen tarihsel-toplumsal olgular alanına yerleşmiş olan ve geçici

sonunu Kant'tan Hegel'e uzanan Alman klasik idealist felsefesinde bulan yeni metafizikle mücadele ederek kazanmıştır.[290]

6. Hegel'den Marx'a I

Toplum Âlemi

Genç Marx, geçmiş ve çağdaş felsefe ve bilimde bulamadığım, yani "tinsel doğa"run ampirik-materyalist inceleme yöntemini, idealist-kurgusal biçimiyle, Hegelci Hukuk, Tarih, Estetik Felsefesi'nde vs. ve bunların daha geniş alanlar kapsayan ancak buna rağmen daha az "somut" olmayan Fenomenoloji, Ansiklopedi, Mantık ve Felsefe Tarihi'ndeki uygulamalarında bulmuştu. Hegelci felsefenin Marx'in materyalist bilimi için taşıdığı birincil önem, ilk kez müthiş bir şekilde "doğa" tarihi alanının karşısına kapsamlı ve kendi içinde sınıflandırılmış bir araştırma sahası olarak "toplum" tarihi alanının konmasından ve kendilerine özgü biçimleriyle her iki alanın da sonuçta aynı bilimsel ilkeye tabi tutulmasından ibarettir. İdealist filozof, nihai olarak, doğanın incelenmesinin üstüne de tinsel bilimsel bir ilkeden oluşan bir kubbe örtmeyi hedeflerken; eleştirel bir devlet, toplum ve tarih araştırmacısı olan Marx, henüz Hegel'in fikirlerini tartıştığı sırada bu farklılığın ve karşıtlığın bilincine varmadan önce, tersine, karşıt ilkeden hareket etmiştir. Marx, o ana değin tensel ve maddi doğadan farklı olarak ele alınan "tinsel doğa"nın da, tensel doğanın daha o dönemde birkaç yüzyıldan beri büyük doğa araşhrmacılarınca incelendiği aynı "doğa bilimsel özen"le incelemesini hedefleyerek, insanların tarihsel-toplumsal pratik dünyalarının incelemesine girişmiştir. Bunu yaparken, henüz "Kantçı ve Fichteci idealizmle beslenen" on dokuz yaşındaki bir genç olarak, Hegelci felsefeye ilk geçişi sırasında, babasma yazdığı bir mektupta kendisi için öngördüğü programı gerçekleştirmiştir: Bir daha denize dalmak, fakat bu sefer "tinsel doğayı da tensel doğa kadar somut bir biçimde... ortaya çıkarmak için".[291]

Genç Marx - Hegelci felsefeye karşı duyduğu genel bir gönülsüzlüğe rağmen - Hegel'in, tüm kurgusal mistifikasyonlarına rağmen, doğa araştırmalarının gerçek nedenselliklerinin "tabiata uygun" tespitine yönelik ampirik tutumundan, o dönemde (idealist filozoflardan tutun, "organik" devlet kuramcılarından "tum tarihsel ekol"e kadar) alışılmış olandan biraz daha fazla toplumun ve sözde "ruh"un tarihinin incelenmesine dahil etmesinden dolayı yaşamının önemli bir evresinde bu felsefeyi benimsemişti. Aslında benimsediği, idealist filozofun mistifike edilmiş

kılıfı altında bulduğunu düşündüğü *toplum bilimsel doğa araştırmacısı* Hegel'di. Daha Hegel'de kavramların görünürde kurgusal nedensellikleri altında saklı olarak gerçek içeriği teşkil eden insanların ve nesnelerin maddi nedenselliklerini doğrudan betimleyebileceğini düşündüğü zaman, Hegel'i anında "terk etti". Marx'in materyalist toplum araştırmaları için Hegel çalışmalarının önemi, bu maddi nedenselliği idealist biçimiyle ilk kez görüp felsefi-bilimsel betimlemesine konu edinmiş olmasından ibarettir.

Önceki yüzyılların pratik ve kuramsal gelişim mücadelelerinde ortaçağın ruhbani-feodal toplumsal düzeninin te-olojik-metafiziksel sisteminin yerine, tinsel bilimlerinin "doğal" sisteminin[292] son ve eksiksiz uygulaması olarak getirilen Hegel'in felsefi sistemi, *toplumun materyalist modelinde* her zaman hissedilebilmektedir. Aynı şekilde kapsamlı, ancak materyalistçe değil idealistçe tersine çevrilmiş anlamda Hegel, daha on yedinci ve ön sekizinci yüzyılların İngiliz ve Fransız ampirik keşiflerini derin fikirli felsefi çetrefilli diline tercüme ederek, "ruhani dünyayı ya da tarihi", gerçekliğin bir tarafı olarak, "doğa"dan ayırmıştı. Bu tarihsel ya da "ruhani" dünya, Hegel'de de belli, üst üste yığılan tabakalara bölünmüştü. "Nesnel ruh"un (aile, burjuva toplumu, devlet) üstünde "mutlak ruh"un (din, felsefe, sanat) dünyası yükselmekteydi.[293] Kendi içinde bu şekilde fark-lılaşan dünya, Hegel'de de gelişmekteydi. Özgün farkı (Marx'ta olduğu gibi) gerçek tarihsel gelişimin ve üstteki tabakaların alttaki tabakalar tarafından gerçek maddi belirlenmişliğinin yerine, tersine, hayali ve zamansız bir gelişimi ve alttaki tabakaların üstteki tabakalar tarafından hayali bir ideal belirlenmişliğinin kon-masıydı. Hegel'de de bu gelişim, itici gücün her noktasının kar-şısırıda duran bir olumsuzlama tarafından oluşturulduğu ve bu çatışma sonucu meydana gelen çelişkinin olumsuzlamanın olum-suzlaması tarafından sentezci bir biçimde çözüme ulaştırıldığı, çelişkiler biçiminde yer bulan "diyalektik" bir gelişim olarak düşünülmüştür. Marx, tarihsel-toplumsal dünyanın Hegel tarafından "felsefi" olarak baş aşağı tertiplenmesini, Hegelci idealizmi *materyalistçe tersine çevirerek* yeniden ayaklan üstüne oturtmuştur.

Hegelci tasarıdan Marx, Hegel'de hem netice bulan hem de dünyada bulunan ve kendini bilinçli olarak dünyada gerçekleştiren ruhu teşkil eden *devlet fikrini* çıkartmıştır. Devlet fikri, Hegel'e göre, bayağı bir dünyevi olgu olan "burjuva toplumu olarak devlet" şeklinde tasavvur

edilmemelidir.[294] "Somut devletler, somut kurumlar, göz önünde tutulmamalı; daha çok gerçek bir Tanrı olan fikir, kendi başına, dikkate alınmalıdır."[295] Gerçek Tanrı'nın tahttan indirilmesiyle, tüm imparatorluğu da yıkıldı. Aynı "devlet" ve "hukuk"ta olduğu gibi, ruhun din, sanat, felsefe gibi daha "yüksek düzeyli" biçimleri de dünya üstü konumlarından yoksun kılınıp maddi yaşam koşullarına bağlı olan basit "toplumsal bilinç biçimleri"ne küçültülmüşlerdir. *(2)* Marx, materyalist eleştirisini hemen baştan, henüz hukuka ve devlete yönlendirmemişken, toplumsal bilincin bu yüksek düzeyli ideolojik oluşumlarım şiddetle eleştirmişti. Mevcut dünya düzenine karşı çıkışını, dini, sanatsal, felsefi ideolojilerin materyalist eleştirisiyle başlatmış, ve, ilk başta dini felsefi açıdan olmak üzere, daha sonra dinle felsefeyi siyasi açıdan eleştirmişti.[296] Eleştirel ilkenin daha sonraki gelişiminde, hukukun ve devletin gerçek temelini siyasi iktisatta bulduğunda, önceleri hukuka ve siyasete bağladığı bu "yüce" ideolojileri de aynı temele bağlaması çok doğaldı. *(2)* Hegelci "gelişim" kavramı da aynı şekilde "altüst" edilmektedir. "Fikrin" zamansız gelişiminin yerine, toplumun -maddi üretim tarzının gelişimiyle (üretim güçleri ve üretim ilişkileri) temelli - gerçek tarihsel gelişimi geçmektedir. Hegelci "çelişkinin yerine toplumsal sınıfların mücadelesi; diyalektik "olumsuzlama"nın yerine proletarya; diyalektik "sentez"in yerine ise, proleter devrim ve toplumun daha yüksek düzeyli tarihsel gelişim aşamasına geçiş geçmektedir.

7. Hegel'den Marx'a II
Toplumsal Gelişim

Gerçeklik tabakalarının materyalist tasarıdaki değişik yapısında Hegel ile Marx arasındaki farklılık ve karşıtlık açıkça ortaya çıksa da;[297] maddi üretim güçlerinin Marksist tasarıdaki gerçek gelişimi ile Hegelci fikrin kavramsal "gelişim"i arasında -Hegelci tasarının materyalistçe "altüst" edilmesinden sonra bile -görünürde hâlâ büyük bir benzerlik vardır. Üretimin her aşamasında başta belli biçimler altında gelişip (üretim ilişkileri) bu biçimlerin parçalanmasıyla daha sonra üretimin yeni daha yüksek düzeyli aşaması yönünde gelişen maddi üretim güçleri, belli biçimler altında "kendinden feragat" ettikten sonra bir sonraki yüksek düzeyli aşamada "başka biri olma"nın her bir biçimini yeniden içine alan Kegelci "fikir"den, biçimsel açıdan bakıldığında, çok az farklılaşmaktadırlar. Bu bağlamda ele alındığında, Marx'in burjuva toplumunun tarihsel gelişiminin dünyevi gerçekliğine, Hegelci felsefi mistiğinden birkaç kalıntı kattığı yönündeki görünüş ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Hegelci fikrin mistik öz gelişiminden toplumun gerçek insanlar tarafından gerçekleştirilen tarihsel gelişimine geçişinde, eski mistik özneye uygun gelişim biçimini, az çok keyfi olarak, toplumsal gelişimin yeni maddi öznesi için de muhafaza ettiğine ilişkin düşünceler ileri sürülmektedir. Ancak gerçekte tam tersi söz konusudur: Biçimsel benzerlik - felsefi-mistifike edilmiş biçimiyle de olsa- Hegelci gelişim modelinde de toplumun devrimci gelişiminin gerçek seyrinin ifade edilişinden kaynaklanmaktadır.

Aynı tasarıya - şu ya da bu mistifike edilmiş kılıf altında -büyük Fransız Devrimi'nin üzerlerinde derin bir etki bıraktığı bu kuşağın hemen hemen tüm filozoflarında, örneğin Kant'ta, rastlamak mümkündür. Kant, Idee zu einer allgemeinen *Geschichte in ıveltbürgerlicher Absicht* [Dünya Vatandaşlığı Açısından Genel Tarihin Tasarımı] adlı yazısında, insani faaliyetlerin "genelde plansız seyrini... en azından genel hatlarıyla bir sistem olarak betimlemek" istemiştir. Şöyle ki, "içerdiği iyi öğeler tarafından bir müddet halkları (ve dolayısıyla güzel sanatları ve bilimleri) yüceltip göklere çıkarmaları; öte yandan ise içerdiği kusurlar tarafından bunları yerin dibine batırmaları bakımından her yerde burjuva (sivil) temel

yasasıyla münferit düzenlemeleri, ayrıca devlet koşulları dikkate alınmalıdır. Zira sonuçta, her ne olursa olsun, yer bulan her devrim sonucunda her zaman daha da yüksek düzeyli bir iyileşmenin temelini hazırlayan aydınlamanın bir nüvesi geride kalmaktadır."[298]

Tarihsel gelişime ilişkin düşünceye, benzer biçimde, Fransız Devrimi Meclisi'ni göklere çıkartan filozof Fichte'de, romantik şair-filozoflar Hölderlin ve Novalis'te, ve Schleiermacher'da rastlanabilir. Tüm bu özgür felsefi fikrin sonucu olduğu varsayılanlar, gerçek devrimci sürecin filozofların kafalarındaki az ya da çok edilgen ve bilinç dışı yansımalarıdır. Marksizmin devrimci gelişim kuramında muhafaza edilmemiş ve yeni materyalist temelde yeni akılcı ve uygulanabilir bir biçime dönüştürülmemiş olsaydılar, felsefi gelişim modellerinde -mistifike edilmiş biçimiyle de olsa - ifade bulan tüm bu düşünceler, uzman bilginlerinin dışında unutulmuş olacaklardı.

Burjuva devrim modeliyle devrimci gelişime ilişkin Marksist model arasındaki biçimsel benzerlikten daha önemli olan içe-riksel farklılığıdır. Nasıl Hegelci "fikrin" "diyalektik" gelişimi "devlet"le birlikte nihai sonuna eriyorsa; Kant'ın modelinde de toplumsal koşulların - gelişim biçimleri ve parçalanması için devrimin gerekli olduğu engelleri olarak - çift yönlü rolü, yalnızca "burjuva düzeni, yasaları ve devleti" için ileri sürülmektedir. Buna karşın, Marx'ın materyalist modelinde (1), bu çelişki bir basamak daha aşağıya, *maddi üretime* kadar, çekilmektedir.

Marx'ın devrimci gelişim kuramının, dar anlamda, materyalist değişiminin işaretlerine de, ***(2)*** o dönemin ***(2)*** felsefesinde olmasa da, dünyevi edebiyatta, iktisatçılarında, tarihçilerinde ve genelde bilincinde çokça rastlamak mümkün. Ki bu, büyük Fransız Devrimi'yle birlikte zirveye ulaşan, nesnel etkisi açısından devlet sahasıyla sınırlı kalmayıp ekonomik alana kadar tüm toplumsal alanları etkisi altına alan gelişim sürecinin hafızasında taze kalmış olan bir dönem için fazla şaşırtıcı olmasa gerek.[299]

Marx, *maddi üretim güçleriyle (onlara ilk başta tekabül eden fakat daha sonra onlarla çelişen) üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi,* toplumun tarihsel gelişiminin güdüsü olarak değerlendiriyorsa; ekonomik ilerlemenin önceliğine ilişkin bu inanç, burjuvazinin maddi ve kültürel doyuma ulaştığı günümüz evresinde soğukkanlı olarak kabül edebilecek noktayı çoktan

aşmışür. Buna karşın gelişmekte olan burjuva üretim güçlerini sınırlandıran ortaçağın lonca sistemine ve başka feodal engellere karşı mücadele veren ve tüm bir tarihsel devre boyunca geçerli olmak üzere Lyonlu tüccarların kral bakan Colbert'ın istenilen devlet desteğinin biçimine ilişkin soruya: Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, dünya kendi kendine gidiyor." şeklinde yanıt veren burjuva ticaret serbestisinin ilk sözcülerin parolalarım biçimsel olarak aşmamaktadır.

Yaşb Engels'in yeni devrimci anlayışın merkezine yaklaştığı "yeni akım... *emeğin gelişim tarihinde*... tüm toplum tarihinin bilgisine kapıyı açan anahtarı [görmüştü]" şeklindeki ifadesi de,[300] burjuva ahlakçılarının, iktisatçılarının ve toplum kuramcılarının modem biçimiyle "sanayi" olarak algılanan emeğin yararına, enerjisine ve sınırsız yaratıcı gücüne ilişkin asıl görüşleriyle temelinde henüz uyuşmaktadır. Materyalist tarih anlayışına ilişkin kaleme aldığı özel bir yazıda ileri sürdüğü "emeğin maymunun insanlaşmasındaki... [belirleyici]... payı" şeklindeki teziyle,[301]Franklin'in insanı, erken burjuva devresinin kahramanlarının ve bayraktarlarının anlayışları için karakteristik şekliyle, "alet yapan hayvan" olarak tanımlaması arasında hiç bir fark yoktur. Burada St. Simon gibi modern sosyalizmin bayraktarlarının sanayi girişimcilerini "emekçiler" olarak adlandırdıkları akla gelmektedir.[302] Olgun bilimsel ifadesini Marx'in Kapital'inde bulduğu ve daha ilk dönemin felsefi-materyalist yazılarında, işçinin baskı altında tutulup sömürülmesinin asıl kaynağının özel mülkiyette değil, bizzat emeğin mevcut "yabancılaşmış" biçiminde aranması gerektiğine ilişkin paradoksal cümleyle ifade edildiği emeğin burjuva ile proleter anlayışı arasındaki karşıtlık, "toplumsal emek" kavramının günümüz burjuva toplumunun somut koşullarına ve proleter sınıf mücadelesine uyarlanmasıyla birlikte aldığı değişik anlamıyla temellendirilmektedir.[303]

Marx ve Engels'in yeni materyalist ilkelerinin günümüz burjuva bilinci için en sıkıntılı ifadesi için bile aynı şey söz konusudur: "Günümüze kadar ki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir." Komünist Manifesto'nun kesin bir biçimde saldıran ve "koşulsuz ve değer yargısız" burjuva biliminin kutsanmış oyun kurallarını delip geçen bu ifadesi de, genel biçimiyle, Marx ve Engels'in defalarca ve üstünü vurgulayarak ifade

ettikleri üzere, "sayın demokratlar"ın burjuva edebiyatında - Thierry'nin, Gu-izot'nun, John Wade'in vs. tarih eserlerinde ve Smith'in, Ri-cardo'nun vs. iktisadi eserlerinde - dile getirilen temel bir gerçek olarak bulamayacakları hiçbir şey içermemektedir. Marx, 5 Mart 1852'de arkadaşı VVeydemeyer'e yazdığı bir mektupta konuyla ilgili şu sözleri kullanmıştır: "Kendime gelince, ne sınıfların modem toplumdaki varlıklarının ne de aralarındaki mücadelenin keşfi bana aittir. Burjuva tarihçileri sınıfların bu mücadelesinin tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçıları ise onun ekonomik anatomisini benden çok daha önce betimlemişlerdir."[304]

Hububatın gümrük vergileriyle ilgili mücadelesi sırasında, İngiliz burjuvazisinin ne denli bir doğallıkla "sınıf mücadelesinden ve gerektiğinde "artık hiçbir uzlaşmanın mümkün olmadığı bir sınıf ayrılığından söz ettiğinin bir başka ispatı olarak Marx, aynı yerde, İngiliz haznedarı Disraeli'nin 1 Mart 1852 tarihli makalesine ve Times'ın buna ilişkin 2 Mart 1852 tarihli iğneli makalesine atıfta bulunmaktadır. Engels, aynı gerçeği birkaç onyıl sonra daha keskin bir ifadeyle kaleme almıştır: "Geniş-ölçekli sanayiin utkusundan beri, yani en azından 1815 barış antlaşmalarından bu yana, İngiltere'de bütün siyasal savaşımın, iki sınıfın, toprak aristokrasisi (landed aristocracy) ile burjuvazinin (middle class) egemenlik iddialarının çevresinde döndüğü hiç kimse için bir sır değildir. Fransa'da, Burbonların geri dö-nüşüyledir ki, aynı olgunun bilincine varılmıştır; Thierry'den, Guizot, Mignet, ve Thiers'e kadar, Restorasyon döneminin tarihçileri, her yerde, bunu, orta çağdan bu yana bütün Fransız tarihini anlamaya izin veren anahtar olarak gösterirler. Ve, 1830'dan beri de, işçi sınıfı, proletarya, bu iki ülkede iktidar için savaşan bir üçüncü rakip olarak tanınmıştır. Durum o kadar ya-lınlaşmıştı ki, bu üç büyük sınıfın savaşımlarında ve onların çıkarlarının çatışmasında modern tarihin devindirici gücünü - hiç değilse bu en ileri iki ülkede - görmemek için kasıtlı olarak gözlerini kapamak gerekiyordu."[305] Engels için, aynı şekilde, daha o dönemde, "toprak mülkiyeti ile burjuvazi arasındaki savaşımda, bir o kadar burjuvazi ile proletarya arasındaki savaşımda da,... siyasal iktidarın bu çıkarların gerçekleşmesine basit bir araç olarak hizmet ettiği en başta ekonomik çıkarların söz konusu olduğu" ve burjuva toplumunda burjuvazi ile proletarya arasında oluşmuş olan karşıtlığın "salt ekonomik koşullar" sonucu meydana gelip geliştiği "açık ve elle tutulabilir" bir gerçekti.[306]

8. Maddi Üretim Güçleri **I**

Kavram

Marx'ın yeni devrimci gelişim kuramının temel kavramı, *"üretim güçleri"* kavramıdır. Marx'ta bu kavram da toplumsal olarak belirlenir. Burada söz konusu olan, ne ampirik bilginin ön koşulu olan Hegelci mutlak "fikri"nin yalnızca "materyalistçe" tersine çevrilmesi, ne de toplumun ekonomik yapısının ("üretim ilişkileri"nin) temelini oluşturan toplumsal gelişimin doğal temelidir. Maddi üretim güçleri, içinde yer buldukları ve geliştikleri üretim ilişkileriyle birlikte, maddi üretimin "doğa bilimsel açıdan doğru tespit edilecek" biçiminin gerçek bütününü teşkil etmektedirler. Bu Marksist kavram herhangi bir mistik ya da metafizik olgu içermez. "Üretim gücü", ilk önce, canlı insanların dünyevi-gerçek emek gücünden başka bir şey değildir: Emekleriyle, belli maddi üretim araçları kullanarak ve bundan kaynaklanan birlikte çalışmayla, toplumsal yaşam gereksinimlerinin tatmininin maddi araçlarını (yani kapitalist koşullar altında, "mallar"ını) ürettikleri güç. *insani emek gücünün bu faydalı etkisini* (ve dolayısıyla kapitalist koşullar altında zorunlu olarak da bu emeğin sömürücülerinin kârını) *arttıran her şey, yeni toplumsal bir "üretim gücü"dür.* Maddi üretim güçlerine, doğanın, tekniğin ve bilimin yanı sıra, özellikle bizzat toplumsal örgütlenmenin kendisi ve içerdiği kooparasyon ile sanayi iş bölümü tarafından meydana getirilen başından beri toplumsal olan güçler de dahildir. İktisadi eserinde daha Adam Smith bile, iş bölümü tarafından meydana gelen "emeğin üretici varlığının nispi artişindan söz etmişti. Hiç abartmadan söylenebilir ki, "toplumsal üretim güçleri"ne ilişkin yeni materyalist temel kavramın kaynağı, Marx tarafından müthiş bir biçimde genişletilen ve eleştirel olarak geliştirilen tam da bu düşüncede yatmaktadır.[307]Maddi üretimin - bir yandan insan ile doğa arasındaki (doğacı-teknik) bir ilişki, öte yandan ise insanlar arası bir ilişi olarak - çift yönlü niteliği "Kapital"de burjuva iktisadının temel kavramlarının Marksist açıdan geliştirilmesinin ve eleştirisinin en önemli hareket noktasını oluşturduğu gibi, toplumun tarihsel gelişimine ilişkin Marksist kuramın da en önemli hareket noktasını teşkil eder. Marx, bu ilkesinin daha ilk gerekçelendirmesinde şu ifadeyi kullanmıştır: "Yaşamı üretmek... artık bize çifte bir ilişki olarak görünür, bir yandan bir doğal ilişki olarak, öte yandan

da bir toplumsal ilişki olarak - şu anlamda toplumsal ki, bununla, birçok bireyin, hangi koşullarda, ne tarzda ve ne amaçla olduğu önemli olmayan ortak eylemi anlaşılır. Bundan çıkan sonuca göre: Bir üretim tarzı ya da belirli bir sanayi aşaması, sürekli olarak bir ortaklaşa çalışma tarzına veya belirli bir toplumsal aşamaya bağlıdır; *ve bu elbirliği tarzının kendisi* bir »üretici güçtür«."[308]Marksist üretim güçleri kavramının devrimci nüktesi, birçok kuvvetin bir kuvvet içinde erimesinden - yani kapitalist koşullarda görünürde sermayenin verimliliğinden, gerçekte ise toplumsal emeğin artan verimliliğinden - kaynaklanan, daha sonra da insan topluluğunun gelişim sürecinde durmadan artan *"yeni güç potansiyeline* işarette yatmaktadır.[309] Bu anlamda, üretim güçlerinin önündeki mevcut kapitalist mal üretiminden kaynaklı engelleri ortadan kaldıracak, sonunda, günümüz iş bölümünün eksik biçiminin yerine emeğin doğrudan sosyalist toplumsallaşmasını koyacak ve bununla birlikte toplumsal emeğin dinamik olarak zaten içerdiği güç potansiyellerini tam anlamıyla ortaya çıkaracak olan devrimci bir sıruf olan işçiler, bizzat kendileri maddi bir üretim gücü olarak değerlendirilebilirler. "Bütün üretim araçlarında en büyük üretici güç devrimci sınıfın bizzat kendisidir."[310]

Tüm maddi üretimin gizli güdüsü ve buna dayalı ekonomik toplumsal oluşum olarak "üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişki", sonuçta, Marx'in Komünist Manifesto'da ve eserinin birçok başka yerinde toplumsal sınıfların (1) karşıtlığı ve

aralarındaki mücadele olarak gösterdiği aynı şeyin yalnızca nes_I_ nel bir ifadesidir. Marx ve Lenin gibi, devrimci Marksistlerin varsaydıktan koşullan biçimsel olarak tersine çevirip sınıflararası karşıtlıklan, üretim güçlerinin ve ilişkilerinin temelinde yatan zamansız genel "diyalektiğin yalnızca olgusu olarak türetmek isteyen son zamanlann Marx yorumculan ise, tamamıyla haksızdırlar. (1) Bunu yaparken - pür metafiziksel ya da yalnızca mistik bir bakış açısı olarak - yalnızca Marx'in tarihsel materyalizminin gerisine değil, Hegel'in tarihsel idealizminin de gerisine düşmüşlerdir.[311]

Toplumsal üretim güçlerine ilişkin Marksist kavramla burjuva toplumunun günümüz biçimi arasındaki özel ilişki, Marx ve En-gels'in Alman felsefesinin ideolojik anlayışına karşı materyalist an-layışlanru

geliştirdikleri ve bunu yaparken daha sonraki araş-tirmalanru doğal olarak temellendiren tüm yeni düşünceleri ilk kez aynntılı olarak gerekçelendirdikleri eserde tam olarak ifadesini bulur: Toplumun tarihinin temeli olarak üretim güçlerinin gelişimi; üretim güçleri ile tatbikinin her bir biçimi arasındaki çelişki; her bir "irtibat biçiminin (Verkehrsform) (daha sonraki Marksist terminolojiye göre: "üretim ilişkileri"nin) gelişim biçimlerinden üretim güçlerinin engeHerine dönüşmesi; ve bu temel çelişkiden (ve "yan türleri olan farklı sınıflann çatışmasından, bilincin çelişkisinden, fikir mücadelesinden, siyasi mücadeleden vs.") sonunda zorunlu olarak meydana gelecek olan devrim. "Üretici güçler, daha önceki hiç bir dönemde", günümüz toplumsal dönemde "güçlerini oluşturduklan bireylerden... bağımsız ve kopuk, bireylerin karşısında özgün bir dünya olarak" görüldükleri "bireylerin *bireyler olarak* ilişkileri için böyle kayıtsız bir hal almamışlardı". Ancak günümüzde, "bir yandan...adeta nesnel biçime bürünmüş bir üretici güçler bütünlüğünün" var olduğu; öte yandan - aynı zamanda - "bu üretici güçlerin karşısında,... yaşamın gerçek anlamından yoksun, soyut bireylere dönüşmüş, fakat ancak bu koşullarda *bireyler olarak* birbirleriyle ilişki kurabilen bireylerin büyük çoğunluğunun durduğu" bir konumlanış meydana" geldi. Ve ancak toplumun günümüz gelişim evresinde, "bireylerin, yalnızca öz faaliyetlerinde [*Selbstbetätigung*] bulunabilmek için değil, yaşayabilmek için, üretici güçlerin bu bütünlüğüne sahip çıkma zorunluluğu" söz konusudur. Ve "bu güçlere sahip çıkma, maddi üretim araçlarına tekabül eden bireysel yeteneklerin gelişiminden başka bir şey değildir."[312]

Üretim güçleri kavramının kesin tarihsel-toplumsal be-lirlenişiyle birlikte, *(2)* Marksist "üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişki"nin, çoğu zaman yakınılan *"teknik sonuçlarla toplumsal uygulamaları* arasındaki eksik uyum"dan başka bir şey ***(2)*** olmadığına ilişkin fazlasıyla basit düşünce de geçersizliğini kaybetmektedir. Marksist toplumsal üretim güçleri kavramının, toplumun üretim güçlerini herhangi bir toplumsal belirlenmişlikten bağımsız, yalnızca doğa bilimsel ve teknolojik olarak, tespit edip ölçebileceklerini düşünen "teknokratlar"ın idealist soyu flamalarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Ancak Marx, emeğin toplumsal niteliğinin ve toplumsal iş bölümünün belli biçimlerinin yanı sıra, "bilhassa doğa bilimleri olmak üzere, düşünce emeği"ni de üretim

güçlerinden sayar.[313] Bu düşünce emeğinin sonuçlarının giderek artan bir kısmının, teknik ilerlemeye ancak dolayb olarak, kâr sağladığı ölçüde, ilgi duyan burjuva sınıfının eline lüzumsuzca verilmesinde, günümüz kapitalist üretim ilişkilerinin *zincire vurucu niteliği* ifadesini bulmaktadır. Ancak, teknik ilerleme olanaklarının kapitalist sistem tarafından bu şekilde engellenmesi, maddi üretim güçlerinin ilerlemeci eğilimiyle toplumsal üretim ilişkilerinin dirençli eğilimi arasındaki ■ çelişkinin ortaya çıktığı biçimlerden yalnızca biridir. Şüphesiz ki, Marx'in tarihsel materyalizmine göre, yalnızca düşünce gücüyle *(3)* ortadan kaldırılamayan *(3)* maddi engellerin yalnızca tek-nokratik bilgiyle ve "teknokratik" bir düşünce tarzıyla da ortadan kaldırılması mümkün değildir. O maddi engeller ki, çağdaş kapitalist toplumda, ekonomik koşulları koktan değişime uğratmak isteyenlerin karşısına, bu koşulların sessiz şiddetinden ve devletin içinde örgütlenmiş bu koşulların *(4)* muhafaza edilmesini isteyen sınıfların şiddetinden oluşan bir duvar dikmektedirler. "Teknokrasi", der Troçki, Amerika'daki sosyalist geleceği yürekli bir biçimde tasavvur ederek, "ancak özel mülkiyetin bölme duvarları düştükten sonra, bir Sovyet rejimi altında gerçekleşebilir".[314] (

9. Maddi Üretim Güçleri II

İlerleme Yasası

Marx, gelişim fikrini radikal, çok yönlü ve tutarlı bir biçimde uygulayarak, başta yalnızca burjuva üretim tarzının gerçek varoluş biçimine değinmişti. Sermaye birikimi, kapitalist üretimin olmazsa olmaz koşuludur. Bu yüzden sürekli ilerleme, bu üretim tarzı için yalnızca memnuniyet verici bir sonuç değil, varoluşunun olmazsa olmaz koşuludur. Marx bu özgün yasayı ve ondan kaynaklanan burjuvazinin devrimci rolünü, Komünist Manifesto'da şu şekilde betimlemiştir:

"Burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin var olamaz. Daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varoluş koşulu, bunun tersine, eski üretim tarzlarının değişmeksizin korunmasıydı.

Üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki kesintisiz sarsıntı, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını bütün daha öncekilerden ayırdeder. Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte çözülüyorlar, bütün yeni-oluşmuş olanlar kemikleşmeden eskiyorlar. Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lanetleniyor, ve insan, kendi toplumsal durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine sonunda ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor."[315]

Kapitalist üretim tarzının bu özgün yasası, ideolojik sa-vunuculannca, ilk yükseliş evresinde, safça ve tarafsızca *ilerleme yasası* olarak adlandırılmıştır.[316] Uygulamasında, özellikle Darvin'den itibaren ve onunla birlikte, ilerlemeyle ilgili basit kavramın yerine evrim kavramı getirildiğinde de, genel ilerleme ilkesine başta yalnızca genişletilmiş bir anlam kaz İndirilmiş tır. Sürekli ve *ilerlemeci evrim* kavramı, sosyoloji biliminin temel kavramına yükseltilmişti. Herbert Spencer, bu anlamda, toplum araştırmalarını 'Evrim çalışmasını oldukça karmaşık bir form içinde' diyerek betimlemek istemiştir.[317] Daha sonraki burjuva sosyolojisi, bilimlerin daha ileri aşamalı bakış açısından hareketle, bu erken burjuva ilerleme fikrinin saflığını hafif alaylı bir tebessümle karşılamıştı. Hatta Spencer, başka zaman mutlak bir inançla savunduğu ahlaki gelişimi de

doğal bir sonuç olarak içeren bir genel ilerleme fikrinin yanı sıra, gelişimin basit biçimlerden birleşik biçimler yönünde bir ilerleme olduğuna ilişkin çok daha tarafsız tanımını da yapmıştır.[318] 'Evolution and Ethics'le ilgili konuşmasında Huxley, gelişim kavramının ahlaki kayıtsızlığına, yani ekonomik-toplumsal ile ahlaki ilerleme arasındaki bağlantısızlığa ve kısmen de karşıtlığa vurgu yapmıştır.[319] Burjuva sosyolojisinin daha ilerki gelişiminde Huxley'in bu "çoğulcu" ilerleme kuramı, mutlak bir ilerleme şüpheciliği ve nihayet toplumsal bir karamsarlık, gerilemenin yüceltilmesi ve "Batı'nın batışı" yönünde geliştirildi.

Nasıl asıl ilerleme fikrinde kapitalist üretimin yükseliş evresi yansımasını buluyorsa; daha sonraki modem burjuva toplum kuramının tarafsız ve şüpheci, "değerlerden ari" gelişim fikri yönündeki şekil değişiminde de kapitalist üretimin düşüş evresi yansımasını bulmaktadır. (1) Kapitalist üretim tarzının (tarihsel) önemini ve (geçici) zorunluluğunu, Marx tarafından "KapitaT'de gösterildiği üzere, tam da bu dönemin bilincine ilerleme fanatikliği olarak yansıyan sürekli ve durmadan artan sermaye birikimi teşkil etmekteydi. Kapitalist, kapitalist üretimin ileri safhasındaki gelişimiyle ve sermaye ile refah oranının birikmiş fazlalaşmasıyla birlikte, sermaye birikimi eğiliminin yalnızca bir cismi *[Verkörperung]* olmaktan çıktı.[320] Aynı oranda *(1)* burjuva sınıfının eski ilerlemeci sarhoşluğuna karşı mahmurluk duyguları da artmaktadır.

Burjuva bilimi tarafından terk edilmiş olan ilerleme fikri, günümüz toplumunun gerçek gelişiminde ilerleme eğilimini temsil eden sınıf tarafından benimsenmiştir. St. Simon ve Fourier'lerin iyimser-ütopik ve Owen ve Marx'larin materyalist-bilimsel sosyalizm ve komünizmlerinin eski burjuva ilerleme inancına itirazı, bu inancın akılcı nüvesinin, kısmen, yeniden inşa edilişi ve ileri safhada geliştirmesi anlamına gelmektedir. Sosyalizm, kapitalizmin kendi dönemi için ve kendi biçimiyle sonuçta ancak yarım yamalak yapabildiğini maddi üretimi zincirlerinden kurtarmak - değişik bir biçimde ve devasa artmış bir oranda tekrar eder. Burjuvazi, sermaye birikimini ilerlemenin kozmik yasası şeklinde şişirerek, kendi gelişiminin ekonomik yasasının bilincine mistifike edilmiş şekliyle varmıştı. Proletaryada bu ideolojik mistifikasyo-nun yerine, kendi toplumsal teori ve praksisinin, sosyalist toplumdaki o ana dek gelişmiş olan

üretim güçlerinin bir kez daha ilerici bir şekildeki gelişimi doğrultusundaki net bilimsel yönelimi geçer. İşçi sınıfı, kendi özgürleşmesini ve bununla birlikte daha yüksek düzeyli bir toplumsal yaşam biçimini gerçekleştirmeye çalıştığı uzun süreli mücadelesinin tüm evreleri boyunca, kökenleri itibarıyla burjuva olan ilerleme ilkesini muhafaza etmelidir. Bireylerin iş bölümünün kullaşürıcı boyunduruğu altına girmeleri ve bununla birlikte düşünsel ve bedensel emek arasındaki karşıtlık yok olduktan sonra; emeğin artık yalnızca yaşamı sağlamanın bir aracı olmaktan çıkıp bizzat birincil yaşam gereksinimi haline gelmesinden sonra; bireylerin çok yönlü gelişimiyle birlikte üretim güçleri de gelişip kooperatifçi zenginliğin tüm çeşmeleri daha gür attıktan sonra, yani komünist toplumun daha da yüksek düzeyli bir evresinde, günümüzün kendisini toplumun geleceği için insanlık dışı bir biçimde fedaedişi de anlamım kaybedecek ve "ilerleme"nin tek hatlı ilkesi *özgür bireylerin özgür (2) toplumdaki çok yönlü gelişimine* ulaşacaktır.[321] Modem işçi sınıfı daha Aristo'da, çalışan helotlar sınıfının devrimci öz-özgürleş tirmesinin gerçek hedefinin mistifike edilmiş üstü örtülü yansıması olan tüm zamanların baskı altındaki sınıflarının bu eski düşünü[322] bilinçli eylemiyle gerçekleştirecektir.

O zamana kadar ise proletarya burjuvaziyi; üretim güçlerini yalnızca kapitalist biçimiyle geliştirdiklerinden ve bunu yaparken proletaryanın omzuna bu türden bir kapitalist ilerlemenin korkunç bedelini ve acılarım yüklediğinden dolayı suçlamaktan çok; böyle bir ilerlemeyi bile gittikçe daha az savunduğundan, toplumsal üretim güçlerinin ileri safhadaki gelişimiyle birlikte giderek daha az çekilen bir hal alan özel sınıf çıkarlarının ütopikçe peşinde koştuğundan ve nihayet tüm toplumsal ilerlemeyi doğrudan ve bilinçli olarak, baltaladığından dolayı suçlamaktadır. Proleter sınıf Vnücadelesinin bundan sonraki başarısı, burjuvaziyi, bunu istemese de, geçişken [tran-sitorisch] tarihsel misyonunu sürdürmeye zorlamaktır. Proletarya kendi ilerici misyonunu ancak bizzat kapitalist üretim tarzınca oluşturulan üretim güçlerinin en güçlü engellerini sosyal bir devrimle parçalayarak gerçekleştirebilir. *"Kapitalist üretimin gerçek sınırını sermayenin bizzat kendisi çizmektedir."*[323]

Proletaryanın devrimci bir ayaklanmada hâkim burjuva sınıfını devirip; hâkim sınıf olarak toplumsal gelişimin resmi taşıyıcısı haline gelmeden çok

daha önce, sınıf bilincinin gelişiminde olsun sınıf mücadelesinde ve sınıf örgütlerinde olsun, bu büyük *tarihsel özne değişimim* öngörür. Sınıf mücadelesi sırasında burjuvaziyi zorladığı ilerleme de artık burjuva bir ilerlerne değil, kendi davasıdır. Toplumsal üretim güçlerinin ilerlemeci gelişimi - normal ve zorunlu bir evre olarak mevcut toplumun sosyal bir devrimle tamamıyla devrilmesini içeren bir eylem olan - *proletaryanın eylemine* dönüşür.[324]

10. Toplumsal Üretim İlişkileri

İdeolojik temsilcileri tarafından yalnızca bir *siyasi devrim* olarak alınan daha önceki dönemin burjuva devrimide tekyanlı olarak, yalnızca devlet düzeninin, yasamanın ve genel.fikirlerin devrilmesi, yani kısacası, gerçekte tüm ekonomik-toplumsal yaşam sürecinin devrilmesiydi. Günümüze değin burjuva devrim kuramcılarının fikirlerinde varlığını sürdüren burjuva devrimcilerinin tarihsel sınırlılıkları, öncelikle ekonomik yaşam koşullarındaki devrimi henüz bilinçli insani faaliyet sonucu doğrudan meydana getirilecek bir görev olarak değil, olsa olsa bilinçli bir biçimde meydana getirilen siyasi devrimin "doğal" bir sonucu olarak almalarından ibarettir.

Yeni Marksist kuramın *sosyal devrime* ilişkin hareket noktasını, ve aynı zamanda da proleter eleştirinin ilerleme, evrim ve siyasi devrim gibi geleneksel burjuva kavramlarına ilişkin dayanak noktası, toplumun ekonomik temel nedenselliklerinin, yani maddi üretim güçlerinin her bir gelişim evresine tekabül eden *"üretim iliş-kileri"*nin kendiliğinden - ne kademe kademe ilerleyen toplumsal bir evrim sonucu ne de yalnızca siyasi bir devrimin doğal sonucu olarak - gelişmediğine ilişkin materyalist anlayış teşkil eder. Bunlar, üstüne inşa edilmiş oldukları hukuki ilişkilerden, devlet ya da toplumsal bilinç biçimlerinden ya da "fikirler"den oluşan "üstyapı" gibi, insanlar tarafından değişime uğratılmak zorundadırlar. Bu değişimin gerçekleşebilmesi için mevcut toplumsal düzenin köklerine maddi üretime varıncaya kadar radikal bir biçimde inen bir sosyal devrime gereksinim vardır.

Tarihsel bir dönemin mevcut (genel hatlarıyla) değişmemiş üretim ilişkileri çerçevesinde mümkün olan tek "evrim", toplumsal "üretim güçleri"nin gelişiminde yatmaktadır. Sosyal devrim tarafından mevcut üretim ilişkilerinin yerine getirilen yeni, daha yüksek düzeyli üretim ilişkilerinin maddi varoluş koşullan, bizzat eski toplumun bağrında oluşturulmaktadır. Kendiliğinden gelişemeyen üretim ilişkileri, belli bir zaman için, belli bir noktaya kadar, maddi üretimin gelişimi açısından olumlu bir işleve sahiptirler. Hâkimiyeti altında eski üretim güçlerinin ilerlemeci gelişimi, yeni üretim güçlerinin ise oluşumu gerçekleşir.

Maddi üretimin - üretim ilişkilerinin değişmeyen (ya da, en azından, esas itibariyle değişmeyen) mevcudiyeti altında - gizli, potansiyel ve dinamik ilerlemeci gelişimi, her tarihsel devredeki gelişimin ilk evresinde yer bulmaktadır. Bu (sadece yüzeyde uyumlu olup, nüvesinde gelecekteki çelişmeleri önceden içeren bir evrim olan) "uyumlu" gelişim, belli bir noktaya ulaştığında, biçimsel olarak da uyumlu niteliğini kaybeder. "Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine... ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altöst eder.

Marx'ın devrimci gelişim kuramı, maddi üretime ilişkin bu dinamik anlayışıyla, herhangi başka bir kuramla karşıtlık içinde bulunmaktadır. Dinamik ve gelişim içinde mest olmalarına rağmen burjuva sosyologlar, toplumun temelleri bağlamında statik yaklaşımların ötesine geçemediklerinden, aslında "toplumsal sta-tikçi"ler olarak kalmışlardır. Bu sosyologlar için, toplumun maddi üretim tarzı, her dönemde, belirlenmiş bir bütün teşkil etmektedir: Üretim belli biçimlerde gerçekleşir. Toplumun tüm mevcut üretim gücü bu biçimlerde gerçekleşir. Bu anlayış içinde, gerçekte işler halde olan üretim güçlerinden artakalan ve kurtarılmayan tahviller şeklinde eklenen herhangi başka "üretim güçleri" için yer yoktur. "Kârsız hiçbir baca tütmez" (August Bebel). İçerdiği dağıtım ilişkileriyle birlikte kapitalist üretim ilişkileri, günümüz burjuva devresindeki üretimin gerçek uygulaması için, gayrimenkul mallar, hammadde, makinalar ve çalışan "eller" kadar zaruridir. Bu düşünce sonuna kadar düşünüldüğünde, üretimin mevcut düzeye gelmesi bile bir mucize gibi gelmektedir. Bu mucize, gerçek değişimin kademe kademe ve farkına varılmaz bir biçimde ilerleyen bir evrimin küçük ve küçücük adımlarının düşünsel olarak çözümlenmesiyle, sözde bilimsel bir biçimde kısmen açıklanmaktadır.[325] Öbür yandan bu mucize, kendiliğinden daha ileri safhadaki bir gelişimi sağlayamayan feodal ekonomik düzeni tahrip eden ve burjuva toplumunun günümüz üretim tarzı içerisinde yani kendi içindeki gelişmesine artık sınırsızca imkân sağlayan bir üretim tarzını meydana getirerek geçmişin büyük burjuva devriminin doğaüstü yaratıcı gücüyle temellendirilmektedir.

Maddi üretimin sabit üretim ilişkilerine ve esnek üretim güçlerine ayrılmasıyla, (1) mevcut bir toplumun ekonomik temelinin bütününe ("üretim tarzına") içkin (1) bu görünürdeki nihai be-lirlenmişlik, hareketsizlik ve değişmezlik, bir vuruşla bertaraf edilmektedir. Bundan böyle üretim ilişkileri, içinde *üretimin* mümkün olup olamayacağına ilişkin olarak değil, *üretimin gelişiminin* gerçekleşip gerçekleşemeyeceğine ilişkin olarak sorgulanacaklardır. Üretim ilişkileri, üretim güçlerinin gelişimini ya henüz sağlayacak ya da daha önceden engellemiş olan biçimlerdir. Aksine, tüm teknik hesaplamalara rağmen, günümüz kapitalist üretim engelinin devrimci bir biçimde ortadan kaldırılmasıyla üretim güçlerinin gerçek anlamda uygulanmasının ve denenmesinin önü açılmadıkça, günümüz üretim ilişkileri tarafından engellenmekte olan "üretim güçleri"nin mevcudiyeti ve oranı hakkında herhangi belirgin ve nihai bir şey söylenemez. Nasıl türlerin değişimi, artık evrimci olmayan modem biyolojide önceden belirlenmiş değilse ve belirlenemezse; aynı şekilde, maddi üretim tarzının toplumsal değişimleri de önceden belirlenmiş değildir ve belirlenemez. Nasıl değişim[326], Aristo'ya rağmen, "doğanın bir sıçrayışı" ise; sosyal devrim de önkoşullarının ve biçimlerinin materyalistçe belirlenmişliğine rağmen, pratikte bir "sıçrayış" olarak kalmaktadır. Bu sıçrayış her ne kadar mutlak bir zorunluluklar dünyasından mutlak bir özgürlükler dünyasına olmasa da; artık iyice sabitleşmiş ve engellerine dönüşmüş bir be-lirlenmişlikler sisteminden, bizzat devrim sürecinde oluşturulacak, yeni insani faaliyet biçimlerini meydana getirecek, üretim güçlerinin daha ileri safhadaki gelişimini sağlayacak canlı toplumsal yaşam biçimlerinin yer aldığı bir sisteme sıçrayıştır.[327]

11. Marksist Devrim Kuramının İki Evresi

(1)

Maddi üretim güçleri kavramının bu özenli belirlenişi sonucunda *(2)*, devrime ilişkin Marksist anlayışın o zamana değin içkin görünen belli bir çelişkisi de çözüme ulaşmaktadır. Bu çelişki, devrimin, bir defasında, tamamıyla maddi üretim güçlerinin nesnel gelişiminden türetilmesinde, bir başka defasında ise, ***(2)*** belli bir toplumsal sınıf çatısı altında birleşmiş gerçek insanların, başka toplumsal sınıflara karşı - böyle bir gerçek ve pratik eylemin beraberinde getirdiği tüm olasılıklarla ve risklerle birlikte - yürüttükleri gerçek ve pratik bir eylem olarak betimlenmesinde yatmaktadır. İktisadın Marksist sistemin daha sonraki gelişimindeki değişik pozisyonunun ele alınışı sırasında gösterildiği üzere, Marx'in devrimci kuramının erken ve geç evresindeki (daha doğrusu, kritik bir yıl olan 1850'den önceki ve sonraki) betimlemesi arasındaki farklılıklar, sadece biçimsel bir önem taşımamaktadırlar.

(3) Bu farklılıklar, bu dönemde meydana gelen gerçek tarihsel durumun değişiminin ve bu yeni duruma tekabül eden doğrudan devrimci eylemin nesnel ekonomik gelişimiyle te-, mellendirilmiş olup, işçi sınıfı hareketinin devrimci hedefe artık sadece dolaylı olarak yönelen biçimine geçişinin kuramsal kabulünü içerirler. Ancak, bazı Marx yorumcularının "psi-kolojileştirici" bir yöntemle yaptıkları gibi, başarılı bir eylemin maddi koşullarına olan vurgunun arkasmda, o arada "saf" bilimsel nesnellik seviyesine ulaşan düşünürün daha önceki devrimci eğiliminden tamamen kopuşunu varsaymak tamamıyla yanlış olur. *(3)* Bu türden bir "açıklama"nın temelsizliği, ayrıntılı olarak bakıldığında, 1859 yılında, Siyasi İktisadın Eleştirisine Önsöz'deki meşhur (ve burjuva Marx eleştirmenlerince kendi amaçları doğrultusunda en çok kullanılan), "içerebildiği bütün üretim güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşullan, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar" şeklindeki sözler için bile söz konusudur.[328] Görünürde tüm insani faaliyetlerden bağımsız *(4)* bir yasanın sınırsızcasına genelleştirilmesinden dolayı ("asla" ve "tüm"!) göze batan bir biçimde ileri sürülmesi, Marx'in, Pro-udhon'a karşı "Devrimci unsurların sınıf olarak

örgütlenmesi eski toplumda filizlenebilecek üretim güçlerinin var olmasını gerektirir" şeklindeki sözlerle dile getirilerek, aynı düşüncenin birkaç yıl önceki çok daha sade ifadesi karşısında olumsuz bir farklılaşma göstermektedir.[329]

Vurgunun, işçilerin öznel isyanından "üretim güçlerinin... [nesnel]... isyanı" yönüne kaydırılmasına, ilk kez, Marx ve En-gels'in sonbahar 1850'de, ekonominin yeniden rayına oturtulmasını ve buna bağlı olarak devrimci hareketin geçici olarak durgunlaşmasını tespit ettikleri belgede rastlamak mümkündür: "Burjuva toplumunun üretim güçlerinin önemli ölçüde geliştikleri genel bir refah döneminde, gerçek bir devrimden söz edileme^. Ancak bu iki faktörün - modern üretim güçleriyle burjuva üretim biçimlerinin - birbirleriyle çelişkiye girdiği dönemlerde, böyle bir devrim gerçekleşebilir."[330] Marx ve Engels'in, bundan böyle, devrimci sürecin istenildiği zaman hız-landırılabilmesine bağlanan tüm öznel ve duygusal umutların karşına, nesnel ekonomik koşulların materyalist anlamda çözümlenmesinin sonuçlarını ve bu sonuçlardan doğan gerçekçi bir perspektifi oturtmaları, o dönemde nerdeyse tüm bu teşebbüslere karşı pratik anlamda da içinde bulundukları tutumlarına tekabül eder. Gerçek koşulların bu temkinli materyalist tespitiyle, 1848 yılının devrimci burjuva mültecilerin "geçici müstakbel hükümetlerin kısmen [in partibus] etrafında toplanan vülger demokrasi" hayallerinden vazgeçmişlerdi.[331] Bununla birlikte, örgütün bölünmesi ve nihayet tasfiyesi pahasına sona eren parti grubu mücadelesi sonucunda, iradeci ve eylemci "Eylemin Partisinden kopuşlarını, 1850 yılında Komünistler Birliği'nin yeniden tesisiyle temellendirdiler.[332] Ancak, Marx'in pratik materyalizmi bu yeni biçimiyle de (Marksizmin daha sonraki gelişim sürecinde birtakım "ortodoks" öğrencilerinde görüldüğü gibi) ekonomik güçlerin kör mekanizması sonucu, insanların katkısı olmaksızın, kendiliğinden, eski toplumsal oluşumdan yenisine devrimci geçişin mümkün olacağını savunan bir hal almadı. Yani, işçi sınıfının eylemine yönelik pratik ilişki şimdi de korunmaktaydı. Materyalist kuramın bu yeni biçimi, bu dönemde, daha geniş bir tabana dayanarak, artık yalnızca doğrudan değil dolaylı olarak da sendikal ve siyasi örgütlerde birleşmiş olan işçi sınıfının sosyal devrime yönelik hareketinde şekillenen sınıf mücadelesinin yeni biçimine tekabül eder. Marksist kuramın daha sonraki biçimindeki, yalnızca istek, doğru kuram ya

da devrimcilerin etkili örgütlenmelerinin başarılı bir proleter devrimin nesnel koşullarının yerine geçemeyeceğine ilişkin karakteristik vurgu, bu bağlamda *(5),* Marx'in devrimci işçi hareketinin 1850 yılında başlayan yeni evresi için, Avrupa devriminin ve 1848 karşı-devrimirıin *(Contre-Reuolution)* nesnel öğretilerini özetlediği yalnızca kuramsal ve pratik bir yeniden yönelim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu vurgu, devrimci Marksist Lenin'in daha sonraki tarihsel bir dönemde, taktiksel açıdan benzer koşullarda, sol komünistlerin ilk savaş sonrası yılların değişen koşullarına rağmen süregelen eylemci devrimci duygularına karşı, yirminci yüzyılın üç Rus devriminin, "işçilerin doğrudan ve açık, gerçek devrimci mücadelelerinin" zorunlu olan nesnel ön koşullarına ilişkin deneyimlerini özetlediği "tüm devrimlerin temel yasası"run öncülüydü.[333] Ne Marx ne de Lenin -işçi sınıfının eylemci öncülerini nesnel koşullarla artık te-mellendirilemeyen doğrudan devrimci bir taktiğe bağlı kalmamaları yönünde uyarmalarına rağmen - işçi sınıfının gerçek devrimci eyleminin yerine belli bir bekleme süresinden sonra risksiz ve mutlaka gerçekleşecek bir ekonomik gelişim sürecine olan fatalist bir inancı getirmeyi düşünmemişlerdir. Eylemiyle tarihsel gelişimin akışında yer alan ve bu akışı pratikte yönlendiren sınıf, mevcut koşulların artık üretim güçlerinin engeli haline geldikleri ölçüde, ekonomik toplumsal oluşumun yeni ilerici bir evresine devrimci geçişini mümkün kılan yeni üretim güçlerinin daha eski üretim güçlerinin kılıfı altında geliştiğini, yine eylemleriyle ispatlamak durumundadır.

12. Altyapıyla Üstyapı I

Ekonomizm (1)

"Toplumun ekonomik yapısı"yla ("toplumsal varoluş"la) siyasi, hukuki vs. "üstyapı" ("bilinç") arasındaki özel ilişkiler ne türdendirler? Toplumsal yaşamın çeşitli alanları arasındaki maddi nedensellik hangi özel biçimler şeklinde gerçekleşmektedir? Bu durum, mevcut ekonomik toplumsal oluşumun çeşitli sahalarının materyalistçe incelenmesi için ne gibi sonuçlar doğurmaktadır? Hegel ekolünden gelen devrimci düşünür Marx'ın, toplumsal yaşamın çeşitli görüntülerini materyalistçe incelemesi sürecinde, en özenli kuramsal ve en dolaysız pratik bilgiyi kapsayan bir düşünce tarzı aracılığıyla, ele aldığı her bir konuya uyguladığı her bir bilgi biçimine ayrıntılı bir şekilde uyarladığı farklılıkların derinliği ve inceliği, daha sonra, giderek daha az anlaşılmıştır. Birileri, maddi gerçekliğin, Marksist kurama göre, "esasen" yalnızca ekonomik koşullar kapsamına alınması gerektiğine ilişkin, öte yandan ise devlet, hukuk, bilinç biçimleri gibi diğer toplumsal olguların, farklı derecelerde ve gittikçe azalan oranda "gerçeklik" içerdiğine ve nihayet pür "ideoloji"de kaybolduğuna ilişkin bir yanlış anlaşmanın tuzağına düşmüşlerdir.[334] Marx'ın devrimci toplum kuramının bu "ekonomist" şekilde daraltılmasının pratik neticesinde, yalnızca işçilerin ekonomik mücadeleleri ve doğrudan ondan kaynaklanan (sözde "doğrudan eylem" gibi) toplumsal mücadele biçimleri proleter-devrimci bir eylem olarak tanınmaktadır; buna karşın ekonomik-toplumsal eylemle, siyasi mücadele örneğinde olduğu gibi, yalnızca dolaylı olarak ilişkili olan mücadele biçimleri, işçileri yalnızca devrimci sınıf hedeflerinden saptirtan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Daha Marx'ın yaşadığı dönemde bu ekonomist eğilim, tarafından yönetilen Uluslararası İşçi Birliği *[Birinci Enternasyonal]* dahilinde, Proudhon ve Bakunin yanlılarının ve o zamanki devrimci işçi hareketinin başka "anti-otoriter", "anti-politik", "anti-partici" akımları tarafından temsil ediliyordu. *(2)* Bu akımlarla Marksist akım arasında süren amansız parti grubu mücadelesi, o dönemde, ilk önce tüm bu akımların İşçi Birliği'nden ihracıyla ve daha sonra bizzat Birliği'nin tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. *(2)* Bu eski anti-politik ve ekonomist eğilimin türevlerinden biri, daha sonraki dönemde, çeşitli ülkelerde ve uluslararası düzeyde, modem işçi hareketinin Marksist ana akımının yanında ikinci

vetiaha güçsüz bir akım olarak varlığını sürdüren devrimci sendikalist ve anarko-sendikalist akımdır. *(3)* Ki, Rus Ekim Devrimi'nden sonra proleter devrimin ilk bağımsız kımıldanmasını teşkil eden bu akım, 1931 ile 1938 yılları arasında Ispanya'daki devrimci hareketin itici gücü olmuştur.[335] (3)

(4) Buna karşın *ekonomist-deurimci* eğilimin, praksisinde geçen yüzyılın yetmişli yıllarından itibaren siyasi mücadelenin ve takibinde parlamentarizmin gittikçe artan bir önem kazandığı asıl Marksist hareket içerisindeki önemi gittikçe azalmıştır. Ancak bu dönemde de, resmi parti ve sendika doktrininde hiçbir zaman kabul görmeyen ve yeni uluslararası örgüte *[ikinci Enternasyonale]* katılması kesin olarak yasaklanan bir alt akım olarak her zaman varlığını sürdürebilmiştir. Burada, burjuva ekonomisi ve devleti çerçevesinde, işçi hareketinin yalnızca ekonomik ücret mücadelesinin ötesine geçen tüm siyasi eylemlerine, (bunların hedefleri, örneğin, Almanya'da Prusya'daki üç sınıflı seçme ve seçilme yasalanna mücadelede, Liebknecht'in militarizme karşı mücadelesinde vs. ya da, Fransa'daki sözüm ona 'révolution Drey-fusienne'de olduğu gibi, burjuva reformlan dahilinde kalsa da), her şeyden önce kullanılan (genel grev, sokak yürüyüşleri vs. gibi) "devrimci" mücadele araçlarından dolayı, ilkesel olarak karşı çıkan daha sonraki sosyal demokrat sendika hareketi içindeki sözde ekonomist akım kastedilmemektedir. Öte yandan bu sendikal akımın, sahip olduğu "ekonomist" ideolojisine karşın, mücadele biçimlerinin seçiminde normal parlamenter ve diğer burjuva yöntemleriyle sınırlı kalan, parti yönetiminin reformist kanadı tarafından ileri sürülen siyasi eylem biçimine itirazları bulunmamaktaydı. *(4) (5)* Yirminci yüzyılın başında uluslararası düzeyde "Bern-steinizm", "revizyonizm", Rusya'da ise doğrudan"ekonomizm" ve "likidatörlük" adlan altında ortaya çıkan bu reformist "eko-nomizm"e bir karşı eğilim olarak, uluslarası düzeyde ve Rusya düzeyinde, Lenin'in en şiddetli savunucusu olduğu, proletaryanın tüm ekonomik, kültürel ve ideolojik hareketlerini devrimci bir partinin yönettiği siyasi hareketin emrine alınmasını savunan bir akım ortaya çıkmıştır. ***(6)*** ilkesinin dünya tarihi çapındaki zaferini, o zaman henüz meydana gelmemiş olan 1917 yılının bolşevik devrimi sırasında görmüş olan ve siyasi ilkesinden kaynaklanan to-taliteryanizmiyle Sovyet devletinin günümüze değin tüm yapısını ve gelişimini belirleyen, tam da Marksizmin bu ağırlıklı "siyasi" akımıydı. *(5/6)*

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Alman ve uluslararası sosyal demokrasisinde, doğrudan işçilerin taleplerinden başlayarak toplumsal iktidara yönelik bir mücadele biçimine dönüşen *ekonomik mücadelenin* devrimci önemini ortaya koyan, ve bununla birlikte, aynı zamanda, parti yönetiminin reformist sözde ekonomizmine ve yalnızca siyasi, yani aslında yalnızca burjuva olan görünürdeki radikalizmine karşı *devrimci* ekonomist bir eğilimi savunan tek akım, Rosa Luxemburg etrafında toplanan radikal-Marksist kanattı. Alman ve uluslararası sosyal demokrat hareketi içerisindeki bu *(7)* radikal proleter *(7)* eğilim, savaş sırasında ve savaş sonrası dönemin ilk, doğrudan devrimci evresi sırasında, birkaç doğrudan anarşist ve sendikalist akımla birlikte devrimci işçi sınıfının yeni uluslararası mücadele örgütlerinin kurulmasında başta büyük bir rol oynamış olan, ancak eski kapitalist koşulların artan istikrarıyla daha sonra her yerde yenilgiye uğratılan, ve nihayet bizzat Lenin tarafından sonuna kadar verilen şiddetli bir parti grubu mücadelesi sonucu *Üçüncü Enternasyonal'*den ihraç edilen, doğrudan anti-parlamenter ve anti-sendikacı bir komünist aşırı scî akıma dönüşmüştü.[336]

(8) Bu kısa tarih taslağından görüldüğü üzere, devrimci *"ekonomist"* akım toplumsal yaşamın tüm cephelerinde aynı anda sürdürülen proleter sınıf mücadelesini bu mücadelenin bir temel biçimine kuramsal olarak indirgese de, yine de devrimci işçi hareketinin gelişimi için pratikte önemli bir rol oynadı - ki bu, dolaylı olarak, bu "radikal sol" akıma karşı mücadelesi sırasında, aynı zamanda, Alman sosyal demokrasisi içindeki reformist de-formasyonun daha büyük bir hasara yol açacağını hatırlatan Lenin gibi koyu siyasi bir Marksist tarafından bile bu cümleyle kabul görmüştü: ***(8)*** "Anarşizm, hiç de seyrek olmayan bir şekilde, işçi hareketinin fırsatçı günahlarının bir nevi cezasıydı."[337]Kuranımda da, nesnel ekonomik gelişimi proleter sınıf mücadelesiyle yetersiz ve nerdeyse mistik bir biçimde öz-deşleştirerek de olsa, *(9)* devrimci proleter hareketinin bütünüyle olan bağlantısını her zaman muhafaza etmiştir.

13. Altyapıyla Üstyapı II

Sözde Karşılıklı Etkiler

Marksist materyalizmin ekonomik indirgemeciliğinin bu ilk aşırılığına karşın, Marksizmin diğer, daha çok "sosyolojik" olan akımı, tüm toplumsal koşulların ve gelişimlerin "tek taraflı" olarak maddi üretime dayandırılmasının yerine, farklı alanlarda birbirlerinin üzerindeki "karşılıklı etkiler"inin ya da toplumsal sahaların çok yönlü "karşılıklı bağımlılıklar"inin koordinasyonunu geçirmeyi hedeflemiştir. Marx'ın materyalist modelindeki ekor nominin sahip olduğu önemden feragat etmekle, yeni materyalist ilkenin özgün niteliğinden de feragat etmiştir. Materyalist tarih anlayışı, tarihin tüm gerçeklerini maddi üretim bağlamında inceleyen bir materyalist bilimin ilkesi olarak görünmemektedir artık. En fazla, tüm gerçekleri dışarıdan kendisine taşınan herhangi bir "fikir" bağlamında değil, kendi nedenselliği bağlamında betimleyen genel ampirik-pozitivist bir yöntem olarak görünmektedir. Siyasi iktisadın eleştirisi, tüm materyalist toplum araştırmalarının temelini oluşturmaktan ziyade, materyalist tarih anlayışı tarafından, genel biçimiyle, toplumsal yaşamın tüm sahaları için ifade edildiği ilkelerin yalnızca kısmi bir sahasına uygulanışı anlamını taşımaktadır artık. Kapital'de ayrıntılı biçimde tasarlanmış olan materyalist iktisadın yanı sıra, materyalist sistemin diğer, pratikte henüz tamamlanmamış ancak kuramsal olarak eşit değere sahip kısımları olarak materyalist politika, hukuk öğretisi, kültür öğretisi vs. gibi sistemler vardır.[1]

Marx'in iktisadi materyalizminin birtakım sosyolojik bilim dallan içinde eritilmesiyle, Marksist toplum öğretisi yalnızca kuramsal olarak herhangi belirgin bir içeriğinden yoksun bırakılmadı, aynı zamanda pratik-devrimci niteliği de temelinden tahrip edildi. Günümüz kapitalist üretim tarzının bütünlüğüne ve ona dayanan ekonomik toplumsal oluşuma kökten karşı çıkışın yerine, mevcut kapitalist sistemin burjuva ekonomik düzeni ve devleti, burjuva eğitim sistemi, burjuva dini, sanatı, bilimi ve diğer kültür alanlan gibi münferit alanlarına yönelik kuramsal bir eleştiri geçmektedir. Öyle bir eleştiri ki, zorunlu olarak devrimci pratiğe yol açmaktan çok, ilkesel olarak burjuva toplumunu ve devletini aşmayan bir takım reformist

girişimlere yol açabilecek niteliktedir (ki, gerçek gelişiminde bu böyle olmuştur).[2]

(1) Marx'iri eleştirel-materyalist ilkesinin kuramsal ve pratik öneminin yeniden inşa edilmesinin hareket noktası, bu ilkenin çoktan içerdiği toplumsal yaşam sürecinin bütünündeki tüm ekonomik, toplumsal, siyasi ve sözde tinsel olguların istisnasız nedenselliğine, sözde "karşılıklı etkiler"i katmakla aslında hiçbir şeyin değişmeyeceğine ilişkin anlayıştır. (Marx ve Engels'in tüm eserlerindeki uygulanış biçiminden hareketle ortaya çıkan) Marksist savın eksiksiz anlamının (en soyut ifade biçimiyle), yalnızca maddi üretimin öncelikli önemine vurgu yapan temel iddiaya indirgendiğinde ancak, bu savın, geçerlilik kazanabilmesi ve eksiksiz kılınabilmesi için, sonradan sanki böyle bir genelleştirmeye ve "tamamlanma"ya gereksinim duyuyormuş gibi bir durum meydana gelmektedir. Buna karşın Marx ve Engels, materyalist ilkelerini oluşturduklarında, baştan beri doğal olarak, "aynı iktisadi temelin - esas koşullan açısından aynı - sayısız farklı de-neyimsel durumlar, doğal çevre, ırksal ilişkiler, dışsal tarihsel etkiler vb. yüzünden, yalnızca deneyimsel olarak verilen koşulların tahlili ile anlaşabilen görünüşteki sonsuz değişmeler ve nüanslar"[338] gösterdiği gerçeğinden hareket etmişlerdir.'

Bunu yaparken, materyalist modelde görünürde dikkate alınan yalnızca (2) ekonomik altyapının üstyapıya ve toplumsal varoluşun bilince olan etkilerinin yam sıra, *tabiatıyla*, doğrudan ve bizzat üretimden meydana gelen hâkimiyet ve boyunduruk ilişkilerinin "...belirleyici bir şekilde... [üretim üzerindeki]... tepkisel" biçimlerini de betimlemişlerdir. Sözde "düşünsel üretim"i de yalnızca maddi üretimin basit bir yansıması olarak ele almaktan çok, maddi üretimin her bir tarihsel biçiminin özgünce ele alınışıyla birlikte, "[maddi üretime]... tekabül eden düşünsel üretimin özelini ve her ikisinin karşılıklı etkisini" de betimlemişlerdir.[339]

Aynı şekilde, daha bizzat ekonomi alanında, dağıtım, değişim ve tüketim koşullarının üretim üzerindeki "tepki"sini ve genelde "genel tarihsel koşulların üretim üzerindeki etkileri"ni dikkate almışlardır.[340]

Henüz Hegel'in etkisindeyken, yani kendi materyalist görüşlerini geliştirmeden önce, burjuva felsefesinde, politikasında, iktisadında vs. hâkim bulunan iki görüşe de eşit mesafede durmaktaydılar: Bir yandan,

burjuva iktisatçıların başta, üretimle dağıtım, dolaşım, tüketim ve, daha da çok, üretimle hukuk, politika, bilinç biçimleri arasındaki ilişkiyi, az ya da çok keyfi olarak, koparttıkları ve daha sonra, "organik açıdan birbirine ait olanı rast-'gele birbirine... dayandırarak, [aralarında] yalnızca bir düşünsel ilişki... oluşturarak", bu kopukluğu yeniden ortadan kaldırdıkları "ham ve kavramsız" soyutlama yönteminden;[341] öte yandan ise, bu farklı alanların filozoflar ve "sosyalist edebiyatçılar", hatta ve hatta bazı siyasi iktisatçılar tarafından, doğrudan birbirleriyle özdeş tutulduğu aynı şekilde yetersiz biçiminden.[342]

Birlikte belli bir ekonomik toplumsal oluşumun bütünlüğünü oluşturan ekonomik altyapıyla üstyapının çeşitli alanları arasındaki ilişki bağlamındaki bakış açıları, Marx'in - bu genel sorunlara daha ayrıntılı olarak değindiği birkaç yerde -maddi üretimin çeşitli uğraklarına [*moment]* ilişkin söylediklerine tıpatıp tekabül eder: "Vardığımız sonuç, üretimin, dağıtımın, değiş tokuşun, tüketimin birbirleriyle özdeş oldukları değil, bir ünite içindeki farklılıklar olarak bütünlüğün birer parçaları olduklarıdır. *Üretim,* hem üretimin genel belirlenişin, hem de diğer uğrakların ötesine sirayet eder. Buradan hareketle süreç sürekli yeniden başlar... Demek ki, üretimin belli bir biçimi tüketimin, dağıtımın, değiş tokuşun belli biçimlerini, ve bu farklı uğrakların birbirleriyle olan belli ilişkilerini belirler. Ancak, *üretim* de - *tek yanlı biçiminde* - başka uğraklar tarafından belirlenir; örneğin, pazarın (yani değişim sahasının) genişlemesiyle birlikte üretim hacmi büyüyüp kendi içinde alt birimlere bölünür. Dağıtımın değişime uğramasıyla birlikte üretim değişiyor; örneğin, sermayenin yoğunlaşması, nüfusun taşra ve kentlerde farklı biçimde dağılması açısından vb. Ve nihayet tüketim ihtiyacı üretimi belirler. Farklı uğraklar arasında karşılıklı bir etkileşim meydana gelir. Bu, herhangi bir organik bütününde de böyledir."[343]

(3) Materyalist ilkelerin tüm bu neticeleri, Hegel ekolünden gelen Marx ve Engels için o kadar doğaldı ki, cüm ekonomik, toplumsal, tarihsel ve düşünsel olguların ve gelişimlerin Hegelci anlamda "fikir"den türetilmesinin materyalistçe "tersine çev-rilmesi"nin, ilk başta ve uzun bir müddet için, yanlış anlaşılabileceği olasılığı akıllarına gelmemiştir (kaldı ki, Hegel bile "fikri", tek taraflı bir nedensellik ilişkisi anlamında

kullanmamıştır). Şöyle ki, her ne kadar siyasi olguların ekonomik biçimlerden, dağıtım biçimlerinin ise, üretim biçimlerinden tü-retilmesi doğruysa da, bu, politikanın ekonominin gelişimi için, dağıtımın üretimin şekillenmesi için hiçbir önem taşımadığı ve sözde ters tepkilerin ve ancak karşılıklı etkilerin materyalist ilkeye sonradan dahil edilmesiyle sahip olabileceği anlamına gelmez. Tüm diğer noktalar bir yana, aksi bir kuramsal anlayışı benimsemiş olsaydılar, bu, Marx ve Engels için, toplumun gerçek tarihsel gelişiminde de, yalnızca siyasi gelişmelerin ekonomiye bağlı olduğu, öte yandan politika ya da hukuk alanında yer bulan en büyük gelişmelerin bile ekonominin gelişimi için önem taşımayacağı anlamına gelirdi. (3)

Yani her ne kadar Friedrich Engels bile, Eduard Bernstein tarafından yayımlandığından itibaren[9] Marx'in devrimci materyalist ilkesini "iyileştirmek" isteyen tüm revizyonist ve burjuva kişilerin ana kaynağını oluşturan, yaşlılık döneminde tarihsel materyalizme ilişkin yazdığı meşhur mektuplarında, materyalist modelin belli bir tek taraflığından söz ettiyse de, materyalist tarih anlayışının kurucularından olan Engels'in, eleştirel-materyalist ilkenin kendisi ve Marx tarafından kuramsal eserlerinde ele alınış ve aynı zamanda pratik politikalarının temelini oluşturduğu biçimine yönelttiği özeleştiri, hiçbir şekilde gerekçeli değildi. Friedrich Engels, son döneminde, bu konuda olduğu gibi daha önce ele aldığımız tüm diğer konularda da (örneğin, tarihsel materyalizmin "felsefi" gerekçelendirilmesine yönelik ge-reksini-me ilişkin sorunda), bir önceki devrenin burjuva materyalizmine ve idealizmine karşın Marx'la birlikte geliştirmiş olduğu materyalist tarih anlayışının büyük bilimsel ilerlemeci niteliğinden, birçok hususta ayrılmıştır. Tarihsel materyalizmin birkaç genç taraftarından daha o zamanlar - örneğin Franz Meh-ring'in "Lessinglegende" [Lessing Efsanesi]'sinde[344] - ortaya çıkan fazlasıyla dogmatik ve soyut anlayışa yönelik arkadaşça *(4)* eleştirisi sırasında, "hepimiz ilk başta...[tarihsel materyalizmin]... içeriksel yönünü biçimsel yönüne kıyasla ihmal ettik"[345] şeklindeki sözleri sarf ettiyse, bunun sorumluğunun büyük bir kısmını kendisinin ve Marx'ın omuzlarına yüklemiştir. Böylece, istemeden de olsa, Marksist materyalizmin fazlasıyla basitleştirici ve "vülger" anlayışına karşı mücadele ettikleri bahanesiyle, daha sonraki gelişiminin de gösterdiği gibi, gerçekte bu yeni öğretiyi, daha

o zamanlar, devrimci nüktelerini körleştirerek, yalnızca bilimsel olarak resmen takdim edilebilecek şekle dönüştürmek isteyen yeni kuramsal kuşağın bir başka akımının işini kolaylaştırmıştır. Bu akımın zaman zaman fazlasıyla basit, ancak ana hatlarıyla Marksist materyalizmin devrimci nüvesine sadık kalan Mehringci eğilime karşı verdiği mücadelede, kuramsal alanda, daha sonra Alman Marksist partinin pratik-politik ve sendika hareketinde ağırlık kazanacak olan ve bu partiyi 1914 ile 1918 arası döneminden başlayarak 1933 yılındaki çöküşüne kadar götürdüğü sosyal demokrat "revizyonizm"in şekillendiğini zamanında görmedi.[346]

Marx'ın materyalist tarih anlayışının bu sözde tek taraflılığı, gerçekte, daha çağcılları için, ve hele hele Hegel hakkında bir şey bilmeyen daha sonraki kuşaklar için artık anlaşılamaz olan *(5)* fazlasıyla felsefi formülasyonlardan ibarettir. Tüm kuramsal ifadelerde olduğu gibi, materyalist tarih anlayışı yapılan burjuva toplumunun ampirik incelenmesi ve proleter sınıfın eylemi için bir "kılavuz" niteliğinde hazır bulundurulan, toplumun ekonomik, siyasi, hukuki, düşünsel yapıları arasındaki ilişkilere ve bu yapısal ilişkinin tarihsel gelişimine ilişkin ifadeler de, kuramsal biçimiyle, türetildikleri ve bilimsel araştırmalarla ve pratik politikada uygulandıkları özel tarihsel gerçeklerin ve bu gerçeklerin sonuçlarının zorunlu bir genelleştirilmesidirler. Dolayısıyla, gerçek tarihsel "yaşanmışlığın" az ya da çok mistik tasavvurunun "bü-tünlüğü"ne, bu somut yaşanmışlığı mümkün olduğu kadar gerçekçi bir biçimde taklit eden pür betimsel tarih biliminin yöntemine ya da sanatsal betimlemeye kıyasla bu ifadeler gerçekten de "tek ta-raflı"dır. Ancak bu tek taraflılık, gerçekte, bilimsel biçimin genelinin yalnızca başka bir adıdır. Materyalist tarih anlayışının "tek taraflılığına ilişkin sitemde bulunulduğunda, aynı hakla, cansız ve canlı nesnelerin muhtelif gerçek hareketlerini, yan koşullarıyla meydana getirilen değişimleri çekim yasasının formülüne dahil etmeden ve dikkate almadan, doğrudan çekim yasasına dahil eden fizikçilerin de "tek taraflılığı"na ilişkin sitemde bulunulabilir. Aynı teknik dallar tarafından uygulanan fizik yasalarında olduğu gibi, materyalist tarih anlayışıyla ileri sürülen ve toplumsal gerçekliğin kesin ampirik, yani tarihsel açıdan incelenmesinin bulgusal ilkesiyle temellendirilen toplumsal yaşamın çeşitli alanlarındaki "yasal" nedenselliklerin kuramsal ve pratik faydalılığı işte tam da bu yasanın sözde "tek taraflılığından ileri gelmektedir.

Materyalist modelin Marksist "sosyologlar"ca genişletilmesiyle, gerçekte, bu modele içkin kusurlu bir tek taraflılık giderilmediği gibi, bilimsel yararına da sekte vurulmaktadır. Toplumsal sahaların "karşılıklı etkiler"ine ya da genel "bağımlılıkları"na ilişkin öğreti, ***(6)*** daha sonraki reformist ve burjuva Marx eleştirmenler tarafından geliştirildiği biçimiyle ***(6),*** toplumsal yaşamın herhangi bir alanında oluşan değişiminin nedenini - ve dolayısıyla da bu değişimi meydana getirebilecek aracın - altyapının üstyapı üzerinde "etki"sinde mi yoksa üst-yapının altyapı üzerindeki "karşı tepki"sinde mi aramak gerektiği şeklindeki soruya asla yanıt vermez. Herhangi bir özensiz ifade kullanılarak, altyapıyı ve onun etkilerini tarihsel gelişimin "birincil" etkeni, buna karşın üstyapıyı ve altyapı üzerindeki "karşı tepkiler"ini tarihsel gelişimin "ikincil" etkeni olarak değerlendirmekle, ya da ekonomik koşulların "sonunda belirleyici uğrağı" *[moment]* teşkil ettiklerini ifade etmekle, ya da insani faaliyetlerin meydana geldiği ortamın gerçek koşulları altında, "ekonomik... [uğraklar]...her ne kadar diğer, siyasi ve ideolojik... [uğraklar tarafından]... etkilenseler de, son kertede belirleyici olanlardır ve doğru kavramaya yol açan ana çizgiyi istisnasız oluştururlar" şeklindeki ifadeyi ileri sürmekle de, bu eksiklik ortadan kalkmamaktadır.[13]

14. Altyapıyla Üstyapı III Tashihler

Tüm bu deyimler, tözcülüğün, nedenselliğin ve karşılıklı etkileşimin Hegelci felsefi "kavramdaki[1] "diyalektik" birleşiminin, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının değişmiş bilimsel düşünce biçimlerine karşı sabitleştirme isteminin elverişsiz denemeleridir. Hegel ekolünden geçmiş olan (Engels, Plehanov, Antonio Labriola gibi) eski Marksist kuramcılara, ya da Rus Marksist Hegelcilerin yeni neslin mensuplarına bambaşka bir dünya görüşüne ve düşünce geleneğine ait olan "Ekonomik ilişkiler... (gelişimin yeterli nedeni, vesilesi, sürekli önkoşulu vs. olarak)... ne derece *nedensel* [bir etkiye sahiptirler]"?[347] şeklindeki soru sorulduğunda, ilk tepkileri, diyalektiğin *ars magna* konusunda artık hiçbir şey bilmeyecek kadar düşmüş olan bu yeni nesli protesto yağmuruna tutmaktı: "Tüm bu beylerde eksik olan diyalektiktir. Onlar yalnızca burada neden, orada etki görürler. Ancak, bunun içi boş bir soyutlama olduğunu; bu türden metafizik kutuplaşmaların gerçek dünyada olsa olsa ancak krizlerde görüldüğünü; gelişimin, güçlerin (ki, bu güçlerin en kuvvetlisi, en asıl olanı, en belirleyicisi ekonomik harekettir) - eşit etkiye sahip olmasalar da - karşılıklı etkileşimleri şeklinde yer bulduğunu; bu konuda hiçbir şeyin mutlak olmadığım her şeyin göreceli olduğunu görmezler. Bu beyler için Hegel hiç yaşamadı".[348] Materyalist bakış açısından hareketle, idealist mistifikasyonuna aynı zamanda şiddetle karşı çıktıkları He-gelci felsefenin yarım yamalak savunması sırasında, yeni (doğa bilimleri ömek alan pozitivist-bilimsel yönelimli) düşünce tarzına karşın, Hegel'in diyalektik "kavram"ından kurtarabildikleri, Hegel'de başka kategorilerle birlikte felsefi bir bakış tarzım sağlayan karşılıklı etkileşim kategorisi değil, soyut bilimsel nedensellik kavramının aynı şekilde soyut olan "karşılıklı etkileşim"le yalnızca tamamlanmasıydı.[349] Böyle bir soyutlamayla bakıldığında, "karşılıklı etkileşim" daha Hegel tarafından aşağılayıcı bir biçimde "düşüncenin... [yalnızca]... bir sığınma"sı olarak değerlendirilmişti;' daha "doğanın ve canlı organizmanın" değerlendirilmesine, hele hele "tarihsel değerlendirmelere" artık hiç yetmeyen "yetersiz bir kategori" olarak. Bu anlamda, burjuva tarihçilerinin, karşılıklı etkileşim kategorisini kullandıkları biçimiyle daha kendi döneminde alay etmişti. "Örneğin, Ispartalı halkın örflerini, temel yasasının sonucu ve dolayısıyla tersine bu

yasayı örflerin sonucu olarak değerlendirdiğimizde, bu, genel anlamda, doğru olabilir. Ancak bu yaklaşım, gerçekte, ne bu halkın temel yasasını ne de örflerini kavramamızı sağlamadığından, nihai olarak tatmin edici değildir."[350]

Doğa bilimsel-nedensel bakış tarzı dahilindeki materyalist modelin içine alınmasıyla, aynı zamanda felsefi diyalektiğin değişmez bir şekilde muhafaza edilmesi istenilen bu "karşılıklı etkileşimler" böylece, ne sap ne şekerdir, ne mistik ve muğlak ama özlü bir Hegelci felsefe ne de modem ve özenli bir doğa bilimsel kavram belirlenmesidir. Ancak, nedensellikle hem aynı haklara sahip olduğu hem de onun emrinde olduğu düşünülen "karşı et-kileşimler"in, etkileşim ve karşı etkileşimin "ne kadar"ının niceliksel olarak tam belirlenmesi yapılmadan, ve birinin ya da öbürünün yer bulacağı koşullar tam olarak gösterilmeden, materyalist modele alınmasıyla, toplumun tarihsel gelişim süreci için ekonomik altyapının belirleyici önemine ilişkin öğreti, anlamsız ve bilimsel açıdan işe yaramaz bir boş lafa dönüşür.

Büyük devrimci ve çığır açıcı yeni kuramların "tek taraflılıkları" bir takım özelliklere sahiptirler. Daha sonra Robert Owen tarafından tutarlı bir biçimde uygulanarak komünizminin temellendirilmesi için kullanılan burjuva materyalizminin erken tarihsel devresinde ileri sürülen "çevre" öğretisi, işte tam da tarihsel gelişiminin çokça etmenlerinden o zamana değin ilgi çekmeyen birine vurgu yapan tek taraflılığıyla ilerici önemini kazanmıştır. Sonradan Taine gibi bir gerici tarafından burjuva devrimine karşı kızıştırılmış, karikatürize edilmiş biçimiyle bile henüz belli bir esprili görünüşe sahip olmasına karşın; insanın, hem koşulların ürünü olduğuna, hem de bu ürünü bizzat kendisinin de belirlediğine, dolayısıyla koşullarının bizzat kaynağı, bizzat üreticisi olduğuna ilişkin savlar "eklen"diğinde, tüm önemini, ve hatta tüm özgünlüğünü ve derinliğini kaybetmektedir. Erken burjuva materyalizminin çevre öğretisinin Marx'in ta-rihsel-toplumsal materyalizmiyle geliştirilmiş ve belli bir içerik kazanmış olan biçimi için, bu "eklemeler" gereksiz ve zararlıdır. Marx'in, mülkiyet ilişkilerinin "mevcut üretim ilişkilerinin yalnızca hukuki bir ifadesi" olduklarına ilişkin sözü, ona, sonradan görme Alman hukuk felsefesinin tüm pozitivist "ko-şulsuzluğu"yla, hukukun, bir yandan, ekonomik içeriğin yalnızca biçimi, öte yandan ise ekonomik ilişkilerin "hukuki ilişkilerin... [yalnızca]...

kütlesel görüntüsü" olduğuna ve dolayısıyla her ikisinin de karşılıklı olarak birbiriyle açık-lanılabilir olduğuna ilişkin sav eklendiğinde, kuramsal olarak yenilik içeren ve pratikte önemli billimsel bir keşiften darkafalı bir bayağılığa dönüşmektedir.[351]

Ekonomik "altyapı" ile hukuki-siyasi "üstyapı" (ve bununla birlikte mevcut ekonomik toplumsal oluşuma "tekabül eden" bilinç biçimleri) arasındaki ilişkilerin ve nedenselliklerin özel biçiminin belirlenmesi için, bu genel biçimiyle, ne "diyalektik" nedenselliğin felsefi kavram belirlenmesi ne de "karşılıklı etkileşimler"le tamamlanmış doğa bilimsel "nedensellik" yeterlidir. Yirminci yüzyılın doğa bilimleri, belli bir alanda çalışan bir araştırmacının bu alan için belirlenmesine uğraştığı "nedensel" ilişkilerin, genel bir nedensellik kavramı ya da yasası biçiminde ta-nımlanamayacağını, her özel alan için "özgün" olarak belirlenmesi gerektiğini göstermiştir.[352] Böyle bir belirlenmenin, insanların ta-rihsel-toplumsal pratik yaşam alanlarına hükmeden bu özel nedenselliklere nispetle, en önemli ön çalışması, kendi döneminde, felsefi biçimiyle Hegelci diyalektik tarafından, daha sonra ise, artık felsefi olmasa da, henüz tam olarak Hegelci felseden kopmamış olan biçimiyle, Marx ve Engels'in "diyalektik" (1) materyalizmiyle yapılmıştır. Marx ve Engels tarafından bu alanda elde edilmiş sonuçların büyük bölümü, yeni ilkenin kuramsal formülasyonlanyla değil, kısmen ve pratik olarak önemli olan, kısmen ise o zamana kadar ucundan bile olsa çözülmemiş olup kuramsal olarak bir hayli zor meselelere[353] özgün uyarlayışıyla ilgilidir. Esas noktası da kuramsal formülasyonu değil, Marx'in eserinin örtük olarak içerdiği ilkelerin sürekli uygulanması ve denenmesi olması gereken sosyal bilimsel temel araştırmaların gelecekteki görevi, bu mevcut nedenselliklerin tam anlamıyla bilimsel belirlenmesidir. Bunu yaparken de, özellikle Marx'm bu mevcut özel nedenselliklerin, "altyapı" ile "üstyapı" arasındaki ilişki, "mukabiliyet" olarak vs. çoğu zaman yalnızca mecazi anlamda tarif ettiği deyimlere fazlaca ürkek sarılmamak gerekir.

Marx, kendi formüllerinde, hem ifadeleri hem içlerine yerleştirilen değerleri serbestçe ele almıştır. Örneğin, toplumun tarihsel gelişimini, bir defasında, maddi üretim güçlerinin ve ilişkilerinin gelişimi olarak betimlemişse, onu, bir başka defasında, sınıf mücadelelerinin tarihi olarak

betimlemiştir. Altyapı ve üstyapıya ilişkin fikri, bir defasında, üretim ilişkileriyle "devlet" ve "hukuk" gibi kurumsal oluşumlar *[Gebilde]* arasındaki ilişki, bir başka defasında ise, doğrudan proletarya ve *sırtında taşıdığı*, *ayak-lanmasıyla* birlikte savulacak olan resmi toplumun sosyal tabakaları arasındaki ilişki için kullanmıştır.[354] Marksist kuramın görünürdeki bu çelişkilerini, "toplumsal sınıf yapısı"nın ekonomiye dayandığına ve, tersine, sınıf mücadelesinin ekonomik koşullar üzerinde "tepki yarattığı"na ilişkin açıklamalarla dengelemeye kalkışmak, yararsız bir iştir. Aslında Marx'm burjuva toplumunun nedenselliklerine ve devrilmesinin araçlarına ilişkin aynı zamanda hem nesnel hem de öznel niteliklere sahip olan materyalist öğretisinde kuramsal ve pratik uygulanış için geliştirmiş olduğu ve proleter sınıfın, duruma göre, teker teker ya da ikisi birlikte, belli bir sorunun mümkün oldukça doğru çözümünün aracı olarak kullanabileceği, eşit değerde elemanter olan ve birbirinden türetilmeyen iki kavramsal biçim söz konusudur. Marksist kavramlar, tüm bu gibi konularda -ki bunu, daha sonraki Marksistlerden en net olarak Sorel ve Lenin kav-ramıştır[355]- yeni dogmatik engelleri olarak tasarlanmışlardır. Bu kavramlar, materyalistçe ortaya çıkan araştırmalar tarafından belli bir sıralamaya göre ele alınması gereken önsel olarak belirlenmiş koşullar olarak değil, tamamıyla dogmatik olmayan bir araştırma ve eylem kılavuzu olarak tasarlanmışlardır. "Pudingin yenmesi kanıtadır."

15. Sonuç

Marx'ın toplum araştırmalarına yapbğı en önemli katkısı,

1. Toplumsal yaşam sürecinin tüm olgularım ekonomiye bağlamasından;

"2. Ekonomiyi de toplumsal bir olgu olarak almasından;

3. Tüm toplumsal olguları, nesnel temeli insanların maddi üretim güçlerinin gelişiminde yatan ve bu gelişimin öznel taşıyıcıları toplumsal sınıflar olan devrimci bir gelişim şeklinde tarihsel olarak belirlemesinden ibaretti.

Tüm bu genel sonuçlara,

4) ekonomi ile politika arasındaki ilişkinin net olarak belirlenmesi ve

5) sözüm ona tüm "tinsel" olguların, kısmen yanlış ("ideolojik"), kısmen ise belli bir tarihsel dönem için geçerli olan "toplumsal bilinç biçimlerine" dayandırılması gibi, teorik ve pratik açıdan çok önemli kısmi sonuçlar da dahildir. Bu ilişkilerin ayrıntılı çözümlemesi ayrı bir yerde yapılmalıdır.

Marx, bu sonuçları elde edebilmek için, kısmen Hegel'den devralmış olduğu, kısmen ise Hegelci idealizme bilinçli bir karşıtlık oluşturarak *materyalizm* olarak adlandırdığı ve daha önceki materyalizmin bir sürü başka yaklaşımlarına karşı, belli sıfatlarla, tarihsel, diyalektik, eleştirel, devrimci, bilimsel, proleter materyalizm diye nitelendirdiği kavramlar sisteminden, ona yaşadığı dönemdeki yeni oluşum unsurlarını da katarak, faydalanmaktaydı.

Tarihsel materyalizm, ana eğilimi bakımından, artık "felsefi" değil, ampirik-bilimsel bir yöntemdir. Tarihsel materyalizm, doğalcı materyalizmin ve pozitivizmin, doğa bilimsel yöntemlerini toplum bilimine eklektik bir biçimde uyarlayarak, yalnızca görünürde çözdüğü problemin gerçek çözümünü içerir. Marx'in yeni materyalizmi, görevini, doğa bilimcileri tarafından yüzyıllar süren çalışmalar sonucu geliştirilip, geniş ölçülü bir uzmanlaşmaya gidilerek, araştırma sahalarına ayrıntılı biçimde uyarlanmış ve ayrıntılandırılmış yöntemlerinin hazır bir şekilde toplum araştırmalarına uyarlanmasının yerine, tarihsel-toplumsal araştırmaların

özgün yöntemlerini geliştirmekte görür. Böylece, toplum araştırmacılarının kendi sahalarında gerçekliğin tarafsız bir biçimde araştırılmasının yolunu tıkayan ideolojik olguların kaldırmasını mümkün kılıp, "ideolojik" kılıflar karmaşığının arkasındaki saklı gerçeği *"doğal bilime sadık kalarak tespit etme"*yi sağlayacaktır. Marksist materyalizmin nüvesi tam da budur.

Ancak Marksist yöntem, biçimi açısından, günümüzde henüz az gelişmiştir. Nasıl toplum, bilimsel pozitivizm özgün doğa bilimsel kavramların ve yöntemlerin köleliğinin ötesine ge-çemiyorsa, Marx'in materyalizmi de, oluşum döneminde her şeyi gölgeleyen Helgelci yönteminden henüz tam kopamamıştır. Niteliği toplumu araştırmak olan mevcut tarihsel materyalizm, kendi temelini oluşturarak değil, idealist felsefeyi esas alarak oluşup gelişmiştir. Dolayısıyla, içerik bakımından, yöntemsel açıdan ve terminolojik olarak, bağrından çıktığı eski Hegelci felsefenin anadan doğma benlerini de taşımaktadır. Tüm bu eksiklikler, Marksist materyalist toplum araştırmalarının ortaya çıktığı tarihsel koşullar altında kaçınılmazdı. Tüm bu eksikliklerle birlikte (ve bunlara rağmen), dönemin toplumsal araştırmaları diğer akımlarından çok daha üstün niteliklere sahipti ve - Mark-sistlerin, o arada, Marx ve Engels tarafından oluşturulmuş yöntemin biçimsel gelişimi konusunda ancak çok az ilerlemelerine rağmen - bugün de hâlâ sahiptir. Hâlâ kısmen felsefi olan biçimi, onu, yinede günümüze değin süren önemini ve geçerliliğini muhafaza edebilen bir takım bilimsel sonuçlar elde etmesinden alı-koyamamıştır.

(1) Marx'in materyalist kuramı (1), kendini Hegel ile iliş-kilendirdiğinden, kendisinden önceki devrenin burjuva toplum düşüncesinin bütününün devamı niteliğini taşımaktadır - tıpkı proletaryanın pratikteki toplumsal eyleminin, yine aynı karşıtlık içerisinde, kendisinden önceki burjuva sınıfının toplumsal hareketini devam ettirmesi gibi.

Hegelci felsefe, idealist niteliğine rağmen, yeni tarihsel materyalizm için, eski burjuva materyalizmine kıyasla (ki, ne de olsa tarihsel gelişmenin ondan daha ileri bir evresine tekabül etmekteydi) sayıca çok daha fazla ve çok daha gelişmiş faydalı unsurlar içermekteydi.[356] Hegel'in burjuva toplumuyla ilgili öğretisi örneğinde, sistemine dahil ettiği oluşum unsurlarının bir kısmının, bu "idealist" felsefeye bütün olarak, ancak çok

gevşek bir biçimde bağb olduklarını görmüştük. Hegelci sistemin başka öğelerini de, benzer bir biçimde, idealist açıdan değil materyalist açıdan algılamak kolaylıkla mümkündü.

Hegelci felsefenin yöntemsel ve içeriksel sonuçlarının kabulü, yeni proleter kuram için asla taahhüt edici bir nitelik taşımamaktaydı. Marx ve Engels, Hegel tarafından idealist sistemin bütünlüğünü sağlamak amacıyla ilintilendirilen unsurları, onları o zamana kadarki nedenselliklerinden koparıp faydalı olanlarla başka yerlerden aldıkları unsurları bir araya getirerek, materyalist bilimin yeni bütünlüğünü oluşturmuşlardı. Kendi dönemi için Hegel, ansiklopedik bir beyin, ilhak konusunda ise bir dehaydı; sisteminde, Aristo'dan sonra hiç kimsenin ulaşamadığı bir alam işleyen, kurama ve gerçeğe aç bir "filozoftu. Ancak, Hegel tarafından "yığılan" düşünce malzemesi, Marx ve Engels tarafından yeni materyalist toplum öğretilerinin geniş sularına bırakılan akımlarından yine de sadece bir tanesiydi. Onlar, her taraftan aldılar: Restorasyon döneminin burjuva tarihçilerinden toplumsal sınıf ile sınıf mücadelesi kavramlarını; Ri-cardo'dan sınıf karşıtlıkların ekonomik temellendirilmesini; Pro-udhon'dan modern proletaryanın tek gerçek devrimci sınıf olarak belirlenmesini; on sekizinci yüzyıl devrimi sonucu meydana gelen ekonomik düzenin feodal ve Hıristiyan davacılarından (kin dolu ve kalbinden vuran hakaretler biçiminde) burjuva liberal ideallerinin maskesinin şefkatsizce çıkartılmasını; Sismondi'nin küçük burjuva sosyalizminden modern üretim tarzının çözülemez çelişkilerinin basiretli tahlil edilişini; özellikle Feuerbach gibi Hegelci Sol'un eski yol arkadaşlarından hü-manizmayı ve eylem felsefesini; dönemin siyasi işçi partileri olan Fransız Reformistler'den ve İngiliz çartistler'den siyasi mücadelenin işçi sınıfı için önemini; Fransız Devrimi Meclisi ile Blan-qui ve Blanquistlerden de devrimci diktatörlük öğretisini;[2] St. Simon, Fourier ve Ovven'den, mevcut kapitalist toplumun temellerinin devrilmesini, sınıfların ve sınıf karşıtlıklarının ortadan kaldırılmasını ve devletin yalnızca bir üretimin idari mekanizmasına dönüştürülmesini hedefleyen sosyalist/komünist hedeflerin tüm içeriğini. En başta ilhak edilen bu alanlara, kuramlarının ilerki safhalardaki gelişim sürecinde, bir takım başka unsurlar da eklenmiştir: Örneğin, Morgan tarafından on dokuzuncu yüzyılda tamamlanmış olan keşif çağındaki ilkçağ tarihi araştırmalarının sonuçları.

Marx'm yeni bilimi, kuramsal biçimi açısından, öncelikle kesin bir ampirik toplum araştırması (toplumsal doğa araştırması), içerik açıdan ise öncelikle iktisattır. *(2)* Dinin, felsefenin.

politikanın ve hukukun devrimci eleştirmeni olarak başlayan materyalist araştırmacı Marx, toplum araştırmalarını, daha sonra, gittikçe ekonomi alanında yoğunlaştırmıştır. Bunu yaparken, materyalist toplum bilimi alanım asla daraltmamıştır. Materyalist ilkenin neticelerini devlet, hukuk, felsefe, sanat, din vs. gibi alanlara artık ancak kimi vakit göz kamaştırıcı bir biçimde parıldayan ifadelerle uyarlayan siyasi iktisadın "Kapital"deki materyalist eleştirisi, burjuva üretim tarzının ve tarihsel değişimlerinin incelenmesiyle birlikte, mevcut ekonomik toplumsal oluşumun yapısı ve gelişimi içerisinde kesin ampirik, "doğa bilimlerine sadık kalarak" hareket eden bir *toplumsal biliminin* konusu olabilecek her şeyin zaten incelenmiş olduğunu varsayar. *(3)* Burjuva sosyologlar tarafından genel toplumsal bir bilimin alanı olarak ele alınan toplumsal ilişkilerin bütünü, tarihsel ve toplumsal bir bilim olan iktisat tarafından araştırıldığı ve betimlendiği ölçüde ancak, Marx için nesnel bilimsel bilginin alanını teşkil eder. Marksizmle modem "sosyoloji" arasındaki ilişkiye dair daha önceki ifadelerimizi, bu anlamda, görünürde paradoks olan, ancak Marksist bilimin son ve en gelişmiş biçimi için doğru olan ifadeyle tamamlayabiliriz. *Marx'in materyalist toplum bilimi sosyoloji değil iktisattır. (3)*

Ekonomik temelden uzaklaştıkça, materyalist toplum öğretisinin diğer kolları için geride kalan, kesin bilimsel araştırmaların ulaşamadığı, devrimci sınıf mücadelesinin pratik görevleri açısından sonunda artık olumlu ve kuramsal değil, yalnızca eleştirel bir biçimde ele alınacak "maddi" yönünün azaldığı, "ideolojik" yönünse arttığı bir alandır.

Yeni Marksist bilimin son temelini ne Hegel ne de Ricardo, ne burjuva felsefesi ne de burjuva iktisadı oluşturur. Marx'in materyalist toplum araştırmaları ve proleter devrim kuramı, en çok tarihsel gelişimden: On yedinci ve on sekizinci yüzyılın burjuva devrimlerinden ve proleter sınıfın on dokuzuncu yüzyıldaki yeni devrimci hareketinden etkilenmiştir. Olayların oluşumuyla ilgili bir betimleme, Marksist öğretinin kuramsal gelişimindeki her değişimin, toplumun gerçek tarihinin yeni evresinin ve proleter sınıf mücadelesinin yeni deneyimlerini ne denli itinalı ve aynı

zamanda ne denli kuvvetli yansıttığını ortaya koyardı. Ancak, toplumun gerçek tarihiyle Marksist materyalist toplum öğretisi arasındaki yakın ilişki, gerçeğin yalnızca edilgen bir biçimde kurama yansımasından ibaret değildir. Marx ve Engels, proleter hareketin gerçek tarihinden, kuramsal yaklaşım ve kavramlar açısından, öğrendiklerini; proleter harekete, zamanın mücadelelerine doğrudan katılarak ve bu mücadelelerin yaygınlaşmasında ve yoğunlaşmasında günümüze değin etkili olan düşünceler geliştirerek geri vermişlerdir.

Marksizmin her kavramının, her kuramsal ifadesinin altında yatan büyük amaç, tarihsel harekete pratikte müdahale edebilmesidir. Marx'in en son yazılarına kadar tüm kuramsal eserlerine şekil veren bu devrimci ilkesi, daha gençlik yıllarında, Fe-uerbach'ın siyasi açıdan eksik kalan felsefi materyalizmini paramparça edici eleştirisinde bu muazzam sözlerle dile getirmiştir: "Filozoflar dünyayı yalnızca değişik biçimlerde yorumladılar; oysa sorun onu *değiştirmektir."*

Ekler

EK I

El yazısıyla düzeltmelerin olduğu- aslı ile kopyası, beşer sayfa daktilo yazısı - yayımlanmış olan düzeltilmiş metnidir.

180. Sutherland Avenue, 28 Eylül 1934

Londra W. 9.

Sevgili Doktor Rumney,

Sosyolojik dizinizin "Karl Marx" adlı kitabı için ağırlıklı olarak şu noktaların ele alınmasını öneriyorum:

Birinci Bölüm:

Marx'in Toplum Kavramı ("Burjuva Toplumu") I. Önceller

1. "On yedinci ve On sekizinci Yüzyılın İngilizleri ve Fransızlan"

2. Kant, Fichte, Schelling, Schleiermacher, Hegel. Sol

Hegelciler (Gans, Strauss, Feuerbach, Ruge; Bruno Bauer; Stirner, Moses Hess, Friedrich Engels)

3. Proudhon

II Marx'ta Toplum Kavramının Gelişiminin İki Evresi

1. Feuerbach Tezlerine ve Alman İdeolojisinin Eleştirisine Kadar

2. "Siyasi iktisadın Eleştirisi"nde ve "Kapital"de

III.Marx'ta Toplum Kavramının Daha Sonraki Gelişimi

1. İlk Çağ Tarihine Uzantısı (Morgan)

2. Toplum Tarihinin Genel Doğa Tarihine Nihai Olarak Tanzim Edilmesi

Gezinti: Marx'ın ve Engels'in toplum kavramlarının özgün farklılıkları

VI. Marx'ın Toplum Kavramının Özgün Uğraklarının [Moment] Yitimlerinin ve Yeniden İnşa Edilmelerinin Sinopsisi

1. Marksistlerde (Kautsky, Plehanov, Antonio Labriola; Bernstein; Lenin)

2. Sendikalistlerde (Sorel v.b.)

3. Faşistlerde ve Nasyonal Sosyalistlerde

İkinci Bölüm:

Mars'ın Toplum Kavramının Özel Uğrakları

I. Materyalist Dönüm

II. Ekonomik Temel

Üretim Güçleri ve Üretim İlişkileri. Toplumsal "Yapılar". "Ekonomik Toplum Oluşumlarının Tarihsel Zincirlenişi.

III. Üst Yapı

1. "Hukuksal İlişkiler ve Devlet Biçimleri"

2. "Toplumsal Bilinç Biçimleri"[1]

Marksist İdeoloji Öğretisi ile Genelde İdeoloji Öğretisi Konusunda (Destutt de Tracy'den Pareto ve Mussolini'ye Kadar) Gezinti.

Kuram ve İdeoloji

İdeoloji ve Mit

"Sosyal Psikoloji" Konusunda Gezinti

IV. Toplum ve Sınıf. Toplum ve Devlet. (Marksist Sınıf ve Devlet Kuramının Genel Temelleri)Sınıf ve Devlet Kavramının Dar ve Geniş Anlamlı Uygulanışı:

1. "Burjuva Toplumu" Devresine

2. "İnsanlığın Yazılı Tarihi"ne

V. Toplumsal Bilinç ve Toplumsal Praksis.Sınıflar ve Sınıf Karşıtlıkları, Sınıf Bilinci ve Sınıf Mücadelesi

Üçüncü Bölüm: **Sosyal Gelişim Kuramı**

I. Marksist Sosyal Devrim Kuramı

1. Burjuva Devrimi ve Proleter Devrim

a) Tanım

b) Marx/Engels'de, Alman ve Rus Mark-sizminde Jakoben Gelenekler

c) Avrupa'nın Dış Politikasında İşçi Partisinin Taktiği

d) Proleter Kültür Sorunu

2. Marksist "Sosyal Devrim" Kavramının İki Gelişim Evresi

^ Bu alt bölüm, ihtimal ki, öze) bir bölüme dönüşebilir.

a) Siyasi = Kısmi, Sosyal = Topyekün Devrim

Marx/Engels'de, 1900'Ierde Revizyonistler ile Ortodokslar Arasındaki Tartışmalarda, Luxemburg ve Lenin'de "Reform ve Devrim" Konusunda *Gezinti*

b) Sosyal = Ekonomik Devrim

Marx'in Sendikalara ilişkin Tutumu ve Ekonomik İle Siyasi Eylem Arasındaki ilişki Konusunda *Gezinti*

3. Marksist Devrim Kuramının Önemi

a) "Kapitalen Ekonomik Kuramı İçin

b) Marksist "Dünya Görüşü" İçin

II. Devrim ve Karşı Devrim Devrimci Devir ve Evreleri

Nesnel Süreç Olarak Devrim ve Öznel Eylem.

Devrimci Sürecin Nesnel İçeriğiyle "Devrimcilerin Gerekli Kendilerini Aldatma" Arasındaki Çelişme ve Bu Çelişmenin Materyalist Devrimci Eylem Ku-ramındaki Çözümü.

III. Marksist Devrimci Diktatörlük Kuramı

1. Marksist Diktatörlük Öğretisinin Tarihsel. Kökenleri

2. Marksist Diktatörlük Öğretisinin Temel Noktalan

3. Marx/Engels'de, Diktatörlük Öğretisinin Daha Sonraki Fetişizmleştirilmesinin ilk Başlangıçları

Marx/Engels'in Paris Komünü'ne ilişkin Tutumlan Konusunda *Gezinti*

Marksizmin ve Anarşizmin Diktatörlük ile "Devletin Tasfiyesine ilişkin Tutumlan Konusunda *Gezinti*

4. Marksist Devlet ve Diktatörlük Kuramının Lenin Tarafından 1917'de Kuramsal Açıdan Yeniden inşa Edilişi. Sovyet Rusya

5. Marx'in, Engels'in, Lenin'in Burjuva Diktatörlüğüne İlişkin Öğretileri. - İtalya, Almanya

6. Marksist Diktatörlük Kuramının Fetişizmleştiril-mesinin feshedilmesi

Dördüncü Bölüm:

Marx'in Sosyolojik Bilgi Kuramı

I. Alan: "Tarihsel-Toplumsal Pratik Deneyimler Dünyası"

Marx'in Doğa ile Toplumunu, Doğa Bilimleri ile Toplum Bilimlerini Ayrıştırması ve Birleştirmesi Konusunda *Gezinti*

II. Yöntem

1. Materyalist Tarih Anlayışı

"İnsanlığın Ön Tarihi" Olarak Şimdiye Kadarki Tarihine İlişkin, İlk Çağ Toplumlarına İlişkin ve Komünist Toplumun "İki Evreli Kuram"ına İlişkin Marksist Kuramdaki İdealist Uğraklar Konusunda *Gezinti*

2. Materyalist Diyalektik

Marx/Engels'in Hegelci Diyalektiğe 1850-60 Yıllarında Geri Dönüşünün Önemi Konusunda Gezinti. Marx'in, Engels'in, Lenin'in "Felsefenin Tasfiyesine İlişkin Tutumları

3. Marksist Yöntemin Ampirizm, Pozitivizm, Prag-matisizm ile Modern Doğa Bilimlerinin Ampirik-Belitsel Yöntemle Karşılaştırılması

4. Öznenin Materyalizmi. Teori ve Praksisin Sosyal Bilimsel Bilgide Birleştiriliri esi

Felsefe ile Bilimin Sınıf Niteliği Konusunda Gezinti

III. Marksizmin Sosyal Bilimler İçin Günümüz Önemi

içtenlikle ***Kari Korsch***

EK II

Aslı ile üç kopyası, beşer sayfa daktilo yazısı. Aslı stenografik olarak kısmen değiştirilmiş, kopyalan dü-

zeltilmemiştir.

Ekonomi ve Politika Hakkındaki Tezler

(Sosyoloji Sorunu)

1. Marksist kuram, siyasi iktisadın materyalist eleştirisinin tam gelişmiş biçimiyle dahi, ekonomik kuram biçimini muhafaza eder.

1.1. Burjuva üretim tarzını, maddi üretimin belli bir gelişim düzeyi; "siyasi iktisadı" ise, bu belli gelişim düzeyinde, burjuva üretim tarzından ileri gelen ve onu ideolojik olarak tamamlayan, tarihsel olarak belirlenmiş bir bilim olarak *tarihsel açıdan* eleştirir.

1.2. Burjuva üretim tarzını (ve ona ait olan "siyasi iktisat" bilimini), burjuva mal üretimi koşullannda emek ürünlerinin, bitmiş halleriyle, görünürdeki mevcut nesnel ilişkilerini (yani siyasi iktisat tarafından çözümlenen mallann değer ilişkilerini) in-sanlann onlan ürettiklerinde içine girdikleri toplumsal ilişkilere bağlayarak, *sosyolojik açıdan* eleştirir.

1.3. Üretimin bu özel tarihsel biçiminin ortadan kaldırılmasını ve toplumsal ihtiyaçlanyla yalnızca dolaylı, gelişim süresince ise gitgide eksik bir biçimde uygunluk gösteren burjuva mal üretiminin doğrudan toplumsal düzenlenmeye geçişini beyan eder.

2. Tüm bunlar olup biterken, siyasi iktisadın top-lumsal-tarihsel pratik eleştirisi olarak ekonomik kuram niteliğini muhafaza edip doğrudan tarihsel ve toplumsal bir bilim ve pratiğe dönüşmez.

2,1. Marksist iktisat, kuramsal iktisatla kar-şılaştınldığın-da, sözüm ona "Tarihsel Ekol"e,

gerek klasik gerek post-klasik ("vülger") biçimiyle olsun, kıyaslanama-yacak kadar büyük bir karşıtlık teşkil eder.

2.21. Marx, klasik iktisatçılardaki meta fetişizmini eleştirdiği kadar, "ona zıt olarak", geçmişteki ve günümüzdeki yüzeysel kafalarda görülen, "değeri yalnızca toplumsal biçim ya da onun özsüz görünüşü olarak değerlendiren" anlayışı da eleştirir. Aym yanlışı, tarihsel ve nesnel olarak bu yüzeysel gruba değil klasik düşünürlere dahil olan Ga-liani'de de düzeltir: "Galiani, »La Ricchezza ä una ragione tra due persone« dediğinde, »nesnel bir kılıfın altında saklı bir ilişkiyi de eklemeliydi". Malların değer ve değer oranlarına ilişkin fetişist anlayışının ötesine geçemeyen burjuva klasik düşünürleri, eksik bir biçimde de olsa, bu biçimleri çözümleyip onlarda saklı içeriği keşfettiklerinden dolayı yine de över.

2.22. Marx (ve Antidühring'de "şiddet kuramı"na karşı çıktığı üç bölümde Engels), daha da keskin bir biçimde, ekonomiyi göz ardı ederek ya da olsa olsa birkaç genel ve değişmez ekonomik "doğa yasası" tanıyarak, üretim tarzlarının, sınıf ilişkilerinin vs. gerçek değişimini ve gelişimini yalnızca şiddete, siyasete vs. bağlayan burjuva "sosyologlar"a karşı mücadele ederler.

2,3. Marksizmin teori ve pratiği, materyalist bir kuram ve "bilimsel" sosyalizm olarak, doğrudan, maddi ekonomik gelişimin yasalarını göz ardı ederek aracısız burjuva ekonomisinden ve politikasından tam gelişmiş sosyalizmin ve komünizmin eksiksiz toplumsal üretim tamna geçmek isteyen doktriner ve "ütopik" sosyalizme karşı oluşmuştur.

3. "Mateıyalist kuram"ın ekonomik biçimi, onu, diğer toplumsal gelişim kuramlarına karşı üstün kıldığı kadar, onun sınırlarını da çizer.

3.1. Bu, daha keskin, daha cesur, daha kapsamlı, daha derinlemesine, daha tutarlı bir düşünce tarafından geçilebilecek, kuramsal anlamda bir sınır değil, tarihsel anlamda bir "sınır"dır.

3,11. Böyle bir tarihsel sınır, materyalist açıdan, aynı pratik "toplum değiştirici" eylemde olduğu gibi, toplumsal bilincin parçası olan bilim için de doğal olarak geçerlidir.

3.2. Tüm biçimlerde olduğu gibi, toplum kuramının ekonomik biçimi de, kendince, ne olumlu ne de olumsuz niteliğe sahip olup ancak tarihsel süreç içinde gelişim biçiminden bilginin bağına dönüşür.

3,21. (Dil ve onu takip eden biçimleri de, başta düşünmenin ve eylemin olmazsa olmaz aracıdır; dil, ancak kaçınılmaz sabitleştirmeleriyle fikrin engeline dönüşen fikrin gelişim biçimidir.)

3.3. Dolayısıyla, Marksist kuramdaki ekonomik biçiminin muhafaza edilmesinin yanlışlığının ya da doğruluğunun tartışılması anlamsızdır.

3,31. Önemli olan, bu biçimle neyin geliştirilebileceği ve (o an ya da daha sonra) neyin gelişiminin engelleneceğidir.

4. Nasıl Marx'ın proleter toplum kuramı, bir bütün olarak, sosyalist ya da komünist toplumla değil mevcut burjuva toplumun gerçek biçimiyle ilgileniyorsa, Marksist toplum kuramının ekonominin biçimiyle, maddi üretimle ilgilenen özel tarafı da sosyalist ya da komünist üretim tarzıyla değil burjuva üretim tarzı olan kapitalist mal üretimiyle ilgilenir.

4.1. Ancak, Mare'ın ekonomi bilimi, O, onun gelişimini (oluşum, gelişim, çöküş) ve onu proleter (sosyalist ve komünist) üretim tarzına dönüştürmek için proletaryanın verdiği mücadeleyi konu eder.

4,2. Marksist kuram için, araştırma konusunun kısmen örtülmesi, yalnızca burjuva "siyasi iktisadı" tarafından keşfedilen burjuva üretim tarzının içeriğini kullanmasına esas teşkil eder, bu içeriği geleneksel burjuva biçimiyle ve yine bu biçimi burjuva üretim tarzının daha ayrıntılı araştırmasında zorunlu olarak kullanmasına değil.

5. Proleter kuramın, siyasi iktisadın (fetişist) kategorilerini eleştirebilmesini mümkün kılmanın yerini başka, doğrudan toplumsal kategorilerle de-ğiştirememesinin nihai nedeni, Marx'in döneminde ve belki de günümüzde, proletaryanın pratik sınıf mücadelesinin, dünya çapında, hâlâ bulunduğu gelişim evresinde, burjuva mal üretim tarzını, onu tamamıyla devredip toplumsal üretimin sosyalist biçimiyle değiştirmesinin yerine gerçekte yalnızca saldırabilmesi yatar.

5,1. Marx, daha düşüncesinin az gelişmiş felsefi aşamasında, siyasi iktisat anlayışının ötesine geçmenin yalnızca teorik olarak değil devrimci pratik olarak mümkün olabileceğini beyan etmiştir.

5,11. Marx bu evrede, daha sonra bilimsel ekonomik bir eser olan *Kapital* adlı kitabında değişik biçimiyle ele aldığı tüm önemli bilgileri,

felsefi olarak konu etmiştir.

5,111. Bu bölümler, dar anlamda, *Kapital'daki* kuramın "eleştirel" parçasını oluşturmaktadırlar. Marx, bu noktalardan hareketle, burjuva klasiklerinin ekonomik kuramını en ufak ayrıntılarına kadar takip ettikten sonra, bizzat ekonomik kuramın çerçevesini parçalamıştır. (Bkz.: Tarafımdan yayına hazırlanmış olan Kapital'in Onsöz'ü, Berlin 1932, s. 19 ve devamı)

5,12 Marx tarafından, daha sonra, "meta fetişizmi" diye adlandınlan (ve böylece, bir anlamda, "sosyolojik" olarak nitelendirilen) olgu; bu erken evrede, He-gelci felsefi bir kategori olan "insani yabancılaşma" diye adlandırılmıştır.

5.121. Hegelci kategorinin burjuva ekonomisine bu şekilde "materyalistçe" uygulanışı, hiçbir şekilde "idealist" Hegelci felsefenin dışında kalan bir olgu değildi. Siyasi iktisatçılarca betimlenen (ve daha sonra Marx tarafından "insani yabancılaşma"nın biçimleri olarak değerlendirilen) burjuva üretim tarzları, daha Hegelci felsefede, gelişiminin belli evresinde felsefi "fikrin" "başına gelen" özel zorluğun gerçek temelini oluşturmuşlardı.

5.122. "Yabancılaşma" kavramının para, değer ve kredi gibi olgulara belirgin şekilde ilk uyarlanışına, 1844'te, Marx'in karalama defterlerindeki *[Ex-zerphefte]* yaşlı Mill'in bir eserinin iğneli yorumunda rastlamak mümkündür. Saint-Simonistler ile diğer ütopik sosyalistler ve burjuva şarlatanları tarafındarf, daha o zamanlar (aynı günümüzde olduğu gibi), "insanlar ile nesneler, sermaye ile emek, özel mülkiyet ile para ve para ile insan arasındaki ayrımın, basamak basamak ortadan kaldırılması" olarak idealize edilen bankacılığın ve krediciliğin; Marx'in, aslında tam tersine, "etmenleri artık mal, maden, kağıt değil, insanın insana duyduğu güvenin görüntüsü altında, etik ve toplumsal yaşam, insan bağrının içinin ta kendisi olduğundan, daha da büyük bir güvensizlik, daha da kepaze ve aşırı bir yabancılaşma" olduğu şeklindeki betimlemesi, özellikle etkileyicidir. - Marx, aynı dönemde, (Fel-sefi-Ekonomik Elyazmalan'nda), ütopik sosyalist Pecqueur'ün emek, yani insan aracılığıyla maddenin ölü etmenine iletilen verimliliğin "vertu ma-gique"ine ilişkin bir cümlesini not eder.

5,2. Marx, siyasi iktisadın eleştirisinin daha bu (erken) felsefi evresinde, günümüz gerçek toplumsal düzeninde var olan ve burjuva iktisadın. "yabancılaşmış" anlayışına yalnızca kuramsal olarak yansıyan, gerçek yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasının yalnızca kuramsal bilgiyle mümkün olmayacağını, bunun için onun temelini oluşturan gerçek koşulların, toplumsal bir eylemle, kökten değiştirilmesi gerektiğini net olarak görmüş ve dile getirmiştir.

5,21. Marx, bu gerçek "yabancılaşma"yı ortadan kaldıracak toplumsal özneyi de adlandırmıştır: İşçiler.

EK III

Aslı, el yazısıyla düzeltmelerin olduğu üç sayfa daktilo yazısı, Ekim sonu/ Kasım başı 1935 (Korsch'tan Par-tos'a, 2.11.1935) Yayımlanmış olan düzeltilmiş metindir, açık yazım hataları düzeltilmiş, yazım özellikleri muhafaza edilmiştir; içermediği notlara imalara yer verilmemiştir.

10

, *Kapital'*in tümünde, görünürde yalnızca betimleyici ve çözümleyici yöntemlerin uygulandığı kısımlarında dahi, devrimci eleştirel etmenler egemendir. Ancak her yerde mevcut olan bu eleştiri, gelişim biçimleri açısından farklı düzeylerde meydana çıkar. Felsefeden bilinen bir ay-nnhlandırmaya benzer bir şekilde, Marx'in *Kapital'indeki* ekonominin aşkın, içkin ve deney-üstü eleştirisinden söz etmek mümkündür. Marksist eleştiri, Marx'in, sonunda, klasik döneminde siyasi iktisat tarafından ileri sürülen ifadeleri son aynntılanna kadar takip ettikten sonra, bizzat ekonomik kuramın çerçevesini parçalayıp buijuva üretim tarzının gelişiminin ekonomik betimlenmesinden, onun, doğrudan, tarihsel ve toplumsal betimlenişine ve ekonomik kategoriler olan "sermaye" ile "emek"in karşıtlığın arkasma gizlenen gerçek karşıtlığa ve toplumsal sınıfların mücadelesine geçtiği birçok yerde, ekonominin sı-nırlannm gerçekten ötesine geçmektedir.

Ancak Marx, ekonomik kategorileri ileri düzeye götürerek, genelleştirerek, derinleştirerek ve tutarlı biçimde uygulayarak, büyük burjuva klasiklerinin çalışmalarım yalnızca geliştirir gibi görünse de, açıklamalan mutlaka eleştirel eğilimler içerir. Bu açıklamalar, ekonomik

kavramların ve ifadelerin arkasındaki gizli tarihsel-toplumsal pratik gerçekliliği görünür ve dokunulabilir hale getiren sınıra yaklaştırmasını sağlar. Bu, farklı şekillerde olur: Gerek bakış açısını hazır emek ürününden bu ürünün imali için gerekli emeğe ya da mal değişimi alanından üretim alanına ve o alandaki mevcut ilişkilere yönelterek; gerekse görünürde yalnızca terminolojik bir değişim yaparak, ücreti "emeğin fiyatı" olarak tanımlayan geleneksel anlayışı, daha çok ücretli çalışanların "emeklerinin" ücretle birlikte kapitalist işverenlere satıldığı yönünde netleştirerek.

Fakat *Kapital*'deki eleştirinin normal ve tipik biçimi, ilk (aşkın) ya da ikinci (içkin) biçim değil üçüncü ("deney-üstü") biçimdir. Ekonomik bilginin biçimi, bu türden bir eleştiri tarafından, temelde parçalanmayıp yalnızca özel, tarihsel ve toplumsal çerçevesine oturtulmaktadır. Siyasi iktisat, özel bir toplumsal üretim tarzı olan burjuva üretim tarzma ait olan ve onu ideolojik açıdan tamamlayan toplumsal bilincin özel tarihsel biçimi olarak değerlendirilir. Bu, bir yandan, siyasi iktisadın tüm kategorilerine, malın temel etmenlerinden ve değerden başlayarak, *insanların*, yaşamlarının toplumsal üretimde, içine girdikleri özel ilişkilerin *nesnelerin* ilişkilerinin (mallann "değer" ilişkileri vs.) maskara biçimini aldığı, içkin "fetiş" niteliğine işaret ederek gerçekleşmektedir. Öte yandan, ekonomik kategorilerin, "fetiş" niteliklerine rağmen ya da özellikle onlar sayesinde, burjuva üretim tarzına özgü olan (ve en genel niteliğiyle en iyi şekilde Kant'ın ortaya attığı "münzevi toplumsalcılık" sözüyle tanımlanan) eksik toplumsallığın özel, tarihsel ve tarihsel olarak geçici biçiminin o dönemin toplumsal bilincine yansıtmak için gerekli olan biçimler olduklarını ispat ederek gerçekleşmektedir. Bu yüzden ekonomik kategoriler, büyük burjuva klasiklerinin inandığı gibi, genelde ekonomik olayların idraki için öncesiz-sonrasız olarak geçerli biçimler olmayıp "bu belli tarihsel üretim tarzının, mal üretiminin, üretim ilişkileriyle ilgili, toplumsal açıdan geçerli, yani nesnel düşünce biçimleridirler." Ekonomik ölçütler, bu nitelikleriyle, materyalist tarih anlayışına ve ideoloji eleştirisine (§ 11) göre, bizzat burjuva üretim tarzının maddi gerçekliliğiyle çözülemez bir bağlantı içerisindedirler. Bu üretim tarzı, proletaryanın pratik devrimci mücadelesi tarafından ona karşı gelinip yalnızca sarsıntıya uğratılabildiği ancak devrilemediği sürece; burjuva devresinin toplumsal açıdan pekiştirilmiş bu düşünce biçimleri de, proletaryanın devrimci kuramı tarafından, ancak ve

ancak eleştirilebilir, fakat nihai olarak onlann ötesine geçilemez. Marx'ın Kapital'de başlattığı siyasi iktisadın kuramsal eleştirisi, ancak, sonuçta, burjuva üretim tarzının gerçekliğiyle birlikte, aynı zamanda, onlara ait bilinç biçimlerini de değiştiren proleter devrimle tamamlanabilir. Ne zaman toplumsal yaşam süreci, yani maddi üretim süreci, özgürce toplumsallaşmış insanlann ürünü olarak onlann bilinçli ve planlı denetimine geçerse, o zaman mal üretimi fetişizmle birlikte siyasi iktisadın fetişist bilimi de birleşik üreticilerin doğrudan toplumsal teori ve praksisinde erir.

EK IV

Aslı ile kopyası, üçer sayfa daktilo yazısı, fragman. Aslının üzerinde, el yazısı ve stenografik olarak, çalışılmıştır, kopyası düzeltilmemiştir. 1935 Aralığın ortası (Korsch'tan Partos'a, *16.-17.12.1935).*

Yayımlanmış olan kopyanın metnidir, açık yazım hataları düzeltilmiş, yazım özellikleri muhafaza edilmiştir.

10- Ekonomi ve Politika (Sosyoloji Sorunu)

Biçimi itibanyla henüz ekonomi ve ekonominin eleştirisi olan Marksist kuram, bütünlük açısından gelişimine bakıldığında, artık gerçekte ekonomik değil tarihsel ve toplumsal, pratik eğilimleri itibarıyla da devrimci bir bilimdir.

Burjuva üretim tarzını, *tarihsel* bir bilim olarak, maddi üretimin belli tarihsel bir gelişim evresi olarak ele alır. Bunu yaparken, aynı zamanda, bizzat "siyasi iktisat"ı toplumsal bilincin özel tarihsel bir biçimi olarak belirler. Siyasi iktisat, burjuva üretim tarzının toplumsal gelişiminin belli aşamasında ortaya çıkan ve ideolojik olarak tamamlanan burjuva bir bilimdir. Bu yüzden, tüm siyasi iktisat çalışmalarının en temeli kategorisi olan "değer" de dahil olmak üzere, tüm kategorileri, tıpkı onlarla kastedilen ve (proleter kuramın tarihsel olarak daha gelişmiş bakış açısmdan değerlendirildiğinde eksik olarak) betimlenen burjuva üretim tarzının gerçekleri ve gelişimi konusunda olduğu gibi, tarihseldirler.

Marksist kuram için, buradan hareketle, burjuva üretim tarzının özel *toplumsal* biçiminin kavranmasının yolu açılmaktadır. Daha önceki bütün üretim tarzlarında olduğu gibi, bugünkü burjuva üretim tarzı da üretimin toplumsal bir biçimidir. Daha gelişmiş proleter kuram açısından henüz

eksiklikleri de olsa, yine de, önceki devrelere kıyasla, (o devrede meydana gelmiş olan "bireycilik" kültüne rağmen) en gelişmiş toplumsal üretim tarzıdır. Ancak, burjuva üretim tarzının gerçek toplumsal niteliği, bu devrenin toplumsal bilincinde - gerek bu üretim tarzının pratik hamilerinin "bilim-öncesi" bilincinde olsun, gerek burjuva ekonomisinin "bilimsel" bilincinde olsun - doğrudan değil "tersine" belirlemektedir. Siyasi iktisadın Marksist eleştirisi, *toplumsalbir* bilim olarak, burjuva "mal üretimi" koşulları altında, emek ürünlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini, insanların üretim sürecinde girdikleri toplumsal ilişkilere bağlar. Bunu yaparken de, siyasi iktisadı temellendiren meta değeri kategorisi ile ondan türetilen, sermaye, ücretli emek, para, banknot, kredi, rant, emek ücreti vs. gibi kavramları "fetişist" olarak nitelendirir. İş ürününün değer biçimi ve emek ürünlerinin değişimde (alım ve satım) meta olarak ortaya çıkıp gelişmiş mal üretimi koşullarında imal edilme ya da edilmeme konusunda belirleyici olan değer ilişkileri, nesnelerin niteliklerini ya da aralarındaki ilişkileri değil, maddi bir kılıf altında, üretim sürecinde belli bir şekilde birlikte hareket eden insanların toplumsal ilişkilerini yansıtırlar. Burjuva toplumu, *insanlar* tarafından, ya-şamlanrun toplumsal üretim sürecinde girdikleri temel ilişkilerin, daha sonradan, bu ters biçimiyle, *nesnelerin* ilişkileri olarak algılandığı özel tarihsel biçimidir. Burjuva üretim tarzı, toplumsal üretimin özel tarihsel bir biçimi olarak, insanların ilk başta bilinçsiz olarak girdikleri ve emek ürününü mal değeri olarak ve malların değer ilişkileri bağlamında tersinden algıladıkları ilişkilerin özel bir biçimi niteliğindedir. Bir ürünün imali için, genelde, (bir başkası için) "toplumsal" emeğin harcanması, burjuva mal üretimi koşullan altında emek ürününün mal olarak girdiği değişim sürecinde bir "değçr"e sahip olma (değişim değeri) biçimiyle ifade bulur. Öte yandan, burjuva mal üretimi koşullan altında, mal değişimince meydana çıkan toplumsal işbölümünün çok bölmeli sistemindeki çeşitli emek ürünlerinin özel "kullanım değeri"lerini oluşturan yararlı işlerin birbirlerinden niteliksel farklılıkları artık ilkesel olarak önem-sizleşmektedir. Bu özel kullanım değeri, bu yararlı işlerin birbirlerinden niteliksel olarak ayrılan farklılıklar; "toplumsal", yani toplumsal açıdan yararlı olup herhangi bir toplumsal kullanım değeri meydana getiren emeğin, toplam tutarın farklı büyüklükteki ara tutarları olarak yalnızca niceliksel olarak ayrılan farklılıklann karşısında ikinci plana itilir. İş ürünlerinin değişim sürecinde, yalnızca bu niceliksel farklılık malın

"değer"i olarak ortaya çıkar. Kendileri tarafından satın alınan işçilerin yararlı emekleri tarafından meydana getirilen yararlı nesnelerin (toplumsal kullanım değerlerinin) üretiminde, kapitalistler için önemli olan, yalnızca bu "değer"dir, ya da, daha doğrusu: mal üretiminde harcanan ile malın satışında elde edilen değerler arasındaki farktır. Bunu daha da ayrıntılandırmak gerekirse: Kapitalistler için önemli olan, kendileri tarafından belli bir malın (insan emeğinin) alımı için ücret olarak harcananla işçinin canlı emeğiyle meydana getirilen yeni değer arasındaki farktır; yani önemli olan "artı-değer" ya da "kâr"dır.

Burjuva mal üretimini, sonunda nihayet ulaşılmış olup tüm zamanlar için geçerli, akılcı ve doğaya uygun ekonomik bir düzen olarak değerlendiren siyasi iktisat, mallann değer ilişkilerini çözümlemiş olup, değeri, malların üretimi için kullanılan çalışma süresine bağlamıştı; ancak, içerik ile şekil arasmdaki ilişkinin niteliği konusunu ele almamıştı. Değerin ekonomik içeriğinin ve değer oranınının niteliğini anlamış olup, "değer"i - o zamanın yüzeysel kafalarının söylediklerinin aksine - yalnızca keyfî, geleneksel, istenildiği gibi manipüle edilebilir bir toplumsal biçim olarak değerlendirmeyen siyasi iktisadın tam da en iyi ve en tutarlı temsilcileri; emeğin değerde, harcanan zaman dilimlerince ölçülen emeğin göreli miktarlarının ise emek ürünlerinin değer ilişikilerinde vücut bulmasını, kendiliğinden anlaşılan ve önemsiz bir olgu olarak hazmetmişlerdi. Bitmiş malı, kullanım ile değişim değerleri açısından farklılaştırmalardı. Ancak, (daha Aristo tarafından antik mal üretimine uyarlanan) bu farkın altını çizmekle, üretimin özel bir toplumsal biçimi olan burjuva mal üretiminin işleyiş yasalannı açığa kavuşturamamışlardır. Siyasi iktisatçılar, kullanım ve değişim değeri olarak değerin iki yüzlü niteliğinin arkasında saklı olan "malın içinde bulunan emeğin iki yüzlü niteliğini" keşfedemediler. Siyasi iktisat, "hiçbir yerde, kesin olarak ve net bir bilinç içerisinde, değerde vücut bulan emekle ürünün kullanım değerinde vücut bulan emek arasında bir fark gözetmemiştir." Marx, bu noktaya siyasi iktisadın anlayışının önkoşulu olarak işaret etmekle birlikte, burjuva üretimin toplumsal niteliği ve bu toplumsal üretimin özel biçimi konusuna vurgu yapmıştır...

EK V

Aslı ile iki kopyası, üçer sayfa daktilo yazısı.

Aslı ile düzeltmeli ve stenografik eklemelerli kopyası, tarih belirtilmemiş.

Yayımlanmış olan asıl metnin düzeltilmiş halidir, açık yazım hatalan düzeltilmiş, yazım özellikleri korunmuştur; içermediği notlara ve imalara yer verilmemiştir.

§ 10- Ekonomi ve Sosyoloji

Siyasi iktisat, toplumun tarihsel gelişiminin belli bir evresinde, bizzat burjuva üretim tarzından ileri gelen ve onu ideolojik olarak tamamlayan bir burjuva bilimidir. Bu yüzden, değerin en genel ekonomik kategorisi dahil olmak üzere, tüm kategorileriyle birlikte, toplumsal bilincin özel tarihsel bir biçimidir. Gelişmiş kapitalist üretim tarzı koşulları altında, yalnızca sermaye, ücretli çalışma, para, banknot, kredi, kâr, rant, çalışma ücreti vs. gibi değerden türetilen görüngüler değil, bunların temelini oluşturan bizzat emek *ürününün değer biçimi* de tarihsel bir niteliğe sahiptir. Burjuva üretim tarzı, toplumsal üretiminin özel bir tarihsel biçimi olarak, iş ürünlerinin "mal" olarak üretilmesiyle nitelik kazanmaktadır. Toplumsal işbölümünün çok bölmeli sistemindeki ürünlerinin farklı "kullanım değeri"lerini oluşturan yararlı işlerin birbirlerinden niteliksel farklılıkları, burjuva mal üretimi koşulları altında, toplumsal emeğin toplam tutannın farklı büyüklükteki ara tutarları olarak yalnızca niceliksel olarak ayrılan farklılıkların karşısında ikinci plana itilir. İş ürünlerinin değişim sürecinde (alım ve satımda), yalnızca sonuncu (niceliksel farklılık) malın "değer"i (değişim değeri) olarak ortaya çıkar.

Burjuva mal üretimini, sonunda nihayet ulaşılmış olup tüm zamanlar için geçerli, akılcı ve doğaya uygun ekonomik bir düzen olarak değerlendiren siyasi iktisat, malların değer ilişkilerini çözümlemiş olup, değeri, mallann üretimi için kullanılan çalışma süresine bağlamıştı; ancak, içerik ile şekil arasındaki ilişkinin niteliği konusunu ele almamıştı. Değerin ekonomik içeriğinin ve değer oranınının niteliğini anlamış olup, "değer"i - o zamanın yüzeysel kafalarının söylediklerinin aksine - yalnızca keyfî, geleneksel, istenildiği gibi manipüle edilebilir bir toplumsal biçim olarak değerlendirmeyen siyasi iktisadın tam da en iyi ve en tutarlı temsilicileri; emeğin *değerde,* harcanan zaman dilimlerince ölçülen emeğin göreli miktarlarının ise emek ürünlerinin *değer ilişikilerinde* vücut bulmasını,

kendiliğinden anlaşılan ve önemsiz bir olgu olarak hazmetmişlerdi. Bitmiş malı, *kullanım* ile *değişim değerleri* açısından, farklılaştırmalardı. Ancak, (daha Aristo tarafından antik mal üretimine uyarlanan) bu farkın altını çizmekle, değer biçiminin (mal biçiminin) özel niteliğini ve üretimin özel bir toplumsal biçimi olan burjuva mal üretiminin işleyiş yasalarını açığa kavuşturamamışlardır. Siyasi iktisatçılar, Marx'ın siyasi iktisadın anlayışının önkoşulu olarak işaret ettiği, "malın içinde bulunan emeğin iki yüzlü niteliğini" keşfedemediler. Siyasi iktisat, "hiçbir yerde, kesin olarak ve net bir bilinç içerisinde, değerde vücut bulan *emekle* ürününün kullanım değerinde vücut bulan emek arasında bir fark gözetmemiştir."

Karl Marx, "Kapital"deki siyasi iktisadın materyalist eleştirisinde, burjuva üretim tarzını, toplumsal üretimin tarihsel ve dolayısıyla tarihsel olarak geçici biçimi olarak ele almıştır. "Malın fetiş niteliği"nin maskesini çıkararak, emek ürünlerinin değer biçimi arkasında saklı burjuva üretim tarzının toplumsal ilişkilerine ışık tutmuştur. Bu iki eleştirel açıdan yaklaşmakla birlikte, ekonomik gerçeklere ve kavramlara yalnızca başka bir tarihsel ve toplumsal tümleç eklemekle kalmayıp, genelde klasiklerin siyasi iktisadını, en azından eğilimsel olarak, doğrudan *toplumsal bir bilim* içinde eritmiştir.

İş ürünlerinin değişim sürecinde mal olarak ortaya çıkıp gelişmiş mal üretimi koşullannda imal edilme ya da edilmeme konusunda belirleyici olan "değer" ilişkileri, nesnelerin niteliklerini ya da aralanndaki ilişkileri değil, üretim sürecinde birlikte hareket eden insanların toplumsal ilişkilerini yansıtırlar. Burjuva toplumu, *insanlar* tarafından, yaşamlarının toplumsal üretim süresince içine girdikleri temel ilişkilerinin, daha sonradan, bu ters biçimiyle, *nesnelerin* ilişkileri olarak algılandığı özel tarihsel biçimidir. *Mal*, ya da, daha belirgin şekliyle, genel bir değişim aracı işlevini gören *para*, ayrıca kapitalist mal üretiminin bundan türetilen *sermaye*, *ücretli çalışma*, *kredi* vs. gibi tüm biçimleri, insanlararası ilişkilerin bu türden insanlıktan çıkmış biçimleri olarak yansırlar. Marx, Hegelci ve Feuerbachçı döneminde "insanlararası yabancılaşma" kavramıyla, tam da bu durumu kastetmişti. Ki bu kavram, daha Hegelci felsefede, özel felsefi "fikri"n (Idee), gelişiminin belli bir evresinde, başına gelen güçlüğün (extremity) gerçek temelini oluşturmuştu. Marx, daha o dönemlerde, mevcut burjuva toplumsal düzende var olan ve burjuva iktisadın "yabancılaşmış"

anlayışlanna yansıyan gerçek yabancılaşmanın ortadan kaldırılması için, yalnızca kuramsal bilginin yeterli olmayacağını, yabancılaşmanın altında yatan gerçek koşullann *toplumsal bir eylemle* devrilmesinin şart olduğunu görmüştür.

Marx, ekonomi eleştirisinin bu ilk felsefi evresinde, *in-satılararası yabancılaşma* olarak adlandırdığı olguyu, daha sonra, materyalist ve bilimsel evresinde, Kapital'de ve başka eserlerinde, sosyolojik olarak "mallar dünyasının fetişizmi" olarak adlandırmıştır. Marx, mallarm, (klasik iktisatçıların düşündükleri gibi) "doğuştan" olmasa da, belli tarihsel koşullarda, emek ürünlerinin doğrudan kullanım için değil "mal" olarak satım için üretildikleri vakit, özel bir nitelik kazandıklarını göstermiştir. Bu özel nitelik, ne malların özdeğinden ne de özgün faydalarından, ne de malların üretimi için gerekli olan emeğin özgün niteliğinden ileri gelmemektedir. Bu özel nitelik, emek ürünü herhangi bir toplumsal kullanım değerine sahip olduğunda, yani o ürünü meydana getirmek için sarfedilen emek genelde toplumsal açıdan yararlı bir emek olduğunda, herhangi bir malın imali için gerekli olan emeğin.miktarına bağlıdır. Bundan iki şey çıkartmak mümkündür: Bir yandan, burjuva mal üretiminin özel tarihsel koşullan altında, görünürde birbirinden bağımsız olan, farklı yerlerde farklı malların üretimi için sarfedilen emeklerin, niteliksel farklılıklanna rağmen, daha sonra, bitmiş malların değişim sürecinde, zorla aynileştirip toplumsal açıdan gerekli emeğin toplamından ortaya çıkan yalnızca niceliksel olgular olarak ele alınırlar. Emeğin bu gerçekte toplumsal niteliği, burjuva mal üretimi koşulları altında, koşulsuz ve doğrudan olmadan, saydam ve akılcı biçimde yansımayıp, ancak sonradan ve dolaylı, saydam olmayan ve yerini değiştirmiş biçimiyle kendini gösterir.

EK VI

Aslı ile kopyası, üçer sayfa daktilo yazısı.

Aslı ile kopyası el yazısıyla düzeltilmiş olunup stenografik olarak üzerlerinde çalışılmıştır.

Asıl metne, Paul Partos için öngörülmüş, stenografik bir not eklenmiştir: "§ ile ilgili bazı düşünceler hakkında ilk küçük notlar.

Tamamen yetersiz. [Bir cümle okunamıyor]. *-15.12. [1935]"* (aynca bkz.: Korsch'un Partos'a *16.17.12.1935* tarihinde yazdığı mektup).

Yayımlanmış olan asıl metnin düzeltilmiş halidir, açık yazım hatalan düzeltilmiş, yazım özellikleri muhafaza edilmiştir.

11- Ekonomi, Politika, toplumsal bilinç biçimleri (İdeolojiler)

Manc'ın materyalist eleştirisindeki ekonomik kavramların ele alınışı, bilince ilişkin materyalist kuramının, yani Marksist ideoloji öğretisinin ya da, Marksizmin modem taklitçileri tarafından son zamanlarda "bilgi sosyolojisi" (Mannheim) diye adlandınlan alanın anlayışının anahtarını içerir.

Marx'm, siyasi iktisadın eleştirisinde, bir yandan ekonomik kavramlan ve insanlararası ilişkileri, "ters şekliyle", nesnelerin ilişkileri olarak yansıtan "fetişist" düşünceler olarak maskelerini çıkartması; öte yandan, aynı düşüncelerin yine de var olmasına izin verip, onları "geçerli, nesnel düşünce biçimleri" olarak değerlendirilmesi, "sağduyu"nun ve felsefenin metafizik bakış açısından ele alındığında bir çelişki gibi gelmektedir. Dolayısıyla, metafizikçiler için, aynı kuram içerisinde birbirini dışlayan iki farklı kavramlar ve belitler grubunun karşı karşıya gelmeleri gibi dayanılmaz bir durum ortaya çıkmaktadır. Bü gerçek, kapitalist toplumda karşıtlık içerisinde olup birbirleriyle çelişen ve birbirlerini dışlayan çıkarlara sahip olan farklı toplumsal sınıfların karşı karşıya bulunmalarını andınr.

Marx'rn, ekonomik kavramları, özellikle toplumsal ve *tarihsel* bir nedenselliğe bağlaması da ("mal üretiminin bu tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal üretim tarzın... üretim ilişkileri için *toplumsal açıdan* geçerli olan, yani nesnel düşünce biçimleri") metafizikçiler için bir çözüm oluşturmaz. Marx, bu bağlamda, "üretim sürecinin daha insanları, insanların ise daha üretim sürecine hük-medemedikleri toplumsal bir oluşuma ait oldukları açık olan formülleri, bizzat üretici emekte olduğu gibi kendiliğinden anlaşılan doğal bir gereklilik olarak aldığından", burjuva bilincinin sınırlılığına vurgu yapar.

Marx, bu ekonomik kavramlarda, toplumsal ilişkilerin üretenler için (ve üretenlerin bilim öncesi düşüncelerini bilimsel bir şekle dönüştüren bilim için) *"oldukları gibi"* ("yani doğrudan kişilerin bizzat toplumsal ilişkileri

olarak değil, daha ziyade kişilerin nesnel ilişkileri ve nesnelerin toplumsal ilişkileri olarak") yansıdıklarını ifade ettiği takdirde; tarihsel geçiciliğini ve özel bir toplumsal biçime sahip olduklarını itiraf etmek (her ne kadar bunu yaparken bilinçaltı, en genel biçimsel tümleçleri bu geçiciliğin dışında tutsa da) kabul ettikleri burjuva üretim tarzıyla birlikte, bu üretim tarzı için bir zamanlar doğru olan belitlerin yanlış (ya da anlamsız) olabileceklerini düşünmek, metafizikçiler için imkânsız bir şeydir. Onlar için, geçici bir nesneyi "olduğu gibi" adlandıran bir belit, sonsuza dek geçerli olan bir hakikattir, ve nesne yok olsa dahi hakikat olmaya devam eder.

Öte yandan materyalistler için toplumsal ve dolayısıyla tarihsel olaylara ilişkin sonsuza dek geçerli olan belitlerden söz etmek çelişkili ve (anlamsız)dır; zira, bizzat belitleri toplumsal (ve dolayısıyla tarihsel) olarak geçici olan olaylar olarak tanımlarlar. O dönemlerde felsefeyle ilgili bilgi kuramına, tüm diğer felsefeyle ilgili sorunlara olduğu gibi, sırt çevirmiş olan Manc'ta,"varoluşu insanların bilinci değil, tam tersine, bilinci toplumsal varoluş belirler" şeklindeki ilke, metafizikçilerde taşıdığı anlamı taşımaz.

Yani, *kendinde bilinçle* onun karşısında bulunan ve maddesi olduğunun farkında olan *kendinde varoluş* arasındaki ilişkiye ilişkin metafiziksel soruya yanıt vermek söz konusu değildir. Bilincin, kısmen bilinçsiz kısmen ise bilinçli toplumsal (ve dolayısıyla tarihsel) *varoluş* alanının yalnızca özel bir kısmi alanı olduğu daha önceden bellidir. Yanıtlanması gereken soru, var oluşun (hukuk ile ekonomi, devlet biçimleri ile ekonomi gibi) çeşitli biçimleri ile *büinçlbüinçsizlik* arasındaki belirlemek/belirlenmek ile ilgili ilişkiye dairdir.

Marx'ın buna yanıtı, ("toplumsal") bilinci de, özel bir parçası olarak, içeren "toplumsal varoluş"un dar alanı içerisinde, bilincin varoluşa bağımlılığının; gerçeğin bir biçimi olarak düşünmeyi gerçeğin bir başka biçimi olarak düşünülmekten nesnel olarak farklı kılan düşünülen nesnenin nesneyi düşünmeyen bağımlılığından *bambaşka bir nitelik* taşıdığı şeklindedir. Şöyle ki, bilincin varoluşa bağımlılığı, hukuki ilişkilerin üretim ilişkilerine bağımlılığına tekabül eder:

Yapısal ilişkiler, gelişim ilişkileri; bir alandaki değişimin bir başka alanda (ters yönde olmaksızın) niceliksel ve niteliksel olarak *önemli*

değişimlere yol açtığı "tek taraflı" ilişkiler; ya da bir alandaki değişimin bir başka alanda uzun süreli değişimlere yol açtığı, ters yönde ise bir kereye mahsus olmak üzere yalnızca kısa süreli, geçici bir değişime yol açan ilişkiler vs.;

çeşitli alanlardaki değişimlerin genel durum için göreli önemi, daha doğrusu, bir alandaki değişimlerin oldukça çok ve çeşitli başka alanlara etki yapması; diğer taraftan, etkilenen bu başkr alanlann yalnızca oldukça az alanlara etki yapması; bir alandaki değişime (önce ya da eşzamanlı ya da oldukça çabuk) yol açmadan, başka bir alanda birşey *değiştirmenin* olanaksızlığı (ya da: başka alandaki bir değişime rağmen, bir alanı *olduğu gibi* muhafaza etmenin olanaksızlığı).

Siyasi iktisadın bilinç biçimlerinin değişimi, bu anlamda, burjuva üretim tarzı değişmeden mümkün değildir. Yani, bu bilinç biçimleri, metafizikçilerin düşündüğü gibi ekonomik kavramlar burjuva üretim tarzını konu ettikleri için değil; gerçekte yapıları itibarıyla burjuva üretim ilişkileri bu biçimler tarafından belirlendikleri, etkilendikleri, ayakta tutulduklan gibi, bu biçimler de gerçek bir nesne olarak burjuva dünyasına ait oldukları için; yalnızca kuramsal bir eleştiriyle tasfiye edilemezler ya da önemli boyutta değişime uğratılamazlar. Metafizikçilerin yanlışı, burjuva bilincin, tarihsel (ya da tarih öncesi) olarak çok öncelerde ya da dünyada mekânsal ve diğer açılardan birbirinden bağımsız uzaklıktaki bölgelerde var olan ya da gelecekte var olacağı düşünülen gayri-burjuva üretim ilişkilerinin yalnızca burjuva biçimiyle tasavvur edilişinde (Robinson, Ricardo'nun tarih öncesi avcıları ve balıkçıları) ve anti-burjuva sosyalist eleştirmenlerin dahi eğilim olarak muğlak ve soyut düşüncenin ötesine geçemeyişlerinde ifade bulur.

[stenografik ek:] Bu yanlış anlayış, aynca, "nesnesi" olarak "ekonomik" ilişkileri değil hukuk, politika ve daha "üstteki", maddi ekonomik temelinden daha da uzaklaşan ideolojileri gören [burjuvazinin?] düşüncelerine rağmen, bu düşüncelerin yine de gittikçe artan bir biçimde üretim ilişkilerine bağımlılığında [ifade bulur].

EK VII

Yazılı mirasta, yalnızca Almanca metnin bibliyografyasının tamamlanmamış ön çalışmalan bulunmaktaydı. Burada yayımlanmış olan kitaba esas alınmış kaynakların listesi, temelde, Korsch'un İngilizce kitabının 237 ve devam eden sayfalarına tekabül eder. Bu liste, editör tarafından gerekli görüldüğü takdirde, Al-mancaya çevrilip Almanca metnin (İngilizce metninden biraz ayrılan) kaynaklarına uyarlanmıştır.

Bibliyografya

Marx/Engels'in 1848 yılma kadar olan eserleri ve 1844-1883 yıllar arasındaki yazışmaları, Moskova'daki Marx-Engels Enstitüsü tarafından yayına hazırlanan *Tüm Eserleri'ne* göre verilmiştir: Marx/Engels Gesamtausgabe [Tüm Eserleri] (MEGA), Seksiyon I, Cilt I-II ve Seksiyon III, CUt I-III, yayma hazırlayan: D. Ryazanov, Berlin 192730; Seksiyon I, Cilt III-VI ve Seksiyon III, Cilt IV, yayma hazırlayan: V. Adoratskiy, Berlin 1931-32. Marx'in daha sonraki eserleri hakkındaki en ayrıntılı ve en güvenilir bilgiler için bkz.: Karl Marx, - Chronik seines Lebens in Einzeldaten [Karl Marx - Verilerle Yaşamı], derleyen: Moskova Marx-Engels Enstitüsü, Moskova 1934; Engg's için bkz.: Gustav Mayer, Friedrich Engels - Eine Biographie [Friedrich Engels - Bir Biografya], ikinci düzeltilmiş basım, Haag 1934, Cilt I, s. 373 ve devamı, Cilt II, s. 533 ve devamındaki "Kaynaklar ve Referanslar" bölümü. Marx/ Engels'in MEGA kapsamında yayımlanmamış olan eserleri, ilk basımlarına göre verilmiştir. Marx/Engels'in sağlığında yayımlanmamış olan el yazmaları [Ms], belgeler vs., ilk yayımlandıkları şekliyle verilmiştir.

Marx'in Eserleri[357]MEGAI-1,1:

. 1. Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie**...** ***[Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark...]*** (Doktora tezi), 1841.

2. Das philosophische Manuskript der historischen Rechtsschule ***[Tarihsel Hukuk Ekolü'nün Felseß Elyazması]*** (Rheinische Zeitung gazetesi, 1842, No. 221'e Ek).

3. Die Verhandlungen des 6. rheinischen Landtags. Debatten über das Holzdiebstahlsgesetz ***[Altına Renanya Eyalet Meclisi Görüşmeleri. Ağaç Hırsızlığıyla İlgili Yasa'ya İlişkin Müzakereler].*** (Rheinische Zeitung gazetesi, 1842, No. 298'e ve No. 307'ye Ekler).

4. Hegelci Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi'nden (Elyazması, 1843).

5. 1843 yılından bir yazışma (Deutsch-Französische Jahrbücher [Alman-Fransız Yıllıkları], 1844).

6. Einleitung zur Kritik der Hegeischen Rechtsphilosophie ***[Hegelci Hukuk Felsefesi'ne Giriş]*** (Deutsch-Französische Jahrbücher [Alman-Fransız Yıllıkları], 1844).

MEGA 1-1,2:

7. Babasına 10.11.1837 tarihinde yazdığı mektup.

8. Ruge'ye 25.1.1843 tarihinde yazdığı mektup.

9. Ruge'ye 13.3.1843 tarihinde yazdığı mektup.

MEGA 1-3:

10. "Der König von Preußen und die Sozialreform. Von einem Preußen" ***[Prusya Kralı ve Sosyal Reform. Bir***

Prusyalı Hakkında] adlı makaleye ilişkin eleştirel notlar. Vorwärts, Paris'te yayımlanan bir Alman dergisi, No 63-64,1844).

11. Karalama Defterlerinden [Exzerpthefte]: Smith hakkında; Mili hakkında (Elyazması, 1844).

12. Zur Kritik der Nationalökonomie, mit einem Schlußkapitel über die Hegeische Philosophie ***[Hegelei felsefeye ilişkin bitiş bölümü dahil olmak üzere, Ulusal iktisadın Eleştirisine ilişkin]***

(Ekonomik-Felsefi Elyazmaları, 1844).

13. * Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Consorten ***[Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi. Frankfurt],*** 1845.

MEG A1,5:

14. * Die deutsche Ideologie. Kritik der neuesten deutschen Philosophie, in ihren Repräsentanten Feuerbach, B. Bauer und Stirner und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten [Alman ideolojisi. Feuerbach, B. Bauer ve Stimer Tarafından Temsil Edilen Alman Felsefesindeki Son Gelişmelerin ve Çeşitli Peygamberleri Tarafından Temsil Edilen Alman Sosyalizminin Eleştirisi]. (Elyazması, 1845-46).

15. Thesen über Feuerbach ***[Feuerbach Üzerine Savlar]*** (Elyazması, 1845; ilk önce Engels tarafından 50'ye ek olarak yayımlanmıştır).

MEGAI,6:

16. Misère de la philosophie. Résponse à la philosophie de la misère de P. J. Proudhon ***[Felsefenin Sefaleti. Bay Proudhon'un Sefaletin Felsefesine Yanıt].*** Paris-Brüksel 1847.

17. Arbeitslohn *[Emek Ücreti]* (Elyazması, 1847; daha sonra gözden geçirtilip başka bir başlık altında yayımlanmıştır, bkz. No. 18).

18. Lohnarbeit un Kapital *[Ücretli Emek ve Sermaye]* (Neue Rheinische Zeitung gazetesi, 1849, No. 246 ve devamı, 5.-11.4.)

19. Karalama Defterlerinden *[Exzerpthefte]:* Quesnay hakkında; Brissot hakkında (Elyazması, 1845-1846).

20. * Manifest der Kommunistischen Partei *[Komünist Parti Manifestosu]*. Londra 1848.

21. Neue Rheinische Zeitung gazetesinin baş yazısı, 4.4.1849 (No. 18 ve 21, Engels tarafından, 1891 yılında, bir giriş bölümü eklenerek, "Lohnarbeit und Kapital" *[Ücretli Emek ve Sermaye]* başlığı altında, yeniden yayımlanmıştır).

22. Komünistler Birliği'nin Merkez Bürosu'nun Konuşması, Haziran 1850(1885 yılmda, Engels'in yayma hazırladığı 26 No'lu metne ek olarak yeniden basılmıştır).

23. *Neue Rheinische Zeitung* gazetesi, siyasi ve iktisadi dergi.Sayı 3, Mart 1850.

24. * a.g.e., çift sayı 5/6, Kasım 1850. (No. 23 ve 24, Engels tarafından, 1895 yılmda, bir giriş bölümü eklenerek, "Die Klassenkämpfe in Frankreich, 1848-50" *[Fransa'da Sınıf Mücadeleleri,* 1848-50] başlığı altında, yeniden yayımlanmıştır).

25. Der 18. Brumaire des Louis Napoleon *[18 Brumaire'i]* (Die Revolution *[Devrim],* Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften [Düzensiz aralarla çıkan bir dergi], New York 1852; 1869 yılında, kitap halinde, Hamburg'da yeniden yayımlanmıştır).

26. Enthüllungen über den Kommunisten-Prozeß zu Köln [Köln'deki Komünistler Davasına İlişkin Açıklamalar]. Basel 1853 (Engels tarafından,

giriş ve ek bölümleriyle, yeniden yayma hazırlanmıştır:^îottingen-Zürich 1885).

27. Einleitung zur Kritik der Politischen Ökonomie [Si-*yasi iktisadın Eleştirisine Katkı'ya Giriş]* (Elyazması, 1857; basıldığı yer: Neue Zeit XXI-1,1903; Giriş 1857 diye geçmektedir).

28. Vorwort zur Kritik der Politischen Ökonomie, 1859 *[Siyasi iktisadın Eleştirisine Katkı'ya Önsöz]* (Önsöz 1859 diye geçmektedir).

29. Zur Kritik der Politischen Ökonomie [Siyasi *İktisadın Eleştirisine Katkı]*, Sayı 1, Berlin 1859.

30. Kapital'in birinci basımına Önsöz, 1867.

31. Kapital'in ikinci basımına Sonsöz, 1872 (Sonsöz '73 diye geçmektedir).

32. Kapital, Birinci Kitap: Der Produktionsprozeß de Kapitals *[Sermayenin Üretim Süreci];* birinci basım 1867; ikinci basım 1872; F. Engels tarafından yayına hazırlanan üçüncü basım 1883 (Engels tarafından yayına hazırlanan dördüncü basım, Hamburg 1890, esas alınarak Kapital I diye geçmektedir).

33. a.g.e., 1872 yılının ikinci basımının esas alındığı kısaltılmamış metin, yayına hazırlayan ve giriş bölümünü yazan: Kari Korsch, Berlin 1932; Kapital I (ed. Korsch) diye geçmektedir.

34. * Kapital, Kitap II: Der Zirkulationsprozeß des Kapitals (Sermayenin Dolaşım Süreci); yayına hazırlayan: Engels, Hamburg 1885. (ikinci basım, Hamburg 1893, esas almarak Kapital II diye geçmektedir).

35. * Kapital, Kitap III: Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion (*Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretim Süreci*); yayına hazırlayan: Engels, Hamburg 1894. (Dördüncü basım, Hamburg 1919, esas alınarak Kapital III diye geçmektedir).

36. Vorarbeiten zur Kritik der Politischen Ökonomie (Siyasi *İktisadın Eleştirisine Katkı'ya İlişkin Ön Çalışmalar),* Sayı 6-15 (Elyazması. 1861-63, "Theorien über den Mehrwert" [Artı-Değer Kuramları] başlığıyla yayına

hazırlayan: K. Kautsky, Cilt I-III, Stuttgart 1905-10).

37. Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, Londra 1864.

38. P.J. Proudhon hakkındaki 24.1.1865 tarihli yazı (So-*cial-Demokrat* dergisi, Berlin, 1865, No. 16-18).

39. Randglossen zum Programm der Deutschen Arbeiterpartei (*Alman İşçi Partisi'nin Programına İlişkin Notlar)* (Elyazması, 1875; basılan yer: Neue Zeit IX-1, 1891).

40. N.K. Mihaylovkiy'nin *Otecestvennye Zapiski,* 1877, No. 10'da çıkan yazısına yanıtının taslağı. (Elyazması, 1877; Rusça olarak ilk önce Vestnik Narodnoy Voli, 1886, No. 5'te çıkmıştır; Almanca: 3.6.1887 tarihli Sozialdemokrat).

41. Oekonomisches en général (*İktisada İlişkin Genel Sözler)* (Elyazması, 1881-82, Moskova'daki Marx-Engels Enstitüsü'nce yayına hazırlanan 1932 yılının Kapital'e ek olarak yayımlanmıştır).

Engels'in Eserleri

42. Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie (*Ulusal İktisadın Eleştirisine İlişkin Taslak),* DeutschFranzösische Jahrbücher *[Alman-Fransız Yıllıkları],*

. Paris 1844 (MEGA 1,1)

43. No. 29'a ilişkin eleştiri. Das Volk, No. 14, London 6.8.1859.

44. Dell' Autorità, Almanacco Repubblicano per 'lanno 1874, Lodi 1873 (Almancasi: Neue Zeit XXXII, 1, s. 37 vedevamı)

45. Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur-Wissenschaft (*Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişimi),* Hottingen-Zürich 1882.

46. Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wis-*senscha ft(Anti-Dühring),* Leipzig 1878.

(ilk önce Ocak 1877-Temmuz 1878 yılları arasında,. "Vorwärts"te yayımlanmıştır

47. Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats (*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni),* Hottingen-Zürich 1884.

48. No. 16'nın Alman basımına Önsöz, 1884.

49. No. 34'e Önsöz, 1885.

50. Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie (*Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu),* Stuttgart 1888.

51. No. 18 ve 21'e Giriş, 1891.

52. No. 35'e Önsöz, 1894.

Yazışmalardan

53. No. 23-24'ün kitap şeklindeki basımına Giriş, 1895.

54. Materyalist Tarih Anlayışına İlişkin Mektuplar, Sosyalizm Üzerine Belgeler II (1903).

55. Marx Engels'e 14.6.1853 MEGA, 111,1

56. 2.4.1858 111,2

29.11.1858 111,2

7.7.1866 111,3

12.12.1866 111,3 24.4.1867 111,3

27.6.1867 111,3

24.8.1867 111,3 8.1.1868 m, 4

25.3.1868 **111,4**

57:

58.

59.

60.

61.

62.

63.

65.		30.4.1868	111,4
66.		23.5.1868	111,4
67.	Engels, Marx'a	19.11.1844	111,1
68.		19.8.1846	111,1
69.	Ekim	1846 ortaları	111,1
70.	Marx Annenkov'a	28.12.1846	
	(Mouvement Socialiste, XV (1913) No. 249/50)		
71.	Marx, Weydemeyer'e	5.3.1852	
72.	Marx, Kugelmann'a	11.7.1868	
73.	Marx, Kugelmann'a	27.6.1870	
74.	Marx, Beesly'e	12.6.1871	
75.	Engels, F. A. Lange'ye	29.3.1865	
76.	Engels, Bernstein'a	235.1884	
77.	Engels, Toennies'e	24.1.1895	

Yazarın, bu kitapta, atıfta bulunulan eserleri

78. Kernpunkte der materialistischen Geschichtsauffassung (*Materyalist Tarih Anlayışının Temel Noktaları)*, Berlin 1922

79. Arbeitsrecht für Betriebsräte [İffi *Temsilcileri İçin İş Hukuku],* Berlin 1922.

80. Marxismus und Philosophie *[Marksizm ve Felsefe],* 1 Leipzig 1923,2Leipzig 1930.

81. Die materialistische Geschichtsauffasung - Eine Auseinandersetzung mit Karl Kautsky *[Materyalist Tarih Anlayışı - Karl Kautsky İle Fikir Tartışması].* Leipzig 1929; Auseinandersetzung mit Kautsky *[Karl Kautsky İle Fikir Tartışması]* olarak geçmektedir.

82. Die spanische Revolution *[İspanyol Devrimi],* Die Neue Rundschau, Berlin 1931.

83. Hegel und die Revolution *[Hegel ve Devrim],* Gegner, Yıl 1932, Sayı 3.

84. No. 33'e "Önsöz...".

85. Sombarts "verstehende Nationalökonomie" [*Som-bart'ın "Anlayan Ulusal iktisadı"],* Grünberg Arşivi, Cilt XV (1931).

86. Why I am a Marxist. Modem Monthly, IX, 2 (1935).

87. Lenin's Philosophy - Some additional remarks toj. Harper's recent criticism of Lenin's book "Materialism and Empirio-Criticism", Living Marxism İV, 5 (Kasirh 1938).

Okuma Biçimleri

Birinci Bölüm: Burjuva Toplumu

1. Marksizm ve Sosyoloji

(1) P:... toplumsal gelişimin ve yeni gereksinimlerin...

(2) P:..., mevcut gelişimi ve ekonomik toplumsal oluşumunun yeni, daha üst seviyesine devrimci geçiş açısından.

2. Tarihsel Özgünleştirme

(1) A-I[c] [stenograifik ek:] Burada, birincisi, "Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie" [Siyasi İktisadın Eleştirisine İlişkin Taslak] adlı el yazmasının yeni ve asıl metnine daha sadık kalan 1857-58 basıma ilişkin not,

Moskova, Verlag für fremdsprachliche Literatur, 1939.

ikincisi ise, bu konunun aynntılı betimlenişi için oraya

[375 ve devamı] ve "ek" diye adlandırılan ikinci cilde,

Moskova, 1941 bkz. diye bir not bulunmaktadır. *(2)* P/ A:... genelde önemli olan...

(3) P: Sermayenin bu daha önceki biçimleri, büyük önemlerine rağmen, modern kapitalist üretim koşullan altında, bu dönemin temelini oluşturan biçiminden "türetilen" biçimlerdir Yani sanayi sermayesinin, üretim öncesinde ve sonrasında, dolaşım sahası (para piyasası, mal piyasası, iş piyasası) içerisinde bü-ründükleri ek biçimlerdir. Kapital'de de Marx tarafından bu nitelikleriyle ele alınırlar, (bkz.: Kapital, Kitap I, Paragraf 2, Bölüm 4; Kitap II, Paragraf 1-4)

Tarihsel gerçek...

3. Tarihsel Özgünleştirme (Devam)

(1) A-I[c] [stenografik not:] ya da "siyasi uygulanış", polemik?

(2) P: Tarihsel özgünleştirme ilkesinin, doğru ekonomik ve toplumsal araştırma yöntemlerinin geliştirilmesi için taşıdığı öneme değinmeden önce, ekonomiden değil toplumsal yaşamın başka alanlanndan alınmış örneklere

dayanarak, Marx'in sosyalist biliminin yeni kuramsal ilkesinin, *savurıcalı,* yani mevcut koşullan savunan ile toplumsal açıdan eleştirel yaklaşan, yani eğilim olarak devrimci akımlar arasındaki siyasi mücadele için taşıdığı pratik öneme değinmek gerekecektir. Bunu yapabilmek için... yanıtlan kullanacağız...

(3) A:... bir de doğrudan pratik...

(4) A:... bu polemik kullanabilirlik...

(5) A-Ic [stenografik not:] bununla ilgili başka alıntılar, Weitling vs.

(6) P[başlık sayfasındaki metnin elden geçirilmesine işaret eden stenografik bir not:] 1/8-32 belki her şeyi yeniden düzenlemek gerekir, burjuva ile Marksist araştırmalar karşılaştırmalı alınabilir ya da 27-31 başka bir yere kaydırılabilir? [8-26, P için yapılan varyantların dahil olduğu metnimizin §§ 2-3 ile denkleşiyor; 27-31, E'de (s. 45-47) P tarafından ele alınmış olup A'dan çıkarılmış olan bir §'dir:] Marx'in yeni araştırma ilkesiyle burjuva toplum araştırmalarının ortalama düşünce biçimi arasındaki kuramsal farklılık nereden kaynaklanmaktadır? Bu sorunun yanıtlanması, burjuva toplum biliminin, birkaç yüzyılı kapsayan gelişim sürecinde ve ortaya çıkan mevcut biçimiyle, birkaç ortak yanının bulunmasına rağmen, Marksist Mlimde olduğu gibi, bütünlükçü bir niteliğe sahip olmamasından dolayı daha da zorlaşmaktadır. Marx tarafından eleştirilen, toplumsal olayların özel tarihsel biçimleriyle özgün bir şekilde değerlendirilmemele-rinden kaynaklanan eksikliğin burjuva toplum biliminde çok farklı biçimlerde ortaya çıkması, durumu daha da karmaşık kılmaktadır. Burjuva toplum kuramının başlangıçtaki niteliği, burjuva ilkelerinin safça genelleştirilmesinden ibaretti. Bu safça yöntem, daha sonraları, on dokuzuncu yüzyılın "vülger iktisatçılarında, burjuva ekonomiyi, politikadan farklı olarak, - ya da en azından, bu ekonominin temelinde yatan üretimin varolan özel burjuva biçimini, dağıtımdan farklı olarak - genel ve değiştirilemez bir biçim olarak gösterme eğilimi yönünde şekillendi. Ve nihayet, modern, artık "politik" ya da "toplumsal" olmayan "salt" ve "kuramsal" bir iktisadın kurucuları ile "genel" ve "biçimsel" sosyolojik akımlar, konuların özgün olmayan biçimde ele alınmasını, yeni ve sözde daha kesin "bilimsellik"lerinin temel kıstası olarak tanımlamaktadırlar. Bir başka karmaşıklık, burjuva toplum kuramının, daha

sonraki, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki, gelişim sürecinin, ne ölçüde proleter sınıfın karşı gelişine bir tepki olduğunu kesin olarak tespit edemeyişimizden kaynaklanmaktadır. Bu yeni gelişim süresince meydana gelen en önemli akımlardan bazılarının, Marksist kuramla girdikleri mücadelenin doğrudan ürünü olduğu kesin olarak bilinmektedir. Bu bağlamda, Alman sosyologlarm, hukukçuların, tarihçilerin ve filozofların son iki nesline mensup kişilerden özellikle Tönnies ile Stammler, Max Weber ile Troeltsch, Sche-ler ile Mannheim'ı; iktisatçılardan ise, bu akımın en önemli temsilcisi olmasa da, en tipik temsilcisi olan Werner Sombart'ı göstermek mümkündür. Modem kapitalizmle sosyalizm hakkındaki kapsamlı eserlerindeki iyi olan herşeyi, riyasız itirafından hareketle tahmin edebileceğimiz çok daha büyük bir ölçüde harfi harfine Marx'a borçlu olan[358] ve daha sonra sözüm ona bir Marksistten, değişen siyasi ve toplumsal konjonktürler sonucunda, nasyonel sosyalist bir Anti-Marksiste dönüşen Sombart, 1928 yılında düzenlenen Zürich Sosyologlar Kurultayı'nda, "kişisel bir itiraf" olarak, daha 1894'te "inanmış bir Marksist" olduğunu söylemişti. Sombart, aynı kurultayda, eski görüşüyle o dönemde "Prusya Kraliyet Üniversitesi Profesörü" olmasından kaynaklanan çelişkiye değinerek, bu çelişkiyi, soSyoloji biliminin sözde ilk olarak kendisi tarafından ortaya atıldığını savunduğu sözüm ona "değerler serbestisi" *[Wertefreiheit]* öğ-retisiyle temellendirerek çözdüğünü beyan etmişti.[359]

Bu yüzden, egemen eğilimi burjuva koşullarının koşulsuz kabulünden ve az çok bilinçli yüceltiminden ibaret olan bugünkü burjuva toplum biliminden, içinde bulunduğu mevcut gelişim düzeyinde, tek tük eleştirel yaklaşımlarda bulunsa dahi, kendisini ve nesnesini tarihsel olarak algılaması ve eleştirmesi hiçbir şekilde beklenemez. Özellikle de, burjuva edebiyatçıların ya da filozoflann kimi zaman karamsar ya da alaylı ya da şüpheci bir biçimde dünyayı yadsımaları, burjuva sınıfın bu türden bir öz-eleştirisinin yansıması olarak alınmamalıdır.."(Burjuva) kültüründeki... [herhangi bir ufak]... huzursuzluğun" dünyanın ya da "Batı Dünyası"nın sonu şeklindeki şişirilmesinde, burjuvazinin ciddi bir öz-eleştirisinin yerine, burjuva sınıfın, daha çok, kendi toplumsal varoluş biçimini tarihsel olarak algılayamayışı göze

[1] batan bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu "huzursuzluklar", kısmen burjuvazinin küçük fraksiyonlarının bezgin halinden, kısmen de burjuvazinin büyükçe kesimlerinin savaş sonrası ya da ekonomik kriz süresince içinde bulunduğu geçici mahmurluktan kaynaklanmaktadır. Burjuva iktisatçıların, refah ile buhranlık devirlerinin gelip gitmesiyle birlikte, aynı şekilde, "kriz"i gelip giden bir şekilde bir inkâr edişleri bir mutlaklaştırmaları, ne tarihsel ne de eleştirel bir anlayış içermektedir. Bu anlayış, sanayi devrinin gerçekte geçtiği evrenin bizzat ikincil olgusudur. Burjuva iktisadının, günümüze kadar, kon-jonktürel gelişiminin iniş çıkışlarından bağımsız bir kriz kuramını geliştirememesi, burjuva toplumunun, *kendi çöküşünü özgün olarak*, yani mutlak bir çöküş olarak değil toplumsal yaşamın yeni ve daha gelişmiş biçimlerine yönelik bir gelişim ve geçiş olarak algılamadaki yetersizliğini bir daha gözler önüne" sermektedir. Bu biçimlerin herbirindeki, burjuva bilimin tarihsel ve sınıfsal konumundan kaynaklanan ön koşulların, araştırmanın yöntem ile sonuçlarına ve kuramca ortaya konan kavramlara ve belitlere "önsel olarak" dahil edilmiş özel biçimi ortaya çıkarabilmek için, tüm bu akımların ayrıntılı çözümlemesine gereksinim vardır.

Tüm bu kuramsal kaydı çekinceleri göz önünde bulundurarak, burjuva toplum araştırmalarıyla Marksist toplum araştırmaları arasındaki karşıtlığı, tarihsel özgünleştirme ilkesiyle ilgisi bulur.duğu ölçüde, en genel hatlarıyla, göstermeye çalışacağız.

Gelişim Kuramları I: Sözde Gelişim

(1) A-I[c] [§'ın alternatif başlığı:] Gelişim I: Eleştirel Olmayan Anlayış

(2) P/P[c]: İlkçağ tarihine çağcıllarının büyük çoğunluğundan daha yakın ilgi duyan Johann Gottfried Herder, seyir defterinde şu notları almıştı:...

(3) A-l /2[C] [kısmen stenografik olarak ele alınmış bir varyant:]... "sınıflarıyla ve sınıf karşılıklarıyla birlikte eski burjuva toplumu"nun yerine yeni, artık "antagonist" olmayan bir toplumsal oluşumun getirilmesi, "maddi koşulları" daha burjuva toplumunun bağrında oluşmuş bir diğer gelişimin sonucudur (bkz.: Komünist Manifesto, MEGA I, 5; s. 525-26, 544,546 ve Marx'in, Önsöz 1859'da, "genel sonuçlandın son cümleleri) - Varyant 1947 K.

5. Gelişim Kuramları II: Gerçek Değişim

(1) A-Ic [§'ın alternatif başlığı:] Değişim II: Eleştirel Anlayış.

(2) P: Marksist toplum kuramının ilk önemli ilerlemesi...ibarettir...

(3) P:...gerçekte ise, ters yüz çevirme yöntemiyle, me-tafiziksel niteliğini ortadan kaldırmıştır.

(4) A-I[c] [silinmiştir; stenografik not:] silinti, 1847'nin çeşitlemesi midir acaba? - K.

(5) P/P[c] [Burada s. 31'de işaretlenmiş metni ekler ve A'da olduğu gibi devem eder:] Marx...

(6) A-I[c] [stenografik düzeltme:] en yüksek

(7) A-I[c]: Buna karşın, Marksist toplum araştırmalarında görünen "akılcı biçimiyle",...

Devrimci Eleştiri

(1) P: [bu § orada §§ 9-11 'e tekabül eder]

(2) P: Örneğin, "eskilerde" (yani günümüz "Ere Fran-çaise"e kadar gelinen geçmiş devrelerde) "art socal"in, "kendi imparatorluğunu bu gelişmiş uygarlık seviyesine taşıyabilecek ve *nations réellement policées'lerin* ayakta kalmasını sağlayan bu sağlam yapıya ulaştırabilecek" kadar gelişmiş olmadığını söyleyen "burjuva ideoloji"nin bilimsel kurucusu Deshıtt de Tracy'nin karakteristik üslubu karşılaştırmalı...

(3) P/P[c]: Burjuva toplum bilimi iki akıma ayrılmaktadır. (Felsefe, kuramsal ulusal iktisat, hukuk ve devlet bilimi, genel sosyoloji vs.) biçimleriyle toplumun çö-zümlemesiyle ilgilenen, ağırlıklı olarak *kuramsal olan aktmm* karşısında - ilk başta mutlak hükümdarlık iddiasıyla, daha sonra yalnızca rekabetçi ikinci bir bıÇvm olarak - ağırlıklı olarak tarihsel olan bir akım bulunur. Tarihsel akım, ilk önce (sözüm ona "Tarihsel Ekol" olarak), feodal orta çağ toplumuyla, daha sonra gittikçe artan bir ölçüde oldukça eskide kalmış arkaik toplumsal koşullarla, sözüm ona kültürün, sanatın, ekonominin vs. sözüm ona "başlangıçlan"yla ilgilenir (Bu ekol, Marx'in dediği gibi, "gemiciyi, büyük nèhrin üzerinde değil onun menşesinde seyretmeye" zorlamıştı.) Her iki akım da, o zamana kadarki tüm

yaklaşımlarının ötesine geçen, burjuva toplumunun özeleştirisini kendi içlerinden geliştirirler. Bu öz eleştirinin en belirgin yansımasını kuramsal akımda görmekteyiz: Bir yandan klasik siyasi iktisadın, Adam Smith'den Ricardo'ya kadar gelinen gelişmesinde; öte yandan klasik Alman felsefesinin, Kant'tan Hegel'e kadar gelinen gelişiminde. A-I^0 [kısmen stenografik düzeltmeler:]

Bu eleştiri, günümüzde, sosyalist eleştiri olarak, az çok gelişmiş biçimde, burjuva düşüncelerinin içine dışarıdan taşınmaktadır. Ancak bu eleştiri, bu geçiş devresinde, kısa bir süre için bizzat burjuva kuram içinde de meydana gelmiştir. Burjuva ilkelerinin neticelerinin, burjuva ilkeleri dahilindeki eleştirisinin kusursuz biçimini, klasik siyasi iktisadın (Ricardo) ve onun aklıevvel öğrencisi olan Alman idealist felsefenin (Hegel) son iki büyük sisteminde görebilmekteyiz - Bu, 1947'ın bir varyantıdır - K.

(4) P: Ekonomi alanının son klasik sistemi olan Ri-cardo'nun sistemine benzer bir şekilde, tüm eleştirel uğraklarını geliştirip belirgin olarak şekillendirmiştir: Kapitalist toplumun, daha önce Mandeville, Ferguson, Adam Smith, Kant vb. tarafından geliştirilmiş, ancak sonunda "daha üstün" ya da "daha geri" birimler içinde bertaraf edilmiş olan, tüm içsel çelişkilerini.

(5) P/P^c: Marx, o arada klasik burjuva toplum bilimine karşı gelişmiş olan burjuva öz eleştirinin ilk biçimine karşı olduğu kadar ikinci biçimine karşı da o kadar tarafsız bir tutum içerisinde olmuştur. Marx, gerçek niteliği...

(6) P/P^c [burada doğrudan s. 41-43'te işaretlenen metne geçiyor:] Fakat, bu tarihsel akımın, toplum araştırmaları için, yalnızca kuramsal açıdan, teşkil ettiği ilerlemeci önemini de kabul etmiştir. Özellikle de, geriye yönelmekteki... eleştirel ve geleceğe işaret eden eğilimi keşfetmiştir... P: [ondan sonra §'ı daha kısa tutuyor:] Böylece görünebilir yakınlığa hareket etmiş olan geleceğin komünist toplumu, bunun dışında, bu ilkçağ koşullarla hiçbir şekilde benzerlik göstermek zorunda değildir. Tıpkı, öte yandan, günümüzdeki sözüm ona "doğal kavimler"in "ilkel" koşullarının ya da Freud tarafından bütün çıplaklığıyla meydana çıkarılan modem burjuva insanının ruhsal durumunun günümüzdeki "bilinç dışı" kısmının, biçimsel olarak belli bir anlamda buna "tekabül eden" tarih öncesi koşullara ve

gelecekteki, gayri-burjuva toplumsal koşullara, bunun dışında, hiçbir şekilde benzerlik göstermek zorunda olmadığı gibi. P[c] [Son, A metne denk düşmektedir]

(7) P:... bir dereceye kadar tüm... ile çelişmektedir...

7. Devrimci Kuram

(1) P: [bu § orada § 9-8'e tekabül eder]

(2) P: Marksist toplum biliminin ikinci ilerlemeci önemi, toplum bilimsel tasarlayışa ilişkin yeni bir modeli ortaya koymasında yatmaktadır. P[c] [başlık sayfasındaki metnin elden geçirilmesine işaret eden stenografik bir not:] 1-44. Marx'in burjuva toplumuna yönelik eleştirel incelemelerine değinmeden önce, Marksist bilimin temel yöntemsel ilkelerine gelinceye kadar, daha önceki bölümlerde değindiğimiz teorik problemi tam anlamıyla tartışmalı ve anlamalıyız. Marx'in materyalist eleştiri ve araştırmasındaki "temel aynntı" nasıl vurgulanıyorsa gerçek ve belirli durumlara bağlı olan genelleştirmenin düzeyi de temeldeki eşitlikle uyum içindedir ve bu durum, Marx tarafından kesinlikle tanımlanmıştır. Belki yeni bir metin olarak: Tarihsel özgünleştirme ilkesinin titizlikle uygulanışı, toplumsal tasarıma ilişkin yeni bir modelin ortaya koymasını gerektirmektedir. Marx, görevinin bu kısmını, olsa olsa özensizce yerine getirmiştir. Eski modelin içkin eksikliklerine tekrar ve tekrar işaret etmekle yetinip, bunun yanı başında, Hegel tarafından bu konuda yapılmış çalışmaların sonuçlarına, özünde doğru çözümü içerdikleri için, güvenmiştir - her ne kadar bu sonuçlar, kendisi için olduğu kadar (Engels ve daha sonra Lenin için de)., Hegel'in be-timleyişindeki "ideolojik mistifikasyon" tarafından deforme edildiyse de. A: [A-l ve A-2'ye iliştirilmiştir, A-3'te yok] I-47'ye ilişkin varyant 1947 § 7. Devrimci Kuram Marksist toplum kuramının en önemli içe-riksel sorunlanna (siyasi iktisadın materyalist eleştirisi; sınıf mücadelesi kuramının sözüm ona materyalist tarih anlayışı ve kuramı) değinmeden önce, betimlememizin bu bölümünde, henüz iki genel so runun çözüme ulaştırılması artakalmaktadır. Önce Marksist toplum araştırmalarının şu ana dek birbirinden ayrı olarak ele alınan ilkelerini (tarihsel özgünleştirme ilkesi, gerçek toplumsal değişim ilkesi, devrimci eleştiri ilkesi) kuramsal bütünlük çerçevesinde toplamalıyız. Ondan sonra - şu ana dek yapılmış olandan daha tamamlayıcı bir şekilde - Marksist bilimde, tüm kuramsal

ifadelerle proleter hareketin pratik eğiliminin, devrimci bütünlük içerisinde değerlendirildiğini göstermeliyiz. A-I[c] [stenografik ek:] S. 140'a ilişkin dipnot 1949 (daha önceki numaralama). Önemli olan, Marx'ın tarihsel gö-relileştirmesinin modern bilimsel görelileştirmeye dahil edilmesidir. Ki, sonuncunun tektaraflılığı, görünürdeki en keyfi yeni toplamlar toplamlarını, tanımları, faaliyet kurallarının tarihselliğini (tüm sistemin bunlardan türetilen tarihselliğiyle birlikte) görmemesinden ibarettir. Oysaki Marx'ta, Hegel'de de olduğu gibi, tarihsel varoluş/var olmak ile kavramsal varoluş/var olmak arasında henüz basit bir özdeşliğin mevcudiyeti varsayılır (her ne kadar her ikisi de bu ilişkiyi, ilkesel olarak, tarihsel olarak ta-nımlamışsalar da).

(3) P:... devrimci bilim için faydalı bir *eleştirel* ilke oluşturur. Burjuva toplum biliminin sabit, bilimsel bilgi açısından engeline dönüşmüş soyutlamalarını, karşısına günümüz "somut" içeriğini koyarak eleştirmek mümkün. Böylece, günümüz burjuva toplumunu yanlış (düşüncelerinden) güzelleştirmelerinden mahrum bırakıp, heyecansız gerçekliğin karşısına yeni proleter varoluşun oluşmakta olan içeriğini koymak mümkün olacaktır. - Mevcut toplumsal koşulların • soyut biçiminin karşısına onların "somut", yani artık: gerçek, toplumsal, ekonomik, sınıfsal *içeriğinin;* ve burjuva varoluşun tam anlamıyla *oluşmuş* içeriğinin karşısına proleter var olmanın daha geniş ölçüde *oluşmamış* içeriğinin konmasında, yeni, devrimci Marksist toplum biliminin "materyalist" eğilimlerinden *biri* yatmaktadır.

(4) A-I[c] [kısmen stenografik düzeltmeler:]

(Hegel'in felsefi diyalektiğini, arzu olunduğu gibi, "idealistçe" değil "materyalistçe" "uygulanabilir" bir yöntem olarak değerlendirmek doğru olmasa da; toplumsal koşulların soyut *biçiminin* karşısına onların "somut", yani: gerçek, toplumsal, ekonomik, sınıfsal *içeriğinin;* ve burjuva varoluşun tam anlamıyla *oluşmuş* içeriğinin karşısına proleter var olmanın daha geniş ölçüde *oluşmamış* içeriğinin "diyalektik olarak" konmasında (Marksist devrim kuramının tüm diğer materyalist unsurlarının yanısıra) yeni, devrimci Marksist toplum eleştirisinin materyalist eğilimlerinden birinin yattığı da şüphe götürmez bir gerçektir.

[stenografik not:] 1947 yılına ait bu düzeltmelerin muhtemelen silinmesi gerekecektir. K.K. 1948.

(5) A-I[c] [1947 yılına ait olan kısmen stenografik ek, daha sonraki not:] Muhtemelen 1847'nin iyi bir düzeltişi [varyantın metni şöyledir:]

Oysa ki, toplumsal çalışma sürecinin despotça örgütlenmesi, mevcut biçimi dahilinde, üretimin genel bir anlamdaki toplumsal düzenlemesinin yerine getirebileceği pozitif amaçları dahi yerine getiremez.

En üst düzeydeki komutanın tek düze düzenlenmesi, somut gerçeklikte, yalnızca münferit işletmeler ve birçok tecrit edilmiş mal üreticilerin rekabetinden dolayı ancak daha sonralan ve daradar dengelenen, az çok düzensiz toplumsal üretim dahilindeki münferit sanayi kollarının kısmi birleştirmeleri için söz konusudur.

(6) P:... genel kuralın ileri sürülmesi bile mümkündür.

(7) P: Marx, Hegel'in 'gerçeklik somut olmalıdır' şeklindeki postulatının yerine, *somut uygulanış* açısından, akılcı olan *özgünleştirme* ilkesini koyar: Modern burjuva toplumun kuramsal çözümlemesinde, bu toplumun tüm koşullarını ve gelişimin tüm evrelerini tarihsel olarak özel olanlar olarak göstermiştir. îlk başta burjuva toplumuyla sınırlı araştırmaları tarihsel gelişimin genel materyalist anlayışı şeklinde yay-gınlaştırıp (bkz.: bu kitabın üçüncü bölümü) *bıırjııva toplumunun* özel tarihsel biçiminden hareketle *"ekonomik toplumsal oluşum"*un tarihsel olarak art arda gelen (geçmiş, mevcut, gelecekteki) birtakım *"ilerici devrelerinin"* daha genel belirlemesine ulaştığı yerde dahi, özgün bakış açısı muhafaza edilmektedir. Asıl merak konusu, "ekonomik toplumsal oluşum" kavramının bizzat kendisi değil, herhangi bir özel tarihsel toplumun genelde toplumun ortak niteliklerinden *ayrıldığı* özgün hususlar ve dolayısıyla bu özel toplumun *gelişim* nitelikleridir. Tarihsel açıdan ge-nelleştirici olan bu topluma ilişkin kavram, başka bir yönüyle özgün bir biçimde belirlenmeye devam etmektedir. Bu kavram, ilk başta burjuva toplumuna uyarlanarak keşfedilen siyasi iktisadın, "burjuva toplumunun anatomisi" olarak genişletilmesiyle, nesnel açıdan, "ekonomik" toplumsal oluşum olarak öz-günleştirilmektedir. Materyalist toplum araştırmacılarının merakı, herhangi bir toplumsal oluşumun, genel anlamda "ekonomi" olarak değil maddi üretimin özel bir tarihsel gelişim aşaması olarak dikkate alınan ekonomik temeliyle belirlenmesine ilişkindir.

(8) A-I^{c} [kısmen stenografik düzeltmeler:]

Hegel'in 'gerçeklik somut olmalıdır' şeklindeki postulatı, *somut uygulanış* açısından, pratik olarak uygulanamaz kuramsal olarak ise taşkın niteliğini korumaktadır. Bu yüzden bu postulat, Marx tarafından, tüm toplumsal koşullann (kavramsal genelleştirmeleri dahil olmak üzere) özgün niteliğinin, salt felsefi biçimiyle değil akılcı bilimsel biçimiyle de muhafaza edildiği, tarihsel-toplumsal olayların kuramsal be-timleyişinin yeni yöntemi yönünde geliştirilmiştir, [ayrıca kısmen silinmiş ve bir ? işareti konmuş bir not:] Ancak, özgün tarihsel niteliğinin vurgulanmasına rağmen, Marksist toplum kuramının ifadeleri de gerçek genel ifadelerdir ve tarafından geliştirilen kavramlar ve yasalar... [ve daha sonra eklenmiş olan bir not:] 1847 yılına ait bu değişikliklere aslında değişiklik denemez. K.

8. Devrimci Pratik

(1) Deneyim bilimi

(2) P: kuramsal ve eleştirel

İkinci Bölüm: Siyasi İktisat

1. Marksizm ve Siyasi İktisat

(1) P: Marx, siyasi iktisada, hemen başta, genel devrimci bakış açısından materyalist bakış açısına geçtiği sırada...

(2) P:... bir idealistten bir materyaliste dönüşmüş bir araştırmacının ekonomik bilimin geçmişteki gelişiminin naklettiği sonuçlarına geçişi...

(3) A-I^{c}:... Marx tarafından, 1861 ile 1863 yılları arasında hazırlanan, ancak daha sonra yerine "Kapitalen geçtiği, 1859 yılının yazısının devamının kabataslağını kullanarak...

Siyasi İktisadın Gelişimi

(1) P: Ekonomi, konu itibarıyla, tüm... betimlenişi olarak kalmaktadır...

(2) P: Soysuzlaşma; P^{c}/A: Fakirleşme

(3) P: sonraki gelişimin; P^{c}/A: devam eden körelme

(4) P:... rağmen, ilk elemanter başlangıçlarından gittikçe kitleleşen, daha etkili ve tehdit edici olan biçimler şeklini alan, ezilen ile ezen sınıf arasında birçok cephede eş zamanlı olarak sürdürülen ve zaman zaman açık çatışmalara (Emeute) dönüşen sürekli savaş hali yönünde gelişen... proleter hareketin, tüm mevcut işçi örgütlerinin kanlı yenilgilerinden, feci bir şekilde zulme uğramalarından, etkili şekilde ezilmelerinden zorunlu olarak kaynaklanan geçici geriye atılmasına tekabül eden)...

(5) P^{c} [kenar not:] Nükleer güçler, atomicbomb! KK

(6) P/A: emek olarak

(7) P: orijinal

3. Siyasi İktisadın Eleştirisi

(1) P: Siyasi

(2) P: ilerici devrimci burjuva

(3) P: [bu cümle eksik] *

4. Felsefi ve Bilimsel Eleştiri

(1) P:... felsefi mücadele biçimi...

(2) A-1/2^{C}: Henüz "insanlararası yabancılaşmanın ortadan kaldırılması" için verilen eski idealist felsefi mücadelenin (materyalist şekline) dönüştürülmüş devamı olarak ortaya çıkmaktadır. Proudhon için, "ulusal ekonomik yabancılaşmayı ancak ulusal ekonomik yabancılaşma *çerçevesinde* ortadan kaldırdığını söylemiştir. Ekonomi kavramlarını Hegelci felsefenin kavramlarıyla yüzleştirmektedir; "Hegel, modem ulusal ekonomiye iştirak eder" dedi.

(3) P/P^{c} [burada yeni bir §'ı başlatır *(5)]*

5. Marksist tktisadın İki Evresi

(1) P/A: farklı evrelerin

(2) P: böylece, o zamanlar, pratik işlevleri açısından şiddetle bastınlan birçok devrimci teşebbüs, nes-■nelleştirilmiş şekliyle, devrimin kuramsal

be-timlenişinde göründü. Proletaryarun sosyal devrimi, Marx tarafından, Kapital'de betimlenir...

(3) P: Ancak, sosyalist işçi hareketinin bu gelişim evresinde, materyalist kuramın çizdiği devrimci eylemin belli dönüşümü söz konusu

(4) P /A:... coşkulu, ütopik, iradeci, eylemci...

(5) P: Marksist devrim kuramının daha sonraki tarihsel etkisinin önemli bir etmenini oluşturan bu "materyalist" ayılmanın ("yenilgiye uğramış olan ordular derslerini iyi çalışırlar"), devrimci hareketlerin, 1848 devrimlerinin başansızlığa uğramasından sonra, ellili yıllarda tamamen duraklamasının yanı sıra, başka, daha pefiel.fotamda tarihsel olan bir nedeni vardı. On dokuzuncu yüzyılın proleter devrimi", genelde modem devrimci hareketin ikinci evresi olarak, on sekizinci yüzyılın burjuva devrimi"nin idealist ve kahramanca olan ilk evresine kıyasla, artık heyecanlı, hayalci değil, ayılmış ve materyalist, kendi içeriğine ulaşmış olan bir hareket şekli almıştır. Böylece, Büyük Fransız Devrimi'nden sonra, ilk önce karşı devrimin Fransız kuramcıları ve daha sonra Alman romantikleri tarafından ileri sürülen ve özellikle Hegel aracıyla Marx'i yoğun şekilde etkileyen genel "ayılma "nın belli bir kısmı modem işçi hareketinin materyalist Marksist kuramına eklenmiştir. Hatta ve hatta, daha da geriye giderek, (Marx, Engels ve Lenin tarafından her zaman en yüksek düzeydeki siyasi akıllılığın ve enerjinin annesi olarak) övülen Devrimci Meclis rejimininde, 1789 yılının ilk coşkulu evresine kıyasla, proleter devrimin materyalist kuramının oluşturulmasında önemli bir rol oynayan, burjuva devriminin ikinci "ayılmış" evresini görmek mümkündür.

(6) P: Dünya tarihi çapında bir zafer.

7. Malın Fetiş Niteliği

(1) P/A:... karakteristik toplumsal biçimin malların görünürdeki değer ilişkilerinde, burjuva bilinci ve dolayısıyla bu burjuva bilincin bilimsel biçimi olan siyasi iktisat için... maddi üretimin özel tarihsel bir gelişim aşaması olarak göstermiştir...

8. Değer Yasası

(1) A: Faşist

(2) P:... ve gelişim...

(3) P:... krizlerin önlenmesine yarar mekanizmalar...

Değer ve Arb-Değer

(1) P/A: Bunun neticesinde...

(2) P: Olsa olsa mallann fiyatlarının genel gelişiminde ortaya çıkar,... A: Değer yasası, mallar dünyasmm fetişist görünüşünden kendilerini alamayan birkaç Marksist iktisatçının düşüncelerinin tersine, doğrudan *malların fiyatlarının genel gelişiminde* de kendini göstermez...

(3) P/P[c]: Ancak, Marksist değer öğretisinin amacı, sonuçta, mevcut kapitalist toplumda kişisel çıkarları doğrultusunda hareket eden iş adamının pratik

muhasebesini ya da kapitalistçe kâr etmenin gelişimi konusunda endişelenen burjuva devlet adamının ekonomi politikalarını kuramsal açıdan temellendirmesi değildir. Marx'a göre, kuramının bilimsel açıdan nihai amacı, daha ziyade, *"modern toplumun ekonomik hareket yasasını* - ve dolayısıyla, aynı zamanda, tarihsel gelişim yasasını - *deşifre etmektir"*. Marksist Lenin, daha sonra, daha net bir şekilde, "Marksist araştırmaların doğrudan amacının, günümüz kapitalist toplumunda var olan antagonizmaların ve sömürünün tüm biçimlerinin, proletaryaya onlan ortadan kaldırmakta yardıma olabilmek için, açığa çıkarılması" olduğunu söylemişti".

(4) A: Günümüz kapitalist üretiminde...

10. Toplum Sözleşmesi ("Contrat Social")

(1) P/P'[1]:... burjuva kuramı, bu maddi yönüyle, temel toplumsal ilişkileri oluşturan yeni ekonomik oluşumun üretim ilişkileri, ekonomik kavramların fetişist niteliğinden dolayı toplumsal ilişkiler olarak algılanamadığı sürece, tutarlı şekilde geliştirilememişti. Ayrıca burjuva toplum kuramında, baştan beri, yeni oluşturulmuş kavramın sınırlan hakkında büyük bir belirsizlik söz konusuydu; ve kuramcılar "burjuva toplumlari'nı eski feodal devletten ne kadar kesin çizgilerle ayır-dılarsa da, onu, öte yandan, yeni burjuva devletiyle o derece pervasızca özdeşleştirmişlerdi. Biçimi (ki, toplum sözleşmesi kuramının yüzeysel temsilcilerinde bu böyledir) akıllanmış

bireylerin ya uyum içinde hareket edip özgürce karar verdiği ya da (ki, doğa hukuku kuramının birkaç önemli temsilcisinde bu böyledir) bir "ölüm kalım savaşandan sonra güçlüye göre düzenlenmiş olan burjuva toplumunu ya da devleti, bir toplumsal ilişkiler bütünü olarak düşünmüşlerdir.

(2) A:... bizzat ekonomi için fetişizm daha aşılamamıştır. Toplumsal bakış açısının gerçekleşmesi, ancak bizzat toplumun ekonomik temeline uygulanmasıyla mümkün olabildi. Ayrıca

11. Sonuçlar, Doğrultmalar, Panorama

(1) P/A: yeterli olmasa da...

(2) P: Bu durum, bizzat Marx tarafından, betimlenmesi süresince, kuramsal bakış açısının daha iyi anlaşılabilmesi için zaman zaman kullandığı, günümüz kapitalist mal üretimiyle toplumsal üretimin başka tarihsel olarak geçmiş ve gelecek biçimlerinin karşılaştırmacı yöntem için bile söz konusudur.

(3) P:... klasik burjuva iktisatçılannın, bu özel kategorilerle, oluşmakta olan burjuva toplumunun maddi temellerini, kendi dönemleri için yeterli bir şekilde aydınlattıkları... proletaryanın yeni materyalist toplum bilimi tarafından devralınmasını imkansız kılan,... ekonominin belli marjinal sorunlarının, bu "ekonomik" biçimiyle, çözülmesi bir yana, artık anlamlı bir şekilde ortaya ko-nulamamasıyla da kendini göstermektedir. Sınırlı alanlarda ve geçici bir süre için, burjuva üretim tarzının belli kısmi kesimlerinin bilimsel çözümlemesi için günümüzde hâlâ, belli eleştirel düzeltmelerle birlikte, yararlı bir bilgi edinme aracı olan burjuva iktisadın kategorileri...

MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETİ/F:20

Üçüncü Bölüm: Tarih

1. Doğa ve Toplum

(1) P:... modern kapitalist toplumun dışına itilmiş işsizler için yeniden oluşturulmuş ilkel sürülerin "normal" açlık devreleri de...

P^c/A:... modem kapitalist toplumun geniş halk kesimleri için yeniden oluşturulmuş ilkel sürülerin "normal" açlık devreleri de...

(2) P:...ve doğal, büyük zamansal aralıklarla insanların eyleminden bağımsız olarak gelişen doğa koşullarının bu nesnel gelişimi, bu sistemin kendiliğinden anlaşılır bilimsel önkoşulu olup, onun hareket noktası değildir. Bu gerçek, Marksist toplum araştırmalarındaki *"örıcecil doğal kavramı"* gibi sınır kavramlarında çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Marx tarafından sıkça kullanılan bu kavramm belirlenişi, başta olumsuzdur____gibi toplumsal koşullara, ilişkilere işaret etmektedir...

(3) P:... tarihsel olarak oluşmuş, dolayısıyla günümüzde ve gelecekte de tarihsel olarak değişime uğrayabilecek ve insanlann eylemleriyle de-virilebilecek toplumsal biçimler...

(4) A-l[c] [dipnota ilişkin kısmen stenografik bir ek:] Öte yandan, Marx'tan alıntı olarak yukarıda belirtilen ifadeye göre, tarihsel gelişimin "öncecil doğal" *[naturwüchsig],* henüz bilinçli olarak meydana konmayan sonuçlan, uzak bir gelecekte de varolacaklardır (Kapital I p. 4).

Uzun bir gelişim tarihinin öncecil doğal sonucu olarak yeni maddi yaşam koşulları.

Doğal nitelikler, bir nevi basamaklara sahiptir. Bunlardan birkaçı daha 'uygarlık' tarafından tas-viye edilirken (MEGA V 55), tümü ancak tam gelişmiş komünizm tarafından yok edilecektir *(58, 60).* Bizzat doğal niteliklerin tamamıyla 'bertaraf edilmesi' ya da toplumun üstünden 'sıyrılması'na gelince, bu ancak çok uzaktaki bir gelecekte mümkün olacaktır.

Marx nasıl, Fichte'yi andıran bir idealizmle, bilinçli yapılanı, öncecil doğal olana kıyasla, gelişimin daha yüksek düzeyli bir biçimi olarak övüyorsa; Fransız karşı devrimcileri ile Alman romantikleri bu gelişim sürecini, tam tersine, kutsanmış bir biçimin dünyevîleştirilmesi olarak değerlendirmektedirler; bkz.: Fi£v6e vs., Marx V 325'ten alındığı gibi. Fransız Devrimi'nde *zamanın* yerine, bilinçli *"irade"*nin yerleştirilmesi hakkında.

(5) P: Düzenlemenin biçimi...

(6) P:... değişime uğramamış tarih öncesi gerçekler Ve

P:... ilkesel olarak önsel olmayan, herkes için...

P:... yalnızca önsel doğal olan yani toplumsal olan ve dolayısıyla *toplumsal açıdan* değişken biçimini kuramsal olarak görmüş ve daha sonra insanların toplumsal praksislerince değiştirip devirmiş...

P^{c}/A:... yalnızca önsel doğal olan, yani toplumsal olan ve dolayısıyla *toplumsal açıdan değişken* biçimini kuramsal olarak tanımış ve dolayısıyla pratikte değiştirip sonunda insanların toplumsal prak-sisleriyle tamamıyla devirmiş...

P/P^{c} [burada, birçok kez üstünde çalışılıp sonunda A'ya dahil edilmeyen bir bölümle devam edilmektedir. Basılan, P metniyle Korsch'un yazı işlerine yönelik ikinci notunda ilan edilen paragrafın ikinci bölümünün yeni versiyonudur]

P^{c} [Yazı işlerine yönelik not:] Şimdilik atlanmalı ve yeni bir sayfada III 14'le devam edilmeli; sayfa numarası, 4 tane gözden geçirilmiş sayfanın eklenmesiyle, yine III 14 olarak kalacaktır.

P: Marx'in ilk, ağırlıklı olarak felsefi nitelikli yazılarında, genel biçimiyle öne sürmüş olduğu, ve daha sonraki devresinde, ekonomik ve toplumsal bir araştırmacı olarak, sürekli olarak tutarlı bir biçimde uyguladığı toplumsal varoluşun sözüm ona "doğa koşulları"nın bu belirgin tarihsel ve toplumsal, dolayısıyla kuramsal açıdan eleştirel, pratik açıdan ise devrimci yaklaşımın en etkileyici örneğini, "Kapital"deki *"mutlak artı-değerin üretimi"nin* ele alınışında görebilmekteyiz. Marx, kapitalist üretim sürecini, ilk başta, "herhangi bir özel toplumsal biçimden tamamıyla bağımsız", yani: "kapitalist için ve onun kontrolü altında olduğundan yine de genel mahiyeti açısından değişmeyen" kullanım değerlerinin ya da mallann üretimi olarak değerlendirdiği yerde dahi, gerçekte üretim sürecinin bu doğa etmenlerini, baştan beri, aynı zamanda, "işçinin kendi emeğinin satıcısı olarak ortaya çıktığı" mevcut üretim çağmın belli toplumsal durumun özel bir yanı olarak ele alır. Burada, ilk başta, *("insan ile doğa arasındaki özümleme" ve "emekgücünün kapitalist tarafından tüketim sürecine sokulması"* biçimiyle ifade bulan) *"çalışma süreci"*-, ondan sonra *"değer oluşturma süreci"* (mal üretimi) ile *"sermayenin faydalanma süreci"* (artı-değer üretimi) - ve nihayet, özetle, *"çalışma, değer oluşturma ve faydalanma süreçlerinin birliği"* olarak gösterilen süreçler, aslında, belli

toplumsal biçimlerde vukubulan tek bir süreçtir.[1] Bu süreçlerin her birinin sonucunda, burjuva iktisatçılar

Bkz: Kapital I, Beşinci Bölüm: "Arbeitsprozeß und Venventungsprozeß" [Emek Süreci ve Artı-Değer Üretim Süreci], ve ayrıca tarafımca yayına hazırlanan metnin önsözü, Berlin 1932, s.14-15 ve karşıtları olan vülger sosyalistler tarafından, tek yanlı olarak, bazen yalnızca bir kullanım malları üretimi bazen de - tam tersine - yalnızca bir değer üretimi ya da basit bir lüpçülük olarak gösterilen, "kapitalistlerin egemen olduğu üretim sürecinde, nesnel üretim mallannın sermaye olarak gerçek üreticilerin emek gücü malı olarak girdi yaptıkları bir toplumda artı-değer üretiminin kullanım malları üretimi vasıtasıyla, kullanım malları üretiminin ise değer üretimi vasıtasıyla" oluşmuş bir üretim tarzı olarak ele alındığında ancak, tüm tarihsel ve toplumsal belirginliğiyle algılanabilen, eleştirilebilen ve pratik deviriri eylem için üzerine hücum edilebilir modem kapitalist üretimin temel olgusunun tam anlamıyla belirlenmesine yarayan uğraklar *[moment]* doğar.

P[c] [yazı işlerine yönelik not:] Buradan itibaren, dikte edilmesi için saklanması önerilen s. III 11-13'e ilişkin ek yer almaktadır. Ondan sonra, sayfa III14 ile yeni bir § başlamaktadır - K.

P: Marx'ın yeni materyalist bilimi, tüm kap-' samıyla, tarihsel ve toplumsal bir bilimdir. Yeni bir burjuva bilimi olan siyasi iktisat da bu tarihsel ve toplumsal bütün içinde tamamen eritilmiştir. Marx'a göre, iktisadın ele aldığı konular, doğa ile teknik ve insanoğlunun varoluşu gibi konulardan farklı olarak, her şeyden önce fen bilimleri araştırmalarının (jeoloji, fizik, kimya, teknoloji; öte yandan bioloji, fizyoloji, psikoloji vs.) konusu olmayıp, ancak toplumun tarihsel gelişim sürecinin materyalistçe araştırılmasına konu olduklan ölçüde ve yalnızca bu yanlarıyla, bir de materyalist toplum biliminin konuşudurlar. Ekonomik koşullar, daha ziyade, - aynı politika ve hukuk ile tüm sözüm ona "tinsel bilimleri"nde olduğu gibi - tüm içerikleri bakımından, toplumsal koşullardır. Burjuva toplumunun temel ilişkileri olarak, mevcut ekonomik toplumsal oluşumun parçalarıdır. Burjuva iktisadın "fetişist" yaklaşımında "ekonomik olan" "sosyal olan"dan ayrı olup, bilim tarafından ancak daha sonra - ("pür" iktisattan toplumsal uygulamalı iktisada geçiş sürecinde) sosyal olanı ekonomik olanla

temellendirerek-yeniden birleştirilmesine karşın; Marx'ın eleştirel yaklaşımına göre ekonomik olan sosyal olanla doğrudan bağlantılıdır. Maddi üretimden doğrudan doğan "ekonomik- sosyal" ilişkiler, "politiğe" ve - sözüm ona "tinsel" ilişkiler dahil olmak üzere-geniş anlamdaki tüm diğer "toplumsal" ilişkilere karşın, "sosyal"i oluştururlar.

Günümüz "uygar" (yani "burjuva toplumu"na ait) dünyada konuşülan tüm dillerde *sosyal* kavramı bu şekilde kullanılmak-tadır: "sosyal sorun", *"sosyal politika"* ya da "sosyal hareket" olarak. Modern "sosyoloji", kendisince daha geniş anlamda kullanılan "sosyal" kavramını bu nahoş çağ-nşımlardan bir şekilde arındırmayı ancak yapay bir gayretle başarabilmektedir. "Sosyal sorunlar", modern işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla gündeme gelen, burjuva toplumundaki tüm sınıfların sonardandır; bu anlamda, bir yandan, ekonominin toplumsal düzenlenmesiyle ilgili, öte yandan toplumsal smıf mücadelesiyle ilgili sorunlardır. Demokratik devlette "sosyal reform"u savunanlar tarafından aşılması ya da, günümüz faşizm ve nasyonal sosyalizmde, tasfiye edilmesi istenen sınıfların mücadelesi konusu da, materyalist açıdan, sınıf mücadlesinin ta kendisidir.

Modem burjuva toplumunun sınıflararası "sosyal" mücadelesi, dolayısıyla da proleter ile burjuva toplumbilimleri arasındaki kuramsal mücadele, siyasi iktisat alanmda bir sonuca varacaktır. Ancak

çağın devrimci bilincinin tarihsel gelişiminin (ve bu genel tarihsel gelişiminin Marksist devrimci toplum kuramının oluşumdaki kısaltılmış tek-rarlanışmın) geçmişini dikkate alarak, "din eleştirisinin tüm eleştirinin önkoşulu" olduğunu söyleyebiliriz. Geleceği dikkate aldığımızda ise, dine karşı mücadele, tersine, ancak dolaylı olarak "tinsel yeri" din olan dünyaya karşı mücadeledir[360] Burjuva hukukunun ve devletinin eleştirisi de "asü dünyevî sorunu, tüm kapsamlılığıyla" henüz konu etmez. Bu ancak, karşı tarafın tüm eylemleri ve tüm hayalleriyle gerçekte üstünde bulunduğu *maddi üretim* zemininin eleştirisiyle gerçekleşir. Burjuva toplumunun, onun hukukunun ve devletinin, sanatının, felsefesinin ve dininin gerçek kökenlerine inmek, ancak *siyasi iktisadın eleştirisiyle* mümkündür. Tüm toplumsal eleştiri, eleştirilerin bu en radikal biçiminde maddi açıdan temellenir

[burada son gözden geçirilmiş biçimiyle sunulan metin herhangi bir el yazmasına ait değildir].

Sayfa III, ll'in ortasından III, 13'ekadarki bölümün yeni metni:

Siyasi iktisadın Marksist eleştirisinin tarihsel-toplumsal sisteminde, görünürde ekonomi, tarih ve toplumun "önkoşulları" olarak varsayılan doğa ile teknik gibi olguların ve insanoğlunun dünyevî ve sözüm ona manevi varoluşunun da toplumun tarihsel gelişimin • materyalist açıdan değerlendirilmesine dahil edilişi, bu örnekte çok belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bu somut materyalist yöntem, bir yandan, ekonomik ko-şullann bazı "iktisat felsefecileri" ve "tinsel bilimcileri tarafından günümüze değin pür tinsel olgular olarak gösterildikleri tamamıyla boş soyutlamayla, öte yandan da, siyasi iktisadın toplumsal olgularının eski (ve birkaç yeni) ik-tisatçılarıyla dış nedenin doğrudan etkisine isnat etmek istenilen ve aynı şekilde soyut "doğacı" hayalle karşıtlık içerisindedir. Dolayısıyla Marx'ta, örneğin, "artı-değer [doğrudan] bir doğa te-meli"ne sahip değildir. Marx, Kapital'in bu konuyla ilgili bölümünde[361], günümüz kapitalist üretiminden kaynaklanan, emeğin tarihsel olarak gelişmiş olan toplumsal üretim güçleriyle birlikte "emeğin doğadan kaynaklı üretim güçlerinin de (dahil edildikleri) sermayenin üretim güçleri"[362] oldukları düşüncesiyle yetinmez. Marx, burada, tam gelişmiş komünist toplumda (ya da "gerçek özgürlük âlemi"nde) tam olarak sona ermiş olacak sömürünün ("artı emeğin"in artık "antagonist" olmayan bir biçimine dönüşmesinden kaynaklanan) ekonomik toplumsal oluşumunun belli bir döneminde, göreli olarak oynadığı çok daha olumlu rolüne henüz değinmemektedir.[363] O, daha çok, ilk başta "basit çalışma süreci"nden hareketle soyut bir biçimde tanımlanan "üretken emek" kavramının kapitalist üretim süreci için sahip olduğu ek belirlemelerin somut olarak incelenmesini, "doğa koşulları"nın "artı-değer" için sahip oldukları önemin, tüm kısalığına rağmen yine de eksiksiz, izahıyla tamamlar. Ancak bundan sonra, artı-değerin bir "doğal temel"inden söz etmek mümkün olacaktır - ki, o da ancak çok genel bir anlamda: Şöyle ki, hiçbir mutlak doğal engel, bir kişinin kendi yaşamı için gerekli emeğini bir başkasına yüklemeyi engelleyemeyecektir.[364] Doğal koşulların artı-değerin oranı için önemi, aynı şekilde olumsuzdur. Doğal koşullar, "kapitalist üretim varsayıldığında", artı emek üzerine etkide bulunurlar; fakat "yalnızca

bir doğal engel olarak, yani emeğin başkaları için başladığı noktanın belirleyicisi olarak". Doğal koşullar, tüm bu noktalar bir yana, ancak ve ancak "artı emeğin, yani artı-değerin ya da artı ürünün ihtimalini oluşturup hiçbir zaman onun gerçeğini"[365] oluşturmazlar. Ve her halükârda, doğal koşullar, şu ana dek değinilen tüm tarihsel yaklaşımlarda, gelişim süresince gittikçe önemsizleşen etmenler haline gelmektedirler. *"Sanayinin öne çıktığı ölçiide doğal engeller geri çekilirler*".[366] Aynı gerekçeler, Marx'in aynı yerde birkaç dipnotta ima ettiği gibi, sosyoloji ve siyaset üzerine çalışan birtakım yazarlarca günümüze dek öne sürülen sözüm ona *"devletin doğal temeli"* için de geçerlidir. Devletin'siyasi biçimi, tıpkı (gerçekte ondan türetilmiş bir biçim olduğu) artı-değerin ekonomik biçiminde olduğu gibi değişmez fiziksel koşullardan kaynaklanmamaktadır.[367] Tıpkı, insanların ihtiyaçları için yararlı olup insanların emeğiyle üretilen nesnelerin doğuştan değil yalnızca belli tarihsel koşullar altında "mal" oldukları gibi, ve aynı altının ve gümüşün yalnızca belli tarihsel koşullarda "para" olduğu gibi; hükmeden ve hükmedilenler arasındaki karşıtlık da, öncesiz-sonrasız bir doğal zaruretten değil belli tarihsel (ve tarihsel olarak değişebilir) koşullarm hükmünden kaynaklanmaktadır. Devrimci Marksist kuramın tarihsel-toplumsal materyalizmi, sözüm ona "doğacı" devlet kuramlarının ve onlara dayanan modem şiddet poltikacılarının sözde materyalizmine aşılamaz bir karşıtlık oluşturur.

2. Materyalis t Tarih Anlayışı

(1) P:... Materyalist tarih anlayışı...

(2-4) P: Tarih anlayışı

3. Özgün Uygulanış

(1) P:... Üretim koşullarının üreticiler üzerindeki nesnel "hakimiyef'i değil, tam tersine, üretim sürecinin doğrudan güdüleri olarak görünen kişisel hâkimiyet ve boyunduruk ilişkileriyle gizlenen üretim koşullarının üreticiler üzerindeki nesnel "hakimiyet"i.

(2) P: Tarih anlayışı

(3) P_v.asıl ilk çağ toplumunda...

(4) P: en genel

(5) P/A: bilimsel

4. Felsefi Materyalizm

(1) P:... Materyalist toplum kuramının *deneyim bilimsel* ve eleştirel açısından, bunu bugün hâlâ ya da bizzat bugün gerekli olduğunu savunan düşünceye yalnızca bir adım kalmıştı,...

(2) P: Marx'in tarihsel materyalizmin bu en önemli ilerlemeci yanı, sonradan, tüm revizyonist teşebbüsler... bu "ortodoks" Marx yorumcularından görülmemiştir...

(3) P/A:... Marksist toplum araştırmalarında vücut bulan materyalist bilimin bu en gelişmiş biçimi,...

(4) P: Marksist ortodoksluğun nerdeyse tarihsel kaderidir ki, kendisine karşı yöneltilen revizyonist saldırılara karşı girdiği savunma sonucunda, tüm ana noktalarda karşı tarafın anlayışını benimsemektedir,...

(5) P: Kendi bilimsel çalışmalarında da artık felsefi sorunlarla ilgilenmedikleri zaman bile, hangi kılıf altında olursa olsun, materyalist olmayan her yaklaşıma karşı mücadelelerini sıkı sıkıya sürdürmüşlerdir.

(6) Pc (dipnota ek:]

Birleşik Devletler'de Marksizme ya da başka bir materyalist düşünce tarzı varyantına en yakın olan filozoflar, doğa ve toplum araştırmacıları, aralarında John Dewey ve onun yaygın ekolü, yaklaşımlarını büyük zevkle "doğacılık" diye adlandırmaktadırlar.

(7) P: günümüzde

(8) P:... popüler olan

(9) P/P^c [§'ın sonu oldukça farklılaşmaktadır:]

Bu yüzden Friedrich Engels (ve daha sonraları Lenin), tarihsel açıdan tümüyle haklı olarak,

Marx'ın ölümünden hemen sonra, "ağırlıklı olarak İngiltere ile İskandinav ülkelerinde olmak üzere, yurt dışında ve hattâ bizzat Almanya'da meydana gelen klasik Alman felsefesinin yeniden doğuşumu göz önünde bulundurarak, o dönemlerde yoğun bir şekilde boy gösteren

idealist felsefenin çeşitli akımlarının karanlıkçı eğilimlerine karşı, materyalist bir bilim olan Marksizmin genel, dolayısıyla belli bir anlamda felsefi dünya görüşüyle bağlantısını yeniden vurgulamıştı.

Neticede Marksizmin, materyalizmin en belirgin akımına aidiyeti akıl gereği tartışılmazdır. Marx'ın tarihsel materyalizminin, herhangi bir şekilde, (on sekizinci yüzyılın devrimci burjuva materyalizmi ya da sol Hegelci Feuerbach'ın materyalist din eleştirisi gibi) felsefi materyalizmden doğrudan çıktığı ya da, varoluşunun önkoşulu olarak, ona bağlı olduğu savına gelince, durum farklıdır.

P[0]: Marx'ın ölümünün üzerinden çok geçmeden, "ağırlıklı olarak İngiltere ile İskandinav ülkelerinde olmak üzere, yurt dışında ve hattâ bizzat Almanya'da klasik Alman felsefesinin yeniden doğuşu meydana geldiğinde", felsefi idealizmin tüm açık ve gizli biçimlerine yönelik Marksist mücadele yeni bir anlam kazandı.

O dönemlerde Friedrich Engels gibi tamamıyla bilimsel ve ampirik eğilimli bir Marksistin, felsefi-materyalist gençlik dönemini hatırlayıp (ve buna dayanarak), o arada idealist felsefenin çeşitli akımlarının yeni yeni boy gösterdiği karanlıkçı eğilimlerine karşı, materyalist bir düşünce tarzı olan Marksizmin genel, dolayısıyla belli bir anlamda fel-sefi-materyalist dünya görüşüyle bağlantısına yeniden vurgu yapmasının nedeni, daha önceleri aşılmış olan felsefi bir yaklaşıma geri dönüşten çok bu

özel zamansal koşullarda yatmaktadır. Bir tarihsel dönem sonra Lenin tarafından, bu sefer yalnızca burjuvazinin kendi içinde değil Rus sosyal demokrasisi ve onun bolşevik fraksiyonunun içinde de şaşırtıcı yoğunlukta yankı bulmuş olan sözüm ona "empirio-kritisizm" ile net olarak materyalist olmayan diğer dünya görüşlerine karşı sürdürülen şiddetli siyasi tartışmaların motivasyonu da bu türden bir zamansal nedensellikten beslenmişti.

Neticede Marksizmin, materyalizmin en belirgin akımına aidiyeti akıl gereği tartışılmazdır. Marx'in tarihsel materyalizminin, herhangi bir şekilde, (on sekizinci yüzyılın devrimci burjuva materyalizmi ya da sol Hegelci Feuerbach'ın materyalist din eleştirisi gibi) felsefi materyalizmden

doğrudan çıktığı ya da, varoluşunun önkoşulu olarak, ona bağlı olduğu savına gelince, durum farklılaşmaktadır.

(10) A:..., bu dönemde bizzat kendisi tarafından yönetilen bolşevik partinin Merkez Komitesi içerisinde ortaya çıkan... Burası, Lenin'in "Mac-hizm"e, "Empirio-Kritisizm"e vs. karşı yöneltiği argümanların kuramsal doğruluğunun ve zamana uygunluğunun tartışmasının yapıldığı yer olamaz, ya da... tarihsel soruyu...

6. Hegel'den Marx'a I:

Toplum Alemi

(1) P:... ve bir kez daha mantık tarafından örtülmesi

(2) A-l^{c}: Marx, hukukun ve devletin materyalist eleştirisini henüz oluşturmadan, daha farklı temellere dayanarak, burjuva bilincinin bu dini, sanatsal ve felsefi biçimlerini şiddetle eleştirmişti. Mevcut dünya düzenine karşı çıkışını, burjuva dünya görüşünün bu "yüce" fikirlerinin eleştirisiyle başlatmış, ve, ilk başta dini felsefi açıdan olmak üzere, daha sonra dinle felsefeyi siyasi açıdan eleştirmişti. Eleştirel ilkesinin daha sonraki gelişiminde, hukukun ve devletin gerçek temelini siyasi iktisatta bulduğunda, önceleri hukuka ve siyasete bağladığı ■ bu "yüce" ideolojileri de aynı temele bağlaması çok doğaldı.

7. Hegel'denManc'a II:

Toplumsal Gelişim

(1) P:..., Maddi üretim güçleriyle (onlara ilk başta tekabül eden ancak daha sonra onlarla çelişen) üretim ilişkileri arasındaki çelişkileri, toplumun tarihsel güdüsü olarak değerlendiriyorsa,...

(2) A-I^{c}:... Çağdaşlanyla...

8. Maddi Üretim Güçleri I:

Kavram

(1) P:...Sınıflann...üretim güçlerinin ve ilişkilerinin çok daha 'genel ve genelde zamansız olarak genel çelişkileriyle temelli olan geçici, belli bir tarihsel dönemle sınırlı bir olgusu olarak kabul etmek isteyen.

(2) P:... Üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin Marksist açıdan karşılaştınlmasını teknik sonuçlarla onların toplumsal uygulanışı arasındaki farktan başka bir şey olmadığını öne süren...

(3) P:... aşılması olanaksız olan...

(4) [burada, düzeltilmemiş olan metin P esas alınmıştır; A'ya ait olan metin-muhtemelen bir aktarma hatasından kaynaklı-şöyledir:]... idamesini [savunanlann] sessiz şiddeti...

9. Maddi Üretim Güçleri II: İlerleme Yasası

(1) A-1/2^{C} [kısmen stenografik düzeltmeler:]

Marx tarafından gösterildiği gibi, kapitalist üretimin erken döneminde, sermayenin sürekli birikimi, bu dönemin bilincine ilerlemenin fanatizmi olarak yansıdıysa, o zaman, bu koşulların yok oluşuyla birlikte, burjuva sınıfının ilerlemeci fikri teorik olarak da şapa oturmaya mahkûmdu. Kapitalistin, kapitalist üretimin ileriki safhadaki gelişimiyle birlikte, sermaye ve refah oranının birikmiş fazlalaşmasıyla birlikte, sermayenin birikim eğilimlerinin yalnızca bir cismi olmaktan çıktığı ölçüde,... o kadar da... - Asıl metin belki daha uygun olacaktır? - K. 1949

(2) P/A: kurtanlmış

(3) P: [§'ın sonu]

10. Toplumsal Üretim İlişkileri

(1) P + A:...•üretimin... bu nihai belirlenmişlik, hareketsizlik ve değişmezlik... **P^{0}:**... maddi üretim tarzma içkin görünürdeki bu nihai belirlenmişlik, hareketsizlik ve değişmezlik...

11. Marksist Devrim Kuramının İki Evresi

(1) P [ilgili § (12) o denli farklılaşmaktadır ki, burada tamammı veriyoruz:] Proletaryanın sosyal devrimi, belli bir toplumsal sınıf çatısı altmda birleşmiş gerçek insanlarm, başka toplumsal sınıflara karşı -böyle bir gerçek ve pratik eylemin beraberinde getirdiği tüm şanslarla ve risklerle birlikte - yürüttükleri gerçek ve pratik bir eylemdir.

1859 yılında, Siyasi İktisadın Eleştirisine Önsöz' deki "içerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden

önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşullan, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yenlerini almazlar" şeklindeki sözler, Marksist devrimci kuramın burjuva ve reformist karşıtlarının düşündüğü gibi, Marx'in (Feuerbach Tezleri, Alman İdeolojisi, Felsefenin Sefaleti, Komünist Manifesto gibi) erken yazılannda görünen pratik materyalist anlayışından, devrimin yalnızca ekonomik, içinde bulunan öznelerin zorunlu olarak nesnel yasalara göre gerçekleştirecekleri bir gelişim doğrultusundaki, fatalist çınlayışına geçmesi anlamına gelmez. Marx, gericilik ve mahmurlukla sonuçlanan 1848 burjuva devriminin kendisinde yarattığı düş kınklığı sonucu "proleter sınıf mücadelesinin yıkıcı pratiğinin eylemci sözcüsü" nden "gerçek tarihsel gelişimin nesnel ve bilimsel gözcü"süne dönüşmeden çok daha önceleri, "devrimci unsurların sınıf olarak örgütlenmesi, eski toplumda filizlenebilecek olan üretim güçlerinin var olmasını gerektirir" tarzında materyalist bir düşünceyi dile getirmişti. Marx'in daha sonraki yazılannda ifade bulan aynı düşüncenin yeni biçimi, eskisinden yalnızca daha soyut bir ifade biçimiyle dile getirilmesinden dolayı farklılaşmaktadır. İfade biçimindeki bu farklılaşmanın nedeni, o arada meydana gelmiş olan genel nesnel koşullann ve özellikle de proleter sınıf mücadelesinin içinde bulunduğu koşullann değişmesiydi. Marx ve Engels'in, bundan böyle devrimci sürecin istenildiği zaman hızlandırabilmesine bağlanan tüm öznel ve duygusal umutlann karşısına, nesnel ekonomik koşullann materyalist anlamda çözümlenmesinin sonuçlannı ve bu sonuçlardan doğan gerçekçi bir perspektifi oturtmalan, o dönemde neredeyse tüm

bu teşebbüslere karşı pratik anlamda da içinde bulundukları tutumlarına tekabül eder. Vurgunun, devrimci sınıf mücadelesinin öznel faktörü yönünden nesnel ekonomik gelişimi yönüne kaydırılmasını, ilk kez, Marx ve Engels'in sonbahar 1850'de, ekonominin yeniden rayına oturtulmasını ve buna bağlı olarak devrimci hareketin geçici olarak durgunlaşmasını tespit ettikleri belgede rastlamak mümkündür: "Burjuva toplumunun üretim güçlerinin o denli geliştikleri genel bir refah döneminde, gerçek bir devrimden söz edilemez. Ancak bu iki faktörün - modem üretim güçleriyle

burjuva üretim tarzlarının - birbirleriyle çelişkiye girdiği dönemlerde, böyle bir devrim ger-çekleşebilir/'Gerçek koşulların bu temkinli materyalist tespitiyle, 1848 yılının devrimci burjuva mültecilerin "geçici müstakbel hükümetlerin kısmen [m *partibus]* etrafında toplanan vülger demokrasi" hayallerinden vaz geçmişlerdi. Ve, materyalist teori ve pratiğin gelişimi için daha önemli olan, iradeci ve eylemci "Eylemin Partisi"nden kopuşlarını, örgütün bölünmesi ve nihayet tasfiyesi pahasına, 1850 yılında Komünistler Birliği'nin yeniden tesisiyle temellendirdiler. Ancak, Marx'in pratik materyalizmi bu yeni biçimiyle de, Marksizm in daha sonraki gelişim sürecinde birtakım "ortodoks" Marksistlerde görüldüğü gibi, ekonomik güçlerin kör mekanizması sonucu, in-sanlann katkısı olmaksızın, kendiliğinden, eski toplumsal oluşumdan yenisine devrimci geçişin mümkün olacağını savunan bir hal almadı. Yani, işçi sınıfının eylemine yönelik pratik ilişki muhafaza edilmekteydi. Materyalist kuramın bu yeni biçimi, bu dönemde artık yalnızca doğrudan değil dolaylı olarak da^endikal ve siyasi örgütlerde birleşmiş olan işçi sınıfının sosyal devrime yönelik ha-

reketinde şekillenen sınıf mücadelesinin yeni biçimine tekabül eder. Siyasi İktisadın Eleştirisine Önsöz'deki, yalnızca istek, doğru kuram ya da devrimcilerin etkili örgütlenmelerinin başarılı bir proleter devrimin nesnel koşullarının yerine geçemeyeceğine ilişkin ifade, bu bağlamda, Marx'in devrimci işçi hareketinin 1850 yılından başlayarak içine girmiş olduğu yeni evresiyle Avrupa devriminin ve 1848 karşı-devrimin (***Corıtre-Revolution)*** nesnel öğretilerini özetlediği yalnızca bir eylem direktifi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ifade, devrimci Marksist Lenin'in daha sonraki tarihsel bir dönemde, taktiksel açıdan benzer koşullarda, "sol" komünistlerin ilk savaş sonrası yıllann değişen ko-şullanna rağmen süregelen eylemci devrimci duygularına karşı, yirminci yüzyılın üç Rus devriminin işçi sınıfının ciddi devrimci mücadelesinin zorunlu olan nesnel ön koşullarına ilişkin deneyimlerini özetlediği "tüm devrimlerin temel yasası"nın öncülüydü. Ne Marx ne de Lenin - işçi sınıfının eylemci öncülerini nesnel koşullarla artık te-mellendirilemeyen doğrudan devrimci bir taktiğe bağlı kalmamaları yönünde uyarmalanna rağmen - işçi sınıfının gerçek devrimci eyleminin yerine belli bir bekleme süresinden sona risksiz ve mutlaka gerçekleşecek bir ekonomik gelişim sürecine olan fatalist bir inancı getirnjeyi

düşünmemişlerdir. Eylemiyle tarihsel gelişimin akışında yer alan ve bu akışı pratikte yönlendiren sınıf, mevcut koşullann artık üretim güçlerinin engeli haline geldikleri ölçüde, ekonomik toplumsal oluşumunun yeni ilerici bir evresine devrimci geçişini mümkün kılan yeni üretim güçlerinin daha eski üretim güçlerinin kılıfı altmda geliştiğini, yine eylemleriyle ispatlamak durumundadır.

(2) A:...maddi, üretim güçleri kavramının Marksist

devrim kuramı için önemi[nden]... bu kuramda maddi üretim güçlerinin gelişiminden türetilen sürecin... o görünürdeki ahenksizliğin çözülümü-nün aynı zamanda...

(3) A: Vurgunun, doğrudan devrimci eylemden işçi sınıfı hareketinin nesnel ekonomik gelişime bağlı olan ve artık ancak dolaylı- olarak devrimci hedefe yönelik biçimine kaymasının işaretidir. Ancak bu değişim, tamamıyla nesnel tarihsel nedenlere dayanmaktaydı; bundan hareketle, bazı Marx yorumcularının "psikolojileştirici" bir yöntemle yap-tıklan gibi, "pür" bilimsel bir nesnellik seviyesine ulaşan düşünürün daha önceki eylemci eğiliminden tamamen kopuşunu varsaymak tamamıyla yanlış olur.

(4) A:... bağımsız nesnel:..

(5) A:... artık eski eylemci tutumundan bir kopuş değil...

12. Altyapıyla Üstyapı I: Ekonomizm

(1) P/P*- [bu ve bundan sonraki § bir § (13) oluşturmaktadırlar]

(2) P:...- ancak bu akımların resmi dışlanmasıyla ve nihai olarak tüm örgütün tasfiyesiyle sona eren şiddetli bir fraksiyon mücadelesi... P[c]/A: Kendileriyle Marksist akım ve bu akımın kısmen oportünist ve reformist eğilimlerine sahip taraftarları arasında süren amansız fraksiyon mücadelesi, ancak bu akımların resmi dışlanmasıyla ve nihai olarak tüm teşkilatın tasfiyesiyle sona erdi.

A-I[c] [stenografik ek:] Bunu belki düe getirmek gerekir, belki bir dipnotta - K K1949.

(3) P:... 1917 Rus Ekim Devrimi'nden sonra 1936 yılında, İspanya'da, proleter devrimin ikinci büyük hamlesinin yapan...

(4) P: Buna karşın, pratiğinde artık - *İkinci Enternasyonal* döneminde - siyasi mücadelenin ve takibinde parlamentarizmin gittikçe arttığı ve temel bir rol oynadığı asıl Marksist hareket içerisindeki *ekonomik-devrimci* eğilimin önemi azalmıştı.

"Ekonomist" eğilimler, burjuva ekonomisi ve devleti çerçevesindeki yalnızca ücret mücadelesinin ötesine geçen işçi hareketi biçimlerine - örneğin, Almanya'da olduğu gibi, Prusya'daki üç sınıflı seçme ve seçilme yasalarına mücadelede, Liebknecht'in militarizme vs. karşı mücadelesinde ya da, Fran-sa'daki sözüm ona révolution Dreyfusienne'de -her şeyden önce kullandıkları (genel grev, sokak yürüyüşleri vs. gibi) "devrimci" mücadele araçlarından dolayı, ilkesel olarak karşı çıkmaktaydılar.

(5) P: (Yirminci yüzyılın başında uluslarası düzeyde "Bernsteinizm", "revizyonizm", "likidatörcülük" adları altında ortaya çıkan Marksist modernizmin en önemli biçimi olan bu reformist "ekonomizm"e karşı, Rusya'da Marksist Lenin, devrimci siyasi mücadelenin önemine şiddetle vurgu yaparak, karşı çıkmıştı.)

P[c] [düzeltme tamamlanmadı:] Yirminci yüzyılın başında uluslararaası düzeyde "Bernsteinizm", "revizyonizm", "likidatörcülük" adları altında ortaya çıkan Marksist modernizmin Rusya'daki en önemli biçimi olan bu reformist "ekonomizm"e bir karşı eğilim olarak, özellikle Rus sosyal demokrasisi içerisindeki Leninci Bolşevik fraksiyon tarafından şiddetle savunulan devrimci siyasi mücadele vurgusu meydana çıkmıştır.

(6) A: O zamanlar henüz gerçekleşmemiş olan 1917 Rus devriminde dünya tarihi boyutunda bir başarı elde eden ve Sovyet Rusya'nın günümüze dek gelişiminde belirgin izler bırakan işte bu Bolşevik akımdı. A-I[c] [stenografik ek:] ya da: Sovyet Rusya'nın tüm yapısını ve gelişimini günümüze dek kendine göre şekillendiren

(7) P/A:... aşırı sol...

(8) P: Bu kısa tarih taslağında göründüğü üzere, toplumsal yaşamın tüm cephelerinde aynı anda sürdürülen proleter sınıf mücadelesini öngören kapsamlı materyalist anlayışı kuramsal açıdan daralttıysa da, Marksizmin ekonomist akımı yine de devrimci işçi hareketinin gelişimi için önemli bir rol oynadı - ki bu, dolaylı olarak, devrimci Marksizmin Alman sosyal

demokrasisi içinde reformist ve sentrist bir deformasyona uğratılmasına karşı mücadele eden ve "ekonomizm" kavramını ilk kez kullanan Lenin gibi koyu siyasi bir Marksist tarafından bile kabul görmüştü:... P^{c}/A: Bu kısa tarih taslağına göründüğü üzere, toplumsal yaşamın tüm cephelerinde aynı anda sürdürülen proleter sınıf mücadelesini öngören kapsamlı materyalist anlayışı kuramsal açıdan daralttıysa da, *devrimci "ekonomist" akım* yine de devrimci işçi hareketinin gelişimi için önemli bir rol oynadı - ki bu, dolaylı olarak, bu "radikal sol"a mücadelesi sırasında, aynı zamanda, devrimci Marksizmin Alman sosyal demokrasisi içinde reformist bir deformasyona uğratılmasının, "ekonomizm" kavramını kullanarak, daha büyük bir hasara yol açacağını hatırlatan Lenin gibi koyu siyasi bir Marksist tarafından bile kabul görmüştü:...

(9) P°/A:... Marksizmin... bağlantısı...

13. Altyapıyla Üstyapı II: Sözde Karşılıklı Etkiler

(1) P: Marx'ın eleştirel materyalist ilkesinin tam anlamıyla teorik ve pratik olarak öneminin yeniden

inşasının hareket noktası, materyalist tarih anlayışının maddi üretimin tüm toplumsal, siyasi ve tinsel yaşam süreçlerine ilişkin temel öğretisinin geçerli kılınabilmesi için, sözüm ona "karşılıklı etkilerce tamamlama gereksinimi duymadığıdır. Marx ve Engels, materyalist ilkelerininin uygulanışı sırasında, gayet doğal olarak...

(2) P:... yalnzca... etkilerin vurgulanması...

(3) P [bu paragraf eksik]

(4) P/A: gerekçelendirilen

(5) P:... soyut formülasyon.... nedenselliklere ilişkin kuramsal ifadeler...

(6) P:... hiçbir açıdan... mümkün kılmamaktadır...

14. Altyapıyla Üstyapı III: Tashihler

(1) P: tarihsel

(2) [K.'nın alıntı yaptığı basım tespit edilemedi. Sözü geçen ifadeler, Sorel'de, başında "Octobre 1919" tarihli bir "avertissement pour la troisième

édition" bulunan Introduction..., 2e éd, rev. et augm., Paris 1922'de, bulunmaktadırlar.]

15. Sonuç

(1) P/A:... proleter kuramın yeni materyalizmi...

(2) P:... Ekonomi. Tarihsel materyalizm, bu açıdan bakıldığında, öncelikle "ekonomik" bir materyalizmdir.

(3) P: Marksist toplum kuramıyla modern "sosyoloji" arasındaki ilişkiye *ilişkin* daha önceki ifadelerimizi, bu anlamda, burjuva sosyologlar tarafından genel toplumsal bir bilimin bağımsız alanı olarak ele alınan toplumsal ilişkilerin bütününün, nesnel ve bilimsel olarak tespit edilebilen içeriği bağlamında, Marx'ın materyalist toplum kuramı çerçevesinde, tarihsel ve toplumsal bir bilim olan 'iktisat tarafından daha önceden araştırıldığına ve betimlendiği şeklindeki görünürde paradoks olan, ancak Marksist bilimin son ve en gelişmiş biçimi için doğru olan ifadeyle tamamlayabiliriz. Marx'ın *materyalist toplum bilitçi, bu açıdan bakıldığında, sosyoloji değil iktisattır.*

[1] *Karl Korsch: Karl Marx.* Londra 1938; 1963 yılında fotomekanik yöntemle yeniden yayımlanmıştır, New York. Aynca eser, Osamu Nomura'nın çevirisiyle Japonya'da yayımlanmıştır (Tokyo 1967).

[2] Karl Korsch: *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe]. Editörlüğünü yapan ve Giriş bölümünü yazan: E. Gerlach, Frankfurt Viyana 1966. Korsch'un yaşamı ve kuramsal gelişimiyle ilgili bkz.: *E. Gerlach: Kari Korsch und der Marxismus* [Karl Korsch ve Marksizm], *Neue Kritik dergisi,* No. 18 (1963), s. 16-21; E. *Gerlach: Karl Korsch's Und ogmatic Marxism* [Karl Korsch' un Dogmatik Olmayan Marksizmi], *International Socialism dergisi,* No. 19 (1964/65), s. 22-27; P. *Mattick: Kari Korsch - His Contribution to Revolutionary Marxism* [P. Mattick/Karl Korsch'un Devrimci Marksizme Beitrag'i (Contribution)], *Controversy dergisi,* vol. 1, No. 1 (1962), s. 11-21 (Fransızca olarak: *Etudes de Marxologie [7],* Cahiers de 1'ISEA, Supplement No. 140,1963, s. 159-180); P. *Mattick: The Marxism of Karl Korsch* [Karl Korsch'un Marksizmi], *Survey dc.'gisi,* No. 53 (1964), s. 86-97. Diger konular için bkz.: *S. Bahne: Zwischen "Luxemburgismus" und "Stalinismus" - Die "ultralinke" Opposition in der*

KPD ["Luxemburgizm" ve "Stalinizm" Arasında -Almanya Komünist Partisi içindeki "Aşırı Sol" Muhalefet], *Vierteljahreshtfte für Zeitgeschichte dergisi*, Cilt IX (1961), s. 359-383; P. *v. Oertzen: Betriebsräte in der Novemberrevolution* [Kasım Devrimi Sırasında İşçi Temsilcileri], Düsseldorf 1963, özellikle s. 242 ve devamı; *Wolfdietrich Rasch: Bertolts Brechts marxistischer Lehrer* [Bertolt Brecht'in Marksist Öğretmeni], *Merkur dergisi*, XVII. Yıl, (1963), s. 9881003.

[3] ^ *K. Korsch: Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] (1966), s. 34 ve devamı.

[4] *K. Korsch: Neuere marxbiographische Literatur* [Marx'a İlişkin Yeni Kaynakça], yazılı mirasında bulunup yayımlanmamış elyazısı, s. 4

[5] ® Dizide, ayrıca, şu kitaplara yer verilmişti: R.R. Marett: *Tylor;* F. Borkenau: *Pareto*; F5. Marvin: *Comte - The Founder of Sociology;*]. A. Hobson: *Vtblen* (hepsi Londra 1936).

[6] Korsch'un J. Rumne/e yazdığı 28.9.1934 tarihli mektup (eke bkz., s. 211-214). Rumney, kitap dizisinin yazı işleri sorumlusuydu. Bu ve daha sonra aluıtı yapılan tüm mektuplar, asıl metiıı ya da fotokopi olarak, Korsch'un EISG Amsterdam'daki yazılı mirasında bulunmaktadırlar.

[7] Bkz.: Korsch'un 1932/33 kış döneminde "Eleştirel Marksizm Hakkındaki Sohbet Top-lantılan" çerçevesinde verdiği "Marksizmde Canlı ve Ölü" adlı konferans. Yeniden basım: *alternative - Zeitschrift für Literatür und Diskussion* [Alternatif - Edebiyat ve Tartışma Dergisi], Yü VIII, Sayı 41 (Nisan 1965), s. 92.

[8] Korsch'un P. Mattick'e yazdığı 29.8.1935 tarihli mektuptan.- 1918'de *özgür Sosyalist Gençlik* (Freie Sozialistische Jugendl'in ve *Spartakistler Birliği* [Spartakusbundl'nin, daha sonra *Almanya Komünist işçi Partisi* [KAPDj'nin üyesi olan 1904 doğumlu Paul Mattick, 1926 yılından beri ABD'de yaşıyor. Orada 1934 ile 1943 yıllan arasında, sırasıyla, *International Council Correspondence, Living Marxism* ve *New Essays* adlı dergilerin editörlüğünü yapmıştır. Bu dergiler Korsch için, Amerika'daki sürgün yıllarından, artakalan sınırlı sayıdaki yayın yapma olanaklanndandı.

[9] Bkz. Ek II - V'ye, s. xy.

[10]

Bırakıt'taki Plan II; ayrıca bkz.: Korsch'un en büyük kızı olan Sibylle Korsch (Es-calona)'nın P. Mattick'e yazdığı 5.2.1936 tarihli mektup.

[11]

Partos'un Korsch'a yazdığı 22.6.1936 tarihli mektup ve Korsch'un buna 26.6.1936 tarihli yanıtı. - Macaristan doğumlu Paul Partos (ölüm yılı ve yeri: 1964/Londra). Korsch'un, Berlin'deki seminerlerine katılmış olan öğrencisi ve arkadaşı. Görüşleri anarşizme yakın olan Partos, 1933 yılında göç etti ve İspanyol İç Savaşı sırasında *Federaciôn Anarquista Ibérica'ya* bağlı *comité peninsular* için çalıştı.

[12] Korsch'un Partos'a yazdığı 26.6.1936 tarihli mektup.

[13] Partos'un Korsch'a yazdığı 22.6.1936 tarihli mektup.

[14] Ek Vl'ya, s. 229-232, bkz.

[15] Partos'un Korsch'a yazdığı 8.10.1936 tarihli mektup.

[16] Bkz.: Partos'un Korsch'a yazdığı 17.10.1936 ve 13.1.1937 tarihli mektuplar.

[17] Korsch'un B. Hoselitz'e yazdığı 1.5.1952 tarihli mektup. - Korsch ile, o zamanlar Chicago Üniversitesi'nde profesör olan Bert F. Hoselitz, daha sonra gerçekleşmeyen bir kitap projesi için 1952 yılında yazışıyorlardı.

[18] Partos, daha sonra, "the manuscript (typed) form of the English translation, copiously annotated by Karl and in some places myself" ikinci Dünya Savaşı sırasında Paris'te kaybolan evrakların arasında bulunduğunu hatırlamıştı. Partos'un Hedda Korsch'a yazdığı 23.5.1962 tarihli mektup.

[19] Korsch'un B. Hoselitz'e yazdığı 1.5.1952 tarihli mektup; ve H. Korsch'un S. Bahne'ye 15.5.1962'de yazılı olarak akardığı bilgi.

[20] Korsch'un B. Hoselitz'e yazdığı 1.5.1952 tarihli mektup.

[21] Korsch'un B. Brecht'e yazdığı 13.11.1942 tarihli mektup.

[22] Korsch'un Partos'a yazdığı 4.6.1948 tarihli mektup. - Meksika seyahati, 1947 Eylul'ün başmda gerçekleşti. Kati Horner, orada oturan

Partos'un eski eşiydi. "Manifesto'nun doğ-rulanması'na ilişkin bkz.: H. Bunge: "Bertold Brecht'in Manifesto'su...", *Sinn und Form dergisi,* yıl VHİ, sayı 41, s. 45,54-57.

[23] Ömeğirı, birinci bölümde, daha önceki §§ 7 ve 8 "Devrimci Kuram" adı altında toplanmıştır. Bu bölüm, yine ingilizce metninde olduğu gibi, daha önceki §§ 9-11'leri "Devrimci Eleştiri" adı altında toplanan bölümün arkasına konmuştur.

[24] ■■

Örneğin, Paris metninin dördüncü maddesinin birinci bölümü. BK» üçüncü maddenin Okuma Biçimleri (6), s. 242 ve devamı

[25] *Ifl*

Brecht'in Korsch'a yazdığı Nisan 1948 tarihli mektup.

[26] Korsch'ıın Brecht'e yazdığı 12.5.1948 tarihli mektup ■

[27]

Yazışmalarda "ana metin" diye geçen bu elyazının orijinali, Korsth tarafından Amerika'ya götürülmüştü (Partos'un Korsch'a yazdığı 17.12.1936 tarihli mektup); bu metin artık mevcut değil. Elayazının diğer bir nüshası kopyası editör Morris Ginsberg'e verilmiştir (Partos'un Korsch'a yazdığı 13.1.1937 tarihli mektup).

[28] Örneğin, P (Bolüm m), s. 66; ve Partos'un Korsch'a yazdığı 21.12.1936 tarihli mektup.

[29] 3" BA 977/64-78. Bu maddeler Brecht'in eline daha sonra geçmiştir; Korsch'un Brecht'e yazdığı 125.1948 tarihli mektup.

[30] En azından Brecht'in Avrupa seyahatinden önce. Korsch, Brecht'e yazdığı 12.5.1948 tarihli mektupta, "tıpatıp aynı olan bir kopyanın yanımda" bulundurduğunu yazmıştı. Bu, A-2 için geçerli.

[31] P -1* - A - A-1/2^{C} - A - l^{c}.

[32] PveA-l/2^{c}.

[33] ilk bakışta "stilistik" olarak değerlendirilebilecek düzeltmelerin ne şekilde "içeriksel" nitelikler taşıdıklarının bir örneği, üçüncü bölümdeki "materyalist tarih anlayışı" kavramının metinden çıkarılmasıdır § 2, Okuma Biçimleri (1) - (4), § 3, (2), s. 265. İS

[34] Bu türden bir "göz önünde bulundurma" yöntemi, uzun süre nerdeyse ulaşılamayan kitabın ingilizce metninin birkaç yıldan beri yeniden yayımlanmış olduğundan dolayı (Kari Korsch: *Karl Marx,* New York 1963), savunulabilir gelmektedir. Bu çeşitlemeler, Okuma Biçimleri bölümünde E harfiyle belirtilmiştir.

[35]

Hundert Jahre Marx - *Eine geschichtliche und kritische Darstellung seines Werks* [Marx'in Yüz Yılı - Eserinin Tarihsel ve Eleştirel Betimlemesi],

[36] age., s. 13.

[37]

Karl Marx-Friedrich Engels, *Werke* [Eserler], birinci ve devamı ciltler, Berlin 1957 ve sonraki yıllar. - Kitapta MEW diye geçmektedir.

[38] Marx'm Engels'e yazdığı 7.7.1866 tarihli (MEGA HI, 3; s. 345; [MEW, Cilt 31, s. 234]) ve Beesly'ye yazdığı 12.6.1871 tarihli [MEW, Cilt 33, s. 228 ve devamı] mektuplar. Ayrıca, "Spencer, Herbert" konulu, Engels'e yazdığı 23.5.1868 tarihli mektup, MEGA İÜ, 4; s. 58 [MEW, Cilt 32, s. 91] - Ayrıca bkz.: Marx'm, Parisli *Revue Positipiste*' de *Kapital'i* eleştiren kişiye yönelik yanıtında dile getirdiği "geleceğin aşçı dükkânına yönelik Comtist reçetenin" reddedişi (ikinci basımın sonsözü, 1872/73) [MEW, Cilt 23, s. 25] ve Engels'in Tönnies'e yazdığı 24.1.1895 tarihli mektup; bu mektuptan ilk Gustav Mayer'in Engels biyografisinde (1934) söz edilmiştir, Cilt II, s. 552.

[39] Bkz.: Vorwort Zur *Kritik der Politischen Ökonomie* [Siyasi iktisadın Eleştirisine Katkı, Önsöz], 1859 - buncan sonra Önsöz 1859 diye geçmektedir [MEW, Cilt 13, s. 7-11],

[40] Bkz.: Marx'in yazılı mirasındaki, Hegel'in *Hukuk Felsefsi'nin* §§ 261-313'in eleştirisinin yayımlanmış el yazması, M EGA L s. 1; s. 401-553 [MEW, Git 1, s. 203-333].

[41] Bkz.: G.W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosphie des Rechts* [Hukuk Felsefesinin Temel Hatları] (1820), [bundan sonra *Hukuk Felsefesi* olarak adlandırılmıştır; Eserleri, Cilt VIE, Berlin 1833] 3. Bölüm, 2. paragraf, özellikle § 188 ve devamı (İhtiyaçlar Sistemi), § 230 ve devamı (Polis.)

[42] Bkz.: *Theorien über den Mehrwert III* [Arü-Değer Kuramları IIIL Stuttgart 1910, s. 571-Ü76.

[43] Bkz.: Marjın Engels'e yazdığı 7.7.1866 tarihli mektup, MEGA Hl, 3; s. 345 [MEW, Cilt 31,

[44] s. 234]. g

Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutsdien Philosophie [Ludwig Feuerbach ve Alman Klasik Felesefesinin Sonul'nun son cümlesi. Stuttgart 1888, s. 69 (MEW, Git 21, s. 307], Marksist kuram için ayru şekilde önemli olan "İngiltere'nin ve Fransa'nın gelişmiş ekomik ve siyasi koşullarına" işaret eden benzer bir tespite, Engels'öı *Die Entwicklung des Sozialismus* von *der Utopie zur Wissenschaft* [Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişimi] adlı kitabının Almanca basımının Önsöz'ünde de, Hattingen-Zürich, 1882 [MEW, Cilt 19, s.181-228] rastlamak mügıkündür.

MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETİ/Fi

Bkz.: Marx, Zur 2. Auflage des Kapital [Kapital'in İkinci Basımı Üzerine], bundan sonra *Sansüz* 1873 olarak geçmektedir, s. 822 [MEW, Cilt 23, s. 28].

[45] Bkz.. Misère de la Philosophie (Felsefenin Sefaleti], 1847, M EGA I, 6; s. 127 [bkz.: MEW, Cilt 4, s. 170].

[46] Bkz.: *Zur Kritik der Politischen Ökonomie* [Siyasi İktisadın Eleştirisine Katkı], Berlin 1859, s. 10, dipnot 1 [MEW, Cüt 13, s. 21].

[47] Bkz.: *Neue Zeit* XXI [Yeni ZamanXXI] dergisinde, I; s. 710 ve devamı sayfalarda yayımlanan Siyasi İktisadın Eleştirisine Dair'in genel

giriş bölümüyle ilgili 25.8.1857 tarihli el yazması - bundan sonra *Giriş 1857* diye geçmektedir [MEW, Cilt 13, s. 615 ve devamı] (1).

[48] a.g.e., s. 315-348 [MEW, Cilt 25, s. 790-810).

[49] a.g.e., s. 153 [MEVV, Cilt 25, s. 627],

[50]

Bkz.: Hilferding, Das Finanzkapital [Finans Kapital], Wien 1910, ve Lenin, *Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus* [Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Olarak Emperyalizm (1917), Tüm Eserler, Cilt XIX, Viyana-BerUn 1930, s. 79 ve devamı.

[51] Bkz.: *Kapital* I (ed.Korsch), s. 149 [bkz.: MEW, Cilt 23, s. 161].

[52] a.g.e., s. 177 [bkz.: MEW, Cilt 23, s. 189],

[53] a.g.e., s. 165; ayrıca s. 170 ve devamı [bkz.: MEW, Cilt 23, s. 178,183 ve H»— '

[54] Bkz.: Karl Marx, *Das Kapital*... [Kapital], ikinci kitap, yayına hazırlayan: F. Engels, (2) Hamburg 1893 [bundan sonra Kapital II diye geçmektedir]. Bölüm 1-4; *Kapital* III, Bölüm.. 16-19,21-35.

[55] *Kapital* Ol, Bölümler 20 ve 36.

[56] *Kapital* n, s. 29 [MEW, Cilt 24, s. 61].

[57] Bkz.: *Einleitung* [Giriş] 1857, s. 778-779 [MEW, Cilt 13, s. 639] ve *Kapital I (ed. Korsch), s.* 338 [bkz.: MEW, Cilt 23, s. 373], Marx, şehir ve taşra arasındaki ayrımı "toplumun tüm ekonomik tarihi" olarak özeüese de, bu konuya "burada daha fazla değinmeyeceği"ne dair özellikle vurgu yapar - *Kapital'* ın planında yapılmış olan sonraki değişikliklerle ilgili ayrıca bkz.: kitabımın önsözündeki aynnhlı izah, Berlin 1932, s. 8 ve devamı.

[58] Bkz.: *Einleitung.* [Giriş] 1857, s. 774 ve devamı [MEW, Cilt 13, s. 633 ve devamı],

[59] a.g.e., s. 711 ve devamı [MEW, Cilt 13, s. 616-617],

[60] Bkz.: *Siyasi iktisadın Eleştirisi Üzerine* adlı el yazmasının 1859 yılındaki ilk ve tek basımı, ve onun devamı niteliğinde düşünülen, ancak bu

ilk basımı değiştirilmiş şekliyle içeren, *Kapîtal'in* ilk kitabının 1867 yüındaki basımı.

[61] Bkz.: *Siyasi iktisadın Eleştirisine* Dair, Berlin 1859, s. 3 [M E W, Cilt 13, s. 15].

[62] Bkz.: *Kapital I (ed. Korseli) s.* 49 [MEW, Cilt 23, s. 49],

[63] Bkz.: *Komünist Manifesto* 1848, MEGA 1,6; s. 532 [MEW, Cilt 4, s. 468].

[64] a.g.e.

[65]

Karl Marx, *Kapital...* birinci kitap, yayına hazırlayan: F. Engels, (4) Hamburg 1890 [bundan sonra *Kapital I* diye geçmektedir] s. 2-5 [MEW, Cilt 23, s. 49-53].

[66]

Marx, Engels'e yazdığı 2.4.1858 tarihili bir mektupta, bu şekilde tanımladığı değerin "bir soyutlama, *tarihsel bir soyutlama*, olmasına rağmen... [böyle bir soyutlamanın]... ancak toplumun belli bir ekonomik gelişiminin temelinde" yapılabileceğine yazmıştır. MEGA IH, 2; s. 309 [MEW, CUt 29, s. 315].

[67] Bkz.: *Giriş* 1857, s. *İTİ* [MEW, Cilt 13, s. 637],

[68] Bkz.: MEGA 1,6; s. 538-544 [MEW, Cilt 4, s. 474-481; aynca s. 464-465).

[69] Bkz.: Hume'ın Voltaire'e aktardığı, bir Türk diplomatının, "Hıristiyanların" arkadaşlarının evlerinde, başkalarının sırtından geçinerek, kendi harem dairelerim kurduklarına dair sözü (bkz.: *Essays...* [Denemeler], yayına hazırlayan: Green ve Grose, Londra 1875, Cilt 1, s. 234); aynca, evlilik kurumunun Concourt kardeşleri tarafından benzer bir şekilde nitelendirilmesi.

[70] Halkın ekseriyetinin "vatanı yoktur" öğretisi, daha önceleri burjuva devrimci Brissot tarafından, *Observations d'un républicain sur les différents systèmes d'administration pro-vinciales'de* (1787) dile getirilmişti. Zira,

halkın, "mülkiyeti olmadan vatanı da olamaz; vatansız olmak ise her şeyin kendisine karşı olması anlamına gelir. [Halk]... bu yüzden de herkese karşı silahlanmak zorunda kalacaktır." (Bkz.: Marx'in Karalama Defterleri (Exzerpte) MEGA 1,6; s. 616-617) - Brissot, aynı zamanda, daha sonra Proudhon tarafından yeniden dile getirilen *La propriété c'est le voI savım,* devrimci burjuva bir sav olarak ilk kez telaffuz etmiştir.

[71] Bkz.: Engels, *Die Mark (Sosyalizmin Ütopyadan Bilime* Gefişimi'nin Almanca basımındaki Ek'i, 1882, s. 50) [MEW, Git 19, s. 317].

MARKSİST KURAM ve SINIF H AREKETl/F:4

[72] Bkz.: Karl Marx-Friedrich Engels, *Die deutsche Ideologie* [Alman İdeolojisi], MEGA I, s.5; s. •--26 [MEW, Cilt 3, s. 36],

[73] Bkz.: *Voyage en Syrie et en Egypte pendant les années* 1783-85 Paris 1787 ve: *Les Ruines ou Méditation sur les révolutions des empires,* Paris 1791.

[74] Bkz.: J.G. Herder, *Journal meiner Reise* [Sey aha ününden Notlar], 1769, Herder'in Eserleri..., yayına hazırlayan: Heinrich Düntzer, Cilt 24, Berlin [1879], s. 405.

[75] Bkz.: Önsöz 1859 [MEW, Cilt 13, s. 9],

[76] Bkz.: *Giriş 1857,* s. 776 [MEW, Cilt 13, s. 636].

[77] Bkz.: Tarihsel Hukuk Ekolü'nün Felsefi Manifestosu, *Rheinische Zeitung* gazetesi 1842, No. 221 Ek, MEGA 1,1,1; s. 251 [MEW, Cilt 1, s. 78]: "Tüm bu zıpırlıkların temelinde, *ham* koşullar *gerçek* koşulların Hollandalı tablolarıdır" şeklinde ifade bulan doğru fikir yatmaktaydı."

[78] Bkz.: *Giriş 1857,* s. 776/77 [MEW, Cilt 13, s. 636-637].

[79]

Bkz.: *Die materialistische Geschichtsauffassung. Eine Auseinandersetzung mit Karl Kautsky* (Materyalist Tarih Düşüncesi. *Karl Kautsky ile Tartışma*] adlı kitabım, Leipzig 1929 [Bundan sonra Kari Kautsky ile Tartışma olarak geçmektedir], s. 32 ve devamı.

[80] Bkz.: G. Sorel, *Introduction à l'économie modeme,* Paris 1911, avant-propos; ayrıca: *Les illusions du progrès,* f.ljParis 1921, s. 239-244.

[81] Bkz.: Giriş 1857; s. 776 [MEW, Cilt 13, s. 636].

[82] Ancak, elbette ideolojilerinden hareketle değil. Bu konuyla ilgili bkz.: Marx, Kapital I, s. 48 [MEW, Cilt 23, s. 96], dipnot 33. - Konu, ayrıntılı olarak, bu kitabın üçüncü bölümünde ele alınacaktır.

[83] Bkz.: Marx'ui *Neue Rheinische Zeitung* gazetesinde ve *Politisch-Ökonomische Reoue* dergisinde çıkar», yazılan, sayı 1, Hamburg 1850, s. 33 ve devamı [Die Klassenkämpfe in Frankreich. (rransa'daki Sınıf Mücadeleleri) MEW, Cilt 7, s. 89].

[84] B'.u;.: Marx, *Randglossen zum Programm der Deutschen Arbeiterpartei* [Alman İşçi Partisi'nin Programıyla İlgili Dip Notlar], 1875, *Neue Zeit* [Yeni Zaman] dergisi IX, I; s. 567 [MEW, Cilt 19, s. *21]*.

[85] Bkz.: Hegel'in, Berlin'deki kürsü derslerine başlarken, düıleyicileri önünde yapf'Sı 22 Ekim 1818 tarihli konuşması, Eserleri, Cilt VI, Berlin 1840, s. XXXV ve devamı. '

[86] Bkz.: Hegel'in felsefe tarihiyle ilgili verdiği kürsü dersinin (1817-1830) son sözleri, Eserleri, Cilt XV, Berlin 1836, s 684 ve devamı.

[87]

Bkz.: Hegel, *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften...* [Felsefe Bilimleri Ansiklopedisi], I. Bölüm, *Die Ixigik* [Mantık], [bundan sonra *Ansiklopedi I* diye geçmektedir. Eserleri, Cilt VI, Berlin 1840] § 161.

[88] Bkz.: Hegel, *Hukuk Felsefesi'nin* Önsözü, 1820, [a.g.e., s. 17],

[89] Bkz.: Hobbes, *Leviathan,* 1651; Mandeville, *The Fable of the Bees:* Private Vices, Pıiblic Benefits, 1706; Kant, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* [Dünya Vatandaşlığı Açıdan Genel Tarihin Tasannu], 1784.

[90] Bkz.: Darwin, *On the Origin of SpeAes,* (2) Londra 1860, s. 5: "This is the doctrin of Malt-hus, applied to the whole animal and vegetable

kingdoms", Marx, *Theorien über Mehrwert II* [Arb-Değer Kuramları II], I, s. 315'den alınmıştır.

91 Bkz.. G.W.F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes* [Tinin Görüngübilimi] [bundan sonra *Gö-rüngübilimi* diye geçmektedir, Eserleri, Cilt II, Berlin 1832] "Das geistige Tierreich und der Betrug, oder die Sache selbst" ["Tinsel Hayvanlar Alemi ve Aldatma, ya da Konunun Bizzat Kendisi"], s. 295-314.

92 Bkz.: *Kapital 1 (ed. Korsch) s.* 341-342 [bkz.: MEW, Cilt 23, s. 377],

93 Bu konuya ilişkin Bkz.: Engels'in F A. Lange'ye yazdığı 29.3.1865 tarihli [MEVV, Cilt 31, s. 465-468] ve Marx'in Kugelmann'a yazdığı 27.6.1870 tarihli mektuplar [MEW, Cilt 32, s. 685 ve devamı], ayrıca *Auseinandersetzung mit Kautsky* [Kautsky ile Fikir Tartışması] adlı eserim, s. 40 ve devamı.

94 Bkz.: *Misere de la Philosophie* [Felsefenin Sefaleti], MEGA I, 6; s. 188 [bkz.: MEW, Cilt 4, s. 139],

95 M. Destrutt de Tracy, Eléments d'idéologie, (2) Paris 1817-1816, vol. D, s. 5-6. MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETİ/F:5

96 Bkz.: *Hukuk Felsefesi*, §§ 243-45.

97 Û

a.g.e., § 244'ün eki.

98 a. g e

99 Bkz.: Misère de la Philosophie [Felsefenin Sefaleti], MEGA I, 6; s. 191 [MEW, CUt 4) s. 143]. Burada, şeklen, ütopik sosyalistlere ve komünistlere (ve özellikle Proudhon'a) yönelik, onları proletaryayı gayri-devrimci bir biçimde kavramakla suçlayan, fakat bu somut örnekte tam anlamıyla doğru olmayan itham, Marx'in birkaç yıl önce (bkz.: Die heilige Familie [Kutsal Aile] MEGA I, 3; s. 204-8 [MEW, CUt 2, s. 35-39]), daha büyflk haklılıkla, Hegelci Sol'dan gelen eski yol arkadaşlarına karşı yönelttiği ithamla eşanlamlıdır. Ki Marx, o zamanlar, Proudhon'un devrimci tutumunu burjuva prensiplerinin ötesine geçemeyen "eleştirel eleştiri"ye

karşı savunmuştu. Ancak, yine de, burjuva devrimiyle proleter devrim arasındaki sınır bu cümlelerle klasik biçimde çizilmiştir.

[100] ^ Hegelci felsefenin bu "restoratif" yanma ilişkin bkz.: Manc'ın 1843 yılında almış olduğu bir not [MEGA I, I, I; s. LXXTV] ve - daha ayrıntılı olarak - Hegel'in 1931'deki yüzüncü ölüm yüdönümü münasebetiyle Alman ve Fransız dergilerde çıkan "Hegel Ve Devrim" hakkındaki tezlerim [*Gegner* (Muhalif) dergisi, 1932, Savı 3 (5.2.1932) s. 11-12).

[101] Bkz.: San söz *1873* [MEW, Cilt 23, s. 27].

[102] Bkz.: Marx'in şu günlerde yayımlanmış olan Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi'ne (1843) ilişkin çok kapsamlı el yazması [MEGA I, I, I; S. 401-553 (MEW, CUt 1, s. 203-333)]; ayrıca Marx'in daha sonra, *Sotısöz 1873'*te, bu çalışmasına özellikle atıfta bulunması.

[103] Bkz.: MEGA I, 6; s. 547 [MEW, Cilt 4, s. 483].

[104] MEGA 1,1,1; s. 251 [MEW, CUt 1, s. 78].

[105] Bkz.: M EGA IU, 4; s. 33 [MEW, Cilt 32, s. 51].

[106]

Bkz.: Engels, *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates* [Ailenin, Ozel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni), Hottingen 1884, s. 145 [MEW, Cilt 21, s. 172], Ordaki dipnotta, Fourier'in uygar toplumla ilk çağ yaşam biçimleri arasındaki farklılıklara ilişkin görüşleri sıralanmaktadır; ayrıca bkz.: Dördüncü Basıma Önsöz 1891 [MEW, Cilt 21, s. 473463].

[107] Bkz.: Giriş 1857, s. 713 (MEW, Cilt 13, s. 618-619].

[108] Bkz.: *Ansiklopedi* I, § 16$ ve *Hukuk Felsefesi*, § 24.

[109] Örneğin Adam Smith'in An Inquiry into the Nature and Causes of the WEALTH OF NATIONS adlı iktisadi eserinde.

[110] Bkz.: Kapital I, s. 295 [MEW, Cilt 23, s. 350].

[111] a.g.e., s. 297 [MEW, CUt 23, s. 352].

[112] a.g.e., s. 321 [MEW, Cilt 23, s. 377],

[113] Bkz : *Giriş 185*7, s. 712 [M E W, Cilt 13, s. 616-617],

[114] Bkz.: 1. I. Kaufman'ın Petersburg'lu *Europäischer Bote* dergisinde 1872 yılında çıkan yazısı *[Vestnik Evropy,* Sayı VII (1872) Cilt III, s. 427 ve devamı].

MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETİ/F:6

[115] Bkz.: Marx, Son söz 1873 [MEW, Cilt 23, s. 25-27].

[116] Bkz.: *Komünist Manifesto,* MEGA 1,6, s. 538 [MEW, Cilt 4, s. 475].

[117]

"Çünkü, gerçeklik, haklı olarak otoritenin değil, zamanın kızı olarak adlandırılmıştır.' Bkz.: *Francis Bacon, Novum organum,* Birinci Kitap, § 84. (Doruk Yayınlan, I. Baskı, 1999).

[118] Bkz-: MEGA 1,1,1; s. 574.

[119] Bkz.: Önsöz 1859, s. IV [MEW, Cilt 13, s. 8],

[2a] Bkz.: Bu yeni yaklaşımla ilgili, şekil itibariyle henüz felsefi olan ilk adım olan *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie, Einleitung* [Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi Üzerine, Giriş] MEGA 1-1,1. s. 619 ve devamı [MEW, Cilt 1, s. 378]; gelişmiş bir ifade biçimine ulaşmanın ilk adımı olan [Ruge'nin, K. K.) *"Prusya Krah ve Sosyal Reform..." adlı makelesine ilişkin Eleştirel Notlar"* MEGA 1-3, s. 17 ve devamı, özellikle de s. 21-23 [MEW, Cilt 1, s. 392 ve devamı, özellikle de s. 407-409], ve nihayet en olgun ifade biçimi olan Marx'rn 1864 yılında yazdığı *Statuten der bıternationalen Arbeiter-Assoziation* [Uluslararası işçi Birligi'nin Tüzüğü]:... işçi sınıfının ekonomik emansipasyonu, her siyasi hareketin, aracı olarak boyunduruk altına girmesi gereken büyük nihai hedeftir..." [MEW, Cilt 16, s. 14].

[120] Bkz.: *Misère de la Philosophie* [Felsefenin Sefaleti] (1847) - MEGA 1,6; s. 149-157 [MEW, Cilt 4, s. 98-105]. *Zur Kritik der Politischen Oekoııomie* [Siyasi İktisadın Eleştirisine Katkı] (1859) s. 45, dipnot (bkz.: MEVV, Cilt 23, s. 52] ve: *Randglossen zu Adolf Wagners "Lehrbuch der Politischen Oekonomie"* [Adolf Wagner'in "Siyasi İktisada İlişkin Ders Kitabı"yla ilgili Notlar], Kapital... Cilt 1, Viyana-Berlin 1932, s. 841 ve

devamı [MEW, Cilt 19, s. 355 ve devamı]'na ek olarak yayma hazırlayan: Marx-Engels-Enstitüsü.

[121] ® Bkz.: Felsefenin Sefaleti'nin Almanca basımına (1884) ve *Kapital'in* ikinci cildine (1885) Önsözleri [MEW, Cilt 4, s. 558 ve devamı, ve Cilt 24, s. 13 ve devamı].

[122] "Zur Kritik der Politischen Oekonomie" [Siyasi iktisadın Eleştirisine Katkı] (3) adlı orijinal el yazmasının yayımlanmamış bölümüne dayanarak yayına hazırlayan: Kautsky 19041910 (3).

[123] Bkz.: Felsefenin Sefaleti'nin Almanca basımına Önsöz (1884), s. VI ve devamı [MEW, Cilt 4, s. 558 ve devamı] ve Marx: *Theorien über den Mehrwert* [Artı-Değer Kuramları], Cüt İÜ, Bölüm IH.

[124] Bkz.: Engels 1. c. s. x [MEW, Cilt 4, s. 561].

[125] Bkz.: Marx: Zur *Kritik der Hegeischen Rechsphilosophic, Einleitung* (Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi Üzerine, Giriş], M EGA 1,1, 1: s:613 [MEVV, Git 1, s. 384] ve *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabımdaki ayrıntılı açıklama, Leipzig 1930, s.93-Benzer bir düşünceye daha Marx'in 1641 yılında tamamladığı doktora tezinde rastlamak mümkün, MEGA1-1,1:64-67.

[126] Örneğin John Strachey.

[127] Bkz.: Sonsöz 1873 [MEW, Cilt 23, s. 20].

[128] Bkz.: *Kapital* IlI'e *Önsöz* (1894), S. XII [MEW, Cilt 25, s. 17).

[129] Bkz.: *Sonsöz* 1873, s. 817 [MEW, CUt 23, s. 22].

"«Bay Owen'in paralelkenarlan», burjuva toplumsal biçimin dışında tanıdığı tek biçim sanki". K. Marx, *Zur Kritik der Politischen Oekonomie* [Siyasi iktisadın Eleştirisine Katkı], s.

[130] 39 [MEW, Cilt 13, s. 46],

[131] McCulloch, London 1846, s. 5.

[132] Bkz.: *Sonsöz* 1873, s. 815 [MEW, Cilt 23, s. 20] ve Marx'in 5.3.1852 tarihinde Wey-demeyer'e yazdığı mektup [MEW, Cilt 28, s. 507],

[133] Bkz.: *Kapital* I; s. 558 [MEW, Cilt 23, s. 621],

[134] D. Ricardo, The Works..., ed. McCulloch, Londra 1846, s. 27.

[135] a.g.e., s. 239.

[136] Bkz.: H. Carey: *The Past, the Present and the Future.* Londra 1848, s. 74-75 [Mr. Ricardo's system is one of discords... its whole tends to the production of hostility among classes and nations... His book is the true manual of the demagogue, who seel» power by the means of agrarianism, war, and plunder] - aynca "musevi Marksist Ricardo"nun Alman propaganda bakanı Goebbels tarafından, Eylül 1936'da, Nümberg'teki nasyonel sosyalist parti meclisinde, hakarete uğratılması [*Der Parteitag der Ehre... I* Onurun Parti Meclisi..., Münih 1936, s. 105],

[137] Bkz.: *Sonsöz* 1873, s. 816 [MEW, Cilt 23, s. 20].

[138] a.g.e.; ayrıntılar için ayrıca bkz.: *Theorien über den Mehrwert* [Arh-Değer Kuramlarımın üçüncü didinin konuyla ilgili kısımları.

[139] ^ Bkz.: *Theorien über den Mehrwert* III [Artı-Deger Kuramları m]; s. 571 ve devamı.

[140]

Bkz.: Rosa Luxemburg, Neue Zeit dergisi XVIII, 2; s. 182: "Sonunda klasik ulusal iktisat, kaçınılmaz bir mantıkla, her yerde bir öz eleştiriye, burjuva düzeninin eleştirisine, yol açmıştı. ingiltere'de Ricardo Kim bir ingiliz sosyalistler ekolünün (Thompson, Gray, Bray ve başkaları) hareket noktası olmuştu, Fransa'da klasik iktisadm ilk basitleştirici yorumcusu olan Say'i Sismondi takip etmiştir, Almanya'da daha Rau ve ardından Thünen ve Rod-bertus'ta sosyalist aksanlar bulmak mümkün; *Marx'ta ise siyasi iktisadm tersine, kapitalizmin çözümlemesine, dönüşümlenmesi tamamlanmıştır."*

[141] Bkz.: Marx: Zur *KRITIK der Politischen Oekonomie* [Siyasi İktisadın ELEŞTİRİsine ilişkin] 1859 ve *Das Kapital KRITIK der Politischen Oekonomie* [Kapital. Siyasi iktisadm ELEŞTİRİSİ] 1867.

[142] Bkz.: Rüge, Bruno Bauer, Feuerbach ve diğer sol Hegeldlerin bu dönemde çıkan *ya*-zılanrun çoğu zaman daha başlıklarında, çeşidi

varyasyonlarla, işlenmiş olan "eleştiri" konusu. Aynı döneme ait olan Marx ve Engels'in eserlerinden şunları sıralamak mümkün: *Zur KRITIK der Hegeischen Rechtsphilosophie* [Hegelei, Hukuk Felsefesinin ELEŞTİRİSİ Üzerine] (Marx), *Umrisse zu einer KRITIK der Nationalökonomie* [Ulusal İktisadın ELEŞTİRisine İlişkin Taslak] (Engels), her ikisi de Rüge ve Marx tarafından çıkarılan *Deutsch-Französische Jahr-biieher'*in, Paris 1844, ilk ve tek sayısında basümıştır - Zur KRITIK der Nationalökonomie [Ulusal tktisadın ELEŞTlRlsine İlişkin] (Marx'in 1844 yılına ait el yazması, MEGA1,3; s. 31 ve devamı) - *Die heilige Familie oder KRITIK DER KRITISCHEN KRITIK* [Kutsal Aile ya da ELEŞTİREL ELEŞTIRİTMİN ELEŞTİRİSİ] (Marx ve Engels'in Bruno Bauer ile Suç Ortaklarına karşı Polemik Yazı, Frankfurt 1845) - *Die deutsche Ideologie.* KRITIK der neuesten deutschen Philosophie in ihren Repräsentanten Feuerbach, B. Bauer und Stimer und des deutschen Si-zialismus in seinen verschiedenen Propheten [Alman ideolojisi. Feuerbach, B. Bauer ve Stirner Tarafından Temsil Edilen Alman Felsefesindeki Son Gelişmelerin ve Çeşitli Peygamberleri Tarafından Temsil Edilen Alman Sosyalizminin ELEŞTİRİSİ] (Marx ve Engels'in 1845/46 yıllarına ait el yazmaları, MEGA 1,5).

143 Bkz.: MEGA 1,1,1; s. 619-621 [MEW, Cilt 1, s. 389 ve devamı].

144 Bkz.: MEC.A I, 1, 1; s. 611-612 [MEW, Cilt 1, s. 382]. - Friedrich F.ngels, daha o dönemlerde, zamanın iktisadına, örneğin *Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie* [Ulusal İktisadın Eleştirisine İlişkin TaslakJ'de, MEGA 1, 2; s. 379^04 [MEW, Cilt 1, s. 499-524], çok daha eleştirel yaklaşıyordu.

145 Bkz.: *Die heilige Familie* [Kutsal AileJ 1845, MEG A 1,3; s. 201 [MEVV, Olt 2, s. 32].

146 Bkz.: Hegelci felsefeye ilişkin bir bölüm de içeren Zur *Kritik der Nationalökonomie* [Ulusal İktisadın Eleştirisi Üzerine] 1844, MEGAI, 3; s. 33-172],

147 a.g.e., s. 157.

148 ® a.g.e., s. 152 ve devamı.

[149] Bkz.: MEGA I, 3; s. 213 [MEVV, Olt 2, s. 44).

[150] Bkz.: K. Marx, F. Engels, *Die deutsche Ideologie*... [Alman İdeolojisi...], MEGA 1,5 [MEW, CUt 3).

[151] Bkz.: Önsöz 1859, s. VI [MEW, Oit 13, s. 10].

[152] Bkz.: *Misère de la Philosophie.* Résponse à la Philosophie de la Misère de M. Proudhon

[153] [Felsefenin Sefaleti. Bay Proudhon'un Sefalet Felsefesine Yanıt], 1847 - ch. 2: la

[154] Métaphysique de l'Economie Politique, MEGA 1,6; s. 175-228 [Almancasi: MEW, Cilt 4, s.

[155] 125-175] ve Martin Annenkoff'a yazdığı, aynı konuyu ele alan, 28.12.1846 tarihli mektup, *Mouvement Socialiste,* XV (1913) No. 249/50, s. 141 ve devamı [Almancasi: MEW, Cilt 27, s. 451 ve devamı].

[156] H Bkz.: Martın, Proudhon'a yönelttiği eleştirisini bir daha dile getirdiği, *Social-*

[157] *Demokrat'ti* yayımlanan J. B. v. Schweitzer'e 24.1.1865 tarihinde yazdığı mektup [MEW,

[158] Bkz.: *Önsöz* 1859 [MEW, Cilt 13, s. 10] ve Lenin'in, 1917'de, *Nachwort zu Staat und Revolution* [Devlet ve Devrime Sonsöz]'da her iki yazar için de karakteristik olan, "'devrimin deneyimlerini' *yaşamak* onlar hakkında yazı yazmaktan daha hoş ve faydalıdır" şeklindeki sözler.

[159] Bkz.: *Önsöz* 1859 [MEW, Cilt 13, s. 10-11].

[160] * Bkz.: Sadece Taypin isyanının ufak çaplı bir hareketlilik getirdiği bu sessiz döneme *Kapitalin* bir dipnotındaki anımsaması: "Hatırlayalım ki, tüm dünya yerinde seyrederken, Çin ve masaları dans etmeye başlamışb - pour encourager les autres." (Cilt I; s. 37, dipnot 25) [MEVV, Cilt 23, s. 85],

[161] Bkz.: *Kapital* I, Bölüm 24, Alt Bölüm 7, s. 728: "Kapitalist birikimin tarihsel eğilimi" [MEW, Cilt 25, s. 791],

Bkz.: *Kapital* I; s. 8 [MEW, Cilt 23, s. 56].

[162] Bkz.: Marx'in "Uluslararası İşçi Birliği" nin tanıtım yazısındaki bu devrenin etkileyici tasviri *(Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association.* Printed at the *Bee-Hive* newspaper office, 1864) [Almancasi: MEW, Cilt 16, s.5 ve devamı).

[163] Bkz.: Engels'in, Marx'in *Zur Kritik der Politischen Oekonomie* [Siyasi İktisadın Eleştirisine Katkı) adlı yazışırım Londra'da siyasi mültecilerce çıkarılan bir gazete olan *Das Volk* [Halk], Säyi 14,6.8.1859'daki eleştirisindeki not: "[Alman proleter partisinin]... tüm... kuramsal varoluşu, siyasi iktisadın incelenmesinden kaynaldanmaktadır..." [MEW, Cilt 13, s. 469].

[164] J Bkz.: Marx'in *Der 18. Brumaire des Louis Bonaparte* [Louis Bonparte'ın 18. Brunaire'ı] adlı yazısının ilk iki bolümü; Weydemeyer tarafından çıkarılan *Die Revolution* dergisinin, ilk ve tek sayısı olarak yayımlanmıştır, New York 1852 [MEW, Cilt 8, s. 115 ve devamı].

[165] ® Bkz.: Plehanov'un *Die Grundprobleme des Marxismus* [Marksizmin Temel Sorunları] adlı eserinin yeni Almanca basımına editörün önsözü, Viyana-Berlin 1929, s. 5.

[166] •*7*

Bkz.: 1880 yılından itibaren, aynı başlık altında, tüm dünyaya yayılan, 1848 yılının Komünist Manifestosu'nun ve Marx'in 1864 yılında yazmış olduğu Uluslararası İşçi Bir-liği'nin "Tanıtım Yazısı" ve tüzüğünün Marksist hareketin daha önceki evreleri için sahip olduğu öneme, devrimci sosyal demokrat hareketin Marksizmi için sahip olan popüler programa tik yazı.

[167] Bu noktanın nesnel önemiyle ilgili bkz.: Engels'in, tarafından 1891 yılında yeniden yayımlanan Marx in *Lohnarbeit und Kapital* (Ücretli Emek ve Sermaye] konulu konferans konuşmaları dizisi için yazdığı Giriş bölümündeki aydüatıcı notlar [MEW, Cilt 6, s. 593 ve devamı].

[168] Bkz.: Ricardocu *Principles'm,* ilkinde, Smith'ten alıntı yapılarak, kullanım değeri ile değişim değeri arasında farka işaret edildiği; ikincisinde, kullanım değerinden değişim değerinin "mutlaka gerekli" (absolutely essential) bir ön koşulu olarak bahseldiği; üçüncüsünde ise, bu ön koşuldan

ilk ve son olarak soyutlandığı, ilk üç bölümüne [Ricardo, a.g.e., s. 1 ve devamı],

[169] Bkz.: *Kapital* I, s. 7; ve Marx'in, 1881/82 yılında, Rodbertus ve Adolf Wagner'e karşı "Oe-konomisches en général (X)" [İktisat Üzerine Genel Sözler (X)] adlı karalama defterinde [Exzerptenheft] yönelttiği polemikteki bu konuyla ilgili görüşü. Marx'in son iktisadi çalışması olan bu el yazması, Marx-Engels-Enstitüsü'nce çıkarılan Kapital'in *halka yönelik basımına* (1932) ek olarak yayımlanmıştır, s. 841 ve devamı, özellikle de s. 846-853 [bkz.: MEW, CUt 19, s. 355 ve devamı, özellikle de s. 368-376].

[170] Bkz.: *Kapital'*in birinci cildinin birinci bölümün ikinci kesimi: "Doppelcharakter der in der Ware dargesteUten Arbeit" [Metada Somutlaşan Emeğin iki Yönlü Niteliği].

[171] Bkz.: *Misère de la Philosophie* [Felsefenin Sefaleti] ikinci Bölüm § 2, MEGA1,6; s. 193 ve devamı [bkz.: MEW, Cilt 4, s. 144 ve devamı] ve *Kapital* I, s. 315-334, özellikle de dipnotlar 57 ile 70; ayrıca orada Smith ile Ferguson'un eserlerinden alıntı yapan kısımlara [MEW, CUt 23, s. 37İ ve devamı],

[172] Bkz.: *Theorien über den Mehrwert* I [Artı-Değer Kuramları I); s. 171 [bkz.: MEW, Cilt 26-1, s. 121].

[173] Bkz.: *Kapital* I, s. 46, dipnot 31 [MEW, Cilt 23, s. 361],

[174] Bkz.: *Theorien über den Mehnoert* İÜ [Arö-Değer Kuramlar III); s. 308.

[175] Bkz.: *Kapital* I, s. 138-139 [MEW, Cilt 23, s. 189-190],

[176] Bkz.: *Kapital* III, 2; s. 366-367 [MEW, Cilt 25, s. 838-839],

[177] olarak son redaksiyon için sakladığı nitelikleri henüz içermezler (bu konuyla ilgili bkz.: En-gels'in *Kapital IlI'e* Önsöz'deki notu, s. LX-X [MEW, Cilt 25, s. 14-15]). Marx'in, son anda, yapmış olduğu düzeltmeler, metinde işlenen konu için oldukça büyük öneme sahiptirler; zira, Mark'm düşüncelerinin gelişimi tam da burada süreklilik kazanmıştır. Daha Zur *Kritik der Politischen Oekenomie* [Siyasi İktisadın Eleştirisine İlişkin]'nin yayma hazır el yazmasının hazırlık safhasında, daha sonra aynı konunun

Kapital'de ele alınmasının taslağını oluşturduğu "meta"ya ilişkin ilk bölüm, bu konuya yalnızca birkaç cümleyle işaret eden "değer"e ilişkin son bir bölüme, ancak son anda eklenmiştir (bkz.: MEGA III, 2; s. 349 ve s. 308-312 [MEW, Cilt 29, s. 372 ve s. 312-318]; ve, aynca, Eleştirinin birinci bölümünde, değişim değerinde vücut bulan "metanın mistifikasyonu"na ilgili yeni konuya işaret eden birkaç cümle, daha sonra Kapital'in birinci cildinin birinci bölümünün son kısmını oluşturan "*Fetischcharakter der Ware und sein Geheimnis"* [Metanın Fetiş Niteliği ve SımJ'ına ilişkin incelemin son düzeltmeleri sırasında ancak genişletilmiştir.

[178] *y*

[179] Felsefi bir kavram olan "yabancılaşma" kavramının para, değer, kredi vs. gibi ekonomik olgulara ilk belirgin uyarlanışı, Marx'in geç MiU'in bir eserinin alaylı bir biçimde yorumladığı Karalama Defterleri'nde *[Eızerplenhefte]* (1844) (MEGA I, 3; s, 531 ve devamı) ve onların dahilinde bulunan iktisadi-felsefi Ayazmalarında (s. 29 ve devamı, özellikle de s. 81 ve devamı) görülmektedir, işçinin yabancılaşmasının salt emek ürünleriyle ilgili ilişkileri dahilinde değil, bizzat üretim süreçleri dahilinde yer aldığını gösteren bu betimleme oldukça etkileyicidir. Marx burada, öte yandan, kapitalist ekonomik organizasyonun *kredi ve banka* işleri gibi görünürde daha gelişmiş olan biçimlerinin St. Simonistier ve başka ütopik sosyalistlerce, daha o zamanlar, "insanın nesneden; sermayenin emekten, özel mülkiyetin paradan, paranın insandan basamak basamak ayrılması" şeklinde idealize edilmesine karşın, bunların gerçekte, "unsurlarının artık mal, maden, kağıt değil, ahlaki varoluş, toplumsal varoluş, bizzat insan bağrının içi olduğundan, insanın insana karşı güveni görünüşü altında,... [tam tersine]..., güvensizliğin ve yabancılaşmanın en kötüsü" (s. 533-535) olduğunu ifade etmiştir. - Marx, aynı dönemde, özellikle artı-değere (yani me-talann fetişizminin "emek gücü metası" olarak aldığı özel "yerinden oyanatılmış" [*verrückt*] biçimine) ilişkin daha sonraki öğretisi için önemli olan, ütopik sosyalisti Pec-queur'ün maddenin ölü unsuruna emek tarafından, yani insanlarca eklenen üretkenliğin "vertu magique" kavramını not almıştır (s. 62).

[3] Bkz.: Hegel, *Fenomenoloji,* a.g.e. s. 594 ve bu Marx'in bu konuyla ilgili eleştirel çözümlemesi (MEGA 1,3; s. 153-172; ayrıca s. 317 ve

devamı).

[180] [4] Bkz.: *Die heilige Familie* [Kutsal Aile], MEGA 1,3; s. 224 [MEW, Cilt 2, s. 55-56].

[181] Bkz.: MEGA 1,3; s. 156 ve devamı; özellikle de s. 162.

[182] *n*

a.g.e. s. 163 ve devamı - Yukarıda değinilen 1844 yılının bu iki yazısı, "yabancılaşma" kavramının *iktisadi* uygulanışına atıfta bulunarak, Marx ve Engels'in, Alman ideolojisiyle girdikleri fikir tartışmaları sırasında, iki yıl sonra, Hegel'de her şeye rağmen hâlâ gerçekçi bir nüvesi bulunan felsefi "yabancılaşma" kavramına sol Hegelcüerce yöneltilen tüm ideolojik yorumlarına karşı yönelttikleri genel eleştirilerine öncülük yapmıştır.

[183] Bkz.: MEGA I, 3; s. 211 ve devamı, 223 ve devamı [MEW, Cilt 2, s. 42 ve devamı, 55 ve devamı].

[184] Bkz.: *Kapital* İÜ, 2; s 366 [MEW, Cilt 25, s. 838-839], ve *Theorien über den Mehrwert III* [Artı-Değer Kuramları m], s. 571-572

[185] Bkz.: *Kapital* I; s. 47, Dipnot 32 [MEW, Cilt 23, s. 95],

[186] Bkz.: *Kapital* I; s 41 [MEW, Cilt 23, s. 89].

[187] Bkz.: *Kapital* I; s. 46 [MEVV'Cilt 23, s. 94],

[188] Bkz.: MEGA I, 6; s. 528 [MEVV, Cilt 4, s. 464-465)

[189] Bkz.: *Kapital* I; s. 681 ve *Kapital* İÜ, 2; s. 367 [MEVV, Cilt 23, s. 743 ve Cilt 25, s. 839],

[190] Bkz.: "l'exploitation des ouvriers par... marchandage est abolie" şeklindeki düzenlemeyi getiren 2.3.1848 tarihli *Décret du Gouvernement provisoire* (no 56) ve çalışma koşullarına ilişkin dokuz ilkeden birinde, "emeğin salt bir mal ya da ticari mal olarak değerlendirilmemesi" gerekliğini vurgulayan 1919 yılının Milliyetler Cemiyeti Sözleşmesi'ne *(Versailles Sözleşmesi*, Madde 427],

[191] Bkz.: *Kapital* I; s. 160, Dipnot 18 [MEW, Cilt 23, s. 212],

[192] a.g.e., s. 39-40 [MEW, Cilt 23, s. 87-88],

[193] Bkz.: Marx'in 27 Haziran T867 tarihinde Engels'e yazdığı mektup, MEGA III, 3; s. 403-404 [MEW, Cilt 31, s. 312-313). Burjuva eleştirmeni erince üçüncü cildin yayımlanmasından sonra (1894) "keşfedilen" Cüt 1 ile Cüt III arasındaki görünürdeki çelişkinin temelinde yatan konunun tespiti, Marx tarafından, demek ki, daha otuz yıl önce yapılmıştır.

MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETl/F:10

[194] Bkz.: Marx, *Kapital'in* birinci baskısına Önsöz, 1867 [MEW, Cilt 23, s. 15-16].

[195] O

Bkz.: Lenin, *Was sind die 'Volksfreunde' und wie kämpfen sie gegen die Sozialdemokraten?* ['Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Mücadele Edilir?] (1894), Seçilmiş Eserler, Cilt XI, s. 341.

[196]

[197] Bkz : Hegel, *Philosophie der Weltgeschichte,* Allgemeine Einleitung I, 2a [Dtinya Tarihi Felsefesi, Genel Giriş 1,2a]: "Die Individualität" (Bireylik].

[198] Bkz.: *Kapital* I; s. 40 [MEVV, Cilt 23, s. 88].

[199] a.g.e., s. 39 [MEW, Cilt 23, s. 87],

[200] Marx, bu konuyu, en iyi şekliyle, *Giriş 1857*'de betimler, *Neue Zeil* XXI 1 (1903) s. 710 ve devamı [MEW, Cilt 13, s. 615 ve devamı].

[201] Bkz.: Hegel, *Ansiklopedi* I, § 209.

[202] Bkz.: *Kapital* I; s. 48 [MEW, Cilt 23, s. 95],

[203] Bkz.. *Kapital* t s. 42 [MEVV, Cilt 23, s. 90].

[204] Bkz.: Marx, Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei [Alman işçi Par-tisi'nin Programı Üzerinde Kenar Notlar], 1875, *Neue Zeit* IX, 1 (1891) s. 566-567 [MEW, CUt 23, s. 20-21].

[205] Bkz.: *Kapital* I, s. 47 Dipnot 32 [MEW, Cilt 23, s. 95).

[206] Bu konuyla ilgili Engels'in Dühring'e karşı kaleme aldığı yazısının (1878) özellikle en belirgin üç bölümüne bkz. [MEW, Cilt 20, s. 147 ve devamı].

[207] Bkz.: *Kapital* I; s. 42-45 [MEW, Cilt 23, s. 89-93],

[208] a.g.e., s. 8; ayrıca s. 322-323 [MEW, Cilt 23, s. 56-57 ve 378-379],

[209] a.g.e. s. 315 ve devamı [MEVY, Cilt 23, s. 371 ve devamı],

[210] a.g.e. s. 39,45-46 [MEW, Cilt 23, s. 87, 93-94],

[211] a.g.e. s. 335-336 Dipnot 89 [MEW, CUt 23, s. 392-393].

[212] Bkz.: Tarafımdan yayına hazırlanan *Kapitale* Önsöz, Berlin 1932, s. 19 ve devamı.

[213] *Kapital* 1, s. 196 [MEW, Cilt 23, s. 249].

[214] a.g.e., s. 266 [MEW, Cilt 23, s. 320].

[215] a.g.e. - Bölüm 24 (ve salt biçimsel olarak bağımsız olup nesnel olarak bu bölüme ait olan "Modem Sömürgecilik Sistemi"ne ilişkin Bölüm 25).

[216] a.g.e., s. 531,545,588 [MEW, Cilt 2, s. 594,608,652].

[217] a.g.e. - s. 728 [MEW, Cilt 23, s. 791],

[218] Bkz.: Marx'in Engels'e 30.4.1858 tarihinde yazdığı mektup, MEGA III, 4; s. 49 [MEW, Cilt 33, s. 70 ve devamı] ve Engels'in *Kapital* IlI'e Önsöz'deki Marx'in "Sınıflar"a ilişkin fragman şeklinde kalan elli ikinci (son) bölümünün devamıyla ilgili planlarına ilişkin beyanları; s. IX-X [MEW, Cilt 25, s. 15].

[219] Bkz.: *Önsöz 1859* [MEW, Cilt 13, s. 9J. - Feuerbach'm, Marx tarafından değiştirilmiş olan "düşünmek var olmaktan gelir, fakat var olmak düşünmekten değil" şeklindeki ifadesi, Feuerbach'm Vorläufige Thesen zur Reform der Philosophie [Felsefenin Refomun Üzerine Geçici Tezler], 1842 [Tüm Eserleri, yayına hazırlayan:V. W. Bolin/F. Jodl, Cilt II, Berlin 1904, s. 239].

[220] Bkz.: MEGA 1,5; s. 33 [MEW, Cilt 3, s. 43-44],

[221] Bkz.: G. Plehanov, *Die Grundprobleme des Marxismus* [Marksizmin Temel Sorunları], Stuttgart 1910, s. 44.

[222] Bkz.: Hegel, *Philosophie der Geschichte* [Tarih Felsefesi], Einleitung [Giriş], Eserleri, Cilt IX, Berlin 1837, s. 19 ve "Geographische Grundlage der Weltgeschichte" [Diinya Tarihinin Coğrafi Temeli], a.g.e. s. 75 ve devamı.

[223] "Bkz : *Die deutsche Ideologie* [Alman İdeolojisi], MEGA I, 5; s. 19 [MEW, Cilt 3. s. 29 ve devamı] ve *Lohnarbeit und Kapital* [Ücretli Emek ve Sermaye], MEGA I, 6; s. 482 ve devamı [MFW, Cilt 6, s. 407 ve devamı].

[224] Bu konunun ayrıntılı tasviri için özellikle bkz.: *Oekonomisch-Philosophische Manuskripte* [İktisadi -Felsefi El Yazmaları], 1844, MEGA I, 3; s. 121-123 ve Die deutsche Ideologic [Alman İdeolojisi], MEGA 1,5; s. 10-11,32 ve devamı [MEW, CUt 3, s. 20-21,42 ve devamı],

[225] Bkz.: MEGA 1,5; s. 32-33 [MEW, Cilt 3, s. 43].

[226] Bkz.: *Kapital* I; s. 137,210-213,565 [MEW, CUt 23, s. 188 ve devamı, 263 ve devamı, 628],

[227] Bkz.: MEGA 1,3; s. 135-136.

[228] Bkz.: *Kapital* I; s. 648-658 [MEW, CUt 23, s. 710 ve devamı].

[229] Bkz.: Giriş 1857, s. 717 [MEW, Cilt 13, s. 624].

[230] Bkz.: MEGA 1,5; s. 10 ve devamı [MEW, Cilt 3, s. 20 ve devamı).

[231] Bkz.: MEGA I, 5; s. 12,20, 22,41-12,49-50,55 ve devamı ve *Kapital* I; s. 316, 321, 320 vs. [MEW, Cilt 3, s. 22,31,33,52,60,65 ve devamı ve CUt 23, s. 372,377-378,385].

[232] Bkz.: MEGA 1,5; s. 26-27 [MEVV, CUt 3, s. 37],

[233] a.g.e., s. 325 [MEW, Cilt 3, s. 329].

[234] a.g.e., s. 342 [MEW, Cilt 3, s. 346].

235 a.g.e., s. 404-405 [MEVV, CUt 3, s. 411-412].

236 a.g.e., s. 403 [MEW, CUt 3, s. 410],

237

a.g.e., s. 60: "Komünizm, şimdiye kadar kendinden önce gelen bütün hareketlerden,... ilk kez olarak bütün öncecil doğal koşullan, şimdiye kadar bizden önce gelmiş olan insanların yaratbklan koşullar olarak bilinçle ele alması balonundan, bu koşullan doğal niteliklerinden soyup onlan birleşmiş bireylerin gücüne bağımlı kılması bakımından aynlır." [MEVV, Cilt 3, s. 70].

238 Bkz.: Engels'in, Marx'in onayını aldıktan sonra, Kapital I; s. 41-42 [MEW, Cilt 23, s. 89]'da alıntıladığı tanımlama: "yalnızca periyodik olarak meydana gelen devrimlerce hükmünü geçirebilen yasa hakkında ne düşünmeli? Bu, demek ki, ona iştirak edenlerin bilinçsizliğine dayanan bir doğa yasasıdır." (Friedrich Engels: "Umrisse zu e iner Kritik der Nationalökonomie"/Ulusal iktisadın Eleştirisine Dair Taslak. Bkz.: *Deutsch-Französische Jahrbücher,* Paris 1844 - MEGA 1,2; s. 394 [MEW, Cilt 1, s. 515]).

239 Bkz.: Marx'in 11.7.1868'de Kugelmann'a yazdığı mektup [MEW, Cilt 32, s. 552 ve devamı].

240 n2 Bkz.: MEGA 1,5; s. 403 [MEW, Cilt 3, s. 410).

241 Bkz.: *Önsöz 1859* [MEW, Cilt 13, s. 8-9].

242 Bkz.: *Önsöz 1859* [MEVV, Cilt 13, s. 8],

243 Bkz.: Marx ve Engels'in.bu türden metaforik bir ifade biçimine karşı erken bir eserleri olan *Die Heilige Familie* [Kusal Aile], MEGA *I* 3; s. 265'te yönelttikleri keskin polemik: *"Tarih hiçbir şey yapmaz,* »engin zenginliğe sahip değildir« o, »*savaşımlara girişmez*«! Tersine, bütün bunları yapan, bütün bunlara sahip olan ve bütün bu savaşımlara girişen, *insandır,* gerçek ve yaşayan insan; hiç kuşkunuz olmasın, insanı kendi ereklerini gerçekleştirmek için kullanan - sanki kendi başına bir kişiymiş gibi - tarih değildir; tanh, kendi öz erekleri ardından koşan insanın etkinliğinden başka bir şey değildir." [MEW, Cüt 2, s. 98].

[244] Bkz.: *Kapital* I; s. 99, ayrıca *Komünist Manifesto,* MEGA1,6; s. 526 [MEW, Cilt 23, s. 149-150 ve Cilt 4, s. 462-463],

[245] Bkz.: *Kapital* IH 2; s. 323-325 [MEW, ait 25, s. 798 ve devamı). MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETİ/F:12

[246] *Kapital* III, 2; s. 367 [MEVV, Cilt 25, s. 839].

[247] Bkz.: *Komünist Manifesto,* MEGAI, 6; s. 528 [MEVV, Cilt 4, s. 46-47],

[248] Bkz.: Kapital I; s. 681 [MEW, Cilt 23, s. 743].

[249] Bkz.: Kapital I; s. 322-323 [MEW, Cilt 23, s. 379],

[250] Bkz.: Marx'm Engels'e 14.6.1853 tarihinde yazdığı mektup, MEGA m, 1; s. 486-487 [MEW, Cilt 28, s. 267 ve devamı].

[251] Bkz.: *Kapital* I; s. 323 [MEW, Cilt 23, s. 379].

[252] Bkz.: *Komünist Manifesto'nun* İngilizce basımına (1888) dipnot, MEGA I, 6; s. 525-526 [bkz.: MVV, Cilt 4, s. 462].

[253] ^ Bkz.: *Önsöz 1859,* ve tüm bu sorunların Mara'ın "Randglossen zum Programm der Deutschen Arbeiterpartei" [Alman İşçi Partisi'nin Programı Üzerine Kenar Notlar], 1875, adlı eserinde ayrıntılı olarak ele alınışı *(Neue Zeit* IX, 1; s. 566 ve devamı] (MEVV, Cilt 13, s. 7 ve devamı, ve Cilt 19, s. 19 ve devamı].

[254] Bkz.: *Kapital* IH, 2; s. 355 [MEW, Cilt 25, s. 828],

[255] Bkz.: *Giriş* 1857; s. 71* JMEW, Cilt 13, s. 616],

[256] Bkz.: *Komünist Manifesto,* MÇGA1,6; s. 526 [MEW, Cilt 4, s. 463].

[257] ^Bkz.: Engels, *Herrn Eugen Düttlings Umwälzung der Wissenschaft* [Bay Dühring'in Bilim Devrimi], 1878, Giriş I; "Allgemeines" [Genel Olanlar],

[258] a.g.e., s. 9 [MEW, CUt 20, s. 25].

[259] Bkz.: MEGA I, 5; s. 83 [MEW, Cilt 3, s. 89].

[260] Bkz.: *Auseinandersetzung mit Karl Kautsky* [Kari Kautsky ile Fikir Tartışması] adlı kitabım, s. 4 ve devamı, 111 ve devamı.

[261] Bkz.: Plehanov, *GrunJprobleme des Marxismus* [Marksizmin Temel Sorunları] ve, orada söylenenleri düzeltmek amacıyla, Marx, *Die Heilige Familie* [Kutsal Aile], MEGA I, 3; s. 308 ve devamı, 313 ve devamı ve *Die deutsche Ideologie* [Alman İdeolojisi], MEGA I, 5; s. 76 vc devamı [MEW, Cilt 2, s. 139 ve devamı, 144 ve devamı ve Cilt 3, s. 82 ve devamı].

[262] Bkz.: *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabım, ikinci basım 1930 ve 1923 yılının birinci basurundan değişlik yapılmamaksızın devralman ifadeler, s. 53 Dipnot 8. (Marksizm ve Felsefe, Belge Yayınlan)

[263] Bkz.: Marx/Engels, *Die deutsche Ideologie* [Alman ideolojisi], 1845/46, MEGA 1,5; özellikle s. 8 ve devamı, 24, 76 ve devamı, 215/216 [MEW, Cilt 3, s. 18 ve devamı, 34-35, 82 ve devamı, 217-218]; ayrıca Marx/Engels'in bu gençlik yıllarının eserinde, "Alman felsefesinin ideolojik niteliğine karşı kendi görüşlerini ortaklaşa geliştirerek eski felsefi vicdanlarıyla gerçekten hesaplaş" tıklarına ilişkin Marx'in *Önsöz* 3859'daki belleteni. Bu konunun tüm ayrıntıları için *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabıma bkz., s. 67 ve devamı ve s. 8 ve devamı.

[264] Bkz.: Marx'in Engels'e 12.12.1866 tarihinde yazdığı mektup, MEGA m, 3; s. 368 [MEW, Cilt 31, s. 229; tarihi 12 12.1868 diye geçiyor].

[265] Q

Bkz.: Engels, *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie* [Ludwig Feuerbach ve Klasik Felsefenin Sonu] 'ye Önsöz, 1888 [MEW, Cilt 21, s. 263].

[266] a.g.e.

[267] Bkz.: *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabım, s. 27 ve devamı.

[268]

Bkz.: T.enin, *Materialismus und Empiriokritizismus* [Materyalizm ve Empirio-Kritisizm] (Rusça basım, 1909), Almancası: Tüm Eserleri, Cilt XIII, Viyana-Berlin 1927.

[269] Bkz.: J. Harper [Anton Pannekoek], *Lenin als Philosoph* - Kritische Betrachtungen der philosophischen Grundlagen des Leninismus [Filozof olarak Lenin - Leninizmin Felsefi Temelleri Üzerine Eleştirel Düşünceler] (Bibliothek der Rätekorrespondenz Nr. 1, Ausgabe der Gruppe Internationaler Kommunisten in Holland) Amsterdam o. J. (1938).

[270] ^ Bkz.: *Living Marxism* IV/ 5'te Harper'in yazısının ele alışımı (Chicago, Kasım 1938) [Lenin's Philosophy - Some additional remarks to J. Harper's recent criticism of Lenin's book "Materialism and Empirio-Criricism"]. özellikle s. 142.

[271] Bkz.: Engels. *Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie* [Feuerbach ve Klasik Felsefenin Sonu] (1888), ve Gustav Mayer'ın Engels biyografyasındaki bu konuyla ilgii ayrıntılı tanıtları; ayrıca dini bir okul mezunu olan Robert Seeger'in 1935 yılının Al-manyası'nda yayımladığı araştırması: *Friedrich Engels* - Die religiöse Entwicklung des Spätpietisten und Frühsozialisten [Friedrich Engels - Bir Geç Piyetist ve Erken Sosyalistinin Dini Gelişimi] (Christentum und Sozialismus. Quellen und Darstellungen, yayma hazırlayan: Emst Bamikol).

[272] Bkz.: Marx'in *Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie* [Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark] adlı doktora tezi ve genç Marx'in 10.11.1837 tarihinde babasına felsefi araştırmalarının gelişimine ilişkin yazdığı mektup, MEGA 1,1,1; s. 1-144 ve 1,1,2; s. 213-221.

[273] Bkz.: Marx'in 3.11.1842 tarihli *Rheinische Zeitung* gazetesindeki makalesi, No. 307, M EGA 1,1,1; s. 304 [MEW, Cilt 1, s. 147],

[274] Bkz.: MEGA 1,1,1; s. 435 [MEW, Cilt 1, s. 231-232).

[275] '5 Bkz.: Engels, Ludwig Feuerbach, Bölüm IV Paragraf I [MEW, Cilt 21, s. 291).

[276] Bkz.: MEGA 1,1,1; s. 607 [MEW, Cilt 1, s. 378).

[277] Bkz.: M EGA I, 3; s. 287 [MEW, Cilt 2, s. 119].

[278] Bkz.: MEGA 1,1,1; s. 607 [MEW, Cilt 1, s. 378].

[279] Bkz.: M EGA 1, 3; s. 179, 316 [MEW, Cilt 2, s. 7-8, s. 147], Ayrıca aynı zamanda yazılmış fakat henüz yayımlanmamış olan *Kritik der Nationalökonomie* [Ulusal iktisadın Eleştirisi]'nin Önsöz'ü ve metnindeki ("Kutsal Aile"dekindekiler kadar sınırsız olmasalar da) Fe-uerbach'tan yana tavır almalar, MEGA 1,3; s. 34-35,151 ve devamı.

[280] Bkz.: MEGA 1,3; s. 327 (MEVV, Cilt 2, s. 158],

[281] Bkz.: *Die deutsche Ideologie* [Alman ideolojisi], 1845-1846, MEGA 1,5; s. 214 [MEW, Cilt 3, s. 217].

[282] Bkz.: MEGA 1,1,1; s. 608 [MEW, Cilt 1, s. 379].

[283] Bkz.: Marx'in 13.3.1843 tarihinde Ruge'ye yazdığı mektup: "Feuerbach'ın afo-rizmalaımı, yalnızca fazlasıyla doğaya ve buna karşın çok az politikaya işaret ettiği için beğenmiyorum." MEGA 1,1,2; s. 308 [MEW, Cilt 27, s. 427).

[284] Bkz.: Marx'in Feuerbach Üzerine tezlerini [kaleme alınış tarihi: 1845; ölümünden sonra Engels tarafından *Ludwig Feuerbach* adlı kitabına (1888) ek olarak yayımlanmıştır], Altına Tez, şimdi: MEGA 1,5; s. 535 [MEW, Cilt 3, s. 534].

[285] Birinci Tez, a.g.e. s. 533 [MEW, Cilt 3, s. 533].

[286] Bkz.: *Kapital* I; s. 335-336 Dipnot 89 [MEW, Cilt23, s. 392-393],

[287] ^ *Die deutsche Ideologie* [Alman İdeolojisi], MEGA I, 5; s. 85, Marx'in 24.4.67 tadilinde En-gels'e yazdığı mektup, MEG A III, 3; s. 383. Ayrıca Engels'in 19.11.1844, 19.8.1846 tarihlerinde ve 1846 yılının Ekim ayının ortasında yazdığı mektuplar, MEGA DI, 1; s. 7, 27-28, 44-47 ve Marx'in Feuerbach'ın önemine ilişkin *Soaal-Demokrat* dergisine 24.1.1865 tarihinde yazdığı mektup: "Feuerbach Hegel'e kıyasla gayet vasattır. Ancak, Hıristiyan bilincine hoş gelmeyen ve Hegel'in mistik bir Clair-obscur'de bıraktığı, kilisenin ilerlemesi için önemli olan belli noktalara vurgu yaptığından, Hegel'den sonra yine de yeni çığır açıaydı." [MEW, Cilt 3, s.

91; CUt 31, s. 290; Cilt 27, s. 11-12, s. 33-34, s. 55 ve devamı; Git 16, s. 25],

[288] Bkz.: Marx, *Die Heilige Familie* [Kutsal Aüel, MEGA I, 3; s. 300-310 [MEW, CUt 2, s. 131 ve devarru].

^ Bkz.: Engels, *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie* [Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu] [MEW, Cilt 21, s. 278],

[289] MARKSİST KURAM ve SINIF HAREKETt/F:13

[290] Bkz.: *Über Feuertach* [Feuerbach Üzerine], Birinci Tez, MEGA l 5; s. 533 [MEW, Cilt 3, s. 533].

[291] Bkz.: Marx'in 10.11.1837 tarihinde babasına yazdığı mektup, MEGA 1,1,2; s. 218-219.

[292] Bu ifade ilk kez *Wilhelm Dillhey* tarafından kullanılmıştır (bkz.: *Einleitung in die Geisteswissenschaften* /Tinsel Bilimlerine Giriş, Cilt 1, s. 379 ve devamı).

[293] Bkz.: Hegel, *Ansiklopedi* IH, İkinci ve Üçüncü Bölüm.

[294] Bkz.: *Ansiklopedi* III, § 523.

[295] Bkz.: *Rechtsphilosophie* [Hukuk Felsefesi], § 258'e ek.

[296] Bkz.: *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabımda Dipnot 67'deİd (2. 104-105) bu konuyla ilgili ayrıntılı tanıtlar.

[297] Bkz.: Hegel'in idealist tasarısının daha Nicolai Hartmann ve modem düşünsel felsefenin başka temsilcileri tarafından yapümış olan fazlasıyla "materyalist" yorumunun katı bir Hegelci olan G. Günther tarafından tashihi. G. Günther, *Grundzüge einer neuen Theorie des Denkens in Hegels Logik* [Hegel'in Mantık'ındaki Düşünmeye İlişkin Yeni Kuramirun Ana Hatları], Leipzig 1933, s. VIII ve devamı.

[298] Bkz.: *Kant: Idee zu einer allgemeinen Geschichte in ıveltbürgerlicher Absicht* [Dünya Va-tandaşlağı Açısından Genel Tarihin Tasarımı], Dokuzunc Cümle, *Berlinische Monatsschrift* dergisi IV (1784) s. 385-411.

[299] Bkz.: Bu gelişim sürecinin etkilerinin Hegel'in Vorlesungen zur Philosophie der Geschichte der neueren Zeit [Yeni Zaman Tarihi Felsefesi'ne İlişkin Kürsü Konuşmalarındaki (1830/31) yansımaları: "Hukuk fikri, hukuk kavramı bir anda ağırlığını ortaya koymuştu. Haksızlığın eskimiş çatısının buna karşı koyması mümkün değildi. Hukuk fikrinde, sonuç olarak, bir temel yasa inşa edildi; ve bundan böyle herşey bu temel yasayla te-mellendirilecekti. Güneş gökyüzünde durduğundan beri, gezegenler etrafında döndüğünden beri, insanların kendilerini kafalarına, yani fikirlerine tersyüz çevirip gerçeği bu fikre göre inşa ettikleri görülmemiştir. Dolayısıyla, bu, güneşin mükemmelce doğuşuydu. Tüm düşünen varlıklar bu çağı birlikte kutladılar. O zaman yüce bir duygulanma hüküm sürmüştü; dünyayı - daha yeni yeni tanrısallığın dünyayla gerçek bir anlamda ba-nşmışçasına - tinin coşkunluğu sarsmışb." Bu konuyla ilgili ayrıca *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabıma bkz., ikinci basım, s. 60 ve devamı.

[300] Bkz.: Engels, *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie* [Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu], 1888. Marx: "Hayat bu ya, toplum -emeğin güneşi etrafında dönmedikçe - dengesini bulamaz" (*Nachwort 1852 zu Enthüllungen über den Kommunistenprozeß zu* Köfri/Köln'deki Komünistler Davasına ilişkin Açıklamalar'a Sonsöz 1852) [MEW, Cilt 21, s. 307; Cilt 18, s. 570],

[301] Bkz.: *Neue Zeit* XIV, 2; s. 545 ve devamı [MEW, Cilt 20, s. 444 ve devamı],

[302] Bkz.: *Religion Saint-Simonienne, Economie politique et Politique; s.* 104 - *Kapital* III, 2; s. 144 olarak geçmektedir [MEW, Cilt 25, s. 618],

[303] Bkz.: MEGA I, 3; s. 85 ve devamı.

[304] [MEVV, Cilt 28, s. 507-508).

[305] q

Bkz.: *Engels, Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie* [Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu], IV [MEW, Cilt 21, s. 299].

[306] ag.e.

[307] Bkz.: Mare'm Smith'in eserinin ilk okuması sırasında tuttuğu notlar, 1844, MEGA1,3; s. 457.

[308] Bkz.: *Die deutsdıe Ideologic* [Alman İdeolojisi], 1845-1846, MEGA 1,5; s. 19 [MEW, Cilt *3*, s. 29-30].

[309]

Bkz.: *Lohnerbeit und Kapital* [Ücretli Emek ve Sermaye], MEGA I, 6; s. 482 ve devamı [MEW, Cilt 6, s. 407 ve devamı] ve "kooperasyon"dan kaynaklanan baştan toplumsal olan güçlerin *Kapital* I'in on birinci bölümündeki esaslı ve belirgin betimlenmesi.

[310] *Misire de la Phtlosophie* [Felsefenin Sefaleti], MEGA 1,6; s. 227 [bkz.: MEW, Cilt 4, s. 181].

[311] Bkz.: Why I am a Marxist? adlı makalem. *Modem Monthly* IX, 2, Nisan 1935, s. 89 ve devamı.

[312] Bkz.: MEGA15; s. 56-58 [MEW, Cilt 3, s. 67 ve devamı],

[313] Bkz.: Marx, *Kapital* III, 1; s. 55-56 - aynca *Kapital* I, s. 350-351 [MEW, Cilt 25, s. 91-92; Cilt 23, s. 407-408].

[314] Bkz.: *Die Sammlung* dergisi, ikinci Yıl, Sayı 10 (Haziran 1935) s. 522.

Dokumente des Sozialismus 11 [Sosyalizm Üzerine Belgeler II], Stuttgart 1903, s. 65 ve de-varru.

[315] MEGA1,6; s. 528-529 [MEW, Cilt 4, s. 465].

[316] Bkz.: *Ch. Perrault, Parallèle des anciens et des modernes,* Paris 1688-1697, ve Sorel'in ilerleme sorununun ele alışını, *Les illusions du progrès,* Paris 1908.

[317] Bkz.: Spencer, *The Sludy ofSociology,* (2) Londra 1874, s. 384-385; ayrıca bkz.: J.B. Bury, *The Idea ofProgress,* Londra 1920, ve M. Ginsberg, *The Concept of Evolution in Sociology, Studies in Sociology'de,* Londra 1932; ve burjuva sososyolojisindeki ilerleme ve gelişim fikrinin tarihinin

özetleyici betimlenmesi, J. Rumney: *Herbert Spencer's Sociology*, Londra 1934, Bölümler X/XI.

318 Bkz.: Rumney'deki bu konuyla ilgili tanıtlar, 1. c., özellikle s. 242 ve devamı (*First Principles,* 1862, s. 396, ve *Principles of Sociology* 1,1876, s. 585'ten alıntılar), s. 269 (Social Statics, 1855, s. 30 ve Progress, Its Law and Cause, 1857, *Essays* I'deki yeni basımı, s. 60'tan alıntılar), ve s. 272 ve devamı.

319 Bkz.: T H. Huxley, *Evolution and Ethics* - The Romanes Lecture, Londra 1893, s. 31 ve devamı.

320 Bkz.: *Kapital* I; s. 555 ve devamı [MEW, Cilt 23, s. 617 ve devamı).

321 Bkz. Marx, *Kapital* ffl, 1; s55-56-ayna *Kapital l* S350-351 [MEVV, Cilt 25, s.91-92; Olt 23, s.407-408]

322. 8 Aristoteles, *Politika* L 4.

323 Bkz.: *Kapital* m, 1; s. 231 [MEW, Cilt 25, s. 260].

324 Bkz.: *Misere de la Philosophie* [Felsefenin Sefaleti], İkinci Bölüm, § 5, MEGA I, 6; s. 221228 [bkz.: MEW, Cilt 4, s. 175 ve devamı] ve *Komünist Manifesto* I, MEGA I, 6; s. 533-537 [MEW, CUt 4, s. 470 ve devamı]. Ayrıca *Arbeitsrecht für Betriebsräte* [İşçi Temsilcileri İçin Iş Hukuku] adlı kitabım, Berlin 1922, s. 35 ve devamı.

325

Bu esnada yapılan escamotage, daha önce Hegel tarafından deşifre edilmişti, *Wissenschaft der Logik* I [Mantığın Bilimi I], Eserleri, Cilt İÜ, (2) Berlin 1841, s. 434-435. "Son derece küçük" değişimlere ilişkin sözde dinamik öğretisinin daha da şiddetli bir eleştirisini, daha sonra reformizm tartışmasında kullanılan, "budala bakire"nin, çocuğun "başta çok küçük olduğunu" ileri sürerek, mazeret bildirmesine ilişkin mecaz içerir.

326 "Değişim" kavramı, asıl olarak, toplumsal değişimler için kullanılıp ancak daha sonra doğa. bilimlere uyarlanmıştır. Bu kavramla, daha çok yakın zamana kadar, günümüzde "devrim" diye adlandırılan süreç kastedilmekteydi. "Devrim" kavramı ise, ilk kez on yedinci yüzyılın

sonunda kullanılmaya başlanıp ancak 1789 Fransız Devrimi'nden itibaren günümüzdeki anlamına kavuşmuştur.

[327] Bkz.: Engels, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* [Bay Eugen Dühring'in Bilim Devrimi], 1878 (Üçüncü Bölüm II: "Theoretisches" [Kuramsallıklar], s. 234 ve devamı [MEW, CUt 20, s. 262 ve devamı] ve Kapital m'ün işaret edildiği cümleleri; ayrıca *Komünist Manifesto,* MEGA 1,6; s. 537 [MEW, Cilt 4, s. 473-474] ve Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei [Alman işçi Partisi'ne İlişkin Kenar Notlar] 1875 (*Neue Zeit* IX, 1; s. 567) [MEW, Cilt 19, s. 21].

[328] [MEVV, Cilt 13, s. 9J.

[329] Bkz.: *Misere de la Philosophie* [Felsefenin Sefaleti], 1847, MEGA I, 6; s. 227 [bkz.: MEW, Cilt 4, s. 181].

[330] Bkz.: Marx'in *Neue Rheinische Zeitung: Politisch-ökonomische* Revue, Çift Sayı V ve VI, Hamburg 1850, s. 153 [MEW, Cilt 7, s. 440]'da yayımlanan yazısı.

[331] Bkz.: Engels, Marx'in Neue Rheinische Zeitung (Revue) için yazdığı makalelerinin kitap basımına Giriş *(Die Klassenkämpfe in Frankreich/* Fransa'daki Sınıf Mücadeleleri, 1895) [MEW, CUt 22, s. 512],

[332] Bkz.: Marx'in Komünistler Birliği'nin Londra'daki Merkez Bürosu'ndaki 15.9.1850 tarihindeki son oturumdaki bölünmeye Uişkin dilekçesinin gerekçelendirilmesi, *Enthüllungen über den Kommunistenprozeß zu Köln* [Köln'deki Komünistler Davasına ilişkin Açıklamalar], 1852, Bölüm I. [MEW, CUt 8, s. 412-413].

[333] Lenin, Der *"Radikalismus", die Kinderkrankheit des Kammunismus* ["Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı], 27.4. Ue 12.5.1920 tarihleri arasında kaleme alımıştır. Tüm Eserleri, Cilt XXV, Berlin-Viyana 1930, s. 201 ve devamı.

[334] Bu yanlış anlaşmanın çürütülmesi, *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabımın ana konularından biridir.

[335] Bkz.: *Neue Rundschau'da* yayımlanan "Die spanische Revolution" [İspanyol Devrimi] üzerine yazdığım makale, Berlin, 1931.

[336] Bkz.: Lenin, *Der "Radikalismus", die Kinderkrankheit des Kommunismus* ["Sol Komünizmin Bir Çocukluk Hastalığı], Tüm Eserleri, a.g.e.

[337] a.g.e.,s. 215.

[338] Bkz.: *Kapital* İÜ, 2; s. 325 [MEW, Cilt 25, s. 800],

[339] Bkz.: Marx, *Theorien über den Mehrwert* I [Arb-Değer Kuramları I], s. 381 ve devamı [bkz.. MEW, cut 26,1, s. 255 ve devamı, özellikle s. 256-257].

[340] Bkz.: *Giriş* 1857; s. 743 [MEW, CUt 13, s. 629].

[341] Bkz.: *Giriş* 1857; s. 714 (MEW, CUt 13, s. 620].

[342] 7a.g.e.; s. 718 [a.g.e.; s. 625-626].

[343] a.g.e.; s. 744-745 [a.g.e.; s. 630-631].

[344] Bkz.: *Neue Zeit X* (1892); s. 540 ve devamı.

[345] Bkz.: Mehring'in *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie* [Alman Sosyal Demokrasisinin Tarihi] adlı eserinde okuyucularına sunduğu, Engels'in kendisine 14.7.1893 tarihinde yazdığı mektubun özeti [Birinci basım, Stuttgart 1897, s. 556-557].

[346]

Engels'in burada bahsedilen 1890/1894 yıllan arasında yazdığı mektuplarının alıcılan, ya baştan beri Marx'in devrimci materyalist öğretisine karşı net bir tutum takınmayan Som-bart'm öğrencilerinden olan Walter Borgius (Heinz Starkenburg); ya da Marksizmin umut verici öğrencilerinden olup daha sonra, en kısa zamanda, sosyal demokrasisinin revizyonist kanadının kuramsal ana temsilcilerine dönüşen Conrad Schmidt ve J. Bloch gibi kişilerdi. Bu mektupların, 1903 yüında, birkaç yıl önce başlayan revizyonizm tartışmalarının ortasında ("Über den Geltungsbereich der materialistischen Geschichtsauffassung"/"Materyalist Tarih Anlayışının Geçerliliği Üzerine" gibi karakteristik bir başlık altında) yayımlanması, editörü olan Eduard Bernstein için, o zamanki Sosyal Demokrat Parti

programındaki materyalist ve devrimci yönlerine karşı verdiği siyasi mücadelesinin bir parçasıydı.

[347]

Sombart'ın öğrencilerinden olan Borgius (Starkenburg)'un Engels'e yönelttiği ve onun taralından 25.1.94 tarihinde yanıtlanan iki sorudan birinin metni [*Dokumente des Sozialismus* Il/Sosyalizmden Belgeler n, s. 73].

[348] - Bkz.: Conrad Schmidt'e yazılan 27.10.1890 tarihli mektup [a.g.e. s. 70] - Ayrıca bkz.: Lenin'in 1914 tarihli "Aforisma"sındaki benzer üslubuna: "Hegel'in tüm mantığını inceleyip anlamadan, Marx'in 'Kapital'ini ve özellikle de birinci bölümünü de tam olarak anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla, bir yanm yüzyıl geçtikten sonra, Marksistlerin hiçbiri Marx'i anlamamıştır!" (Bkz.: V.l. Lenin, *Aus dem philosophischen Nachlaß* - Exzerpte und Randglossen [Yazılı Felsefi Mirastan - Karalamalar ve Notlar], yayına hazırlayan ve Giriş bölümünü yazan: V. Adoratski (Almanca), Viyana-Berlin 1932, s. 99 [Hegel'in "Wissenschaft der Logik"/Mantık Bilimi'ne ilişkin karalama ve notlan. K. K.]).

[349] Bu konuyla ilgili *Marxismus und Philosophie* [Marksizm ve Felsefe] adlı kitabıma bkz., ikinci basım, Dipnot 56 (s. 98).

[350] Bkz.: *Ansiklopedi 1*, Ek 2, § 156.

[351] Bkz.: R. Stammler, *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffasung* [Materyalist Tarih Anlayışına Göre Ekonomi ve Hukuki, Leipzig 1896.

[352]

Bkz.: Philipp Frank, *Das Kausalgesetz und seine Grenzen* [Nedensellik Yasası ve Sınırları], Viyana 1932

[353] Örneğin, Marx ve Engels'in *Önsöz* 1857, s. 779 ve devamında [bkz.: M E W, Cilt 13, s. 639 ve devamı] işaret ettikleri toplumsal yaşamın çeşitli alanlarındaki "eşitsiz gelişim"e ilişkin meseleler: Maddi üretimle sanatsal üretim (ve çeşitli sanat alanlar) arasındaki eşitsiz gelişim, Birleşik Devletlerle Avrupa arasındaki eğitim ilişkilerinin eşitsiz gelişimi, üretim

ilişkilerinin hukuki ilişkiler olarak eşitsiz gelişimi vs. - Ayrıca, "kapitalizmin farklı ülkelerdeki eşitsiz gelişimi"ne ilişkin Leninci yasa; Troçki'nin *Geschichte der Russischen Revolution* (Februarrevolution) [Rus Devrimi Tarihi (Şubat Devrimi)]'nde, Berlin 1931, uyguladığı "birleşik gelişim yasası" ve Varga ve başkaları tarafından ileri sürülen, ideolojik gelişimin sürekli olarak maddi koşulların gerisinde kaldığına ilşkin "yasa".

354 " Bir yandan *Önsöz* 1859 [MEW, Git 13, s. 7 ve devamı), öte yandan ise *Komünist* Manı/esfo [MEGA L 6; s. 536 [MEYV, Cilt 4, s. 472-473],

355 Bkz.:. G. Sorel *Introduction à l'économie modeme*, 3e éd. 1919, (2) s. 386 ve devamı. Lenin'e gelince, özellikle en erken dönemine ait "objektivist" Marksizme karşı verdiği mücadelesiyle ilgili eserine bkz.: Der ökonomische Inhalt des Narodnikitums und seine Kritik in dem Buche des Herrn Snıve [Narodnikdliğin Ekonomik İçeriği ve Bay Struve'nin Kitabındaki Onunla İlgili Eleştirisi] (1895), Seçilmiş Eserler, Cilt 1, Moskova 1932; aynca son dönemine ait Über unsere Revolution - Aus Anlaß der Aufzeichnungen von N. Suchanov [Devrimimiz Üzerine - N. Suhanov'un Kayıtlan Vesileyle] (1932), Seçilmiş Eserler, Cilt 6, Zürih 1934, s. 521 ve devamı.

356 *y*

Bkz.: Ryazanov tarafından Marx-Engels-Enstitüsü'nün bülteninde yayımlanan Société universelle des communistes révolutioruiaires'in kuruluş belgesinin **ilk** maddesini. Belgeyi imzalayanlar: J. VidU ile Adam (Blanquisüer), Willich, Marx, Engels ve G. Julian Hamey. Belge, aralarında Marx'in Komünistler Birligi'nin de bulunduğu **örgüte** bağlı tüm grupları, (aralıksız devrim ile proletarya diktatörlüğü gibi) Blanquizist **parolalar** doğrultusunda hareket etmekle mükellef kılmaktaydı. *[Bjulleten' instituts K. Marksa i F. Engels'a*..., no. 1. Moskova-Leningrad 1926, Fransız el yazmasının sekizinci sayfasının tfrfabasımı; - Al-mancası: MEW, Cilt 7, s. 553-554]. Marx'in Blanqui'yle ilgili, tutumu için **aynca** bkz,: *Revue der Neuen Rheinischen Zeitung'un* üçüncü sayısındaki makale **(Yaz** 1850) s. 31-32 [MEW, Cilt 7, s. 89-90] ve Merkez Büro'nun Haziran 1850'de Komünistler Birliği'ne **yönelik** yapbğı ikinci konuşma (Marx'in

Enthüllungen über den Kommunistenprozeß zu Köln [Köbı'deki Komünistler Davası'na ilişkin Açıklamalar]'a ek olarak yayımlanmıştır, 1852 (Yeni Basım, Zürih 1885) [MEW, Cilt 7, s. 306 ve devamı].

[357] Marx ve Engels'in ortaklaşa yazmış oldukları eserleri, başlıkların önündeki * tarafından işaretlenmiştir.

[358] Bkz.: Sombart'ın "Der modeme Kapitalismus" [Modem Kapitalizm] adlı temel ekonomik eserinin üçüncü cildine Önsöz, 1927, s. XIX.

[359] _. zialismus und soziale Bewegungen im 19. Jahrhundert" [On dokuzuncu

Yüzyılda Sosyalizm ve Toplumsal Hareketler] adlı kitabın ilk basımı, 1897. 1900: "Dennoch! Aus Theorie und Geschichte der gewerkschaftlichen Arbeiterbewegung" [Her Şeye Rağmen! Sendikal İşçi Hareketinin Kuramından ve Tarihinden] adlı yazının yayına hazırlayışı - aynı dönemde, Alman hükümetinin donanması için yapılan işçi toplantılarına, eski bir "Kathetersozulisti" olan Wagner ile, "sosyal banş"ın kâhini Schmoller Ue, ismini (aristokratik bir biçim olan) "von Halle"ye dönüştüren sömürgeci yurtsever Levy ile, haçlı sefer profesörü Wenck-stem ile birlikte, omuz omuza, katılışı (Bkz.: "Neue Zeit" XVHI, 2, s. 778/ 779). 124: "Sozialismus und soziale Bewegung" [Sosyalizm ve Toplumsal Hareketler] adlı kitabın onuncu, "tamamen yeniden gözden geçirilmiş" basımının, "Der proletarische Sozialismus (Marxismus)" [Proleier Sosyalizm (Marksizm)] adı altında, yayımlanışı

Hitler'in iktidara gelişinden sonra "Deutscher Sozialismus" [Alman Sosyalizmi] adlı kitabın yayımlanışı. Sombart'ın 1900 yılına kadarki gelişimi hakkında bkz.: Rosa Luxemburg, [Ne "deutsche Wissenschaft" hinter den Arbeitern [İşçilerin Arkasındaki "Alman Bilimi"] ("Neue Zeit" XVHI, 2, s. 740 ve devamı); 1930 yılına kadarki gelişimi için bkz.: Grün-berg'in "Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung" [Sosyalizm ve İşçi Hareketi Tarihi Arşivi] için yazdığım makale, XV, s. 436 ve devamıitler'in iktidara gelişinden sonra "Deutscher Sozialismus" [Alman Sosyalizmi] adlı kitabın yayımlanışı Sombart'ın 1900 yılına kadarki gelişimi hakkında bkz.: Rosa Luxemburg, Die "deutsche Wissenschaft" hinter den Arbeitern [İşçilerin Arkasındaki

"Alman Bilimi"] ("Neue Zeit" XVm, 2, s. 740 ve devamı); 1930 yılına kadarki gelişimi için bkz.: Griinberg'in "Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung" [Sosyalizm ve İşçi Hareketi Tarihi Arşivi] için yazdığım makale, XV, s. 436 ve devamı.

360

Bkz: Einleitung zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie [Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş], 1843, (MEGA1,1,1, s.607).

361

Bkz: Kapital I, Absoluter und relativer Mehrwert [Mutlak ve Göreli Artı Değer) -özellikle de s. 475-480.

362 a.g.e., s.480.

363 Bu konuyla ilgili bkz.; Kapital HI, 2, s.353-355.

364 Bkz: Kapital 1, s.475-476

365 a.g.e., s.478-479-

366 a

a.g.e., s.479.-Bunun buradaki anlamı, doğal engellerin ortadan kalkmasıyla işçilerin sermaye tarafından sömürülme olanaklarının artmasıdır. Ancak Marx, daha sonra (Kapital III, s. s.354), buna bağlantılı olan "üretim güçlerinin, toplumsal ilişkilerin ve unsurların oluşumunun, daha düzeyli bir yeniden oluşum için, gelişiminden" dolayı, sub specie temporis futuri, [doğal engellerin ortadan kalkmasıyla] "sermayenin uygarca yanlarının birinin* meydana çıktığını savunmuştur.

367

Marx için her ikisinin gelişiminde bir paralellik vardır. Feodal devrede etkili olan doğal engeller, devletin baskıcı işlevinin tam olarak oluşması için de, burjuva üretiminin gelişimi sonucunda, geri çekilirler. Ve aynı kapitalist sömürücü niteliğinden arındırılmış olan "artı emek" için geçerli olduğu gibi, kapitalist sınıf niteliğinden anndırümış olan (ve ancak tam gelişmiş komünist toplumda "ölmüş" olacak) "devrimci proletarya diktatörlüğümün

devletine de daha olumlu bir işlev yüklenmektedir. Bu konuyla ilgiü şimdilik bkz.: Kapital III, s, s.323-325.